

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3
(เล่มที่ 2: ภาพรวมโบราณคดี)

โดย รัศมี ชูทรงเดช และคณะ

พฤษภาคม 2556

คณะผู้วิจัย

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3

ผู้ วิจัย สังกัด

1. รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช	ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
	มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. อาจารย์นุชนางค์ ชุมดี	หมวดวิชาประวัติศาสตร์
	คณะโบราณคดี
	มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. ดร. ร่มเย็น โกไศยกานนท์	สำนักวิชาการจัดการ
	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
4. นางสาวมุกดา ไล่พิรุณ	นักวิจัยอิสระ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

สำหรับผู้บริหาร

รหัสโครงการ: RDG5440001

ชื่อโครงการ: โครงการวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สาม

Cultural Exploration and Sustainable Heritage Management in Pai-Pang Mapha- Khun Yuam Districts, Mae Hong Son Province, Phase III

หัวหน้าโครงการ : รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อีเมล: rasmi@su.ac.th , rasmi13@hotmail.com

ระยะเวลาโครงการ: 15 ธันวาคม 2553- 14 มิถุนายน 2555 (รวมระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน)

โครงการวิจัยเรื่องการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สาม เป็นโครงการบูรณาการ งานด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และ กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในอดีต-ปัจจุบัน อันนำไปสู่ความเข้าใจพหุวัฒนธรรมในจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2) ศึกษาแบบแผนของกระบวนการจัดการความรู้มรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยการกำหนดโดยท้องถิ่น เพื่อสร้างเสริมสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้กับชุมชน 3) เพื่อศึกษาและเสนอ นโยบายและแนวทางการอนุรักษ์ จัดการและพัฒนาแหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน 4) เพื่อผลิตและเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในรูปแบบสื่อประเภทต่างๆ สำหรับท้องถิ่นและสาธารณะ

การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ **การสืบค้นและให้ความหมายกับมรดกทางวัฒนธรรม** อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอดีตของพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยการใช้เครื่องมือทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ และ **การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม** อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่วิจัย

ผลการวิจัย คือ 1) การสืบค้นทางโบราณคดี สามารถลำดับพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ต่อเนื่อง คือ มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยไพลสโตซีนตอนปลายหรือวัฒนธรรมหินกะเทาะ (32,380-10,000 ปีมาแล้ว) จนถึงปัจจุบัน สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะ ไม่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายเริ่มปรากฏในสมัยวัฒนธรรมโลหะไม่ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว) มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในยุคประวัติศาสตร์ล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19- 22), และสมัยวัฒนธรรมรัตน โกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-25) มีการติดต่อค้าขายระยะทางไกลข้ามภูมิภาค

เนื่องจากความต้องการสินค้าจากป่า ส่งผลเกิด การโยกย้ายถิ่นฐาน และผู้คน มีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจาก ภายนอกพื้นที่เช่น พุทธศาสนา ศิลปะ และสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2485-88) มีการปฏิสัมพันธ์กับทหาร ญี่ปุ่น เศรษฐกิจของชุมชนขึ้นอยู่กับ การแลกเปลี่ยนค้าขายกับกองทัพญี่ปุ่น

2) การสืบค้นทางประวัติศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับการตั้งชุมชนปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคการปักหลัก หรือยุคอยู่อาศัย หรือยุคก่อสร้าง สร้างตัว (ก่อนพ.ศ.2500) ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ **จังหวัดอำนาจเจริญ** - ขุนยวม 2) ยุคการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของชุมชน หรือช่วง 2500-2530 เป็นช่วงการปรับตัวของพลุ่ลัษณ์ กับเศรษฐกิจแบบใหม่ เป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก เช่น การเข้ามาของ ถนนดำ ไฟฟ้า รถโดยสาร รวมทั้งพืชอื่นๆ ที่เข้ามาปลูกเพื่อค้ามากกว่าการปลูกเพื่อการยังชีพเหมือนดังเดิม เช่น กระเทียม ถั่ว ยาสูบ เป็นต้น และ 3) ยุคปัจจุบัน (หลัง พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน) เป็นยุคของการก่อสร้างสร้างตัว ต่อสังคมยุคใหม่ ในช่วงเวลานี้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ระหว่างการจัดการของรัฐ หรืออาจจะรวมถึง การเข้ามาของกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มธุรกิจการค้า กลุ่มนักท่องเที่ยว หรือแม้แต่กลุ่มนักวิจัยด้านต่างๆ โดยเฉพาะเรื่อง การท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3) แบบแผนของกระบวนการจัดการความรู้ ชุมชนทั้งสามชุมชนมี ชุดความรู้ด้าน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ชุมชนสามารถเชื่อมโยงตนเองกับ แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ที่ใกล้กับปัจจุบันมากกว่า เช่น วัดร้าง พระพุทธรูป และมีการให้ความหมาย ของโบราณคดีที่แตกต่างจากนักวิชาการ ประวัติศาสตร์บอกเล่าก็มักจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน การตั้งถิ่นฐาน เป็นต้นและชุมชนมีวิธีการส่งผ่านความรู้(การจัดการความรู้)อย่างไม่เป็นทางการ โดยมีหลายรูปแบบ คือ การบอกเล่า เช่น การบอกเล่า การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การปฏิบัติ/เข้าร่วมประเพณีและกิจกรรมต่างๆ การสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อ และการส่งผ่านความรู้ผ่านระบบโรงเรียน สำหรับกลไกที่ส่งผ่านความรู้นั้น มีทั้งกลไกภายในชุมชน ผ่านครอบครัว สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้นำทางศาสนา โรงเรียนและ แกนนำกลุ่มชาติพันธุ์ และกลไกภายนอกชุมชน เช่น หน่วยงานการศึกษา หน่วยงานราชการ โครงการวิจัยต่างๆ

4) ข้อเสนอแนะนโยบายและแนวทางการอนุรักษ์ จัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือ ควรมีการสร้างพื้นที่การมี ส่วนร่วมในทุกโครงการพัฒนาที่เข้าไปในชุมชน กิจกรรมการพัฒนาควรมีความยืดหยุ่น การพัฒนานักโบราณคดี และนักประวัติศาสตร์ที่มีหัวใจนักพัฒนา และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างบูรณาการและมีส่วนร่วม และ

5) กิจกรรม การเผยแพร่และใช้ประโยชน์สาธารณะ ดำเนินการจัดกิจกรรม มีทั้งหมด 9 หมวด 69 รายการ คือ

- 1) เวทีและกิจกรรม 10 รายการ
- 2) การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยตามความต้องการของท้องถิ่น 6 รายการ
- 3) การจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบสื่อต่างๆ 7 รายการ
- 4) การบรรยายพิเศษ 15 รายการ
- 5) การเผยแพร่โครงการ 12 รายการ
- 6) การสนับสนุนข้อมูลสื่อสาธารณะ 1 รายการ
- 7) การฝึกงานภาคสนาม /การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 9 รายการ
- 8) การบริการชุมชนอื่นๆ 7 รายการ และ
- 9) วิทยานิพนธ์ 2 รายการ

ABSTRACT

Cultural Exploration and Sustainable Heritage Management in Pai-Pang Mapha- Khun Yuam Districts, Mae Hong Son Province, Phase III is an area-based and multidisciplinary research involving archaeology, history, and participatory action research. Research goals include: 1) to study the dynamic of socio-economic changes from the past to present, 2) to study a pattern of knowledge management processes which controlled by local people, 3) to study and propose the policies and conservation plans for sustainable management and development of archaeological and historical sites, and 4) to produce and disseminate information through media and publications for local people and general public.

This research focuses on two major parts: the investigation of knowledge production in order to provide meaning of cultural heritage using archaeological and historical methodologies and involved communities on the cultural heritage management processes.

The results of the research Phase III include 1) analyses of archaeological assemblages from survey and excavation by using techniques from each field including archaeology, history, participatory action research; 2) constructed a new knowledge concerning cultural history of Pai-Pang Mapha-Khun Yuam indicating the long and continued occupation since late Pleistocene (ca.32, 380-10,000 B.P.) to present. Late Pleistocene culture is characterized by pebble tool and there was no cultural diversity. Cultural diversity emerged and changed during late Holocene: log coffin culture (2,600-1,100 BP). The evidence indicated people migrated in and out the research area which might possibly cause social and culture changes in through time from the past to present; 3) patterns of knowledge management processes based on three case villages, the results show that local communities have their own knowledge relating to Buddhism and they can easily connect themselves to more closer past such as history of village settlement, history of temple. There are two ways of knowledge transmission: an informal transmission through ritual, oral history and a formal transmission through school, government offices, research project; 4) proposed policy and conservation plans for sustainable heritage management include a) building a public space for different stakeholders to involve in all stages of management, b) development activities need to be flexible to change, c) need to train young archaeologists and historians to have the senses of responsibility to societies, d) need to integrate interdisciplinary to heritage management processes. The outsiders need to collaborate and consult with the local communities, and 5) activities, publications, and disseminating research information to general public compose of 9 categories and 69 lists.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3
(เล่มที่ 2: ภาพรวมโบราณคดี)

โดย

ผู้วิจัย: รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช
ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายที่ 4 ฝ่ายชุมชนและสังคม

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

“การจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” เป็นสาขาวิชาที่พัฒนามาจากงานโบราณคดีและมานุษยวิทยาที่เป็นผลจากโลกทุนนิยมสมัยใหม่ ทำให้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการทำลายแหล่งโบราณคดีทั้งรู้เท่าถึงการและไม่ถึงการ ดังนั้นจึงเกิดพัฒนาแนวคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัยเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่สามารถจะอนุรักษ์ สืบสานและจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจ

สำหรับในประเทศไทย ปัจจุบันการจัดการทรัพยากร/มรดกทางวัฒนธรรมกำลังเป็นสาขาที่เริ่มได้รับความสนใจและนิยมใช้ในการดำเนินงานวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา เพราะเชื่อว่าวัฒนธรรมควรต้องมีการจัดการนำไปใช้ประโยชน์ให้เกิดคุณค่าและแปลงให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมีหลักสูตรที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นต้น เพื่อสร้างบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ

อย่างไรก็ดี ความสนใจส่วนใหญ่มุ่งไปที่การนำมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาทางเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น มากกว่าการใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ งานวิจัยนี้เชื่อว่าการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นอยู่ที่การรู้จักตัวตน ประวัติศาสตร์ของตัวเองและชุมชนที่จะทำให้สามารถทนกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงจากภายนอกได้เท่าทัน โดยชุมชนสามารถเลือกใช้และปรับตัวกับกระแสโลกโดยที่ยังคงดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่พริ้งพริ้ว เพราะชุมชนมีพลังภายในทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ดังนั้น การจัดการมรดก/ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมน่าจะอยู่ที่ มีกระบวนการ “สืบค้น” รากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อทำให้เกิดความรับรู้และเข้าใจในที่มาที่ไปของตนเองว่ามีรากเหง้าอย่างไร และหากชุมชนจะเลือกการเปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานของการระลึกว่าตนเองเปลี่ยนเพราะอะไร เพื่ออะไร กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเฉพาะชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยเท่านั้น หากแต่เกิดปรากฏการณ์แบบเดียวกันพบอย่างกว้างขวางทั่วโลก

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความพยายามในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมภายใต้คำว่า “อย่างยั่งยืน” ให้กับชุมชนต่างชาติพันธุ์ การพัฒนานี้ทำโดยการให้การสนับสนุนงานวิจัย การพัฒนาการท่องเที่ยว การศึกษา และการพัฒนาชุมชน อาจกล่าวได้ว่าแม่ฮ่องสอนเป็นห้องปฏิบัติการงานวิจัย หรือตัวอย่างของการทดลองโดยหน่วยงานต่างๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นรัฐ หรือเอกชน(รวมทั้งองค์กรไม่แสวงหากำไร) กระนั้น แม่ฮ่องสอนก็ยังตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาที่ไร้ทิศทาง เช่น อำเภอยายีเป็นตัวอย่างที่ดีของการสูญเสียอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เกิดกระบวนการสร้างและแปรเปลี่ยนเป็นอัตลักษณ์ใหม่สำหรับคนรุ่นใหม่ในโลกดิจิทัล เป็นที่หลอมรวมของคนที่ไม่แสวงหาตัวตน โอกาส สร้างรากฐานทางเศรษฐกิจที่ลี้ภัยจากเมืองหลวง เกิดเป็นเมืองที่เป็นสถานที่สร้างโอกาสให้กับคนจากที่ต่างๆ ในประเทศไทยและ

จากต่างประเทศทั่วโลก พื้นที่เขตตำบลเวียงเหนือ เวียงใต้ และแม่เย็น กลายเป็นศูนย์กลางการเติบโตของ “ความเจริญของเมืองในชนบท” ขณะเดียวกันคนท้องถิ่นบ้างก็ย้ายออกไปอยู่ในที่ห่างไกลตัวเมือง บ้างก็ผสมผสานเข้าไปกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแบบใหม่ ปรากฏการณ์สากลเหล่านี้เกิดขึ้นทั่วไปในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาในโลก ทำให้อำเภออื่นๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทยเกิดความหวั่นเกรงว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบเดียวกันขึ้น จึงทำให้มีความสนใจปัญหาเหล่านี้อย่างยิ่ง โดยเฉพาะจากหน่วยงานที่สนับสนุนการวิจัย เช่นสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ที่ให้เงินทุนสนับสนุนหลายฝ่าย เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการทั้งโดยนักวิชาการส่วนกลางนักวิชาการท้องถิ่น และชาวบ้าน

สำหรับอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม เป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะสมสำหรับการวิจัยเชิงพื้นที่ (area-based research) เพราะมีปัจจัยที่แตกต่างกันและมีจุดเด่นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งสามพื้นที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับที่ไม่เท่าเทียมกัน และพบว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในระดับต่างๆ อำเภอปาย ความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงนั้นมากกว่าอำเภอปางมะผ้า และอำเภอขุนยวม เพราะเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่ของอำเภอปายอย่างรวดเร็ว มีนายทุนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้าไปซื้อที่ดินและบ้านเรือนปรับเปลี่ยนเป็นร้านค้าและที่พัก (เกสต์เฮาส์) เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว(ต่างชาติ) ชุมชนท้องถิ่นก็เริ่มย้ายถิ่นฐานออกนอกเมือง วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็เริ่มเสื่อมถอย เกิดปัญหาอาชญากรรม โสเภณี ยาเสพติด และปัญหาเยาวชนมากขึ้น การเสื่อมถอยและวิกฤตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในระยะหลังๆ นี้ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับรัฐและองค์กรในระดับท้องถิ่นพยายามขยายและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยนำตัวเลขทางเศรษฐกิจมาเป็นเกณฑ์แสดงถึงความเจริญของพื้นที่ ซึ่งถ้ามองแต่ในด้านผลได้ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีการจัดการที่ดีแล้ว เชื่อแน่ว่าจะเป็นผลดีแก่ท้องถิ่นเพียงในระยะสั้นๆ เท่านั้น แต่ในระยะยาวกลับจะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีผลต่อวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมอันเก่าแก่ของท้องถิ่น จะเป็นการสูญเสียที่สำคัญยิ่งและอาจจะไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ ขณะที่ อำเภอปางมะผ้า มีการเปลี่ยนแปลงที่ช้ากว่า และยังคงอัตลักษณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมได้เหนียวแน่นกว่าปาย เนื่องจากพื้นที่ทุรกันดารยังเป็นปราการสำคัญที่ช่วยป้องกัน การไหลบ่าของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ อำเภอปางมะผ้าอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวระหว่างอำเภอปายและจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะไม่ได้ค้างคืน ผลกระทบการท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้าจึงยังมีไม่มากนัก จุดเด่นของอำเภอปางมะผ้าคือฐานความรู้ทางวิชาการ มีการศึกษาวิจัยมากมายและมีความโดดเด่นในเรื่องของ ธรรมชาติโดยเฉพาะถ้ำ โบราณคดี ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่ก็มีจุดที่ต้องพัฒนาคือ เรื่องของการจัดการถ่ายทอดความรู้จากโครงการวิจัยโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัญหาของมัลกูเทศ์ที่ยังไม่มีเนื้อหาการนำเที่ยว และการวางแผนแม่บทสำหรับการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กันในเชิงพื้นที่ ส่วนอำเภอขุนยวม ก็มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช้าเช่นเดียวกับอำเภอปางมะผ้า เพราะเป็นจุดปลายทางของการท่องเที่ยว ผลกระทบจากการท่องเที่ยวยังไม่รุนแรง จุดเด่นของอำเภอขุนยวมคือทุ่งบัวตองและพิพิธภัณฑสถานโลกครั้งที่สอง แต่ปัญหาที่พบคือยังขาดการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ไม่มีการวิจัยทางด้าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และขาดระบบการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีฐานจากการมีส่วนร่วมของชุมชน และเน้นเนื้อหาความรู้ไม่ ว่าจะเป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของมาตุภูมิ ชุมชน หรือความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ล้วนเป็นต้นทุนที่มีคุณค่า ซึ่งนักท่องเที่ยวคุณภาพทุกคนปรารถนาใคร่เรียนรู้ คือความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของ ผู้คน วัฒนธรรม และสถานที่ ซึ่งตนมาเยือน อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่วิจัยในอำเภอปางมะผ้าและขุนยวม มีศักยภาพ

ในการพัฒนาและสามารถเตรียมการท่องเที่ยวให้รัดกุม เพราะยังไม่ประสบกับปัญหาวิกฤตที่รุนแรงอันเกิดจากการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับอำเภอปาย

โครงการวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการพยายามทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์สากลที่เกิดขึ้น โดยเชื่อว่า “การจัดการมรดก/ทรัพยากรวัฒนธรรม” ที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องมีรากฐานจากงานวิจัย การสืบค้นที่ลุ่มลึก เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็น “สมบัติร่วม” อันแสดงถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม ที่สามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสามารถเลือกใช้ในการเสริมอำนาจสำหรับการต่อรองในทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจได้อย่างมีพลัง ขณะเดียวกัน โครงการฯ ก็พยายามจะพัฒนาแนวคิดทฤษฎี วิวิธีวิทยาและองค์ความรู้ด้านการจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการวิจัยโดยนักวิชาการไทย เพื่อจะนำไปใช้ในศึกษาเปรียบเทียบและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ร่วมสมัยในพื้นที่อื่นๆ ของโลกได้ โดยตระหนักถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่น

รายงานฉบับสมบูรณ์มีทั้งหมด 7 เล่ม ประกอบด้วย เล่มที่ 1: ภาพรวมโครงการฯ เล่มที่ 2: ภาพรวมโบราณคดี เล่มที่ 3: การสำรวจทางโบราณคดี เล่มที่ 4: การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง เล่มที่ 5: ด้านประวัติศาสตร์ เล่มที่ 6: การวิจัยเชิงกระบวนการ และเล่มที่ 7: การเผยแพร่ความรู้และการใช้ประโยชน์งานวิจัยตามความต้องการของท้องถิ่น

สำหรับรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ เป็นรายงานเล่มที่ 2 : ภาพรวมโบราณคดีแบ่งออกเป็น 7 บท คือ บทนำกล่าวถึงความเป็นมาของโครงการวิจัย บทที่ 1 กรอบแนวคิดทฤษฎี บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย บทที่ 4 บทสังเคราะห์ บทที่ 5 อภิปรายและสรุป บทที่ 6 อภิปรายและสรุป

คณะผู้วิจัยหวังว่าผลงานวิจัยคงจะมีประโยชน์ในทางวิชาการและสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติได้บ้างไม่มากนักน้อย ทำให้งานวิจัยจะไม่ได้ถูกวางไว้ “บนหิ้ง” หากแต่ถูกหยิบมาใช้ในการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้กับผู้สนใจแต่ละกลุ่ม ชุมชน และองค์กรในแต่ละระดับของสังคมได้อย่างคุ้มค่าและทรงพลัง

รัศมิ ชูทรงเดช

หัวหน้าโครงการวิจัย

ฤดูร้อน 2556

มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

คำขอบคุณ

โครงการวิจัยเรื่องการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่สามนี้จะสำเร็จลงมิได้เลย หากไม่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากสถาบันและบุคคลมากมาย

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนในการทำงานวิจัย ภาควิชาโบราณคดี หอสมุดประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่อนุญาตให้เวลาขณะผู้วิจัยในการทำงานวิจัยอย่างเต็มที่

นอกเหนือจากสถาบันแล้วมีบุคคลมากมายที่ผู้วิจัยอยากจะขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สวัสดิ์ ตันตระรัตน์ ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คนปัจจุบัน และดร.เสถียรรัตน์ บัวสาย รองผู้อำนวยการและผู้อำนวยการฝ่าย 4 ที่กรุณาให้คำแนะนำ ติดตามและสนับสนุนโครงการวิจัยจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ ศาสตราจารย์ปิยะวัติ บุญ-หลง อดีตผู้อำนวยการ รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ดา จงแก้ววัฒนา ผู้ประสานงานเครือข่าย วิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ภาคเหนือตอนบน (ABC-UN) ที่กรุณาให้โอกาส ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดโครงการวิจัยนี้จนกระทั่งได้ทำอย่างต่อเนื่องถึงสามระยะ

ขอบคุณคุณวิเศษ เพชรประดับ อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 8 คุณนิศยา กนกมงคล ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ คุณไกรสิน อุ๋นใจจันต์ และคุณนิรมล พงศ์สถาพร สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ที่อำนวยความสะดวกในการทำงานมาโดยตลอด

ขอบคุณชาวบ้านหมู่บ้านถ้ำลอด บ้านไร่ เมืองแพม บ้านจำโบ้ บ้านบ่อไคร้ และบ้านแม่ละนา ในอำเภอปางมะผ้าที่เป็นให้ความเป็นมิตร และเป็นครูที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งทำให้นักโบราณคดีจะต้องเปลี่ยนโลกทัศน์ในการทำงานวิจัยภาคสนาม อดีตผู้ใหญ่บ้านซัวห้วย แซ่หัน แห่งหมู่บ้านไร่ สีวราช แก่นแก้ว ผู้ใหญ่บ้านบ้านไร่ลัดดา-บรรจง ทองอ่อน ยุพิน-สมจิตร พรหมคุณ จำรูณ วงศ์จันทร์ บ้านแม่ละนา กำนันเอกชัย ไพรสิทธิฤทธิ์ บ้านเมืองแพม คุณจอห์น สปีร์และครอบครัว เพ็ญ-อรพรรณ จิตกุลภัทรวงศ์ ป้ามาลี เค็ดโลก ป้าใหม่ สุดเขต เค็ดโลก พี่ซื่อ หัวหน้าและเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ศรัชัย ไพรเนติธรรม และไพโรจน์ ไพรเนติ ธรรม แห่งบ้านจำโบ้ ผู้ใหญ่บ้านสมพงษ์ พันธุ์สามหมอกบ้านบ่อไคร้ สุทัศน์ หิรัญโกเมนทร์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ผู้ใหญ่สุทิพย์ เทพรัดน์ บ้านสบป่อง วลัยรัตน์ ไชยฟู ผู้อำนวยการโรงพยาบาลปางมะผ้า

อำเภอปาย ขอขอบคุณชุมชนบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน บ้านตาลเจ็ดต้น บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่เย็น เวียงใต้ และเวียงเหนือ ขอกราบขอบพระคุณ พระอภิภูพงษ์ ฐิตธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเมืองแปง กำนันสุขุมภู สุขก้า และแม่หลวง บ้านเมืองแปง พ่อหลวงพัน-วรเมธ อินทอง และแม่หลวง บ้านใหม่ดอนตัน โรงเรียนบ้านเมืองแปง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านเมืองแปง องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง ลุงเต็ง-ป้าเพ็ญ แห่งดวงเกสส์เฮาส์ ป้าดวงจันทร์ อรัญญา ขอบคุณอุ๊ยใบ คำฟู พ่อจันทร์ อินทสาร พ่อใจ อินยา กำนันฐิเวช จอหนาน พ่อครูแสน ใจแปง อาจารย์ทองอินทร์ แจ่มแจ่ม พ่อหลวงฉิมคำ-แม่หลวงเพ็ญศรี ติโด๊ะ บ้านเมืองน้อย ครอบครัวจะแฮบ้านปายาง พ่อหลวงเจริญ-แม่หลวงวรรณา ไหมนวนละครอบครัวศรีธิบุกแห่งบ้านตาลเจ็ดต้น ที่มอบน้ำใจและให้ความเป็นมิตรกับคณะผู้วิจัย

อำเภอขุนยวม ขอบคลุมชุมชนป๊อก ส. ภูธร เทศบาลขุนยวมบ้านค้อแพะ-บ้านหลวง บ้านห้วยต้นนุ่น บ้านแม่กิ บ้านประดู่เมือง บ้านเมืองปอน บ้านแม่สุริน ขอขอบพระคุณท่านนอคม วิชญพันธ์ แห่งบ้านห้วยต้นนุ่น พ่อหลวง ไชยเดช สุทินกรณ์ บ้านค้อแพะคณะกรรมการท่องเที่ยวบ้านค้อแพะ-บ้านค้อ-จันทร์นิภา ทองคำฟอง-จิราภรณ์ เมืองนำโชค หมอชิตูใจ วิชญพันธ์ โรงเรียนขุนยวมวิทยา โรงเรียนพุทธเกษตร ที่มีความกรุณาต่อที่วิจัยขอขอบคุณ ดุจดิล ญ์พงศ์ สุวรรณสังข์ ผู้นำทางในการสำรวจเส้นทางค้อแพะ-ห้วยต้นนุ่น และให้ความช่วยเหลือตลอดการเดินทางสำรวจ ทุกครั้ง ขอขอบคุณลุงจอร์จ อูประ ปลัดเทศบาล และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลขุนยวม ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ขอขอบคุณชาวขุนยวมทุกท่านไม่ว่าจะสนับสนุนหรือคัดค้านการสร้างอนุสรณ์สถานมิตรภาพ ไทย-ญี่ปุ่น หลังใหม่ที่ทำให้เห็นว่าการวิจัยมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะ ถูกนำไปใช้อย่างไรก็ตาม อีกทั้งทำให้เราตระหนักว่า “การแสวงหาความจริงคือหน้าที่หลักที่สำคัญของนักวิชาการ/ นักวิจัย”

ขอบคุณน้ำเพ็ญ-จันทร์เพ็ญ จรรยาดี ที่ช่วยดูแลที่วิจัยในระหว่างการทำงานในอำเภอขุนยวม ทำให้ รู้สึกเหมือนกับเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และ พ.ต.ท. เจริญชัย ชมธวัช สำหรับความเอื้อเฟื้อบ้านขุนยวม รวมถึง ข้อมูลจากบุคคลและวัตถุสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งในและนอกพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 อันเกิดจากแรงกาย แรงใจ และทุนส่วนตัวเพื่อรวบรวมให้เกิดประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังและกลายเป็นอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ในปัจจุบัน

ขอบคุณทุกน้ำใจจากทุกหมู่บ้านที่มีให้ พร้อมความเป็นมิตรที่มีต่อคณะผู้วิจัย ทุกประสบการณ์ทำให้รู้สึก ว่าปาย-ปางมะผ้าขุนยวม เป็นบ้านหลังที่สอง

ขอบคุณดร. จรูญ คำวนตา ประธานสภาวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน ที่ให้กำลังใจคณะผู้วิจัยมาโดย ตลอดการทำงานในจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน (หน่วยการศึกษาอำเภอ ปาย ปางมะผ้า และขุนยวม)

ขอบคุณ อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ ศ.ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยที่ให้กำลังใจ ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัย ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ดร. อมรา ศรีสุชาติ สำนักพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ กรมศิลปากร และดร. พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่กรุณาเสนอ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับผลการวิจัยแต่ละด้าน

ท้ายนี้ขอบใจผู้ช่วยนักวิจัยในปัจจุบันทุกคน วอภัญญา ณ หนองคาย สมถวิล สุขเลี้ยง เสาวลักษณ์ เขียนนอก และวัชรินทร์ มณีวงษ์ ที่ร่วมทุกข์-สุข เผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ระหว่างการทำงานอย่างไม่ย่อท้อ และอดีต ผู้ช่วยนักวิจัย ทรงศักดิ์ ปัญญา รมย์ กนิษฐานนท์ และสิริวรรณ สิริวนิชย์ รวมถึง สุกร ชูทรงเดช ที่มาช่วยสร้าง สีสันให้กับงานวิจัยด้วยภาพวาดที่สดใส อาจารย์ผู้สืบทอด รอดเจริญ คณะโบราณคดี และณัฐพงษ์ จันทร์เครือ ที่มาช่วย จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการรวมทั้งนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้มาช่วยทำงานระหว่างการ ดำเนินงานวิจัย

ขอบคุณคณะผู้วิจัยทุกคน ดร. ร่มเย็น โกสยิกานนท์ ที่ทำให้งานยากกลายเป็นง่าย และช่วยขับเคลื่อน งานวิจัยจนเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รวมถึงมุกดา ไล่พิรุณ ผู้มีเทคนิค และวิธีการทำงานในชุมชนอย่าง เชี่ยวชาญ ตลอดจน เชิดศักดิ์ ตรียาภิวัฒน์ นักวิจัยด้านโบราณคดี โครงการฯ ระยะเวลาหนึ่ง ลลิตา ยาวังแสน นักวิจัย ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม โครงการระยะที่ 2 ขอขอบคุณโดยเฉพาะอาจารย์นุชนางค์ ชุมดี นักวิจัยที่เป็นมากกว่า การเป็นนักวิจัย เธอเป็นทั้งผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยบรรณาธิการ ที่ปรึกษาผู้ช่วยนักวิจัย และอื่นๆ

อีกมากมาย และศิริลักษณ์ กัณฑ์ศรี เลขานุการโครงการฯ หากไม่มีศิริลักษณ์ กัณฑ์ศรี การดำเนินงานโครงการคงจะไม่ราบรื่น ขอบใจที่ช่วยเตือนความจำ ประสานงาน และเป็นผู้จัดการที่ดีในการบริหารจัดการงานจนสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้ ยังมีบุคคลอีกมากมายที่ให้ความอนุเคราะห์คณะวิจัยในระหว่างที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งไม่อาจจะเอ่ยนามได้ทั้งหมดในที่นี้

สุดท้าย คุณค่าและความดีที่มีในงานวิจัยนี้ขออุทิศให้กับผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาพร นาคบัลลังก์ กัลยาณมิตรคนสำคัญ ที่เป็นกำลังใจในการไล่ล่าความฝันมาโดยตลอด ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร นักเขียนหัวใจใสที่ติดตามคณะวิจัยไปสำรวจจนผลิตหนังสือเรื่อง “กระทิงป่าขุนขาม” ออกมา อาจารย์อำนาจ คอวนิช ผู้ที่เห็นความสำคัญของงานวิจัย มีความสนใจและติดตามงานวิจัยตลอดจนลุงยิง-ละยิง แก้วมงคล ลุงครึ่ง-ประหยัด วิชาเชาว์ ลุงประยูร กิระ พ่อปิ่น ปิ่นแก้ว พ่อดวงดี ใจแปง พ่อบัณฑิต แสนคำ ขายแก้ว จันทสิมา ขายปู้ ตาสิดิ ขายจันทร์ และพระอธิการเกษม ปิยธมโม รวมทั้งเจ้าของความทรงจำอีกหลายท่าน ที่เสียชีวิตไประหว่างการดำเนินงานตั้งแต่โครงการฯ ระยะที่ 1-3 เสียหายที่ทุกท่านไม่มีโอกาสได้เห็นผลงานที่เสร็จสิ้นนี้

คณะผู้วิจัยหวังว่าผลงานชิ้นนี้คงจะมีประโยชน์ต่อชุมชน นักโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ นักวิชาการ นักศึกษา นักเรียน ข้าราชการ และผู้สนใจทั่วไป

รัศมี ชูทรงเดช และคณะวิจัย

สารบัญ

	หน้า
คณะผู้วิจัย	ข
บทคัดย่อ สำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
คำนำ	ช
คำขอบคุณ	ญ
สารบัญ	ฐ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญแผนภูมิ	ด
สารบัญแผนที่	ต
สารบัญรูป	ถ
บทนำ	1
บทที่ 1 กรอบแนวคิดทฤษฎี	15
1.1 การจัดลำดับยุคสมัย	15
1.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	22
1.3 ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี	24
1.4 สรุป	27
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	29
2.1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์	30
2.2 องค์ความรู้สมัยล้านนา	40
2.3 องค์ความรู้สมัยรัตนโกสินทร์	52
2.4 สรุป	72
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	73
3.1 ระเบียบวิธีในการวิจัย (Research Methodology)	73
3.2 หน่วยของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (Unit of analysis)	88
3.3 เกณฑ์ในการกำหนดอายุและประเภทของแหล่งโบราณคดี	89
3.4 สรุป	90

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 บทสังเคราะห์	91
4.1 คน สังคมและวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์	91
4.2 สังคมและวัฒนธรรมปลาย ปางมะผ้า ขุนขาม สมัยประวัติศาสตร์	101
4.3 สรุป	147
บทที่ 5 อภิปรายและสรุป	149
5.1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม	149
5.2 การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนพื้นที่ราบ	155
5.3 บทสรุป	157
บทที่ 6 ข้อเสนอในการจัดมรดกวัฒนธรรมทางโบราณคดี	159
6.1 มรดกวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอ-ปางมะผ้า-ขุนขาม	159
6.2 มรดกวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์ล้านนา	162
6.3 มรดกวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง	164
6.4 สรุป	167
บรรณานุกรม	169

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 2.1	ตารางแสดงรูปแบบหัวโลงที่พบในแหล่งโบราณคดีโลงไม้ในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน	39
ตารางที่ 2.2	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนพกนัมบู ไทป์ 14	53
ตารางที่ 2.3	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนเล็กยาว Lee-Enfield	55
ตารางที่ 2.4	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนเล็กยาวจอห์นสัน	57
ตารางที่ 2.5	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลมือสเปน	59
ตารางที่ 2.6	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลมือทอมป์สัน	61
ตารางที่ 2.7	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลเบาไทป์ 11 ของกองทัพญี่ปุ่น	62
ตารางที่ 2.8	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลเบา ไทป์ 96	63
ตารางที่ 2.9	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกนิสสันรุ่น 180	66
ตารางที่ 2.10	ตารางแสดงลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180	66
ตารางที่ 2.11	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกโตโยต้าจีบี	68
ตารางที่ 2.12	ตารางแสดงลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกโตโยต้าจีบี	69
ตารางที่ 2.13	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD	70
ตารางที่ 2.14	ตารางแสดงลักษณะเครื่องยนต์รถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD	70
ตารางที่ 2.15	ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุก M42 Command Truck	71
ตารางที่ 4.1	ตารางแสดงจำนวนแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ ของแต่ละอำเภอ	92
ตารางที่ 4.2	ตารางการเลือกตั้งถิ่นฐานของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอ ปาย-ปางมะฝ้า- ขุนยวม	93
ตารางที่ 4.3	ตารางแสดงหน้าที่ของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปาย-ปางมะฝ้า-ขุนยวม	93
ตารางที่ 4.4	ตารางแสดงลักษณะของภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนา	110
ตารางที่ 4.5	ตารางแสดงข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่ใช้ในการวิเคราะห์ภาชนะดินเผาทั้งจากแหล่งเตาล้านนาและเครื่องถ้วยจีน	112
ตารางที่ 4.6	ตารางแสดงผลการวิเคราะห์ตัวอย่างภาชนะดินเผาประเภทเนื้อกระเบื้องที่พบจากแหล่งโบราณคดี สมัยล้านนาในพื้นที่ปาย ปางมะฝ้า ขุนยวม	117
ตารางที่ 4.7	ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน อำเภอ ขุนยวม	125

สารบัญตาราง(ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 4.8	ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน อำเภอปางมะผ้า	126
ตารางที่ 4.9	ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน อำเภอปาย	126
ตารางที่ 4.10	แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพช่วงต่อเขต-บ้านห้วยต้นนุ่น	129
ตารางที่ 4.11	ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพช่วงบ้านห้วยต้นนุ่น - ค่ายห้วยปลาหลด	131
ตารางที่ 4.12	แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณค่ายห้วยปลาหลด	131
ตารางที่ 4.13	ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพช่วงค่ายห้วยปลาหลด- ค่ายห้วยทรายขาว- บ้านต่อแพ	132
ตารางที่ 4.14	ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณตำบลขุนยวม	134
ตารางที่ 4.15	แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณบ้านห้วยโป่ง	137
ตารางที่ 4.16	แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณปางมะผ้า	138
ตารางที่ 4.17	แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณอำเภอปาย	141

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1	
แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	23

สารบัญแผนที่

		หน้า
แผนที่ที่ 4.1	แผนที่แสดงแหล่งเตาในลำนนาที่พบหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่อำเภอ ปาย ปางมะผ้า ชุมยวม	120
แผนที่ที่ 4.2	เส้นทางลอยทัพกลับจากพม่าสายชุมยวม-ปางมะผ้า-ปาย-เชียงใหม่	128
แผนที่ที่ 4.3	เส้นทางลอยทัพช่วงต่อเขต-บ้านห้วยต้นนุ่น	128
แผนที่ที่ 4.4	เส้นทางลอยทัพช่วงบ้านห้วยต้นนุ่น-บ้านต่อแพ	130
แผนที่ที่ 4.5	เส้นทางลอยทัพช่วงชุมยวม-ปางมะผ้า	134
แผนที่ที่ 4.6	เส้นทางลอยทัพช่วงปางมะผ้า-ปาย (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์)	138
แผนที่ที่ 4.7	เส้นทางลอยทัพช่วงปาย-เชียงใหม่	140

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 2.1	ส่วนประกอบของปืนพกนัมบูไทป์ 14
รูปที่ 2.2	ปืนพก Nambu Type 14 (กองทัพญี่ปุ่น)
รูปที่ 2.3	ปืนพก Luger P08 (Parabellum) ประเทศเยอรมัน
รูปที่ 2.4	ปืนลูกซองไทยประดิษฐ์
รูปที่ 2.5	ปืนเล็กยาว Lee-Enfield ของประเทศอังกฤษ
รูปที่ 2.6	ปืนเล็กยาวจอห์นสัน รุ่น M 1941 ของประเทศสหรัฐอเมริกา
รูปที่ 2.7	ปืนเล็กยาว CETME ของประเทศสเปน
รูปที่ 2.8	ปืนกลสเตน รุ่น MK II ของประเทศอังกฤษ
รูปที่ 2.9	ปืนกลมือทอมป์สัน รุ่น M1928A1 (อยู่ในลักษณะถอดชิ้นส่วน)
รูปที่ 2.10	ปืนกลเบา รุ่น 11 ของประเทศญี่ปุ่น
รูปที่ 2.11	ปืนกลเบา รุ่น 96 ของประเทศญี่ปุ่น
รูปที่ 2.12	รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180 ปี ค.ศ. 1941 ผลิตในประเทศญี่ปุ่น
รูปที่ 2.13	ประกาศโฆษณา รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180
รูปที่ 2.14	รถบรรทุกโตโยต้าจีบี (type one 4x2 Toyota GB truck) ปี ค.ศ. 1941 ผลิตในประเทศญี่ปุ่น
รูปที่ 2.15	รถยนต์ลาดตระเวนรุ่น 95 Kurogane 4WD ผลิตในประเทศญี่ปุ่น
รูปที่ 2.16	รถบรรทุก M42 Dodge 3/4 ton 4x4 Command Truck (ด้านหน้า)
รูปที่ 2.17	รถบรรทุก M42 Dodge 3/4 ton 4x4 Command Truck (ด้านหลัง)
รูปที่ 3.1	แสดงสภาพพื้นที่ภูมิประเทศที่เลือกสำรวจทางโบราณคดี
รูปที่ 3.2	การเดินทางแบบเรียงหน้ากระดาน
รูปที่ 3.3	การกำหนดพิกัดตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ทางทหาร
รูปที่ 3.4	การสัมภาษณ์คนท้องถิ่น
รูปที่ 3.5	การจดบันทึกข้อมูลที่แหล่งโบราณคดี
รูปที่ 3.6	การทำความสะอาดเศษภาชนะดินเผา
รูปที่ 3.7	ขั้นตอนบางส่วนการจำแนกเศษภาชนะดินเผา
รูปที่ 3.8	ตัวอย่างภาพวาดลายเส้นเศษภาชนะดินเผา
รูปที่ 3.9	การทำความสะอาดเครื่องมือหิน
รูปที่ 3.10	ขั้นตอนบางส่วนในการจำแนกเครื่องมือหิน
รูปที่ 3.11	การวัดขนาดของแหล่งโบราณสถาน

สารบัญรูป(ต่อ)

	หน้า
รูปที่ 3.12 ตัวอย่างขั้นตอนการทำงานขณะสำรวจเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2	88
รูปที่ 3.13 ตัวอย่างขั้นตอนการทำงานขณะสำรวจเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2	88
รูปที่ 4.1 ส่วนฐานของภาชนะเนื้อแกร่งจากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ดอนตัน 2 ตกแต่งด้วยการเขียนสีดำได้เคลือบ	120
รูปที่ 4.2 เครื่องรางของทหารญี่ปุ่น	136
รูปที่ 4.3 หมวกเหล็กของทหารญี่ปุ่น	140

บทนำ

1. ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา

แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคเหนือที่ลักษณะพิเศษของพื้นที่แตกต่างจากที่อื่นๆ มีความร่ำรวยในทรัพยากรทั้งด้านธรรมชาติทั้งดง โดยเฉพาะถ้ำและเทือกเขาหินปูนที่โดดเด่น และความหลากหลายของชาติพันธุ์-วัฒนธรรม จึงทำให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากหน่วยงานวิจัย หน่วยงานราชการ และเอกชน ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยและงบประมาณเพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการท่องเที่ยว กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นจุดขายที่สำคัญของพื้นที่ วัฒนธรรมและประเพณีกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า เกิดกระบวนการประดิษฐ์วัฒนธรรม เช่น ประเพณีปอยส่างลอง การเดินจะคี ฯลฯ¹ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้ามายังพื้นที่ ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ในระยะ 5-10 ปีที่ผ่านมา ได้รับความชื่นชอบจากนักท่องเที่ยวในระบบบริโภคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย ความนิยมท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนสูงมากในช่วงหน้าหนาว มีการไหลบ่าของนักท่องเที่ยวและการย้ายถิ่นของผู้คนมาแสวงโชคในพื้นที่ท่องเที่ยวเช่นอำเภอปาย จึงเกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ผู้คน วิถีชีวิตและประเพณี เกิดการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม เมื่อชีวิตและวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า คุณค่าของความเป็นมนุษย์ก็ถูกลดทอนมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกันเกิดกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การแสดงเพื่อแสดงอัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์เพื่อใช้ในการต่อรองกับบุคคลภายนอกเช่นกัน² ดังนั้นปรากฏการณ์ที่เราเห็นในปัจจุบันจึงมีความซับซ้อนและจำเป็นต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในยุคสมัยที่โลกไร้พรมแดน และเกิดการเคลื่อนไหวของพรมแดนทางวัฒนธรรมที่ตายตัว ทำให้เห็นวัฒนธรรมข้ามชาติ/พรมแดนเข้ามาแทรกของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่สำคัญในขณะนี้³

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้สนับสนุนโครงการวิจัยด้านต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อเป็นการดึงดูดและป้องกัน

¹ ดวงใจ หล่อธนาวิชย์, “จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว,” ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549), 473-491.; ทวีช จตุรพฤกษ์ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว ใน อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 1, เอกสารวิชาการลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2552), 171

² ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2542).; ยศ สันตสมบัติและคณะ, อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 1, เอกสารวิชาการลำดับที่ 67 (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551).; ยศ สันตสมบัติและคณะ, อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 1, เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551).

³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549).

คลื่นโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าเข้ามา เช่นงานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร⁴ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน⁵ การสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน⁶ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า⁷ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณแม่น้ำลา-แม่น้ำของ อำเภอปางมะผ้า อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย⁸ ตลอดจนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น งานวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน⁹ ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน¹⁰ จนกระทั่ง สกว. เกิดการพัฒนากระบวนการวิจัยใหม่เป็นงานวิจัยเชิงพื้นที่เน้นเฉพาะจังหวัดแม่ฮ่องสอน¹¹ จึงทำให้เกิดฐานทรัพยากร “ความรู้” เกี่ยวกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนเกิดขึ้นจำนวนมาก ซึ่งถูกนำไปใช้ในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและทำความเข้าใจปัญหาความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณพื้นที่ชายแดน

⁴ ยศ สันตสมบัติ และคณะ, *ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร* (เอกสารโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT, 2545).

⁵ ดวงใจ ห่อธนูวนิชย์และโยชิระ โอวะสะ, *การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน* (รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

⁶ สิทธิพงศ์ ดิลกวิช, *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

⁷ รัศมี ชูทรงเดช, *พลวัตของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2549); รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เล่ม 1-8*, (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546); รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง*, เล่ม 1-8, (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550).

⁸ อารยะ ภูหัทธและคณะ, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลา-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอกสารอัดสำเนา, 2546).

⁹ ยศ สันตสมบัติและคณะ, *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 1*, เอกสารวิชาการลำดับที่ 67 (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551). ; ยศ สันตสมบัติและคณะ, *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย เล่ม 2*, เอกสารวิชาการลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551).

¹⁰ สุภาวดี มีสิทธิ์ และคณะ, *งานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544). ; สุภาวดี มีสิทธิ์ และคณะ, *รายงานการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนแม่ละนา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

¹¹ อุดร วงษ์ทับทิมและคณะ, *รายงานวิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

¹² สีลาภรณ์ บัวสายและสุชาติา จินะจิตร, *และรอย 16 ปี สกว. นวัตกรรมสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลง* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 47-50.

แม้ว่าจะมีงานค้นคว้าเกี่ยวกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนจำนวนหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ไม่ทันการณ์ในการเตรียมชุมชน/ท้องถิ่น ให้ด้รับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอำเภอปายมีความรุนแรงมาก งานค้นคว้าที่ผ่านมามีจำนวนน้อยมากที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการที่รวบรวมเรื่องราวของภูมิหลังทางด้านสังคม-วัฒนธรรมของชุมชน/กลุ่มชาติพันธุ์ ประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ยังค่อนข้างจำกัด ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาจากการรวบรวมข้อมูลด้านประเพณี วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ความทรงจำ¹³ ทั้งที่จุดแข็งของพื้นที่ซึ่งจังหวัดใช้ในการโปรโมตคือความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่เน้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เป็นหลัก ส่วนงานค้นคว้าที่รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ยังน้อยอยู่และขาดการวิจัยอย่างเป็นระบบที่มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลตามวิธีวิทยาของแต่ละศาสตร์ จึงทำให้มีความรู้เพียงในระดับผิวเผิน นักวิชาการเฉพาะทางที่สนใจทำงานค้นคว้าวิจัยเชิงพื้นที่ในประเด็นที่กลุ่มลี้ก่ล้นน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เมื่อเกิดปัญหาหรือข้อขัดแย้งขึ้นภายในท้องถิ่น ชุมชนจึงขาดข้อเท็จจริง ที่เป็นข้อมูลกลางสำหรับการใช้ในการเป็นฐานสำหรับการตัดสินใจในการแก้ปัญหา เช่นกรณีข้อขัดแย้งเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่สอง ที่อำเภอขุนยวม เป็นต้น หรือวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงพบว่างานเหล่านี้มักให้ความสนใจที่รูปแบบของการจัดการที่เน้นเรื่องพิธีการ/กลไกของการจัดการมากกว่าการผลิตความรู้ที่เป็นพื้นฐาน

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนใน อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน ซึ่งได้ดำเนินงานระหว่าง พ.ศ. 2550-52¹⁴ เป็นหนึ่งในโครงการวิจัยดำเนินการต่อยอดจากงานวิจัยทางวิชาการเดิม คือ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ที่จะนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคมโดยรวม โครงการวิจัยนี้เชื่อว่างค์ความรู้ทางวิชาการเป็นหัวใจที่สำคัญสำหรับการนำไปสร้างเป็นเนื้อหาสำหรับการท่องเที่ยว และเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของชุมชนชาติพันธุ์ท่ามกลางกระแสทุนนิยมความรู้ทางวิชาการสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาต่างๆ ได้ สำหรับงานวิจัยระยะที่หนึ่ง โครงการฯ ได้ทดลองใช้โมเดลของการดำเนินงานวิจัยในอำเภอปางมะผ้ามาใช้ในการสืบค้นความรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปาย และขุนยวม

ข้อค้นพบที่สำคัญจากงานวิจัยโครงการระยะที่หนึ่ง คือ การสร้างฐานองค์ความรู้ทางวิชาการด้านโบราณคดี-ประวัติศาสตร์-มานุษยวิทยาเป็นแกนกลางของสายใยที่ถักทอเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนต่างอำเภอร่วมกัน ผลการสำรวจทางโบราณคดีทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ คือ

- 1) ทราบประวัติศาสตร์พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ เพราะมีข้อค้นพบใหม่คือแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปายและขุนยวม ซึ่งทำให้เพดานอายุของร่องรอยการอยู่อาศัยเก่าไม่น้อยกว่าประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว และยังพบแหล่งโบราณคดีโลงไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของกลุ่มคนในวัฒนธรรมโลงไม้ที่เข้ามาถึงอำเภอปาย นอกจากนี้ข้อมูลใหม่ที่แหล่งโบราณคดีบ้านน้ำสุผาเสื่อ และแหล่งโบราณคดีถ้ำโลงลึกที่อำเภอปางมะผ้า ทำให้ยืนยันการฝังศพในโลงไม้ของคนก่อนประวัติศาสตร์สมัยเหล็กที่อายุระหว่าง 2,220-1,000 ปีมาแล้ว ซึ่งแต่เดิมยังเป็นข้อถกเถียงกันในทางวิชาการอยู่

¹³ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, สำนักงานวัฒนธรรมประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาของจังหวัดแม่ฮ่องสอน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬารักษ์, 2549).

¹⁴ รัศมี ชูทรงเดชและคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , เล่ม1-8 (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552) และดูเพิ่มเติมใน <http://ppkproject.trf.or.th>.

2) สร้างความรู้ใหม่ข้อมูลในสมัยล้านนาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีข้อมูลเดิมอยู่น้อยมาก เพราะการพบแหล่งโบราณสถานในอำเภอปายและขุนยวม มักจะตั้งอยู่ในแอ่งและขอบแอ่งที่ราบทั้งสองอำเภอ หลักฐานทางโบราณคดีจากทั้งสองอำเภอเป็นหลักฐานที่ยืนยันเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความสำคัญของเมืองปาย และเมืองยวมในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านสมัยล้านนา

3) ส่วนประวัติศาสตร์บอกเล่าที่รวบรวมจากทั้งสองอำเภอก็ช่วยทำให้เห็นภาพของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ไม่เคยมีการรวบรวมมาก่อน

4) ทำให้ทราบว่าชุมชนปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในอำเภอปายและขุนยวมอาจจะมี ความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในแต่ละช่วงเวลา หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในอำเภอปาย เช่น พระพุทธรูป จารึก และศาสนสถาน แสดงถึงร่องรอยการอยู่อาศัยที่เก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 21 สมัยอาณาจักรล้านนา มีกลุ่มชาติพันธุ์เดิม ได้แก่ คนเมือง ไทใหญ่ และลัวะ ขณะที่อำเภอขุนยวมและอำเภอปางมะผ้า พบว่ามีการเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์บอกเล่า กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในระยะแรก คือไทใหญ่และคนเมือง ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ปกาเกอญอ ลาหู่ ลีซู ม้ง และจีนฮ่อ ซึ่งเข้ามาภายหลังก็มีปัจจัยการเคลื่อนย้ายที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น การค้า ขาย การขยายที่ดินทำกิน และการรับจ้างเป็นแรงงาน นอกจากนี้โครงการฯ ได้ดำเนินการจัดการมรดกวัฒนธรรม ทั้งด้านการจัดการความรู้และการจัดการกายภาพ โดยการถ่ายทอดความรู้และทดลองจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำหรับท้องถิ่น ผลการวิจัยก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน ท้องถิ่น ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการต่อรองทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นของตนว่ามีความสำคัญระดับประเทศที่ไม่น้อยหน้ากว่าจังหวัดอื่นๆ รวมทั้งเกิดสำนึกร่วมของชุมชนต่างชาติพันธุ์ที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

โดยสรุป หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าคนในอดีตไม่ได้อยู่อาศัยโดดเดี่ยว หากแต่มีปฏิสัมพันธ์กับคนที่อยู่รอบๆ มีเครือข่ายทางสังคม-การเมือง-เศรษฐกิจ และมีการรับส่งวัฒนธรรมกัน รวมทั้งการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนไปมา มีการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมและการผสมผสานทางวัฒนธรรม จนเกิดความหลากหลายของชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในปัจจุบันอันกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างยิ่ง เพราะปัจจุบันมรดกวัฒนธรรมกลายเป็นเรื่องของความหมายที่ผู้คนต่างก็ช่วงชิง ตีความ และให้ความหมายใหม่ตามภูมิหลังและประสบการณ์ของตน¹⁵

อนึ่ง การดำเนินงานวิจัยตลอดระยะเวลา 1 ปี ที่ได้ดำเนินการทำงานต่อยอดโครงการสืบค้นและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง โดยได้สำรวจสถานภาพขององค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมในอำเภอปายและขุนยวมเบื้องต้น เนื่องจากขาดข้อมูลความรู้ ซึ่งเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน โครงการระยะที่สอง สามารถรวบรวมความรู้ได้ระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะขอบเขตการวิจัยค่อนข้างกว้างทั้งในมิติของเวลาและสถานที่ ทำให้ไม่ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับการค้นหาคำตอบในเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประกอบกับธรรมชาติของข้อมูลที่ไม่สม่ำเสมอส่งผลให้เกิดช่องว่างและความเชื่อมั่นในการตีความ-อธิบายปรากฏการณ์และบริบทที่เกิดขึ้น

¹⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์, *วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549).; Skeates, *Debating the Archaeological Heritage* (Trowbridge: Redwood Books Ltd. 2000); Smith, *Archaeological Theory and Politics of Cultural Heritage* (London and New York: Routledge, 2006).

โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการปฏิสัมพันธ์ของคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบ/คนที่ต้องติดกับคนภายใน อันส่งผลต่อพลวัตของการเปลี่ยนแปลง (change) ปรับปรน (adaptation) ทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในอดีตจนถึงการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ งานวิจัยระยะที่หนึ่งยังขาดระบบการจัดการและเรียนรู้/สร้างองค์ความรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย¹⁶ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเสริมอำนาจชุมชนในการกำหนดทิศทางการใช้องค์ความรู้จากผลงานวิจัยด้วยตนเอง อันนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ดังนั้น โครงการวิจัยระยะที่สาม จึงเป็นงานวิจัยที่ ต่อยอดจากโครงการ “สืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่าเยาะ-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ระยะที่สอง โดยเน้นการวิจัยบุกเบิกและสืบค้นข้อมูลทางวิชาการที่ลุ่มลึกขึ้น โดยมีงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นหัวใจ เน้นประเด็นคำถามเรื่องการใช้และจัดการทรัพยากรเพื่ออธิบายพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ส่วนงานด้านวิจัยกระบวนการจัดการจะให้ความสำคัญกับต้องการของท้องถิ่น โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ทางวิชาการและการใช้ประโยชน์โดยชุมชน โดยเชื่อองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของพื้นที่และมรดกวัฒนธรรมของอดีตกับปัจจุบันว่ามีการดำรงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร แล้วนำไปเสนอเป็นแผนและนโยบายในการจัดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

งานวิจัยนี้สนใจที่จะตรวจสอบและอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมใน 4 ช่วงเวลาหลักเน้นการวิจัยในพื้นที่ 3 แห่ง คือพื้นที่ราบขนาดเล็กในหมู่บ้านเมืองแพม อำเภอป่าเยาะ อำเภอเมืองเป่ง ในอำเภอป่าเยาะ และแอ่งห้วยตื้นนุ่นในหมู่บ้านห้วยตื้นนุ่น เพื่อสามารถทำให้สืบค้นในเชิงลึกและจัดกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดแผนการจัดการที่เป็นรูปธรรมและมีการตรวจสอบประเมินผลว่าใช้ได้ผลจริง

1) ช่วงเวลาระหว่าง 35,000-5,000 ปีมาแล้ว ที่ได้รับผลกระทบของสภาพภูมิอากาศในบริบทโลก¹⁷ โดยเฉพาะการปรับตัวของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีข้อสันนิษฐานทางโบราณคดีว่าคนก่อนประวัติศาสตร์สามารถจัดการและใช้ทรัพยากรในระบบนิเวศที่หลากหลายทั้งในภูเขาสูง ที่ราบเชิงเขา และที่ราบ ซึ่งกระบวนการนี้เองนำไปสู่การเพาะปลูกและทำกิจกรรมในสมัยต่อมา¹⁸

¹⁶ สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2545).

¹⁷ Bellwood, *Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1997).; Roberts, *The Holocene: An Environmental History* (Malden: Blackwell, 1998).

¹⁸ Gorman, “The Hoabinhian and after: subsistence patterns in Southeast Asia during the late Pleistocene and early recent periods,” *World Archaeology*, 2, 3 (1971), 300-320.; Price and Genauer, *Last Hunters First Farmers*, (Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 1995); รัชมี ชูทรงเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอป่าเยาะ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

2) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-25 ในยุคประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก
 ช่วงที่หนึ่ง-ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 มีการขยายตัวทางการค้าทำให้เกิดเครือข่ายการค้า
 ในวงกว้างหรือเรียกว่า “ระบบโลก” (World System) โดยนักประวัติศาสตร์ชื่อ อิมมานูเอล วอลสเตอร์สไตน์
 (Immanuel Wallerstein)¹⁹ เครือข่ายการค้านี้ทำให้เกิดการเติบโตของชุมชน เมือง แวนแคว้น และอาณาจักรขึ้นมา
 ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการแสวงหาสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ²⁰ ดังนั้น พัฒนาการของ
 บ้านเมือง สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมในช่วงสมัยล้านนา จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับ
 บริบททางการเมือง-เศรษฐกิจกับอาณาจักรล้านนา ที่มีเมืองศูนย์กลางที่เชียงใหม่ และอาณาจักรเพื่อนบ้านใน
 ประเทศพม่า รัฐฉาน และอยุธยา เพราะการติดต่อสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้าระหว่างอาณาจักร²¹ หรือ
 ประเทศส่งผลกระทบต่อ การเกิดพัฒนาการของบ้านเมืองภายในพื้นที่วิจัยและจนเกิดลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม
 ในช่วง 500-200 ปีที่ผ่านมา หลักฐานจากการสำรวจทางโบราณคดี แสดงให้เห็นว่าชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ยังคง
 อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีพื้นที่ราบที่จำกัด จึงทำให้มีการตั้งถิ่นฐานกระจาย
 อยู่ในพื้นที่สูง หุบเขา หรือแอ่งที่ราบขนาดเล็ก ขนาดของชุมชนจึงมีขนาดเล็ก ไม่ได้มีลักษณะเป็นเมืองดังเช่น
 ชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำ²² อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการตรวจสอบของบริบทของการเกิดชุมชนในพื้นที่วิจัยว่า
 เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประเภทของป่าเพื่อการค้าของอาณาจักรล้านนาหรือเครือข่ายการค้านานาชาติ
 หรือไม่

ช่วงที่สอง-ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24-25 หรือประมาณ 150-50 ปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลง
 ทางเมือง-เศรษฐกิจ ซึ่งจัดอยู่ในยุคร่วมสมัยอาณาจักรในเวลานั้นจึงเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจาก
 ต่างถิ่นหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น ไทใหญ่ คนเมือง ปกาเกอญอ จากภายในและภายนอกประเทศไทย เข้ามาอยู่อำเภอยาย
 และขุนยวมมากขึ้นเพื่อเป็นแรงงานในกิจการทำไม้ ส่งผลให้เกิดการถ่ายโอนประสบการณ์ วัฒนธรรมระหว่าง
 ผู้คน ต่อมาเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ และแผนที่ที่ทำการลากเส้นพรมแดนของรัฐชาติ ส่งผลให้ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่
 เดียวกันมาก่อน และผู้คนที่เคยเคลื่อนย้ายไปมาอย่างอิสระ ต้องสร้างความเป็นถิ่นฐาน (production of locality)

¹⁹ Wallerstein, *The Modern World System, vol I: Capitalist Agriculture and the Origin of the European World Economy, 1600-1750* (New York: Academic Press, 1974); Wallerstein, *The Modern World System, vol II: Mercantilism and Condolidation of the European World Economy, 1730-1840's* (San Diego: Academic Press, 1980).

²⁰ Junker, L., *Raiding, Trading, Feasting: The Political Economy of Philippines Chiefdoms* (Honolulu : University of Hawaii Press, 1999); Morrison and Junker, L., *Forager-Traders in South and Southeast Asia: Long Term Histories* (Cambridge : Cambridge University Press, 2002).

²¹ Reid, A., *Southeast Asia in the Age of Commerce: 1450-1680, Vol. I: The Land Below the Winds*. (New Heaven: Yale University Press, 1988).

²² ศรัสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550); เจริญศักดิ์ ศรีธัญญะวัฒน์, “ภูมิทัศน์เชิงสัญลักษณ์: พินิจสังคมวัฒนธรรมสมัยล้านนาที่แม่ฮ่องสอน” ใน *การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน*, รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพริ้นติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 115-129.

ให้ชัดเจน จึงเกิดภาพการตั้งหลักปักฐานในพื้นที่กลายเป็นคนพื้นถิ่น โดยมีการสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จนทำให้เกิดสำนึกร่วมของความเป็นคนถิ่นเดียวกันในที่ผู้ใด

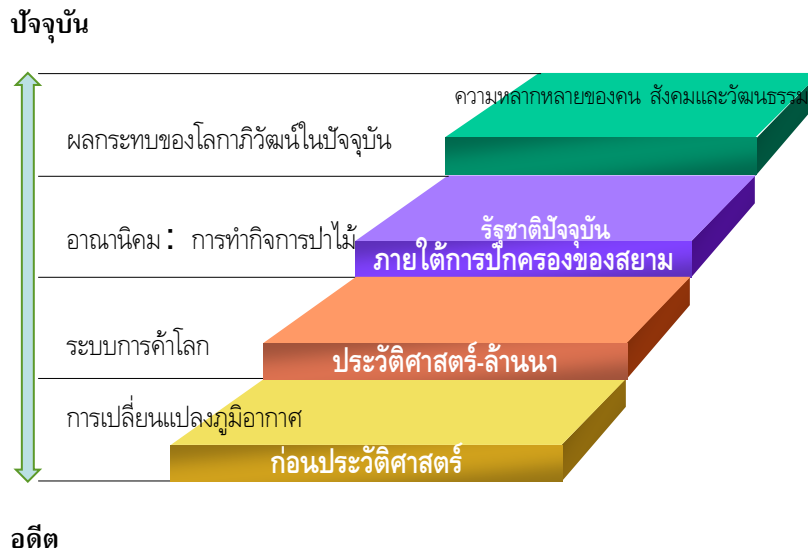
ในปัจจุบัน-ยุคโลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยมเสรีในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจต่อประเทศกำลังพัฒนาโดยตรง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่เป็นผลจากกระแสของเศรษฐกิจบริโภคนิยมจากประเทศตะวันตก ในพื้นที่วิจัยสังคมบริโภคนิยมได้ระบาดอย่างกว้างขวางในชุมชนชาติพันธุ์/ท้องถิ่น คนหนุ่มสาวละทิ้งชุมชนเข้าไปขายแรงงานในเมือง วัฒนธรรมชุมชนเริ่มอ่อนแอ วิถีชีวิตและประเพณีเริ่มสูญหายไปพร้อมกับความจากไปของคนรุ่นแรก มีการขยายตัวจากคนต่างถิ่นทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ คนไทยจากภาคต่างๆ และคนต่างชาติเข้ามาแสวงโชค ลงทุนประกอบธุรกิจและตั้งรกรากในพื้นที่ที่วิจัยมากขึ้น ขณะที่ฐานทรัพยากรมีจำกัด ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ระหว่างคนท้องถิ่นกับนายทุนหรือผู้ประกอบการดังที่พบเห็นทั่วไปทั้งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน²⁴ และสอดคล้องกับการเกิดขึ้นในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกเช่นกัน²⁵

อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือภูมิภาคในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นตลอดเวลา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากปัจจัยอะไรและเกี่ยวข้องกับบริบทของโลกหรือไม่? อย่างไร? ผลของการบุกเบิกองค์ความรู้ใหม่นี้เป็นปรากฏการณ์สากลที่สามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ สามารถนำไปใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจ-วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และกระบวนการทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทยและบริเวณอื่นๆ ของโลกได้ อันจะช่วยให้ชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและรู้จักตัวตน ตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสังคมปัจจุบัน

²³ นุชนางค์ ชุมดี, “ความสัมพันธ์ของเมืองชายแดนกับเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839-2417” ใน การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่าตอง-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพรีนติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 131-145 .; ศิริลักษณ์ กันตศิริ, “ประเพณี 12 เดือน : บทบันทึกและการแสดงอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่ในอำเภอป่าตอง-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ใน การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่าตอง-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพรีนติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 223-240.

²⁴ ดวงใจ หล่อธนวิชัย, “จากปางมะผ้าสู่ป่าตอง : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว,” ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549), 473-491.

²⁵ Lewellen, *The Anthropology of Globalization* (Westport, Connecticut: Bergin & Garvey, 2002).

โมเดลอธิบายการเปลี่ยนแปลงอดีต-ปัจจุบัน

คำนิยาม

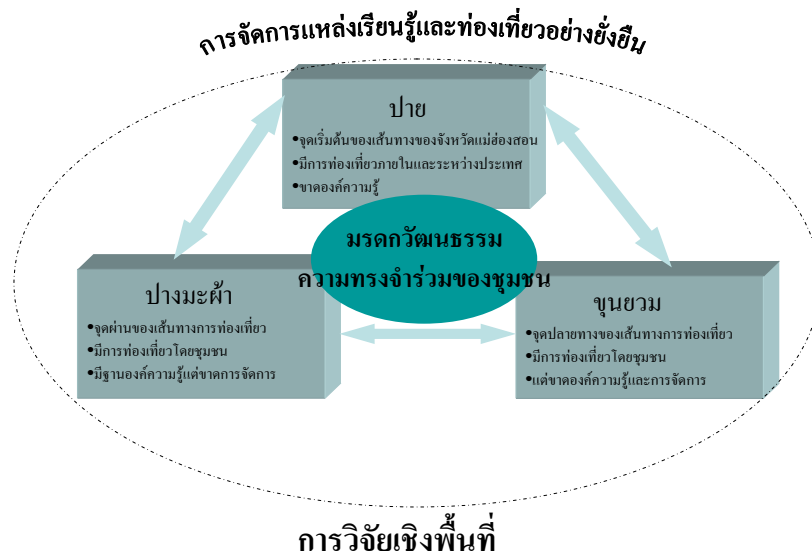
มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ภาษา ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตสิ่ง que ประพฤติปฏิบัติตั้งแต่อดีต ที่ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หรือสูญหายไปแล้ว แต่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชน

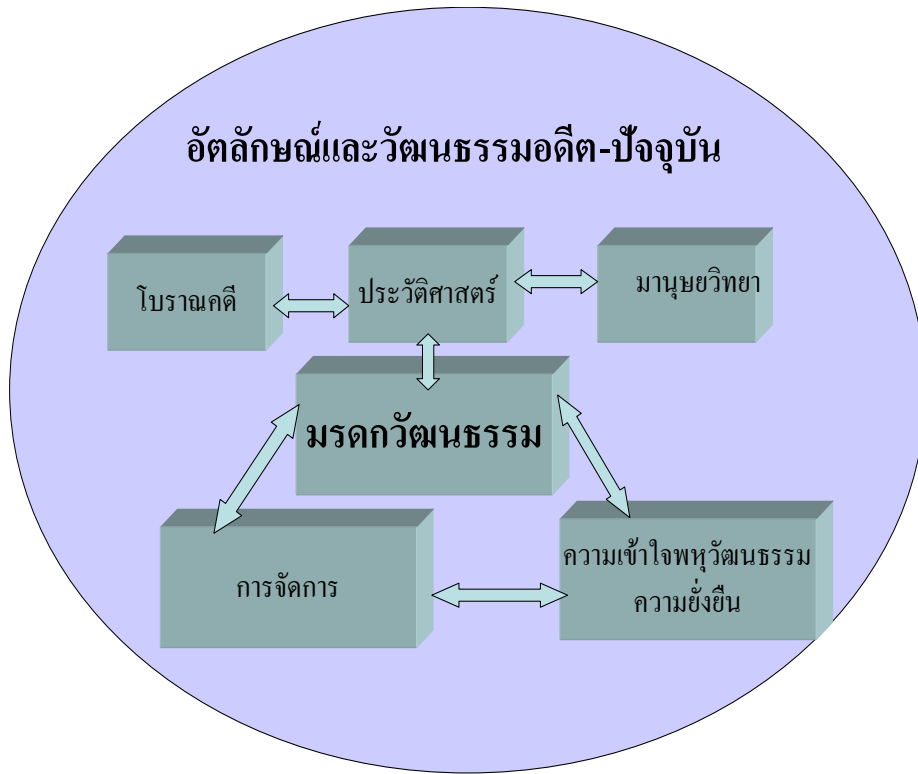
การสืบค้น หมายถึง การแสวงหาความจริง โดยมีการตรวจสอบหลักฐานหรือข้อเท็จจริงตามวิธีวิทยาของแต่ละศาสตร์

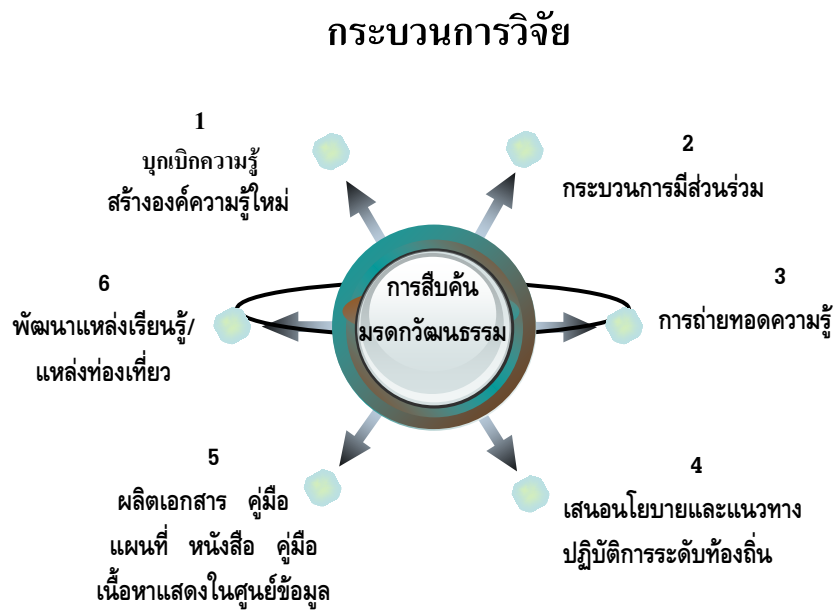
การจัดการ หมายถึง การดำเนินการเพื่อดูแล รักษา บูรณะ ถ่ายทอดและสืบทอดอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยผ่านการวิจัย ค้นคว้า รวบรวมและสังเคราะห์ความรู้อย่างเป็นระบบ

2. โจทย์ของการวิจัย

1. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมในอำเภอป่าขะ-ปางมะผ้า-ขุนยวม ในแต่ละช่วงเวลาจนทำให้กลายเป็นมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นในปัจจุบัน
2. แนวทางในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการเสริมอำนาจให้กับชุมชนในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาท้องถิ่นควรเป็นอย่างไร

6.1 ด้านโบราณคดี

ประเด็นการวิจัย

- ศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบ
- ศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

ระเบียบวิธี

- ดำรวจและรวบรวมแหล่งโบราณคดี หลักฐานทางโบราณคดี จากวัตถุทางวัฒนธรรม แผนที่ เอกสาร และคำบอกเล่า โดยระบุพิกัดทางภูมิศาสตร์ในตำแหน่งต่างๆ ในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
- ขุดค้นแหล่งโบราณคดีในอำเภอยาย เพื่อสร้างแหล่งโบราณคดีอ้างอิงและตรวจสอบ-ยืนยันร่องรอยการอยู่อาศัยระยะแรก
- วิเคราะห์ สังเคราะห์และประมวลผลองค์ความรู้จากข้อมูลปฐภูมิและพหุภูมิเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเส้นทางท่องเที่ยว โดยจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม
- พัฒนารูปแบบข้อมูลด้าน โบราณคดีต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่หนึ่ง
- พัฒนาแหล่งโบราณคดี สำหรับการใช้ประโยชน์ตามความต้องการของท้องถิ่น

6.2 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประเด็นการวิจัย

- ศึกษากระบวนการและสังคมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา
- ศึกษากระบวนการปรับตัวของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ระเบียบวิธี

- สืบหาความรู้จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยเฉพาะเอกสารชั้นต้น เช่น ตำรา จารึก เอกสารราชการ
- สืบหาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมของชุมชน
- สัมภาษณ์และประเมินความรู้เพื่อพัฒนาข้อมูลสำหรับแหล่งเรียนรู้และเส้นทางการท่องเที่ยว โดยจัดทำแผนที่ทางประวัติศาสตร์/ความทรงจำของชุมชนและหลักสูตรท้องถิ่น
- พัฒนาฐานข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่หนึ่ง
- ส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักรู้และเข้าใจความเป็นมาและประวัติศาสตร์ชุมชน

6.3 การวิจัยเชิงกระบวนการ

ประเด็นการวิจัย

- สร้างองค์ความรู้ด้วยกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชุมชน
- เพื่อสืบค้นกระบวนการจัดการความรู้ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาของชุมชนที่มีอยู่เดิม

ระเบียบวิธี

- เก็บและ/หรือวิเคราะห์ข้อมูลโบราณคดีและประวัติศาสตร์ร่วมของท้องถิ่น
- เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงมานุษยวิทยาของชุมชน เน้นการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของชุมชนทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนความเป็นพลวัตของชุมชนภายใต้บริบทภายนอก ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจถึงกระบวนการที่ดี (good practice) ในการจัดการความรู้ ที่มีความยั่งยืน และเพื่อประโยชน์ร่วมของชุมชน
- ศึกษาและกำหนดความต้องการของชุมชน (needs identification) โดยศึกษาเน้นการจัดการความรู้เป็นหลัก
- พัฒนาระบบการจัดการความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน
- พัฒนาฐานข้อมูลของชุมชนต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่สอง
- ทำการจัดการความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน

7. การดำเนินงานวิจัยในแต่ละพื้นที่

การทำงานจากทั้ง 3 ศาสตร์มีจุดร่วมในการวิจัยเชิงพื้นที่ครอบคลุม 3 อำเภอ การออกแบบแผนการดำเนินงานวิจัยใช้ผลการวิจัยของโครงการวิจัยระยะที่หนึ่ง และโครงการวิจัยระยะที่สองเป็นหลัก โดยเน้นการลงพื้นที่หลักเพียงหนึ่งหมู่บ้านในแต่ละตำบลเพื่อทดสอบและประเมินผลการวิจัยว่ามีการใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

แท้จริง รูปแบบการดำเนินงานจะมีความแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของชุมชนในแต่ละอำเภอ **และมีกลไกที่สำคัญ** คือการทำงานร่วมกับท้องถิ่นและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น โดยมีคนภายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทำงานวิจัย ดังนี้

7.1 อำเภอปาย

สำหรับชุมชนในอำเภอปาย ความต้องการในเบื้องต้นเป็นเรื่องของการสืบค้นภูมิหลังความเป็นมาของพื้นที่และข้อมูลสำหรับการจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. หมู่บ้านแม่ฮื้อ: คนเมือง
2. หมู่บ้านศรีดอนชัย-บ้านโป่ง: ไทใหญ่, คนเมือง
3. หมู่บ้านเมืองน้อย: ปกาเกอญอ

ผลการวิจัยของโครงการระยะที่หนึ่ง-สองพบว่าแอ่งที่ราบเมืองแปงเป็นพื้นที่ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีจำนวนมาก และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะโป่งน้ำร้อน สภาพแวดล้อมโดยรอบยังไม่มีการรบกวนจากการท่องเที่ยว ประกอบกับทาง กศน. มีแผนจะดำเนินงานเชิงป้องกันพื้นที่ พื้นที่นี้มีศักยภาพในด้านมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติสูงมาก จึงสอดคล้องกับแผนการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งเลือกพื้นที่แอ่งเมืองแปงเป็นพื้นที่วิจัยหลักสำหรับอำเภอปาย

4. หมู่บ้านใหม่ดอนตัน: คนเมือง, ม้ง

7.2 อำเภอปางมะผ้า

ความต้องการของชุมชนในอำเภอปางมะผ้า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ขณะนี้ชุมชนได้มีการจัดการท่องเที่ยวแต่ไม่สามารถสังเคราะห์และประมวลความรู้ท้องถิ่นในรูปแบบที่ง่ายแก่ความเข้าใจสำหรับนักท่องเที่ยว ลักษณะงานเป็นงานเชิงสนับสนุน หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. หมู่บ้านจำโป้: ลาหู่ดำ
2. หมู่บ้านบ่อไกร: ลาหู่ดำ
3. หมู่บ้านแม่ละนา: ไทใหญ่
4. หมู่บ้านเมืองแพม: ปกาเกอญอ
5. หมู่บ้านถ้ำลอด: ไทใหญ่

ผลการวิจัยของโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าแอ่งที่ราบบ้านไร่เป็นพื้นที่ขนาดเล็กซึ่งมีแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ ที่มีการองค์ความรู้มากกว่าหมู่บ้านใดๆ ในอำเภอปางมะผ้า มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เมื่อโครงการสืบค้นฯ ระยะที่หนึ่ง-สองได้เข้าสำรวจพื้นที่และหารือกับชุมชนที่มีสนใจอยากรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ซึ่งสอดคล้องกับแผนการดำเนินงานของโครงการฯ จึงเลือกแอ่งบ้านไร่เป็นพื้นที่หลักในการศึกษาและเปรียบเทียบกับแอ่งต่างๆ จากสองอำเภอ

6. หมู่บ้านบ้านไร่: หลายชาติพันธุ์

7.3 อำเภอขุนยวม

สำหรับชุมชนในอำเภอขุนยวม ความต้องการในเบื้องต้นเป็นเรื่องของการสืบค้นภูมิหลังความเป็นมาของพื้นที่และข้อมูลสำหรับการจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. เทศบาลขุนยวม: ไทใหญ่
2. หมู่บ้านเมืองปอน: ไทใหญ่
3. หมู่บ้านห้วยต้นนุ่น: ปกาเกอญอ

ผลการวิจัยของโครงการระยะที่หนึ่ง-สอง พบว่าแอ่งที่ราบต่อแพ-บ้านหลวงพบแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์และมีความสำคัญในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ยังขาดความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับพื้นที่ อีกทั้งยังไม่มีการรื้อถอนจากการท่องเที่ยว ประกอบกับชุมชนมีความเข้มแข็ง มีแผนจะดำเนินงานเชิงป้องกันพื้นที่ จึงสอดคล้องกับแผนการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งเลือกพื้นที่แอ่งที่ราบต่อแพ-บ้านหลวงเป็นพื้นที่วิจัยหลักสำหรับอำเภอขุนยวม

4. หมู่บ้านต่อแพ-บ้านหลวง: ไทใหญ่

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพลวัตทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
2. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยตามความต้องการของชุมชน
3. นโยบายและแนวทางการปฏิบัติในการอนุรักษ์ และสืบสานมรดกวัฒนธรรมอย่างรู้เท่าทันสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน
4. ฐานข้อมูลด้านมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดสำหรับการพัฒนา
5. แผนที่ทางวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
6. พัฒนาศูนย์ข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จัดการโดยชุมชนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
7. สื่อในรูปแบบต่างๆ สำหรับการศึกษาและการเรียนรู้สาธารณะ เช่น หนังสือคู่มือ หนังสือสำหรับเยาวชน แผ่นพับ ไปสเตอร์ และสารคดีที่เกี่ยวกับงานวิจัย

บทที่ 1

กรอบแนวคิดทฤษฎี

รัศมี ชูทรงเดช

การทำงานวิจัยทางโบราณคดีในอำเภอยายและขุนยวม ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งแทบไม่มีข้อมูลความรู้ใดๆ (terra incognita) อีกทั้งระยะเวลาที่ศึกษาครอบคลุมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นช่วงเวลาที่กว้างมากในทางโบราณคดี แต่ลักษณะงานแบบนี้มักเป็นงานบุกเบิกเพื่อสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (cultural history) ของพื้นที่ก่อนว่ามีธรรมชาติของข้อมูลและประวัติความเป็นมาอย่างไร เปรียบเสมือนกับการขึ้นรูปทรงของประติมากรก่อนที่จะลงมือตกแต่งให้เป็นประติมากรรมที่ต้องการ

ความคิดรวบยอดที่ใช้เป็นพื้นฐานนั้นเป็นเข็มทิศในการทำงานของทีมวิจัยด้านโบราณคดีใช้แนวคิดแบบเดียวกับที่เคยดำเนินการมาแล้วในโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและที่สอง¹ ผู้วิจัยมีโครงสร้างหลักทางความคิดเพื่อออกแบบวางแผนงานวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สมบูรณ์และอยู่ในสภาพที่ถูกทำลายจากมนุษย์และธรรมชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นการปะติดปะต่อร่องรอยทางสังคมและวัฒนธรรมในอดีตจึงเป็นเรื่องที่ยากมาก ไม่มีนักโบราณคดีคนใดสามารถจะรู้อดีตได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่มีหลักในการแสวงหาและสืบค้นความจริงว่ามีความเป็นไปได้ที่จะเป็นอย่างไร ด้วยวิธีการปฏิฐานนิยม (postivism)

ในบทนี้นำเสนอเรื่อง 1) การจัดลำดับยุคสมัย เพื่อให้มีแกนหลักของการมองประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของพื้นที่ 2) แนวคิดเรื่องการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและหน่วยของการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีและ 3) แนวคิดเรื่องแบบแผนการตั้งถิ่นฐานและภูมิทัศน์ทางโบราณคดี ซึ่งถูกเลือกใช้เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี

1.1 การจัดลำดับยุคสมัย

การจัดแบ่งยุคสมัยเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการศึกษาโบราณคดี และศาสตร์อื่นๆ ที่จำเป็นต้องศึกษาลำดับเหตุการณ์ในอดีตตามลำดับของเวลา เช่น ประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา โดยนักโบราณคดีจำเป็นต้องแบ่งยุคสมัยในการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีด้วยเหตุผลดังนี้

1. เพื่อจัดหมวดหมู่ของหลักฐานทางโบราณคดี ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบภายในแหล่งโบราณคดีระหว่างแหล่งโบราณคดี และระหว่างภูมิภาค ซึ่งอาจจะบ่งบอกถึงขอบเขตทางวัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในอดีต

¹ รัศมี ชูทรงเดช, รายงานฉบับสมบูรณ์ เล่มที่ 2 ด้านโบราณคดี, โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552) และ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์, โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอยาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553).

2. เพื่อจัดลำดับความเจริญของสังคมและวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมใดเกิดก่อน -หลัง ซึ่งทำให้ทราบพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าวัฒนธรรมใดในพื้นที่ใดเกิดก่อนหรือเกิดหลัง มีการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่เดิม หรือมีการเข้ามาของคนและวัฒนธรรมใหม่

ผู้วิจัยขอแนะนำคำศัพท์เฉพาะที่ใช้ในบทนี้ซึ่งใช้คำนิยามของคำศัพท์ที่ใช้ในการแบ่งยุคสมัยตามโครงการวิจัยโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ระยะที่หนึ่งและสอง โดยใช้หลักการแบ่งยุคสมัยทางธรณีวิทยา (เช่น สมัยไพลสโตซีน โฮโลซีน) ควบคู่กับยุคสมัยแบบจารีตนิยม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันมานานแล้ว (เช่น ยุคหินกะเทาะ ยุคโลหะ) การแบ่งแบบจารีตมีข้อจำกัดในแง่ของการสร้างความเข้าใจว่าเครื่องมือที่ใช้เป็นตัวกำหนดมีลักษณะและพบเฉพาะช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งที่โดยความเป็นจริงแล้วมีการพบอย่างต่อเนื่อง เพราะเทคโนโลยีแบบเดียวกัน ความแตกต่างจึงเป็นเรื่องของการใช้เครื่องมือต่างฤดูกาล² อย่างไรก็ตามสำหรับพื้นที่ซึ่งไม่มีข้อมูลพื้นฐานมากนัก การจัดแบ่งยุคสมัยจึงใช้คู่กันไปก่อน จนกว่าจะมีคำอายุทางวิทยาศาสตร์มายืนยันจึงจะทำการกำหนดอายุทางธรณีวิทยา โดยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นกรอบในการจัดหมวดหมู่ของหลักฐานทางโบราณคดีเพียงเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจถึงพฤติกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในแหล่งโบราณคดี แต่ไม่ได้เป็นการระบุถึงพัฒนาการทางสังคมหรืออายุสมัยที่แน่นอนของโบราณวัตถุสถานนั้นๆ เพราะเครื่องมือเครื่องใช้บางประเภทมีการใช้อย่างต่อเนื่องหลายยุคสมัย เช่น เครื่องมือเหล็ก เป็นต้น

การใช้ตารางธรณีวิทยาเป็นเกณฑ์การแบ่งยุคสมัยที่เป็นสากล ทำให้ไม่เกิดความลำเอียงในการตีความ เพราะหากได้คำอายุทางวิทยาศาสตร์มาจากแต่ละแหล่งโบราณคดีนำมาจัดลงในเวลาทางธรณีวิทยาแล้ว เปรียบเทียบลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มองเห็นภาพรวมของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมว่ามีความเท่าเทียมกันหรือไม่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยที่มีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์มีอยู่จำนวนน้อยมาก และส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยของนักโบราณคดีต่างประเทศ ดังนั้นจึงพบว่าการจัดลำดับอายุสมัยโดยการเปรียบเทียบกับรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้ และวัสดุยังได้รับความนิยมอยู่ เช่น สมัยหินใหม่ เป็นต้น

เพื่อสะดวกต่อการอ้างอิงและง่ายต่อการค้นคว้า ผู้เขียนจำเป็นต้องทบทวนและนำเสนอคำจำกัดความของสมัยต่างๆ ที่พบเห็นในเอกสาร หนังสือ ตำรา หรือบทความทางโบราณคดี เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและมีพื้นฐานสำหรับการเปรียบเทียบยุคสมัย

เกณฑ์การใช้ยุคสมัยทางธรณีวิทยาผู้เขียนใช้เกณฑ์สากล เพื่อจัดยุคสมัยภายในแม่ฮ่องสอน³ ดังนี้ **สมัยไพลสโตซีน (pleistocene epoch)** หมายถึง สมัยทางธรณีวิทยาที่ปรากฏธารน้ำแข็งปกคลุมพื้นที่หลายบริเวณของโลก ถูกเรียกว่า “ยุคน้ำแข็ง” มีอายุระหว่าง 1.8 ล้านปีถึง 10,000 ปีมาแล้ว อายุเริ่มต้นของสมัยไพลสโตซีนนั้นประมาณ 1.8-1.6 ล้านปีมาแล้ว ในที่นี้ใช้อายุ 1.8 ล้านปีเป็นอายุที่เก่าที่สุด สมัยไพลสโตซีนนี้เกิดธารน้ำแข็ง สลับกับอากาศอบอุ่นหลายครั้ง ครั้งใหญ่ๆ จะมี 4 ครั้ง และครั้งย่อยๆ มีประมาณ 20 กว่าครั้ง สมัยไพลสโตซีน เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เพราะพบหลักฐานของสายพันธุ์บรรพบุรุษของคน (early hominid) คำนิยามศัพท์โดยผู้เขียน) เป็นครั้งแรกในทวีปแอฟริกา

² ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, “ความสับสนในการแบ่งยุคทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ไทย ตัวอย่างจากยุคหิน” เมืองโบราณ, 11(1), 2528): 6-26.

³ รัศมี ชูทรงเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 15-18.

สมัยไพลสโตซีน เป็นสมัยทางธรณีวิทยาที่อยู่ในยุคควอเตอร์นารี (quaternary period) หากพิจารณาในด้านธรณีสัณฐานพื้นที่หลายแห่งของโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ เช่น พื้นที่บริเวณขั้วโลกถูกปกคลุมด้วยธารน้ำแข็ง มีการเกิดสะพานแผ่นดิน เชื่อมโยงทวีปหรือเกาะแก่งให้เป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน เช่น การเชื่อมบริเวณช่องแคบเบริงในไซบีเรียกับอลาสก้า การเกิดแผ่นดินขุ่นดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น้ำทะเลในอ่าวไทยเหือดแห้ง ทำให้มีการเชื่อมติดกันระหว่างภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับหมู่เกาะอันดามัน เกาะสุมาตรา ซาบาห์ บอร์เนียวในประเทศอินโดนีเซียและเกาะปาลาวันในประเทศฟิลิปปินส์

นักโบราณคดีทำการจัดแบ่งสมัยไพลสโตซีนตามตารางธรณีกาล โดยอาศัยผลการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ การศึกษาซากบรรพชีวินของคนและสัตว์ ละอองเรณู และหลักฐานทางโบราณคดีประกอบกัน ดังนี้

สมัยไพลสโตซีนตอนต้น (lower pleistocene) อายุประมาณ 1.8 ล้านปี-730,000 ปีมาแล้ว ในช่วงเวลานี้จะพบหลักฐานของโฮโมอีเรคตัส (homo erectus) ในทวีปแอฟริกา ยุโรปและเอเชีย พบหลักฐานของสายพันธุ์บรรพบุรุษของคนนอกทวีปแอฟริกาเป็นครั้งแรก

สมัยไพลสโตซีนตอนกลาง (middle pleistocene) อายุประมาณ 730,000-125,000 ปีมาแล้วในช่วงเวลานี้พบหลักฐานของคนปัจจุบันที่มีลักษณะดั้งเดิม (archaic homo sapiens) และคนปัจจุบัน (homo sapiens sapiens)

สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (upper or late pleistocene) หมายถึง ระยะเวลาสุดท้ายของการเกิดธารน้ำแข็ง มีอายุประมาณ 125,000-11,500 ปีมาแล้ว ส่วนช่วงสุดท้ายก่อนการเปลี่ยนเข้าสู่สมัยโฮโลซีน หรือสมัยปัจจุบันที่น้ำท่วม และมีสภาพแวดล้อมคล้ายกับในปัจจุบัน มีอายุระหว่าง 16,000-11,500 ปีมาแล้ว⁴ ในช่วงเวลานี้จะพบหลักฐานของคนปัจจุบัน (homo sapiens sapiens)

สมัยโฮโลซีน (holocene epoch) หมายถึง สมัยทางธรณีวิทยาที่ต่อจากสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย หรือบางครั้งถูกเรียกว่า “หลังไพลสโตซีน” มีอายุระหว่าง 10,000 ปีมาแล้ว ถึงปัจจุบัน น้ำแข็งละลาย อากาศอบอุ่น และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศตามชายฝั่งทะเล ป่าไม้ในเขตร้อนมีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะพื้นที่บนภูเขา ดิน ไม้ที่เคยเติบโตในอากาศหนาวจะเลื่อนไปเติบโตในบริเวณที่มีระดับความสูงขึ้นกว่าเดิม มีการสูญพันธุ์ของสัตว์บางชนิด

นักโบราณคดียังได้แบ่งสมัยโฮโลซีนออกเป็นสมัยย่อยๆ เพื่อสะดวกในการจัดลำดับพัฒนาการทางวัฒนธรรม ในที่นี้ผู้เขียนใช้การแบ่งของจีนเป็นหลัก ดังนี้คือ โฮโลซีนตอนต้น (10,000-7,500 ปีมาแล้ว) โฮโลซีนตอนกลาง (7,500-2,500 ปีมาแล้ว) และ โฮโลซีนตอนปลาย (2,500 ปีมาแล้วถึงปัจจุบัน)

1. 1. 1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เพิงผาถ้ำลอดและเพิงบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์จำนวนถึง 27 สำหรับการกำหนดอายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหา ผู้เขียนได้จัดลำดับอายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจากการอ้างอิงค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของแหล่งที่มีการขุดค้น โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีค่า ที่ช่วยกำหนดอายุเทียบกับอายุสากลสมัยไพลสโตซีน-โฮโลซีนตอนกลาง โดยแบ่งออกเป็นผลของการกำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน 14 จำนวน 20 ตัวอย่าง (ห้องปฏิบัติการ Beta Analytic Inc., USA) และวิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ จำนวน 7 ตัวอย่าง (วิเคราะห์โดย Chawalit Khaokhiew and Professor Dr. Isao Takashima ที่ Research Institute of Material and Resources, Faculty of Engineer And Research Science, Akita

⁴ Roberts Niel, *The Holocene: An Environmental History* (Malden: Blackwell, 1998), 255.

University, Japan) และค่าอายุคาร์บอน 14 จากชิ้นส่วนโลงไม้มีอยู่ทั้งหมดจำนวน 53 ตัวอย่าง⁵ จากหัวโลงรูปแบบต่างๆ ของแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าผลอยู่ในระหว่างอายุประมาณ 757 ปีก่อน พ.ศ. (ค่าอายุโลงไม้จากถ้ำผีแมนป็นปาย รหัสตัวอย่างไม้ OAP2225-เป็นค่าที่คำนวณเทียบค่ามาตรฐานด้วย 2sigma)-พ.ศ. 1843 (ค่าอายุโลงไม้จากถ้ำบ่อไคร้ รหัสตัวอย่างไม้ OAP2162-เป็นค่าที่คำนวณเทียบค่ามาตรฐานด้วย 2 sigma) ซึ่งทำให้อายุของวัฒนธรรมโลงไม้นั้นมีระยะเวลายาวนานถึงประมาณ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว ดังนั้นมีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้กำหนดอายุมีจำนวนรวมทั้งหมด 80 ตัวอย่าง

เมื่อนำเอาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์มาเทียบกับอายุสมัยทางธรณีวิทยา ค่าอายุที่มีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ที่เก่าที่สุดมาจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด คือ 32,380±292 ปีมาแล้ว และอายุที่น้อยสุดในสมัยเหล็กหรือวัฒนธรรมโลงไม้มาจากแหล่งโบราณคดี คือ 1,100 ปีมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าช่วงอายุสมัยของโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนคือ 32,380-1,100 ปีมาแล้ว เครื่องมือหินกะเทาะที่พบจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในอำเภอบางมะฝ้า-ขุนยวม จะถูกเปรียบเทียบกับรูปแบบเครื่องมือที่พบภายในหลุมขุดค้นที่สามารถกำหนดอายุได้ ในที่นี้ผู้เขียนแบ่งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ออกเป็น 4 ช่วงใหญ่ๆ

1. วัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือสมัยหินเก่าตามการแบ่งยุคสมัยแบบ 3 ระบบ (สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย) คือ 32,380-11,550 ปีมาแล้ว

การกำหนดลักษณะของวัฒนธรรมโดยใช้เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว ส่วนใหญ่ทำจากหินกรวดแม่น้ำเป็นหลัก เครื่องมือหินกะเทาะมีทั้งแกนหินและสะเก็ดหิน มีรูปทรงแบบเครื่องมือเฉือน (scraper) กลุ่มเครื่องมือตัด (chopper-chopping tools) เครื่องมือสะเก็ดหิน (flake tools) และพบเครื่องมือสุมาตราลิธ (Sumatralith) และขวานสั้น (short-axe) จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือกระดูกและเครื่องมือที่ทำจากเปลือกหอย เทคนิคการกะเทาะเครื่องมือหินเป็นแบบการกะเทาะทางตรง (direct percussion) ที่อยู่อาศัยก็มักจะอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผา และพื้นที่โล่ง ไม่อยู่ติดที่ เคลื่อนย้ายตามแหล่งทรัพยากรตามฤดูกาล ลักษณะของสังคม เป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก นับถือผู้อาวุโส และไม่มีความแตกต่างทางสังคม มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย และการปลงศพด้วยการฝังแบบนอนหงายเหยียดยาวและทำนั้

2. วัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือสมัยหินกลาง (สมัยโฮโลซีนตอนต้น) คือ 10,528-7,250 ปีมาแล้ว

การกำหนดลักษณะของวัฒนธรรมโดยใช้เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว ส่วนใหญ่ทำจากหินกรวดแม่น้ำเป็นหลัก เครื่องมือหินกะเทาะมีทั้งแกนหินและสะเก็ดหิน มีรูปทรงแบบเครื่องมือทรงกลม (disc) เครื่องมือที่เจาะรูตรงกลาง เครื่องมือประเภทหินลับส่วนปลาย (grinding stone) เครื่องมือสุมาตราลิธ (Sumatralith) ขวานสั้น (short-axe) เครื่องมือที่เคยพบในสมัยหินเก่ายังพบอย่างต่อเนื่อง เทคนิคการกะเทาะเครื่องมือหินเป็นแบบการกะเทาะ

⁵ Peter Grave, *et al*, "In press Mainland Southeast Asia and the early modern period: the politics of economic transformation" **Journal of Field Archaeology** (1994). , "S. A. Wannasri, Dendroarchaeological Study of Log Coffins: Bo Krai Cave and Ban Rai Rockshelter in Pang Mapha District, Mae Hong Son Province," in **M. Sc. Thesis in Technology of Environmental Management**, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 2004.

⁶ รัชมิ ชูทรงเดช และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี), (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550), 889-906.

ทางตรง (direct percussion) ที่อยู่อาศัยมักจะอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผา และพื้นที่โล่ง ไม่อยู่ติดที่ เคลื่อนย้ายตามแหล่งทรัพยากรตามฤดูกาล ลักษณะของสังคมเป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก นับถือผู้อาวุโส และ ไม่มีความแตกต่างทางสังคม มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย และการปลงศพด้วยการฝังแบบทำนั้

3. วัฒนธรรมหินขัด หรือสมัยหินใหม่ (สมัยโฮโลซีนตอนกลาง) ข้อมูลส่วนใหญ่พบน้อยมากและไม่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ จึงใช้การกำหนดอายุโดยกว้างๆ คือ 5,360-2,993 ปีมาแล้ว

การกำหนดลักษณะของวัฒนธรรมโดยใช้เครื่องมือที่พบใหม่ได้แก่ขวานหินขัด โกลนหินขัด และภาชนะดินเผาเนื้อดินที่ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ลายขูดขีด และไม่มีการตกแต่งลวดลาย ส่วนใหญ่มีขนาดเล็กเป็นรูปทรงหม้อและชาม การตั้งถิ่นฐานก็มีรูปแบบที่เหมือนกับวัฒนธรรมสมัยหินกลาง คือใช้พื้นที่บริเวณเพิงผา สันคอยและที่ราบริมน้ำอย่างต่อเนื่อง อาจจะเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานถาวรและเริ่มทำการเพาะปลูก ส่วนลักษณะของสังคม ขนาดของกลุ่มใหญ่ขึ้น มีการเพิ่มประชากร ผู้อาวุโสยังเป็นบุคคลสำคัญและประกอบพิธีกรรมภายในกลุ่ม เริ่มปรากฏความแตกต่างทางสังคม

4. วัฒนธรรมโลงไม้ หรือสมัยโลหะ-เหล็ก (สมัยโฮโลซีนตอนปลาย) คือ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว

การกำหนดลักษณะของวัฒนธรรมคือการปรากฏหลักฐานโลงไม้ เทคโนโลยีการทำเครื่องมือเครื่องใช้ นั้นยังคงใช้ภาชนะดินเผาเนื้อดิน ผิวเรียบ รมควัน และลายเชือกทาบที่มีหลายขนาด รูปแบบของภาชนะดินเผาขนาดเล็กและขนาดกลางได้แก่หม้อ ถ้วย เครื่องมือใหม่ที่พบคือเครื่องมือและเครื่องประดับทำจากโลหะประเภทเหล็กและสำริด เครื่องมือเหล็ก ที่พบมักจะเป็นเครื่องมือที่เกี่ยวกับงานช่างไม้ เช่น ค้อน ขวาน เป็นต้น

รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานมีการใช้พื้นที่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างระบบนิเวศเช่นเดียวกับวัฒนธรรมก่อนหน้านี้ แต่เพิงผาและถ้ำถูกเปลี่ยนหน้าที่ใช้เป็นที่ฝังศพโดยเฉพาะถ้ำถูกเลือกที่ใช้เป็นฝังศพประจำตระกูลเป็นถ้ำที่อยู่บนเกือบยอดของหน้าผาหินปูน ถ้าอยู่ใกล้กับพื้นมักจะเป็นถ้ำที่มีทางเข้าที่มืดซิดและอยู่ในตำแหน่งที่ลึกๆ ของภูเขา มีการตั้งถิ่นฐานถาวร เป็นหมู่บ้าน ทำการสิกรรม

ส่วนเรื่องของความเชื่อ ความเชื่อเกี่ยวกับความตายน่าจะเป็นเรื่องสำคัญในวัฒนธรรมโลงไม้ เพราะมีความพิถีพิถันในการเตรียมการปลงศพ นับตั้งแต่การเตรียมตัดไม้ทำโลง การทำโลง การแกะสลักหัวโลง การเลือกที่ตั้งที่ยากลำบาก โดยเฉพาะเป็นถ้ำบนหน้าผาที่มีทัศนียภาพที่เห็นสภาพแวดล้อมกว้างไกลโดยรอบ และมีการวางของเช่นที่น่าจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตาย มีรูปแบบของหัวโลงหลายแบบ และโลงมีหลายขนาดแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละตระกูลและความแตกต่างของสถานภาพทางสังคม มีหัวหน้า มีการแบ่งหน้าที่การทำงาน และช่างเฉพาะทาง

1. 1. 2 สมัยประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.1.2.1 สมัยวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลม (พุทธศตวรรษที่ 14-19)

การจัดลำดับพัฒนาการในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-16 ใช้การศึกษาเปรียบเทียบและประมวลผลการศึกษาในอำเภอปางมะผ้าของ ดร. ปีเตอร์ เกรฟ⁷ เป็นหลัก

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปลงศพที่แตกต่างและชัดเจนในบริเวณอำเภอปางมะผ้า คือ การฝังศพเนินดินรูปวงกลมตามสันเขา และมีทัศนียภาพที่งดงามเห็นป่าไม้ ภูเขาโดยรอบ มีของที่ฝังร่วมเป็นเครื่องเคลือบจากเตาล้านนาและมีเครื่องมือเหล็กที่มักเป็นรูปแบบของอาวุธมากกว่าเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ใบหอกยาว

สำหรับระดับของสังคมและเศรษฐกิจการดำรงชีพนั้น ดร. ปีเตอร์ เกรฟ ได้เสนอข้อสันนิษฐานว่า ชุมชนวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลมน่าจะเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงระดับชนเผ่าอิสระ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จัดหาของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องถ้วยกับชุมชนพื้นราบตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22 ซึ่งมีการค้าขายภายในแผ่นดินอย่างเข้มข้นและกว้างขวางระหว่างรัฐต่างๆ ในประเทศไทย พม่าและจีนตอนใต้ เพราะมีการพบหลักฐานเครื่องถ้วยที่ฝังร่วมกับเนินดินรูปวงกลมตลอดแนวพื้นที่สูงเทือกเขาตะวันตกจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ไปถึงตาก กลุ่มคนที่อยู่บนเทือกเขาสูงเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กัน ชุมชนบนพื้นที่สูงนี้น่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้และชำนาญ (Specialization) ในการหาทรัพยากรจากในป่าเป็นอย่างดี

1.1.2.2. สมัยวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 21-22)

สำหรับการจัดลำดับวัฒนธรรมร่วมสมัยวัฒนธรรมล้านนา ผู้วิจัยกำหนดอายุโดยใช้การศึกษาเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุจากแหล่งโบราณคดีประเภทโบราณสถานในอำเภอปาย และอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งดำเนินงานโดยกรมศิลปากร (2531) โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่สำรวจโดยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน⁸ นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เขียนภาพรวมของประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-25 ไว้โดยละเอียด⁹ และ **รายงานความก้าวหน้าฉบับสมบูรณ์ ด้านประวัติศาสตร์ เล่มที่ 3 และภาคผนวก เล่มที่ 4** ดังนั้นจึงขอกล่าวถึงเฉพาะลักษณะทางวัฒนธรรมทางด้านโบราณคดีที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินเรื่องอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีเป็นสำคัญ ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญคือรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัด พระพุทธรูป ที่มีอิทธิพลของอาณาจักรล้านนาจากเชียงใหม่ จารึกและประเภทของภาชนะดินเผาทั้งเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องของประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

⁷ Peter Grave, *The Shift to Commodity: A Study of Ceramic Production and Upland-Lowland Interaction in Northwestern Thailand 100-1650 AD*. Unpublished Ph.D Thesis, Prehistoric and Historic Archaeology and The NWG Macintosh Centre for Quaternary Dating, University of Sydney, Australia.1996, Peter Grave, "The Ring-Ditch Burials of Northwestern Thailand: The Archaeology of Resistance," *Bulletin of Indo-Pacific Prehistory Association* (3, 1997) :161-166.

⁸ รัศมี ชูทรงเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี), (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550)

⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2551

สำหรับรูปแบบของเศรษฐกิจการค้าจึงน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้าจากในป่า ซึ่งน่าจะส่งผลให้เกิดอาชีพที่แตกต่างและหลากหลายกันในสังคม มีระบบแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เช่น เงินท็อก

การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนโบราณบางชุมชนมีการขุดคูน้ำคันดิน ทำให้สามารถมองเห็นจากภาพถ่ายทางอากาศได้อย่างชัดเจน มีการย้ายลงมาอยู่บริเวณเนินดินที่ราบระหว่างหุบเขาที่มีน้ำไหลผ่าน แอ่งที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันก็ยังคงใช้พื้นที่ตามที่ราบสันเขา และภูเขาในการดำรงชีพหาอาหารจากป่า ควบคู่กับการทำกิจกรรมปลูกข้าว ตลอดจนการทำอุตสาหกรรมผลิตภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินและเนื้อแกร่งประเภทเคลือบ ระบบเศรษฐกิจการค้าจึง มีการติดต่อกับชุมชนระยะทางไกลกับเมืองและรัฐใกล้เคียง เช่น อาณาจักรล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ เชียงราย

สำหรับความเชื่อ มีการนับถือพุทธศาสนา มีการสร้างศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน ประกอบด้วยวัดและมีพระพุทธรูปภายในอาคาร

1.1.2.3 สมัยวัฒนธรรมล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 23-24

ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญคือรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัด พระพุทธรูป ที่มีอิทธิพลของพม่าและไทใหญ่ และประเภทของภาชนะดินเผาทั้งเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องของประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

สำหรับรูปแบบของเศรษฐกิจการค้าจึง มีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยพุทธศตวรรษที่ 21-22 น่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้าจากในป่า ซึ่งน่าจะส่งผลให้เกิดอาชีพที่แตกต่างและหลากหลายกันในสังคม มีระบบอุตสาหกรรมในท้องถิ่น และยังคงมีระบบแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เช่น เงินท็อก

การตั้งถิ่นฐานมีการย้ายลงมาอยู่บริเวณเนินดินที่ราบระหว่างหุบเขาที่มีน้ำไหลผ่าน แอ่งที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการทำกิจกรรม ขณะเดียวกันก็ยังคงใช้พื้นที่ตามที่ราบสันเขา เนินเขาเชิงเขา และภูเขาในการดำรงชีพหาอาหารจากป่า ตลอดจนการทำอุตสาหกรรมผลิตภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินและเนื้อแกร่งประเภทเคลือบ ระบบเศรษฐกิจการค้าจึง มีการติดต่อกับชุมชนระยะทางไกลกับเมืองใกล้เคียงในล้านนา พม่าและรัฐฉาน

สำหรับความเชื่อมีลักษณะที่ยังคงมีความสืบเนื่องมาจากสมัยก่อนหน้า กล่าวคือ มีการนับถือพุทธศาสนา มีการสร้างศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน ประกอบด้วยวัด และมีพระพุทธรูปภายในอาคาร

1.1.2.4 สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24 (ปลาย)-25)

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ประมาณปี พ.ศ. 2374 ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เกิดเมืองแม่ฮ่องสอนโบราณ ซึ่งมีเอกสารกล่าวถึงความเป็นมาอย่างชัดเจน¹⁰ ลักษณะของวัฒนธรรมที่เด่นคือรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัด เจดีย์ โบสถ์ วิหารและพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ และพม่า เพราะ

¹⁰ สุรพล คำธิกุล ล้านนา ลี้แควลื้อม สังคมและวัฒนธรรม . (กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, 2542): 76-79 , คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542), 18-19).

ช่วงเวลาดังกล่าวจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีชาวไทยใหญ่เป็นประชากรหลักของจังหวัด ในขณะที่เดียวกันมีการเข้ามาตั้งรกรากของคนเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ดังที่ปรากฏศิลปะล้านนาในอำเภอปาย และขุนยวม เช่น เจดีย์รูปแบบครุฑาศรีวิชัยแห่งล้านนา¹¹

1.1.2.5 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484-2488)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นแห่งหนึ่งในประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกบนประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 และจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ลงนามการยุทธร่วมกันระหว่างไทยกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2484 โดยไทยอนุญาตให้ญี่ปุ่นใช้ดินแดนประเทศไทยเป็นที่มั่นและเป็นทางผ่านเข้าไปสู่อินเดีย จีน ผ่านทางพม่า สำหรับจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการสร้างเส้นทางเดินทัพในจังหวัดเพื่อผ่านไปพม่า มี 2 เส้นทาง คือ เส้นทางแม่มาลัย-ปาย-แม่ฮ่องสอน-ขุนยวม และเส้นทางแม่แจ่ม-ขุนยวม-ต่อแพ-ห้วยต้นนุ่น โดยเป็นความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย-ญี่ปุ่นเมื่อพ.ศ. 2485 เพื่อที่จะใช้เป็นเส้นทางเคลื่อนกำลังพลเข้าโจมตีทหารอังกฤษบริเวณจุดยุทธศาสตร์เทือกเขาอิมพาล โกอิมา ประเทศอินเดีย ระหว่างปี พ.ศ. 2485-86 กองทัพญี่ปุ่นถูกกองทัพพันธมิตรตี ทำให้ต้องถอยร่นเข้ามาในบริเวณห้วยต้นนุ่น อำเภอขุนยวมช่วงเวลาดังกล่าว กองทัพญี่ปุ่นได้สร้างถนนสายเชียงใหม่-แม่มาลัย ปาย แม่ฮ่องสอน ขุนยวม ต่อแพ ห้วยต้นนุ่น เพื่อลำเลียงทหารที่บาดเจ็บมารักษาพยาบาล¹² ดังนั้นในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จึงอยู่ในเส้นทางเดินทัพทั้งขาไปและกลับในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2

ลักษณะทางวัฒนธรรมสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นเส้นทาง ชากวัดดูทาง วัฒนธรรม รูปถ่าย จดหมาย เอกสารราชการ โครงกระดูก สุสาน เป็นต้น ซึ่งวิธีการระบุอายุมาจากการสัมภาษณ์ ตรวจสอบกับข้อมูลรูปแบบของโบราณวัตถุสมัยเดียวกันและเอกสารทางประวัติศาสตร์

1.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้ข้อมูลปัจจุบันในการศึกษาเปรียบเทียบกับสิ่งแวดล้อมโบราณ เพราะนักโบราณคดีจำเป็นต้องทำความเข้าใจว่าสภาพแวดล้อมในอดีตแต่ละช่วงเวลามีลักษณะเป็นอย่างไร มีสัตว์และพืชชนิดใดบ้างที่อาศัยอยู่ในดินแดนต่างๆ บนภาคเหนือและประเทศไทย คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศมีลักษณะเป็นอย่างไร สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อคนในแต่ละภูมิภาคแต่ละสมัยอย่างไร

ส่วนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวนั้นจะพิจารณาในประเด็นเรื่องของการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างไร เพื่อจะทำให้สามารถจะสืบสร้าง(reconstruct) วิถีชีวิตของคนและวัฒนธรรมในอดีตได้ โดยแนวคิดที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาเรื่องนี้ คือ แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) ที่เน้นศึกษาการ

¹¹ สุรพล คำวิหัทธกุล, ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม 76-79. และ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน 18-19.

¹² เชิดชาย ชมธวัช, ทหารญี่ปุ่นในความทรงจำของชาวขุนยวมในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (เอกสารอัดสำเนา), มปป., สหวัฒน์ เน้นหนา และชินณวุฒิ วิลยาลัย, การศึกษาแหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารอัดสำเนา), 2543.

เปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม¹³ ลักษณะทางวัฒนธรรมเฉพาะและรูปแบบที่ต่างกันในแต่ละบริเวณซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกันว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร การปรับตัวในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันนี้ทำให้เกิดลักษณะของวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละแห่ง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น เกิดจากเงื่อนไขในเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันอย่างไรก็ดีผู้เขียนตระหนักว่าแนวคิดนี้มีข้อวิพากษ์มาก¹⁵ เพราะการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม หากแต่มีปัจจัยในเรื่องของระบบคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ที่ส่งผลต่อลักษณะวัฒนธรรมในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้ปฏิบัติการ (agency) เนื่องจากธรรมชาติของข้อมูลในพื้นที่วิจัยไม่ได้มีมากเหมือนกับบริเวณอื่นๆ ในโลก การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่ซับซ้อนกับพื้นที่จึงเป็นไปได้ยากและไม่เหมาะสม เพราะจำเป็นต้องมีพื้นฐานของข้อมูลเบื้องต้นที่ดีก่อน

ผู้วิจัยศึกษาเรื่องการปรับตัวจากการมองแบบองค์รวมทางวัฒนธรรม (Holistic view of culture) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ¹⁶ เป็นการมองว่าวัฒนธรรมในทางโบราณคดี ประกอบด้วยระบบย่อยอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับ คล้ายกับสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ ใช้เป็นหน่วยของการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ ระบบการจัดองค์กรทางสังคม (social organization) ระบบความเชื่อ (ideological system) ระบบการตั้งถิ่นฐาน (settlement system) ระบบการดำรงชีพ (subsistence system) และระบบเทคโนโลยี (technological system) เป็นต้น

แผนภูมิที่ 1.1 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

¹³ Julian Steward, *Theory of Culture Change*. Urbana: University of Illinois Press, 1973.

¹⁴ รัชมิ ฐาทรงเดช และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2: ด้านโบราณคดี, 2550.

¹⁵ Christine A. Hastorf, "The ecosystem model and long-term prehistoric change: an example from the Andes," in *The Ecosystem Approach in Anthropology from Concept to Practice*, ed. E. F. Moran. (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990): 131-134.

¹⁶ Michael Jochim, "The ecosystem concept in archaeology," in *The Ecosystem Approach in Anthropology from Concept to Practice*, ed. E. F. Moran, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990) : 75-91

1.3 ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี

การสำรวจทางโบราณคดีครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอปายและขุนขวม ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางมาก มีการพบแหล่งโบราณคดีในลักษณะภูมิประเทศต่างๆ ดังนั้นการอธิบายและตีความถึงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานกับภูมิทัศน์โดยรอบจำเป็นต้องทำความเข้าใจในแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์ทางโบราณคดีที่มีผู้เคยศึกษากันมาแล้วเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ อาจกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์ทางโบราณคดีนี้เป็นการพิจารณาการปรับคนของมนุษย์เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

คำหมาย

แบบแผนการตั้งถิ่นฐาน (Settlement Pattern) หมายถึง การกระจายตัวของแหล่งโบราณคดี ทั่วทั้งภูมิภาค ส่วน **ระบบการตั้งถิ่นฐาน** (Settlement system) หมายถึงการสืบสร้างการเคลื่อนย้าย และกิจกรรมต่างๆ จากแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน¹⁷

ภูมิทัศน์ (Landscape)

ภูมิทัศน์เป็นผลผลิตของธรรมชาติและมนุษย์ ประวัติของการศึกษาภูมิทัศน์ทางโบราณคดีย้อนกลับไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเริ่มในสหราชอาณาจักรและตะวันออกกลางจากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1920 พัฒนาเทคนิคโดย โอ จี เอส คราวฟอร์ด (O.G. S. Crawford) และ จอห์น แบรดฟอร์ด (John Bradford) จนกระทั่งปัจจุบันการศึกษาภูมิทัศน์ทางโบราณคดีได้แตกแขนงและมีแนวทางในการศึกษาหลายแนวทาง โดยบูรณาการศาสตร์และเทคนิคต่างๆ ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา การสำรวจด้วยภาพถ่ายทางอากาศ และการใช้ภาพจากอวกาศ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางโบราณคดี¹⁸

ภูมิทัศน์ (Landscape) หมายถึง ภาพรวมของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นพื้นที่กว้างที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ครอบคลุมลักษณะภูมิประเทศหลากหลาย ได้แก่ภูเขา เขิงเขา ที่ราบ ลำน้ำ เป็นต้น รวมทั้งสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์

ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี (Landscape archaeology) มีความหมายหลายอย่างขึ้นอยู่กับแนวทางการศึกษาของนักโบราณคดี ดังนี้

คอร์นีย์ เรนฟิว นิยามว่าการศึกษาร่องรอยอดีตที่รวมถึงการตั้งถิ่นฐานที่เปรียบเหมือนกับเป็นกลุ่มข้อมูลซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมของมนุษย์ในภาพรวมของพื้นที่กว้าง เช่น การศึกษาภูมิทัศน์โดยการมองความสัมพันธ์ระหว่างเนินและอาคารสิ่งก่อสร้างกับการกระจายตัวของที่นาและหมู่บ้าน ซึ่งช่วยกำหนดขอบเขตให้กับนักโบราณคดี¹⁹

¹⁷ David Hurst Thomas and Robert L. Kelly, *Archaeology* (Belmont, CA : Thomson/Wadsworth, 4 editions,2006), 503.

¹⁸ T.J. Wilkinson, "The archaeology of landscape," in *A Companion to Archaeology*, J. Bintliff (ed.), (Malden: Blackwell, 2006), : 334-56

¹⁹ Colin Renfrew, Paul G. Bahn, *Archaeology*"Fourth edition. London: Thames & Hudson, 2004, pp. 583

แคโรล คลัมลีย์ ให้คำนิยามภูมิทัศน์ทางโบราณคดี หมายถึงวัตถุและพื้นที่ซึ่งแสดงหรือปรากฏให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม²⁰

วิลกินสันให้อธิบายความหมายของภูมิทัศน์ทางโบราณคดีว่าเป็นแนวคิดที่ตรวจสอบว่าพื้นที่ได้ถูกจัดการและจัดระเบียบในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา สัญลักษณ์ และวัฒนธรรม รวมทั้งบทบาทและความหมายของภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับนิยายปรัมปรา ดำเนินหรือประวัติศาสตร์ในแต่ละวัฒนธรรม²¹

มรดกโลกของยูเนสโก ให้คำนิยามเกี่ยวกับภูมิทัศน์ไว้หลายความหมายเพื่อใช้เป็นเกณฑ์²² ดังนี้ ภูมิทัศน์ หมายถึงการออกแบบและสร้างสรรค์พื้นที่อย่างตั้งใจ รวมทั้งสวนและอุทยาน ซึ่งมักจะมีความสัมพันธ์กับศาสนา หรือการก่อสร้างอาคาร/อนุสาวรีย์ เช่น พระราชวังแวร์ซายส์ของฝรั่งเศส

ภูมิทัศน์ที่เป็นธรรมชาติ หมายถึงพื้นที่ซึ่งมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ การปกครองหรือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ในที่นี้รวมถึงเหมือง พื้นที่เกษตรกรรม นาขั้นบันได

ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือการตั้งถิ่นฐานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

1.3.1 แนวทางการศึกษาภูมิทัศน์ทางโบราณคดี

ในงานโบราณคดีร่วมสมัย ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีถูกใช้โดยนักโบราณคดีกระบวนการหลังกระบวนการ และนักโบราณคดีที่ประสานสองกระบวนการทศน์ อย่างไรก็ตามพื้นฐานของการใช้แนวทางนี้จะแตกต่างกันตามกระบวนการทศน์ กล่าวคือ

สำหรับนักโบราณคดีกระบวนการ (Processual archaeology) ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี หมายถึงการตั้งถิ่นฐานเป็นคำที่มีความหมายเดียวกันโบราณคดีการตั้งถิ่นฐาน (Settlement archaeology)

การศึกษาในช่วง ค.ศ. 1970 และ 1980 ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีจะถูกรู้จักในชื่อของโบราณคดีการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งมีมุมมองในการศึกษาในแง่ของประชากร ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และความเสี่ยง ซึ่งพิจารณาจากระดับความสูงต่ำ เทคโนโลยี ทรัพยากรและการใช้พื้นที่ว่ามนุษย์ได้ทำหรือจัดการอะไรกับพื้นที่²³

การศึกษาแบบแผนการตั้งถิ่นฐานมีการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาอย่างกว้างขวางที่สำคัญ การศึกษาแบบแผนการตั้งถิ่นฐานในระดับภูมิภาค (Regional settlement pattern studies) เพื่อศึกษาความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะยาว โดยวิเคราะห์วัฏจักรการเพิ่มประชากรกับความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน ความหลากหลายของประเภทของแหล่งโบราณคดี ขนาดของแหล่งโบราณคดี

²⁰ Carole L. Crumley, "Reading the land: the archaeology of settlement and land use," in **Archaeology: Original Readings in Method and Practice**. P. N. Peregrine, C.R. Ember and M.Ember (ed.), (New Jersey: Prentice Hall Upper Saddle River, 2002), pp. 298-316.

²¹ T.J. Wilkinson, "The archaeology of landscape," in **A Companion to Archaeology**, pp.334.

²² Henry Cleere, "Cultural heritage as world heritage," **Conservation and Management of Archaeological Sites**, 1 (1995), 63-68.

²³ William Sanders, "Environmental heterogeneity and the evolution of lowland Maya civilization," in **The Origin of Maya Civilization**, R.E. W.Adams (ed.) (Albuquerque: University of New Mexico, 1977), pp. 287-297.

ประเภท นักโบราณคดีบางคน เช่น สตีเฟน โควาลิวสกี²⁴ เห็นว่า การศึกษาแบบแผนการตั้งถิ่นฐานในระดับภูมิภาคนั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับภูมิทัศน์ทางโบราณคดีซึ่งเป็นชื่อที่ถูกตั้งใหม่โดยนักโบราณคดีหลังกระบวนการซึ่งจะมองพื้นที่ในลักษณะที่เป็นการถูกสร้างหรือให้ความหมายโดยสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าการพิจารณาจากสภาพทางกายภาพ นอกจากนี้ นักโบราณคดีกระบวนการยังทำการศึกษาภูมิทัศน์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของนิเวศมนุษย์ ที่พิจารณามิติทางด้านการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมโดยมนุษย์และธรรมชาติจากการวิเคราะห์ทางธรณีโบราณคดี²⁵

ส่วนนักโบราณคดีหลังกระบวนการ (Post processual archaeology) มีมุมมองเกี่ยวกับภูมิทัศน์ที่แตกต่างจากนักโบราณคดีกระบวนการ ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี หมายถึงสัญลักษณ์ และมีความหมายที่ซับซ้อนของแนวความคิดในวัฒนธรรมนั้น การสร้างความหมายของภูมิทัศน์ในอดีตมักเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางสังคม ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ปึงเจกกับภูมิทัศน์รอบตัว ภูมิทัศน์ในอุดมคติ หรือจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งที่เชื่อ ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีแนวนี้ เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์อีกแนวทางหนึ่งที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางสังคมในการตีความหลักฐานทางโบราณคดีและสภาพของพื้นที่²⁶ ซึ่งสามารถแบ่งได้ ดังนี้

ภูมิทัศน์ในฐานะของความทรงจำ (Landscape as memories)

ภูมิทัศน์จะถูกมองในฐานะของวัตถุที่แสดงความทรงจำ ประวัติศาสตร์ทางสังคมและบุคคลเกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งรวมถึงนิยายปรัมปราหรือตำนานที่สร้างให้กับพื้นที่ มีการใช้อย่างต่อเนื่อง ซ่อมแซม บูรณะ เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อสังคม ความศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม เช่น สโตน เฮนจ์ ในประเทศอังกฤษ

ภูมิทัศน์ในฐานะของอัตลักษณ์ (Landscape as identity)

คนทั่วไปจะตระหนักและดำรงรักษาสถานที่ในเรื่องของพิธีกรรม สัญลักษณ์ และสถานที่ประกอบพิธีกรรม ทำให้พื้นที่เป็นแหล่งที่แสดงอัตลักษณ์ทางสังคม-วัฒนธรรม เช่นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชนพื้นเมืองในออสเตรเลียที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผืน สิ่งเหนือธรรมชาติ และบรรพบุรุษ หรือการสร้างสัญลักษณ์บนก้อนหิน ผนังหิน การสร้างศาล เป็นต้น

ภูมิทัศน์ในฐานะของการจัดลำดับทางสังคม (Landscape as social order)

ภูมิทัศน์เป็นสิ่งที่บันทึกความทรงจำและการประกาศอัตลักษณ์ของกลุ่มคนและปัจเจก ในแต่ละสังคมมีการจัดแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย สาธารณะ และกิจกรรมต่างๆ ทำให้การจัดแบ่งพื้นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของบุคคลและกลุ่มว่ามีบทบาทและสถานภาพอย่างไรในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน ชนชั้น ชนชาติพันธุ์

²⁴ Stephen Kowalewski, Regional settlement Pattern Studies., in *Journal of Archaeological Research* 16 (3, 2008): 225-286.

²⁵ Karl Butzer, *Archaeology as Human Ecology*, Cambridge: Cambridge University Press., 1982 , Stephen Kowalewski Regional settlement Pattern Studies, 225-287

²⁶ W. Ashmore and A. Bernard Knapp, "Archaeological landscapes: constructed, conceptualized, ideational" in, *Archaeologies of Landscape*, W. Ashmore and A.B.Knapp (ed.) (Oxford: Blackwell, 1999), 1-32.; Christopher Tilley, *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*, (Oxford: Berg, 1994).

ภูมิทัศน์ในฐานะของการแปรเปลี่ยนสภาพ (Landscape as transformation)

ในแต่ละสังคมบุคคลมีเหตุผลที่จะกำหนดตนเองว่าอยู่ในตำแหน่งใด ในแต่ละสถานที่ และมีความคิดเกี่ยวกับโลกที่ตนเองดำเนินอยู่ แนวคิดนี้ค่อนข้างจะเป็นนามธรรม เพราะทำให้เห็นภูมิทัศน์นี้เป็นภูมิทัศน์ในทางความคิด แต่ก็เห็นเป็นหลักฐานทางโบราณคดี เช่นการมองความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเวลา ที่มีความสัมพันธ์กับวัฏจักรของการเปลี่ยนแปลงหรือแปรเปลี่ยนสภาพ ทำให้เกิดการสร้างจัดทำปฏิทินที่บันทึกให้เห็นถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในรอบสิบสองเดือนหรือการสร้างความหมายใหม่ เช่น ผู้ชนะก็จะทำลายประวัติศาสตร์หรือสัญลักษณ์ของอดีตแล้วก็สร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นสัญลักษณ์เดิมในพื้นที่ที่เคยสร้างมาก็อาจจะไม่เหลืออยู่ให้เห็นเป็นหลักฐานที่ชัดเจนในปัจจุบัน

1.3.2 เทคนิคที่ใช้ในการศึกษาเรื่องภูมิทัศน์

การก่อตัวและเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ (Landscape transformation) เกิดจากปัจจัยสองประการคือ กระบวนการทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ²⁷ โดยมีเทคนิคทั่วไปที่ช่วยในการศึกษา²⁸ มีดังนี้

1. ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และการเดินสำรวจพื้นผิว เป็นเทคนิคที่ช่วยตรวจสอบหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ทราบถึงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งแสดงถึงการใช้พื้นที่อย่างเข้มข้น

2. การแปรสภาพ (Taphonomy) และธรณีวิทยาโบราณคดี (Geoarchaeology) เป็นเทคนิคที่ช่วยในการวิเคราะห์กระบวนการที่ทำให้เกิดแหล่งโบราณคดีในสภาพต่างๆ รวมทั้งจำแนกประเภทของพื้นที่ซึ่งเคยถูกใช้งานในอดีต เช่น ที่นา ถนนโบราณ สวน คลอง แม่น้ำ เป็นต้น

สำหรับในทางธรณีวิทยาโบราณคดีได้แบ่งการศึกษภูมิทัศน์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และกายภาพออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับเล็ก กลาง และใหญ่ ระดับเล็กคือแหล่งโบราณคดีหรือเรียกว่าสิ่งแวดล้อมระดับจุลภาค ระดับกลาง คือระดับความสูงต่ำของพื้นที่ ซึ่งครอบคลุมภูมิประเทศแบบต่างๆ และระดับใหญ่ คือสิ่งแวดล้อมมหัพภาค หรือภูมิภาค เป็นการศึกษาระบบนิเวศในภาพรวมของพื้นที่²⁹ (ดู หัวข้อหน่วยของการวิเคราะห์ในบทที่ 3)

1.4 สรุป

ความคิดรวบยอดสำหรับการออกแบบงานวิจัย เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจโครงสร้างหลักของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหรือพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลาในพื้นที่วิจัย ซึ่งได้ข้อมูลมาจากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 และแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์ทางโบราณคดีและแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน ที่มีรากฐานมาจากกระบวนการทัศน์โบราณคดีกระบวนการและหลังกระบวนการ เป็นเครื่องมือนำความคิดเพื่อใช้วิเคราะห์ตีความหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจและการขุดค้นแหล่งโบราณคดีไปสู่นำร่องเมืองแปง

²⁷ Schiffer, M.B. **Formation Processes of the Archaeological Record**. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1987.

²⁸ T. J. Wilkinson, "The archaeology of landscape," in **A Companion to Archaeology**, J. Bintliff (ed.), (Malden: Blackwell, 2006), 336.

²⁹ K.W. Butzer, **Archaeology as human ecology** (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ)

ในบทนี้เป็นการประมวลสถานภาพความรู้แบ่งออกเป็นเรื่องสมัยโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยล้านนา และสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากมีหลักฐานทางโบราณคดีสมัยดังกล่าวในพื้นที่เป็นจำนวนมาก องค์ความรู้นี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำงานภาคสนามและการประมวลผลข้อมูลทางโบราณคดี โดยเฉพาะการกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุ

สำหรับส่วนที่ 1 เป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงการจัดแบ่งอายุสมัยและลักษณะองค์รวมทางวัฒนธรรมตั้งแต่ระยะเวลา 32,380 ถึง 1,100 ปีมาแล้ว ว่าคนก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละสมัยมีลักษณะเป็นอย่างไร องค์ความรู้นี้จะช่วยในการกำหนดอายุในการเปรียบเทียบจากรูปแบบและอธิบายหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจและขุดค้น

ส่วนที่ 2 เลือกหัวข้อที่เฉพาะที่ครอบคลุม ซึ่งช่วยให้เข้าใจเรื่องของเศรษฐกิจสมัยล้านนาจากเครื่องถ้วย และแนวคิดเรื่องของการปฏิสัมพันธ์ โดยเฉพาะการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน (Exchange and trade) การติดต่อแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลทางโบราณคดีที่สำรวจพบจากอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม โดยเฉพาะสมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 20-23) ที่มีการขยายชุมชนในพื้นที่วิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมือง และการค้าระหว่างรัฐที่ส่งผลกระทบต่อ การตั้งถิ่นฐานและการใช้ทรัพยากรในบริเวณพื้นที่สูงและเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ซึ่งผู้คนในพื้นที่วิจัยเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยล้านนาที่ทีมวิจัยค้นพบ และยังคงเป็นปริศนาอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลทั้งสองหัวข้อนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยล้านนามากยิ่งขึ้น

ส่วนที่ 3 เป็นองค์ความรู้สมัยรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วยการสืบค้นเรื่องสิ่งของร่วมสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ยังคงหลงเหลือในพื้นที่วิจัย โดยเลือกสิ่งของในอำเภอยูนวม เนื่องจากมีปริมาณมากเมื่อเทียบกับอำเภออื่นๆ โดยเลือกอาวุธปืน และรถยนต์ เพราะเป็นสิ่งของที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำสงครามและยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัยเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยให้เข้าใจเรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ในบริบทของท้องถิ่นมากขึ้น

¹ รัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์จิตต์เวอร์ม, 2552), 109-141., สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551), 217-238.

2.1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์

รัศมี ชูทรงเดช

2.1.1 อายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

สำหรับการกำหนดอายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหา ผู้วิจัย ได้จัดลำดับอายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจากการอ้างอิงค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของแหล่งที่มีการขุดค้น โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและเพิงบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์จำนวนถึง 27 ค่า ที่ช่วยกำหนดอายุเทียบกับอายุสากลสมัยไพลสโตซีน-โฮโลซีนตอนกลาง โดยแบ่งออกเป็นผลของการกำหนดอายุด้วยวิธีการคาร์บอน 14 จำนวน 20 ตัวอย่าง (ห้องปฏิบัติการ Beta Analytic Inc., USA) และวิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ จำนวน 7 ตัวอย่าง² และค่าอายุคาร์บอน 14 จากชิ้นส่วนโลงไม้ มีอยู่ทั้งหมดจำนวน 53 ตัวอย่าง³

จากหัวโลงรูปแบบต่างๆ ของแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ผลอยู่ในระหว่างอายุประมาณ 757 ปีก่อน พ.ศ. (ค่าอายุโลงไม้จากถ้ำผาแมนปันป่าย รหัสตัวอย่างไม้ OAP2225 เป็นค่าที่คำนวณเทียบกับมาตรฐานด้วย 2 sigma) – พ.ศ. 1843 (ค่าอายุโลงไม้จากถ้ำบ่อไกร รหัสตัวอย่างไม้ OAP2162 เป็นค่าที่คำนวณเทียบกับมาตรฐานด้วย 2 sigma) ซึ่งทำให้อายุของวัฒนธรรมโลงไม้ นั้นมีระยะเวลายาวนานถึงประมาณ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว ดังนั้นมีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้กำหนดอายุ มีจำนวนรวมทั้งหมด 80 ตัวอย่าง⁴

เมื่อนำเอาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์มาเทียบกับอายุสมัยทางธรณีวิทยา ค่าอายุที่มีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุดมาจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด คือ 32,380±292 ปีมาแล้ว และอายุน้อยสุดในสมัยเหล็ก หรือวัฒนธรรมโลงไม้ มาจากแหล่งโบราณคดี คือ 1,100 ปีมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าช่วงอายุสมัยของโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนคือ 32,380-1,100 ปีมาแล้ว เครื่องมือหินกะเทาะที่พบจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในอำเภอปางมะผ้า-ขุนยวม จะถูกเปรียบเทียบกับรูปแบบเครื่องมือที่พบภายในหลุมขุดค้นที่สามารถกำหนดอายุได้ ในที่นี้ ผู้วิจัยแบ่งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ออกเป็น 4 ช่วงใหญ่ๆ

1. สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (วัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือสมัยหินเก่า) คือ 32,380-11,550 ปีมาแล้ว
2. สมัยโฮโลซีนตอนต้น (วัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือหินกลาง) คือ 10,528-7,250 ปีมาแล้ว

² วิเคราะห์โดย Chawalit Khaokhiew and Professor Dr. Isao Takashima ที่ Research Institute of Material and Resources, Faculty of Engineer And Research Science, Akita University, Japan

³ สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช และคณะ, รายงานความก้าวหน้าโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2542, Grave, P. *et al*, "In press Mainland Southeast Asia and the early modern period: the politics of economic transformation" *Journal of Field Archaeology*, 1994., Wannasri, S. A *Dendroarchaeological Study of Log Coffins: Bo Krai Cave and Ban Rai Rockshelter in Pang Mapha District, Mae Hong Son Province*. M. Sc. Thesis in Technology of Environmental Management, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 2004.

⁴ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี) เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550, หน้า 889-906.

3. สมัยโฮโลซีนตอนกลาง (วัฒนธรรมหินขัดหรือสมัยหินใหม่) ข้อมูลส่วนใหญ่พบน้อยมากและไม่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ จึงใช้การกำหนดอายุโดยกว้างๆ คือ 5,360-2,993 ปีมาแล้ว

4. สมัยโฮโลซีนตอนปลาย (วัฒนธรรมโลงไม้ หรือสมัยโลหะ-เหล็ก) คือ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว

2.1.2 องค์ความรู้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

สำหรับองค์ความรู้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการประมวลองค์ความรู้ตามสมัยต่างๆ จากโครงการวิจัยเรื่อง โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและสอง และโครงการวิจัยเรื่องการสืบค้นและการจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและสอง

2.1.2.1 สมัยไพลสโตซีนตอนปลายวัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือสมัยหินเก่าตอนปลาย)

คน สมัยไพลสโตซีนตอนปลายพบโครงกระดูกคนจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาลอด อำเภอปางมะผ้า ผลการวิเคราะห์โครงกระดูกจำนวน 4 โครง จำแนกจากชั้นส่วนต่างๆ ได้เป็นผู้ใหญ่ 3 โครงและเด็ก 1 โครง คือ โครงกระดูกหมายเลข 1 เป็นผู้ใหญ่อายุไม่มาก ไม่สามารถระบุเพศ ความสูงและช่วงอายุเมื่อตายที่แน่นอนได้ (กำหนดอายุ $12,100 \pm 60$ ปีมาแล้ว) โครงกระดูกหมายเลข 2 เป็นโครงกระดูกของผู้หญิง อายุประมาณ 25-35 ปี คำนวณส่วนสูงได้ประมาณ 152 (152.14 ± 4.4003) เซนติเมตร (กำหนดอายุ $13,640 \pm 380$ ปีมาแล้ว) โครงกระดูกหมายเลข 3 เป็นโครงกระดูกเด็ก อายุประมาณ 9-13 ปี และโครงกระดูกหมายเลข 4 เป็นโครงกระดูกวัยรุ่นเพศชาย อายุประมาณ 15-25 ปี ทั้งคู่ไม่สามารถระบุเพศและความสูง

เฉพาะโครงกระดูกหมายเลข 2 ที่สามารถศึกษาลักษณะทางกายภาพได้ละเอียดกว่าโครงอื่นๆ เพราะพบชิ้นส่วนของโครงกระดูกหลายชิ้นที่เกือบครบทั้งโครง เมื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบกับคนปัจจุบัน พบว่ากะโหลกมีขนาดใหญ่และคูบิกบั้นแข็งแรง จมูกค่อนข้างแบน ใบหน้ากว้าง ขากรรไกรด้านบนยื่นออกมามาก ขนาบของสันคิ้วเล็ก ฟันหน้าเป็นรูปพลั่วซึ่งเป็นลักษณะของคนที่พบในเอเชีย แต่ลักษณะของใบหน้าและขากรรไกรจะคงความดั้งเดิม คล้ายกับโครงกระดูกร่วมสมัยจากแหล่งโบราณคดีกุนง รันตู จากประเทศมาเลเซีย คือมีลักษณะใหญ่และแข็งแรงกว่าหญิงไทยในปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์โครงกระดูกและฟันคน พบว่าโครงกระดูกหมายเลข 2 มีร่องรอยของโรคปริทันต์ซึ่งน่าจะเกิดมาจากการสะสมของหินปูนและแบคทีเรีย นอกจากนั้นการวิเคราะห์ฟันเบื้องต้นพบว่ามีโรคฟันผุในปริมาณที่ต่ำ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพที่หาอาหารตามธรรมชาติ ด้วยการล่าสัตว์ เก็บอาหารป่า และจับสัตว์น้ำ ผลการวิเคราะห์กระดูกสัตว์และหอยทำให้ทราบว่า มีการบริโภคเนื้อสัตว์ป่าที่ทำให้สุก โรคฟันผุส่วนใหญ่เกิดจากการกินอาหารที่มีส่วนประกอบของคาร์โบไฮเดรตเป็นหลักซึ่งได้แก่ ข้าว แป้ง น้ำตาล เป็นต้น

ส่วนโครงกระดูกที่พบอีกสามโครงไม่สามารถศึกษาลักษณะทางกายภาพได้เนื่องจากพบชิ้นส่วนกระดูกเพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้น สำหรับช่วงอายุของคนสมัยนี้ พบว่ามีอายุไม่ยืนยาวนัก เสียชีวิตตั้งแต่อายุน้อย

การตั้งถิ่นฐาน คนก่อนประวัติศาสตร์เลือกตั้งถิ่นฐานในถ้ำกว้าง หรือเพิงผาบนเทือกเขา หรือยอดเขา หินปูน แหล่งโบราณคดีที่สำคัญได้แก่ เพิงผาลอด เพิงผาบ้านไร่ และถ้ำผีในอำเภอปางมะผ้า เพื่อใช้เป็นแหล่งกำบังแดดและฝนได้ เพราะเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่ค่อนข้างจะมีอากาศถ่ายเท จึงเหมาะสำหรับการพักพิงทั้งระยะสั้นและระยะยาว เพราะอยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรหิน น้ำ และสัตว์ป่า เพิงผาลอดเป็นพื้นที่พักหลักระยะยาว มีการใช้พื้นที่ทั้งฤดูแล้งและฤดูฝน เพิงผาบ้านไร่ และถ้ำผี เป็นที่พักชั่วคราวระยะสั้นของทั้งสองฤดูเช่นกัน นอกจากนี้

คนโบราณยังพักอาศัยชั่วคราวบนที่ราบยอดเขาหรือสันเขาเพื่อค้างคืน หรือหาอาหาร มีร่องรอยการทำและซ่อมแซมเครื่องมือหินกะเทาะอยู่บริเวณดังกล่าวในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนวม

เครื่องมือเครื่องใช้ การทำเครื่องมือเครื่องใช้และการดำรงชีพ เช่นเครื่องมือหินกะเทาะมีการคัดเลือกวัตถุดิบและขนาดที่เหมาะสมสำหรับการทำเครื่องมือสารพัดประโยชน์ (generalized tools) เช่น ไม้ทาบ เข็ม สับ ตัด เครื่องมือหินกะเทาะขนาดใหญ่จะถูกใช้ในลักษณะของเครื่องมือหนัก ได้แก่ เครื่องมือแกนหิน มีการกะเทาะรอบด้านและใช้คมทุกด้าน ในขณะที่เครื่องมือสะเก็ดหินอาจถูกใช้ในลักษณะของการเฉือนและแล่เนื้อสัตว์ เทคโนโลยีในการผลิตเป็นการกะเทาะหินทางตรงโดยใช้หินก้อนหนึ่งกะเทาะหินอีกก้อน (direct percussion)⁵ นอกจากนี้ยังมีการทำเครื่องมือกระดูกและหอย คนสมัยโบราณมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลือกขนาดและวัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องมือ เช่นมักจะเลือกหินทราย หินควอทซ์ หินแอนดีไซต์ หินโคลน เป็นต้น ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่หาได้ง่ายจากลำน้ำลำ นอกจากนี้ยังอาจมีการทำเครื่องมือจากวัสดุอื่น เช่น กระดูกสัตว์ หรือไม้ เป็นต้น ส่วนขนาดของหินที่เลือกมาใช้ในการทำเครื่องมือมีหลากหลาย อาทิเช่น ขนาดใหญ่มีขนาดมากกว่า 30 เซนติเมตร ขนาดกลางประมาณ 10-20 เซนติเมตร และขนาดเล็กซึ่งเป็นสะเก็ดหินประมาณ เซนติเมตร

อาหารการกิน การดำรงชีพ คือการล่าสัตว์และหาอาหารตามธรรมชาติ มีการฆ่าและสัตว์ที่นำมาจากที่อื่นอีกครั้ง พบว่ากระดูกสัตว์ส่วนใหญ่ที่พบเป็นชิ้นส่วนของสัตว์ขนาดกลาง รองลงมาเป็นชิ้นส่วนของสัตว์ขนาดใหญ่และขนาดเล็กตามลำดับ เมื่อพิจารณาจากชิ้นส่วนของร่างกาย กระดูกแขนขาพบมากที่สุด รองลงมาคือชิ้นส่วนของร่างกาย และหัวพบน้อย ซึ่งแสดงว่าการล่าสัตว์บางครั้งจะทำการฆ่าและครั้งแรกจากแหล่งที่ฆ่าก่อน แล้วจึงนำบางส่วนกลับมาซึ่งที่พัก โดยฆ่าและครั้งที่ 2 ซึ่งทำให้พบชิ้นส่วนกระดูกเล็กๆ ที่แตกหักเป็นจำนวนมากที่แหล่งโบราณคดี นอกจากนี้ร่องรอยการเผาไฟยังแสดงว่ามีการทำอาหารให้สุกก่อนกิน ซึ่งก็อาจจะทำให้สุกก่อนโดยการเผาไฟ และผลการทดลองทางโบราณคดีเกี่ยวกับกระดูกสัตว์ ทำให้สามารถศึกษาเปรียบเทียบกับลักษณะการแตกของกระดูก และทราบว่ากระดูกสัตว์ส่วนร่างกายถูกทุบให้แตกเพื่อกินไขกระดูก

สัตว์ส่วนใหญ่ที่ถูกฆ่าเป็นอาหารมีหลากหลายชนิด คือ เป็นสัตว์ป่าจำพวกวัว กวาง เลียงผา หมู ลิง ค่าง และสัตว์น้ำประเภทปลา เต่า ปู หอยกาบแม่น้ำ เป็นต้น โดยเฉพาะกวางเป็นสัตว์ที่พบมากกว่าชนิดใดๆ ส่วนสัตว์ประเภทแรด ช้าง หมู นั้นยังไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัดว่าเป็นสัตว์ที่ถูกกินหรือไม่ และสัตว์จำพวกเม่นและหนู อาจจะเป็นสัตว์ที่มาค้ำเศษอาหารที่ทิ้งไว้ในแหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด มีหลักฐานการเก็บหอยกาบจากลำน้ำลำมาบริโภคอีกด้วย ซึ่งอาจจะเป็นการบริโภคในฤดูแล้งเมื่อน้ำลดพอที่จะลงไปเก็บหอยได้ รวมทั้งสัตว์น้ำ เช่น เต่าและปลา

ความเชื่อเกี่ยวกับความตายและผีบรรพบุรุษ ในช่วงเวลา 13,640-11,550 ปีมาแล้ว หลักฐานจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด พบว่ามีประเพณีการฝังศพแล้ว มีการเซ่นไหว้ด้วยการนำอาหาร วางไว้ภายในหลุมฝังศพที่เพิงผาถ้ำลอดพบหอยกาบแม่น้ำ และมีเครื่องมือหินกะเทาะ ซึ่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไปฝังร่วมกับศพ โครงกระดูกหมายเลข 1 ถูกฝังแบบนอนหงายเหยียดยาว ส่วนโครงกระดูกหมายเลข 2 ถูกฝังในท่านอนเอียงตัวเหมือนท่านั่ง และมีก้อนหินวางรอบๆ โครงกระดูก การฝังศพในพื้นที่บริเวณนี้เป็นคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมหินกะเทาะ

⁵ดูเพิ่มเติมใน Reynolds, T. E. G, Excavations at Banyan valley cave, northern Thailand: a report on the 1972 season, in *Asian Perspectives* 31 (1), 1992: 76-97.

สังคม ระดับของสังคมสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย น่าจะเป็นสังคมระดับกลุ่มชน⁶ และอยู่กันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก ยังคงมีการเคลื่อนย้ายบ่อยๆ ตามวงจรอาหารตามฤดูกาล ใช้พื้นที่และตั้งถิ่นฐานแบบเดียวกัน มีที่พำนักพักพิงในเพิงผา ถ้ำ สันคอย/สันเขา ที่ราบหุบเขา และริมลำน้ำ หากแหล่งใดมีทรัพยากรที่หลากหลายประเภทก็มักจะย้อนกลับไปใช้พื้นที่บ่อยๆ เช่น เพิงผาล้อลอด เพิงผาบ้านไร่ และถ้ำผี ในอำเภอบางมะฝ้า เป็นต้น

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับร่องรอยของกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่อาจปรากฏบนกระดูก พบว่าคนในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย โฮโลซีนตอนต้นและตอนกลางนี้คงจะยังไม่มีการแบ่งงานหรือหน้าที่กันชัดเจน ทุกคนทำงานและมีการดำรงชีวิตที่เหมือนกัน เช่น การหาอาหาร เก็บของป่าล่าสัตว์ น่าจะผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในกลุ่ม จึงไม่พบร่องรอยการทำงานหนักที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดเฉพาะกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่ง⁷

2.1.2.2 สมัยโฮโลซีนตอนต้น (วัฒนธรรมหินกะเทาะ หรือสมัยหินกลาง)

คน สำหรับโครงกระดูกคนในสมัยโฮโลซีนตอนต้น ไม่พบโครงกระดูกในอำเภอบางมะฝ้าและขุนขวม เนื่องจากไม่เคยมีการขุดค้นมาก่อน มีเพียงโครงกระดูกที่พบจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ อำเภอบางมะฝ้าเพียงโครงเดียว มีลักษณะการฝังแบบงอตัว กำหนดอายุได้ 9,720±50 ปีมาแล้ว เป็นเพศชาย อายุประมาณ 45-50 ปีขึ้นไป จำนวนส่วนสูงได้ประมาณ 156 (156.42±5.388) เซนติเมตร มีร่องรอยของการเสื่อมสภาพตามข้อต่อส่วนต่างๆ ของร่างกาย และมีร่องรอยของพยาธิสภาพ คือ กระดูกอักเสบที่กะโหลกศีรษะด้วย นอกจากนี้ยังพบรอยสับตัดและฉีกฉีกของมีคมปรากฏบนส่วนกะโหลกศีรษะ และลักษณะการฝังศพที่ผิดธรรมชาติอีกด้วย

สำหรับสุขภาพของโครงกระดูกจากแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ นั้นไม่พบว่ามียาร่องรอยของโรคภัยไข้เจ็บที่รุนแรง นอกจากลักษณะการเสื่อมสภาพของกระดูกและฟันที่เกิดขึ้นตามอายุขัยของเจ้าของโครงกระดูกเท่านั้น อย่างไรก็ตามการพบร่องรอยการทำกิจกรรมการนั่งท่ายอง (squatting position) เป็นประจำ จากหลักฐานของกระดูกสันหลังที่มีความโค้งงอมากกว่าปกติของโครงกระดูกจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่

สำหรับจำนวนประชากร การค้นพบโครงกระดูกของคนที่ยังอยู่ในสมัยไพลสโตซีนตอนปลายจำนวนเพียง 2 โครงและสมัยโฮโลซีนตอนต้น เพียง 1 โครงที่มีอายุที่แน่นอน และทำให้ยากที่จะคาดคะเนเกี่ยวกับจำนวนประชากรในอดีต แต่การกระจายตัวของโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือหินกะเทาะ แสดงว่ามีคนเคลื่อนย้ายและอยู่อาศัยทั่วไป กระจายกันอยู่ตามลำน้ำต่างๆ ในอำเภอบางมะฝ้า-ขุนขวม คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ใช้พื้นที่ภายในถ้ำ เพิงผา ที่ราบลุ่มบนสันคอย ประชากรในสมัยนี้มีจำนวนน้อยและอยู่กระจัดกระจายไม่รวมเป็นกลุ่มใหญ่

การตั้งถิ่นฐาน คนก่อนประวัติศาสตร์ในสมัยนี้เลือกตั้งถิ่นฐานที่เดียวกับสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย เช่นกัน มีที่พำนักพักพิงในเพิงผา ถ้ำ สันคอย/สันเขา ที่ราบหุบเขา และริมลำน้ำ หากแหล่งใดมีทรัพยากรที่หลากหลายประเภทก็มักจะย้อนกลับไปใช้พื้นที่บ่อยๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในเพิงผาหรือถ้ำบนเทือกเขาหินปูนที่ใกล้กับแหล่งน้ำ ได้แก่บริเวณเพิงผาล้อลอด เพิงผาบ้านไร่ ถ้ำผีในอำเภอบางมะฝ้า และถ้ำผาชันในอำเภอบางมะฝ้า เพิงผาฝั่งในอำเภอบางมะฝ้า เพื่อใช้เป็นแหล่งกำบังแดดและฝนได้ พื้นที่ดังกล่าวเปิดโล่งมีอากาศถ่ายเท เหมาะสำหรับการพักพิงทั้งระยะสั้นและระยะยาว เพราะอยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรหิน น้ำ และสัตว์ป่า เพิงผาล้อลอดเป็นพื้นที่พักหลัก ระยะยาว มีการใช้พื้นที่ทั้งฤดูแล้งและฤดูฝน เพิงผาบ้านไร่ ถ้ำผี ถ้ำผาชัน เพิงผาฝั่ง ใช้เป็นที่พักชั่วคราวระยะสั้น

⁶ ดูเพิ่มเติมใน รัชมิ ชูทรงเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2547.

⁷ นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง(เล่มที่ 3: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-โครงกระดูก)เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2550, หน้า 309-314.

ของทั้งสองฤดู นอกจากนี้ยังมีที่ปักชั่วคราวบนที่ราบโล่งยอดคด อาจจะเป็นที่ค้างคืนระยะเวลานั้นเพื่อหาอาหาร หรือวัตถุดิบ เพราะพบโบราณวัตถุจำพวกเครื่องมือหินกะเทาะจำนวนเบาบาง

เครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือหินกะเทาะ ทำจากหินกรวดแม่น้ำ ซึ่งเป็นวัสดุที่พบในท้องถิ่นและมีเครื่องมือที่ทำจากหินที่วัตถุประเภทกระดูกสัตว์ เขาสัตว์ และเปลือกหอย เป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ ยังไม่พบเครื่องมือที่ผลิตเพื่อใช้งานเฉพาะทาง (specialized tools) เทคโนโลยีในการผลิตเป็นการกะเทาะหินทางตรงโดยใช้หินก้อนหนึ่งกะเทาะหินอีกก้อน งานวิเคราะห์เครื่องมือหินของไวท์และกอร์มัน รัชนี บรรณานุกรม และทิมโมที เรโนลด์⁸ สันนิษฐานว่าเครื่องมือแกนหิน เช่น สุมাত্রาลิธ ขวานสั้น แกนหินที่กะเทาะด้านข้างหรือส่วนปลายที่พบจากแหล่งโบราณคดีถ้ำผี และถ้ำผาชัน

นอกจากนี้ยังพบเครื่องมือหินเจาะรูตรงกลางด้วย แกนหินเป็นเครื่องมือหนักที่ใช้ทุบหรือสับต้นไม้ / กระดูก แต่สะเก็ดหินอาจจะเป็นเครื่องมือที่ใช้งานเหมือนกับใบมีด โดยใช้ในการทำเครื่องมือไม้ และเนื่องจากรูปแบบของเครื่องมือและเทคโนโลยีในการผลิตเครื่องมือหินก็ยังคงเหมือนกับวัฒนธรรมสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องมือที่พบจากอำเภอบางบาล-บางมะผ้า-ขุนยวม ส่วนใหญ่เป็นหินควอร์ตไซต์ หินทรายเนื้อละเอียด หินแอนดิวไซต์ ซึ่งพบได้ทั่วไปใกล้กับแหล่งน้ำ

การดำรงชีพและอาหารการกิน มีการล่าสัตว์ส่วนใหญ่กระดูกที่พบเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั้งขนาดเล็ก-เล็ก เช่น สัตว์ตระกูลวัว/ควาย โดยเฉพาะกวางที่ยังเป็นที่นิยมล่าอยู่ มีการล่าสัตว์รอบๆ แหล่งโบราณคดีและไกลออกไป เพราะพบชิ้นส่วนของแขนขาและชิ้นส่วนของทั้งโครง คนก่อนประวัติศาสตร์หาอาหารตามธรรมชาติที่หลากหลายชนิด ตามลักษณะสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ (broad spectrum economy) ทั้งป่าดงดิบเขา ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ยังไม่มีการเลี้ยงสัตว์หรือเพาะปลูกการล่าสัตว์มักจะล่าสัตว์ขนาดใหญ่-กลาง-เล็กและจับสัตว์น้ำ ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ แหล่งโบราณคดีเพิงบ้านไร่ และถ้ำผีอยู่บนพื้นที่สูงประมาณ 780 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พบกระดูกสัตว์จำพวกลิง ค่อนข้างมากกว่าสัตว์ชนิดอื่นๆ ขณะที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาล้าลวดอยู่ใกล้แหล่งน้ำและที่ราบ พบกระดูกสัตว์ขนาดใหญ่ตระกูลวัว/ควาย กวาง เป็นต้น ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักฐานกระดูกสัตว์จากแหล่งโบราณคดีถ้ำผี ได้แก่ สัตว์ตระกูลค่างวาว ตระกูลค่าง ลิง กระรอก อ้นตระกูลหนู หมูควาย อีเห็น เสือปลา เสือโคร่ง หมูป่า เก้ง เนื้อทราย กวางป่า กวางผา ละอง ตระกูลวัว/ควาย สัตว์เหล่านี้อยู่ในป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ ป่าหินปูน ความหลากหลายของชนิดสัตว์แสดงให้เห็นว่าแต่เดิมป่าไม้ในอำเภอบางบาลน่าจะมี ความอุดมสมบูรณ์และเติบโตอย่างหนาแน่นกว่าปัจจุบัน

ความเชื่อเกี่ยวกับความตายและฝังศพ ในช่วงเวลา 9,720-7,710 ปีมาแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาล้าลวด มีความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับความตาย โดยมีการฝังศพของคนตาย เช่นเดียวกับสมัยก่อนหน้านี้นี้ แต่กรณีโครงกระดูกที่พบจากเพิงผาล้าลวด ไม่มีเครื่องเช่นไห้วภายในหลุมฝังศพอยู่ในทางอ้อม มีก้อนหินขนาดใหญ่วางไว้เหนือศพ 1 ก้อน เหมือนกับเป็นสัญลักษณ์ว่ามีศพฝังอยู่ข้างล่าง

⁸ White, J.C. & C.F. Gorman, **Patterns in "Amorphous" Industries: The Hoabinhian Viewed Through a Lithic Reduction Sequence.** Paper presented at the 44th annual meeting of the Society for American Archaeology, Vancouver, British Columbia. April 23-25, 1979. Bannanurag, R, Evidence for Ancient Woodworking: A Microwear Study of Hoabinhian Stone Tools. In **Prehistoric Studies: The Stone and Metal Ages in Thailand**, (Papers in Thai Antiquity 1), edited by P. Charoenwongsa and Bronson, B., pp. 61-79. Amarin: Bangkok, Thailand, 1988. Reynolds, T. E. G, Excavations at Banyan valley cave, northern Thailand: a report on the 1972 season, in **Asian Perspectives** 31 (1):76-97, 1992.

2.1.2.3 สมัยโฮโลซีนตอนกลาง (วัฒนธรรมหินขัด หรือสมัยหินใหม่)

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะมีหลักฐานการเพาะปลูกในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เช่น แหล่งโบราณคดีประดู่ผา จังหวัดลำปาง แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ในภาคกลาง แต่ในพื้นที่อำเภอบางปะกงและบ้านขาม พบหลักฐานของแหล่งโบราณคดีในสมัยนี้น้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการอยู่ต่อเนื่องจากสมัยโฮโลซีนตอนต้นในพื้นที่เดียวกัน เช่น แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด ถ้ำผี หรือถ้ำผาชัน เป็นต้น

คน ไม่พบหลักฐานของชิ้นส่วนกระดูกในสมัยนี้

เครื่องมือเครื่องใช้เวลานี้เริ่มปรากฏความหลากหลายของรูปแบบ โบราณวัตถุมีเทคโนโลยีใหม่ๆ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ คือ เครื่องมือหินขัด เครื่องมือหินลับที่ส่วนปลาย และหินเจาะรูตรงกลาง เป็นลักษณะของโบราณวัตถุที่โดดเด่นของชั้นวัฒนธรรมนี้ มีอายุประมาณ 5,360-2,995 ปีมาแล้ว โดยเปรียบเทียบรูปแบบของโบราณวัตถุกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผี นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายเชือกทาบลายขูดขีด

2.1.2.4 สมัยโฮโลซีนตอนปลาย (วัฒนธรรมโลหะ หรือสมัยเหล็ก)

คน สำหรับโครงกระดูกคนในสมัยโฮโลซีนตอนปลาย ไม่พบหลักฐานของโครงกระดูกคนจากอำเภอบางปะกงและบ้านขาม ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากการสำรวจและขุดค้นในอำเภอบางปะกง ซึ่งเป็นชิ้นส่วนของโครงกระดูกและฟันผู้ใหญ่และเด็กจากแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะ ไม่มีลักษณะคล้ายกับคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามไม่สามารถระบุถึงเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ได้ สำหรับสุขภาพของคนในวัฒนธรรมโลหะนั้น ผลการวิเคราะห์ชิ้นส่วนโครงกระดูกพบว่าส่วนใหญ่สภาพร่างกายค่อนข้างแข็งแรง มีการใช้แรงงานหรือออกกำลังกายในส่วนแขนและมือมาก เนื่องจากได้พบร่องรอยการยึดเกาะของกล้ามเนื้อที่ชัดเจนกว่าคนในปัจจุบันเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของโรคปรากฏบนกะโหลกศีรษะและกระดูกทั่วไปบ้างเล็กน้อย เช่น โรคเนื้องอกของกระดูก หรือลักษณะของกระดูกอักเสบ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นร่องรอยของโรคที่ไม่รุนแรงถึงชีวิต

ผลการศึกษาโรคภัยไข้เจ็บจากแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะ ไม่พบว่าร่องรอยของพยาธิสภาพแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะคือ 1) โรคที่อาจเกิดจากการบาดเจ็บ 2) โรคที่อาจเกิดจากการขาดสารอาหารบางชนิด 3) โรคที่อาจเกิดจากภาวะความเครียดจากการดำรงชีวิต และ 4) โรคที่ไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด อาจเป็นผลมาจากความผิดปกติของการสร้างเซลล์กระดูกในส่วนบุคคลนั้น¹⁰

สำหรับเรื่องจำนวนประชากรในสมัยนี้ การพบชิ้นส่วนกระดูกและฟันที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นจากแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะ ทำให้ทราบว่าประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นกว่าสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย โฮโลซีนตอนต้นและโฮโลซีนตอนกลาง มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มครอบครัวทุกเพศและเกือบทุกวัย

⁹ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี), 2550, หน้า 27. Bronson, B. and J. White, Radiocarbon and Chronology in Southeast Asia, In *Old World Archaeology Part I*, edited by R. W. Ehrlich. Chicago: University of Chicago Press, 1992, pp. 491-305.

¹⁰ ดูเพิ่มเติมใน นันทมน ภูริพัฒน์พงศ์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 3: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-โครงกระดูกคน), 2550.

เครื่องมือเครื่องใช้ ในสมัยโฮโลซีนตอนปลายส่วนใหญ่เครื่องมือที่พบเป็นเครื่องมือทำจากเหล็ก และภาชนะดินเผาเนื้อดินเผาไม่สุก เช่น ห่วงเหล็ก ขวานด้ามสั้นและยาว เป็นเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับงานช่างไม้ ขวานด้ามสั้นเป็นเครื่องมือที่มีน้ำหนักเบา ใช้ในการตกแต่งถากไม้ให้เข้ารูป ส่วนยาวเป็นเครื่องมือขนาดเล็กที่สำคัญในการใช้เจาะเคียว หรือรูต่างๆ

ผลการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นและสำรวจด้วยวิธีศิลปารณนา แสดงถึงระดับของเทคโนโลยีการผลิตระดับท้องถิ่น เนื้อของภาชนะส่วนใหญ่เป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินหยาบ และละเอียดปานกลาง โดยวัตถุดินน่าจะนำมาจากลำน้ำใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดีและเชิงเขา ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบมีการทาน้ำดินรมควันที่ผิวอีกครั้งหนึ่ง รูปแบบภาชนะดินเผาไม่มีความหลากหลาย ได้แก่ หม้อ ขาม ถ้วยขนาดเล็ก-กลาง

การดำรงชีพและอาหารการกิน การดำรงชีพของคนในวัฒนธรรมโลงไม้เป็นสิ่งที่เรายังไม่มีความรู้แน่ชัดอยู่ มาก ไม่มีหลักฐานทางโบราณวัตถุที่ชัดเจนเกี่ยวกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพแต่การพบแถบข้าว ในเนื้อภาชนะดินเผา ทำให้สันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่าคนใน “วัฒนธรรมโลงไม้” นอกจากจะล่าสัตว์ เก็บของป่าแล้ว คนเหล่านี้ก็จะรู้จักเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ด้วย นอกจากนี้การใช้ไม้สักทำโลงศพ แสดงว่าอาจจะมีกิจกรรมการดำรงชีพที่เกี่ยวกับป่าไม้ มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับป่า รู้จักคัดเลือกใช้ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างดี

การใช้ทรัพยากรและการเลือกวัสดุประเภทไม้ หลักฐานของโลงไม้ทำให้ทราบว่าคนในวัฒนธรรมโลงไม้มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับป่าและงานช่างไม้เป็นอย่างดี เพราะหลักฐานของการทำโลงไม้ มีการคัดเลือกขนาดของต้นไม้ ชนิดของไม้ แล้วกลั่นไม้ให้ตายแบบขึ้นต้นก่อนที่จะนำมาทำเป็นโลง การกลั่นไม้คือการควั่นรอบลำต้นของต้นไม้เพื่อตัดต่อลำเลียงน้ำ เพื่อให้ต้นไม้ค่อยๆ คายน้ำออกมาและตายในที่สุด ทำให้ไม้ที่นำมาทำโลงเนื้อไม้แตกส่วนเสารับโลงไม่มีการเตรียมการก่อน เพราะขนาดของเสามีความแตกต่างกัน คงจะหาไม้ทำเสาทันทีที่โลงถูกนำมาขุดสุสานแล้ว จึงตัดไม้บริเวณใกล้เคียงและตกแต่งให้เหมาะสมกับพื้นที่ ดังนั้นไม้จึงมีขนาดไม่เท่ากันตามลักษณะของถ้ำหรือเพิงผา การคัดเลือกไม้ทั้งทำเป็นโลงและเสา ส่วนใหญ่ทำจากไม้สัก แต่มีไม้ชนิดอื่นๆ ด้วยเช่น ไม้สน ไม้หว้า ไม้รัก ไม้จำปาป่า ไม้ลำพูป่า ไม้คุ่มเต็น ไม้ก่อ ไม้ตะคร้ำ ไม้พะยอม เป็นต้นการใช้ไม้เหล่านี้น่าจะเป็นเพราะเป็นไม้ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น¹¹

การติดต่อกับชุมชนอื่น แหล่งโบราณคดีโลงไม้มักพบเครื่องประดับ ได้แก่ โบราณวัตถุสำริด เช่น ห่วงคล้ายคัมพู: กำไลสำริด กระดิ่งสำริด อันเป็นเครื่องประดับที่ใส่ตกแต่งเรือนร่างของผู้ตาย เครื่องประดับเหล่านี้เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมจากต่างถิ่น เพราะไม่มีวัตถุติดท้องถิ่น สันนิษฐานว่ามีการติดต่อกับชุมชนภายนอกที่มีสิ่งของเหล่านี้โดยการแลกเปลี่ยน

ความเชื่อเกี่ยวกับความตายและผีบรรพบุรุษ ความเชื่อและประเพณีการปลงศพ มีการตกทอดต่อมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี คือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ กลุ่มคนในวัฒนธรรมโลงไม้ไม่เผาศพหรือฝังศพในที่ราบหรือนิน พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในวัฒนธรรมนี้จะทำการฝังศพตามถ้ำที่มีน้ำผาเรียบ และอยู่ในตำแหน่งที่เกือบจะถึงยอดเขา หรือเทือกเขานั้นๆ มีการเลือกทำเลและลักษณะของสถานที่ในการฝังศพ ถ้ำไม่เป็นที่มืดชื้นเย็นลับ ต้องเป็นที่ซึ่งยากแก่การเข้าถึง ลักษณะประเพณีการปลงศพเป็นแบบขี้ที่พบทั่วไปในอำเภอปางมะผ้า คือ โลงไม้ถูกวางไว้บนเสาไม้ หรือวางพาดไว้บนหินตามหลืบหรือเพดานถ้ำ พร้อมกับมีของเซ่นที่ฝังร่วม โลงไม้แต่ละโลงมีการบรรจุกระดูกหัวโลงเป็นรูปแบบต่างๆ การปลงศพในวัฒนธรรมโลงไม้พบมากที่สุดในอำเภอปางมะผ้า และกระจายมาในเขตพื้นที่อำเภอปายและอำเภอเมืองด้วย

¹¹ ดูเพิ่มเติมใน นาฏสุตา ภูมิจันทร์ และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 5: ด้านวงปีไม้และสิ่งแวดล้อมโบราณ), 2550.

สำหรับการปลงศพนั้นเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 มีผู้เคยเสนอความเห็นเกี่ยวกับหน้าที่ของโลงไม้ เช่น ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร เสนอว่าโลงไม้ที่พบในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นที่บรรจุกระดูก เป็นประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2¹² สำหรับกรณีโลงไม้ในอำเภอปางมะผ้าได้มีการตรวจพิสูจน์ไมโครคอนเดรียลดีเอ็นเอจากคราบน้ำเหลืองที่อาจหลงเหลือติดอยู่ที่โลงไม้ ปรากฏว่าไม่พบร่องรอยดีเอ็นเอใดๆ¹³ ซึ่งก็อาจสันนิษฐานในเบื้องต้นว่า ความเป็นไปได้ที่โลงไม้เหล่านี้จะถูกใช้ในพิธีกรรมการฝังศพครั้งที่สองมากกว่าที่จะเป็นการฝังครั้งแรกหรือการวางศพสดๆ ลงไปในโลง อย่างไรก็ตามการพบหลักฐานใหม่จากถ้ำน้ำฮูผาเสือ อำเภอปางมะผ้า เมื่อปี พ.ศ. 2551 ทำให้อาจจะต้องทบทวนข้อสันนิษฐานเดิม เพราะพบโลงไม้ 1 โลง มีโครงกระดูกคนอย่างน้อย 3 โครง ฝังอยู่ร่วมกัน เป็นโครงกระดูกเพศชาย 1 โครง หญิง 1 โครง และโครงกระดูกเด็กที่ไม่สามารถระบุเพศ 1 โครง สภาพของการฝังเหมือนกับฝังครั้งที่หนึ่งที่ไม่มียอหรือกระดูกใด โครงกระดูกเรียงตัวตามลักษณะของร่างกาย¹⁴ ดังนั้นจึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานใหม่ว่าในวัฒนธรรมโลงไม้ อาจจะมีการฝังศพครั้งที่ 1 คือการนำร่างทั้งหมดมาไว้ในโลงร่วมกัน เนื่องจากจำนวนที่พบสภาพที่สมบูรณ์เช่นนี้มีน้อยมาก จึงไม่อาจสรุปว่าวัฒนธรรมโลงไม้มีการปลงศพครั้งที่ 1 ทั้งหมด

นอกจากนี้รูปแบบหัวโลงและการปลงศพก็ยังแสดงถึงขอบเขตของวัฒนธรรมโลงไม้ของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยอาจจะเป็นเครือญาติในสายตระกูลเดียวกัน เช่น พบรูปแบบของหัวโลงเหมือนกัน หากเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันของหมู่เกาะบอร์เนียว และซามาร์ ในประเทศมาเลเซีย¹⁵ ที่มีการสืบทอดการฝังศพที่คล้ายคลึงกันมีอายุประมาณ 505 ปี ก่อนค.ศ. ข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์วิทยารายงานว่ารูปแบบหัวโลงที่เป็นรูปสัตว์เป็นตัวแทนของกลุ่มครอบครัว และสายตระกูลที่แตกต่างกัน ดังนั้นรูปแบบหัวโลงที่พบหลากหลายในอำเภอปางมะผ้า น่าจะเป็นสิ่งถึงแสดงสถานภาพของคนในแคว้นว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มใหญ่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์และเป็นเครือญาติเดียวกัน และเป็นกลุ่มย่อยระดับครอบครัวในสังคมวัฒนธรรมโลงไม้

สังคม ส่วนระดับสังคมของวัฒนธรรมโลงไม้ น่าจะเป็นชนเผ่า มีการรวมกลุ่มที่ใหญ่ของหลายครอบครัว เริ่มมีความแตกต่างทางสังคม แต่การแบ่งชนชั้นยังไม่ชัดเจน เพราะหลักฐานขนาดโลงไม้ที่พบจำนวนไม่มาก การแกะสลักหัวโลงก็ไม่ได้หรูหรา มีลวดลายที่แตกต่างจากไปจากโลงไม้ขนาดกลางหรือเล็ก และของเซ่นศพก็ไม่แตกต่างไปจากโลงขนาดอื่นๆ นอกจากนี้ของเซ่นศพยังมีความหลากหลายนัก ส่วนใหญ่จะเป็นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน มีร่องรอยการใช้งานทั้งสิ้น เช่นมีเขม่าติดกันภาชนะดินเผา เป็นต้น ของเหล่านี้เมื่อเจ้าของผู้ตายก็ถือว่าตายตามเจ้าของ ของมีค่าที่มาจากต่างประเทศมีปริมาณน้อยมาก แสดงว่าความเข้มข้นในการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนจากภายนอกยังไม่มากนัก หากพิจารณาจากจำนวนของโลงไม้ที่พบจากแหล่งโบราณคดี สันนิษฐานว่ามีประชากรไม่หนาแน่น อย่างไรก็ตามการที่โลงไม้แสดงว่าสังคมนี้มีช่างที่ชำนาญเฉพาะทาง โดยเฉพาะช่างโลหะที่ตกแต่งพื้น ช่างไม้และช่างสลักไม้

¹² ดูเพิ่มเติมใน สุด แสงวิเชียร, เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย, กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

¹³ ดูเพิ่มเติมใน นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 3: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-โครงกระดูกคน), 2550.

¹⁴ นัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์, “การวิเคราะห์กระดูกมนุษย์เบื้องต้น”, ใน รัศมิ์ ชูทรงเดช และคณะ, รายงานความก้าวหน้าเล่มที่ 3 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2552, หน้า 151-155.

¹⁵ Harrison, T. & B. Harrison, **The Prehistory of Sabah**, The Sabah Society, Sabah: Cathy Press, 1971. Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman (Volume Editor), **Early History**, Singapore: Archipelago Press, 1999.

จากการศึกษาร่องรอยของกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่สามารถปรากฏให้เห็นบนกระดูกในชิ้นส่วนกระดูกจากแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะหลายแหล่ง ทำให้ทราบว่าช่างชำนาญเฉพาะทางในสังคมวัฒนธรรมโลหะพบร่องรอยที่สะท้อนถึงรูปแบบการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากคนในสมัยไพลสโตซีนตอนปลายและโฮโลซีนตอนต้น อย่างค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ มีรอยเกาะของกล้ามเนื้อปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่กระดูกแขนและนิ้วมือหลายชิ้น ซึ่งน่าจะบ่งชี้ได้ว่าสังคมในยุคนี้มีการแบ่งงานหรือหน้าที่กันทำอย่างชัดเจนแล้ว และคงจะมีผู้ชำนาญการในการทำกิจกรรมหรือการผลิตสิ่งของต่างๆ เช่น การตัดไม้เพื่อทำโลงไม้ การตีเหล็ก หรือการผลิตภาชนะดินเผา เป็นต้น จึงปรากฏร่องรอยเหล่านี้บนกระดูกอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในกระดูกแขนและนิ้วมือ¹⁶

ช่างฝีมือด้าน โลหะ มีการค้นพบที่น่าสนใจบ่งบอกถึงความชำนาญพิเศษด้านโลหะกรรม และการตกแต่งพื้น คือพื้นตกแต่งจำนวน 8 ชิ้น จากแหล่งโบราณคดีต่างๆ กัน 5 แห่งในอำเภอบางมะฝ้า ซึ่งคาดว่าน่าจะมียุขประมาณ 2,000 ปีมาแล้วในยุคของวัฒนธรรมโลหะ การตกแต่งพื้นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมเรื่องความงามในสังคมที่ชัดเจนและอาจจะทำเฉพาะคนที่มีความสามารถสูงในสังคม เพราะไม่ได้พบทั่วไปจากตัวอย่างพื้นที่พบจากการสำรวจ

กนกนาฏ จินตกานนท์¹⁷ ได้สรุปไว้ในงานวิจัยเรื่องมานุษยวิทยากายภาพ (พื้น) ไว้ว่า พื้นเหล่านี้ได้รับการตกแต่งด้วยการเจาะรูขนาด 2 มิลลิเมตร แล้วมีการฝังโลหะเข้าไปแทนที่ โดยมีจำนวนตั้งแต่ 2 ถึง 4 เม็ด พื้นเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นแท้ และเป็นพื้นหน้าบน ที่มองเห็นได้ชัดเมื่อพูดหรือขี้ม และทำด้วยวัสดุที่มีค่า คือ เงิน หรือทอง จึงทำให้เชื่อว่าจะเป็นการตกแต่งเพื่อความสวยงาม แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเจ้าของพื้นเป็นชายหรือหญิง ผู้เจาะพื้นน่าจะเป็ช่างฝีมือที่มีความชำนาญเป็นอย่างยิ่ง จากการสำรวจผิวพื้นก็ไม่พบรอยโรคของพื้นผุ และวัสดุที่ใช้อุดก็มีรูปร่าง ขนาด และ ลักษณะใกล้เคียงกันทุกชิ้นทำให้เข้าใจว่าไม่น่าจะเป็นการอุดพื้นเพื่อการรักษาพื้นผุเหมือนการอุดฟันด้วยอะมัลกัมในปัจจุบัน

ช่างแกะสลัก คนวัฒนธรรมโลหะไม่มีความสามารถในการแกะสลักไม้ด้วย มีการแกะสลักหัวโลงที่ละเอียดประณีตและหลายรูปแบบ แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีเกี่ยวกับงานไม้มีความซับซ้อน¹⁸ การแกะสลักไม้ของหัวโลงเป็นรูปแบบต่างๆ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสลักไม้ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย รูปแบบของโลงไม้ที่พบในอำเภอบางมะฝ้ามีการแกะสลักหลายรูปแบบ ผู้เขียนได้ใช้การจัดแบ่งโดย¹⁹ จัดแบ่งรูปแบบหัว

¹⁶ นัทธมน ภูมิพัฒน์พงศ์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 3: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-โครงกระดูกคน), 2550, หน้า 313-314.

¹⁷ กนกนาฏ จินตกานนท์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 4: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-พื้นคน), เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550.

¹⁸ ดูเพิ่มเติมใน นุชนางค์ ชุมติ, มุมมองผ่านโลงไม้ผ่านวัตถุทางวัฒนธรรม, ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการโครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542. และพิพัฒน์ กระแจะจันทร์, การศึกษาวัฒนธรรมโลหะด้วยวิธีศึกษาจากวงปีไม้ : กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีหุบเขาบ้านไร่ ในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544. นาฏสุตา ภูมิจันทร์ และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 5: ด้าน; วงปีไม้และสิ่งแวดล้อมโบราณ), เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550.

¹⁹ จักรินรัฐ นิยมคำ, “โลงไม้วัฒนธรรมเฉพาะถิ่น”, ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี, 2542. จักรินรัฐ นิยมคำ และเชิดศักดิ์ ตรีวิทยาวัฒน์, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่: โบราณคดี), เสนอต่อ

โลง ออกเป็น 12 แบบหลัก หรือ 42 รูปแบบย่อย โดยใช้เกณฑ์ของรูปร่างและลักษณะของหัวโลงเป็นหลักในการจัดจำแนก หากหัวโลงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันก็จะจัดจำแนกเป็นรูปแบบย่อย โดยใช้รูปทรงเรขาคณิตเข้ามาช่วยในการจำแนกและบรรยายลักษณะของหัวโลงแต่ละแบบตามตัวอักษรเพื่อง่ายแก่การจัดกลุ่มและอ้างอิงเป็น A, B, C, D, E, F, G, H, และ I ตามลำดับ

ตารางที่ 2.1 ตารางแสดงรูปแบบหัวโลงที่พบในแหล่งโบราณคดีโลงไม้ ในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูป แบบ	ภาพ ประกอบ	คำอธิบายรูปแบบหัวโลง	รูป แบบ	ภาพ ประกอบ	คำอธิบายรูปแบบหัวโลง
1A		แท่งไม้ปลายมน ขนาดยาวยื่นออกมา 1 แท่ง	6C		แท่งไม้สี่เหลี่ยมมน ขนาดเล็ก ยื่นออกมา 1 แท่ง คล้ายแบบ 1B แต่มีขนาดเล็ก และเพรียวบางกว่า
1B		แท่งไม้ปลายมน ขนาดสั้น ยื่นออกมา 1 แท่ง	6D		แท่งไม้ขนาดยาว เล็ก ทรงครึ่งวงกลม ยื่นออกมา 1 แท่ง
2A		แท่งไม้สี่เหลี่ยมปลายมน ขนาดยาว ยื่นออกมา 1 แท่ง มีสันแบนด้านล่าง ที่สันด้านล่างมีการเจาะรู	6E		แท่งไม้ขนาดยาวยื่นออกมา 1 แท่ง แบบ ตรง ทรงผาย คล้ายแบบ 4B
2B		แท่งไม้สี่เหลี่ยมปลายมน ขนาดสั้น ยื่นออกมา 1 แท่ง มีสันแบนด้านล่าง	6F		แท่งไม้ขนาดยาว ยื่นออกมา 1 แท่ง ปลายทรงแท้ คล้ายแบบ 5C
2C		แท่งไม้สี่เหลี่ยมปลายมน ขนาดสั้น ยื่นออกมา 1 แท่ง มีสันแบนด้านล่างเจาะรู	7		แท่งไม้ยาว ยื่นออกมา 1 แท่ง มีสัน ทรงเหลี่ยม
3A		แท่งไม้แกะสลักคล้ายหัวหมู	8A		แท่งไม้แบน ยื่นออกมา 1 แท่ง
3B		แท่งไม้แกะสลักคล้ายหัวสัตว์เลื้อยคลาน จำพวกงู	8B		แท่งไม้ลักษณะเป็นแผ่น ปลายหัวแกะโค้ง ยื่นออกมา 1 แท่ง
3C		แท่งไม้แกะสลักคล้ายหัวสัตว์สี่เท้าขนาดเล็กจำพวกแมว	8C		แท่งไม้ ปลายหัวแกะโค้ง ยื่นออกมา 2 แท่ง
3D		แท่งไม้แกะสลักคล้ายสัตว์สี่เท้าขนาดใหญ่ จำพวกลา หรือม้า	8D		แท่งไม้แบน แกะเป็นแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยื่นออกมา 2 แท่ง
3E		แท่งไม้แกะสลักคล้ายหัวนก	9A		แบบท่อนไม้ใช้รูปทรงแน่นอน แกะโค้ง เจาะรูแบบห่วง
4A		แท่งไม้สี่เหลี่ยมยาว ยื่นออกมา 2 แท่ง ปลายตัดแหลม	9B		แท่งไม้สี่เหลี่ยม ทำมุมด้านล่าง สลักกับตัวโลง
4B		แท่งไม้แบนยาว ยื่นออกมา 1 แท่ง ด้านบนหักลาดเป็นสัน มักพบร่วมกับแบบ 3C	9C		แท่งไม้เหลี่ยม ทรงกระบอกก้นมน
4C		แท่งไม้แบบท่อนยาว ปลายโค้ง ยื่นออกมา 1 แท่ง	9D		แท่งไม้ปลายแหลม ยื่นออกมา 1 แท่ง
5A		แท่งไม้หัวจุกปลายขม ยื่นออกมา 1 แท่ง	9E		แท่งไม้ยื่นออกมาเล็กน้อย ทำเป็นเส้นนูนยาว 2 เส้น ติดกับปลายโลง
5B		แท่งหัวจุกปลายแหลม	9F		หัวโลงรูปหน้า

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543. สนิทนาฏ วรรณศรี, “วงปีไม้และวัฒนธรรมความตาย”, พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน: งานวิจัยบูรณาการโบราณคดีเชิงพื้นที่แบบครบวงจร, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2549.

5C		แท่งหัวจุกทรงรี ปลายตัด ขึ้นออกมา 1 แท่ง	9G		แท่งไม้ทรงกระบอกตัดส่วนบนแบนราบ
5D		แท่งไม้หัวจุกทรงรี ปลายตัด ขึ้นออกมา 2 แท่ง	9H		แท่งไม้สั้นรูปทรงคล้ายสี่เหลี่ยมเจาะรูด้านข้างสองวง
5E		แท่งไม้หัวจุกทรงกลม ขึ้นออกมา 1 แท่ง	9I		แท่งไม้ยาวม้วนเป็นครึ่งวงกลม
5F		แท่งไม้หัวจุกแท่งยาว ติดปลายโลง 1 แท่ง	10		แบบไม่มีการแกะสลักหัวโลง
6A		แท่งไม้ยาว ปลายกลมมน คล้ายหัวไม้ขีด ขึ้นออกมา 1 แท่ง	11		แท่งไม้ขึ้นออกมา 1 แท่ง และสลักเป็นเหลี่ยม ร่มลงด้านล่าง ขอบโลงแกะเป็นชั้น
6B		แท่งไม้ขนาดใหญ่ ทรงเทอะทะ	12		แท่งไม้ขนาดสั้น มีหัวโลงด้านเดียว ตัวโลงเป็นทรงโค้งรูปไข่

2.2 องค์ความรู้สมัยล้านนา

2.2.1 เครื่องถ้วยสมัยล้านนา

รัศมี ชูทรงเดช

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมของงานด้าน โบราณคดี เน้นการทบทวนความรู้เรื่องเครื่องถ้วยสมัยล้านนาซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจสมัยล้านนา การสำรวจในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนวม มักพบเศษเครื่องถ้วยสมัยล้านนาในแหล่งโบราณคดีที่เป็นที่อยู่อาศัยและศาสนสถาน ดังนั้นรูปแบบของภาชนะจากเตาต่างๆ จะช่วยให้สามารถกำหนดอายุสมัยเบื้องต้นและช่วยตีความในเรื่องการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ตลอดจนระบบเศรษฐกิจในสมัยล้านนาได้ โดยนำข้อมูลทางโบราณคดีมาตรวจสอบกับหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ อันจะทำให้เกิดความเข้าใจระบบเศรษฐกิจในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมากขึ้น

การวิจัยเกี่ยวกับเครื่องถ้วยล้านนาในรุ่นแรกคือ **เครื่องถ้วยสันกำแพง**²⁰ ที่ค้นคว้าวิจัยโดยไกรศรี นิมมานเหมินท์ ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกที่ประมวลความรู้เกี่ยวกับเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาในภาคเหนือ หนังสือเล่มนี้เป็นการนำเอาปราชญ์ถาเรื่องเครื่องถ้วยสันกำแพงเกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยสวรรคโลกและสุโขทัย ในงานสัมมนาทางโบราณคดีที่กรมศิลปากรจัดขึ้นที่เมืองสุโขทัย ระหว่างวันที่ 8 มีนาคม ถึง 3 เมษายน 2503 ผลงานค้นคว้าได้เปิดพรมแดนความรู้เกี่ยวกับเรื่องเครื่องถ้วยสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสำรวจพบเตาจำนวนประมาณ 83 เตา นอกจากนี้ยังได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเตาที่อำเภอเวียงป่าเป้า และอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย อย่างไรก็ตามในขณะนั้นยังไม่มีการศึกษาทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ การสำรวจของไกรศรี นิมมานเหมินท์ จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงพรรณนาเกี่ยวกับลักษณะของเตาและรูปแบบของเครื่องถ้วย สำหรับการกำหนดอายุนั้น สันนิษฐานจากการพบร่วมกับศิลาจารึกของหมื่นดาบเรื่อนที่จารึกไว้ในปี จ.ศ.53 (พ.ศ. 2034) ในรัชกาลของเจ้าอดิเชษฐราช และพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนต้น จึงสันนิษฐานเบื้องต้นว่าเตาเผาเครื่องถ้วยสันกำแพงน่าจะมียุคประมาณ

²⁰ ไกรศรี นิมมานเหมินท์, **เครื่องถ้วยสันกำแพง**, พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวันทำบุญวันเกิดของนายถิ นิมมานเหมินท์ ครบ 6 รอบ, เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2503.

พุทธศตวรรษที่ 21 รูปทรงของเครื่องถ้วยเป็นจาน ชาม ขวด ไหขนาดต่างๆ ลวดลายเด่นคือต้นไม้ ดอกไม้ กอบัว และรูปปลาคู่กลับทางกัน²¹

เมื่อ 22 ปี ต่อมา ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2529 โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) กองโบราณคดี กรมศิลปากร²² ได้สำรวจพบแหล่งเตาเผาจากหลายจังหวัดในภาคเหนือ ในครั้งนั้นไม่ได้มีการขุดค้นเพียงแต่บันทึกตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีและสภาพ ตลอดจนลักษณะของเตาและภาชนะดินเผาที่พบเท่านั้น พบใน 6 จังหวัด ได้แก่เตาภาชนะดินจากเตาเผาห้วยลึกหมายเลขหนึ่งพบในอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดลพบุรี แหล่งเตาเผาห้วยน้ำหยวก ในอำเภอบึงสามพัน จังหวัดแม่ฮ่องสอน แหล่งเตาเผาแม่คำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา แหล่งเตาเผาป่าไร่ทุ่งโหล่ง และห้วยบวกปิ่น แหล่งเตาเผาห้วยคอกโดนและห้วยปู่แหลม แหล่งเตาตันแห่น ดันจ๊ิก และเหล่าน้อย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เตาเผาบ้านบ่อสวก อำเภอมือง จังหวัดน่าน และเตาเผาบ้านใหม่หนองผักจิก อำเภอพาน จังหวัดเชียงรายหนังสือ **แหล่งเตาล้านนา** ที่จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร²³ ได้ประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้จากการสำรวจในข้างต้นและการขุดค้นโดยกรมศิลปากรในรุ่นก่อนๆ ทำให้เกิดความเกิดความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากแต่ละเตา

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันก็มีการศึกษาวิจัยโดยชาวต่างประเทศ คือ นายจอห์น ชอว์ ที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษเรื่อง **Northern Thai Ceramics** และ **The Kilns of Lan Na and the Tak Hilltop Burial Sites**²⁴ แปลเป็นภาษาไทยเรื่อง **เครื่องปั้นดินเผาไทย**²⁵ ในช่วงเวลานี้ยังไม่มีมีการขุดค้นและศึกษาวิจัยเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจัง ดังนั้นงานของชอว์จึงเป็นการศึกษาจากเครื่องถ้วยเป็นหลัก ชอว์สันนิษฐานจากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ว่าเครื่องปั้นดินเผาล้านนาจะเริ่มผลิตตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18-20 และยุคทองของล้านนาคือพุทธศตวรรษที่ 21 น่าจะเป็นเวลาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดที่ดีที่สุด ซึ่งร่วมสมัยกับยุคทองของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สุโขทัย เขาสันนิษฐานว่าเครื่องปั้นดินเผาล้านนาไม่อาจจะผลิตเพื่อการส่งออก เนื่องจากเตาส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ดังนั้นจึงน่าจะเป็นการผลิตเพื่อใช้ในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่การใช้เนื่องในกิจกรรมทางศาสนาเช่นการทำรูปสัตว์ขนาดเล็ก หรือทำภาชนะเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้มีการพบในบริเวณหลุมฝังศพในเขตเทือกเขาสูงเขตจังหวัดตาก ซึ่งอาจจะมีการแลกเปลี่ยนของคนบนพื้นที่สูงกับของท้องถิ่นที่ชุมชนล้านนาไม่ได้ผลิตเช่นของป่า ข้าวเกลือ เป็นต้น

งานของชอว์จะเน้นการศึกษารูปแบบและลวดลายตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งเขาได้จัดจำแนกรูปแบบและลวดลายตามลักษณะของเตาเผา คือเครื่องปั้นดินเผาเวียงกาหลง เป็นกลุ่มเตาขนาดใหญ่ ในอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เตาส่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ตามแนวสันเขาระหว่างเวียงป่าเป้ากับวังเหนือ เป็นเตาก่อหรือขุดเป็นโพรงเข้าไปยังดิ่งสูง ก่อโดยใช้ดินเหนียว ขนาดประมาณ 8x2 เมตร ลักษณะเด่นของเครื่องปั้นดินเผาที่เวียงกาหลง

²¹ ไกรศรี นิมนต์หมื่นจันทร์, **เครื่องถ้วยสันกำแพง**, พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวันทำบุญวันเกิดของนายก นิมนต์หมื่นจันทร์ ครบ 6 รอบ, เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2503:12-13.

²² สายันต์ ไพเราะจูจิตร, พาสุข ดิษยเดช และประทีป เพ็งตะโก , **แหล่งเตาล้านนา**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2533.

²³ เรื่องเดียวกัน

²⁴ Shaw, John C., **Northern Thai Ceramics**, Kuala Lumpur: Oxford. 1981 and Shaw, John C. **The Kilns of Lan Na and Tak Hilltop Burial Sites**, **The Siam Society Newsletter** 2(4). December 1986, Bangkok, 1986.

²⁵ จอห์น ชอว์, **เครื่องปั้นดินเผาไทย**, เอกสารวิชาการขุดเครื่องปั้นดินเผา ลำดับที่ 1 โครงการศึกษาเครื่องปั้นดินเผา ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มปป.

คือ เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเขียนลวดลายสีดำได้เคลือบและชนิดเคลือบสีเดียว เนื้อบาง น้ำเคลือบสีหลักคือสีเทาหม่น สีเขียวเจือบาง ลวดลายที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นลายขูดขีดเป็นเส้น ลายดอกไม้ ลายข้าวเปลือก ลายพรรณพฤกษา บางลายคล้ายลายจีน ลายรูปคนและสัตว์ในตำนาน รูปทรงภาชนะมีหลากหลาย เช่น จาน ชาม แจกัน ตะเกียง เฝือก หม้อมีฝาปิด ไหขนาดใหญ่ トラประทับ นกหวีด รูปสัตว์ อย่างไรก็ตามก็ตีกลุ่มเตาที่พบในอำเภอเวียงป่าเป้ามีทั้งหมด 6 กลุ่ม มีลักษณะแตกต่างกันไปโดยเฉพาะการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเซลาดอน ซึ่งหมายถึง “ภาชนะดินเผาชนิดเนื้อแกร่งเคลือบด้วยน้ำเคลือบที่ทำจากเถ้าถ่านจากไม้และหินฟันม้า ซึ่งมีส่วนผสมของเหล็ก และเผาในอุณหภูมิสูงถึง 1250 องศาเซลเซียส”²⁶ แต่ลักษณะร่วมในด้านรูปทรงเหมือนกัน

เครื่องปั้นดินเผาจากสันกำแพงพบบริเวณเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำปิงสำรวจพบประมาณ 23 เตาเตาส่วนใหญ่มีขนาดเล็กมากขนาดความยาวไม่เกิน 3 เมตร สร้างโดยการเจาะเข้าไปในตลิ่ง บางเตาสร้างจากอิฐ โดยสร้างอย่างง่ายผลิตกันที่จากเตาสันกำแพงพบกระจายทั่วไปในภาคเหนือของประเทศไทย รูปทรงภาชนะได้แก่ ชาม จาน เป็นภาชนะที่พบมากที่สุด โดยเฉพาะในหลุมฝังศพบริเวณเทือกเขาในเขตจังหวัดตาก และอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนั้นยังผลิตไหขนาดใหญ่ ขวดขนาดเล็ก นอกจากนี้ขอว์ยังได้ทำการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาโดยสังเขปจากเตापาน จังหวัดเชียงราย กลุ่มเตาลำปาง กลุ่มเตาพะเยา กลุ่มเตาน่าน กลุ่มเตาสันทรายจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งโบราณวัตถุที่พบในบริเวณหลุมฝังศพบนเทือกเขาสูงชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่า กระจายตามแนวตั้งแต่อมก๋อย แม่ตื่น แม่ระมาด บ้านตาก ตาก และแม่สอดไปสู่กำแพงเพชร และอุ้มผาง หลุมฝังศพเหล่านี้มักจะมีเสาหิน อาจจะเป็นเครื่องหมายกำหนด หรือก่อดินนูนขึ้นมาข้างๆ เป็นร่องไม้ลึกลง ลักษณะภายในหลุมฝังศพส่วนใหญ่เป็นไหบรรจุเถ้าและกระดูกชิ้นเล็กๆ ฝังร่วมกับเครื่องมือเครื่องใช้บางที่เรียกว่าเนินดินรูปวงกลม²⁸

ขอว์สันนิษฐานว่า หลุมฝังศพเหล่านี้มีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 22 โดยพิจารณาจากเครื่องถ้วยจีนที่พบร่วมในหลุมฝังศพ เป็นของสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ.1503-1823) ราชวงศ์หยวน (พ.ศ.1823-1911) และต้นราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911-2187) โดยขอว์สันนิษฐานว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 มีชุมชนที่อาศัยอยู่บนเทือกเขาตะวันตกปัจจุบันเป็นพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่าในปัจจุบัน อาจจะเป็นลัวะ และมีอาชีพในการหาของป่าชนิดต่างๆ ได้แก่ กายาน ขนนก ขางไม้ ไม้เนื้อแข็ง ผาง ขี้ผึ้ง ซึ่งเป็นสินค้าที่ต้องการสำหรับส่งไปบรรณาการต่อจีน อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มีการศึกษาในประเด็นนี้อย่างลุ่มลึก จึงทำให้ข้อสันนิษฐานนี้ยังไม่มีการตรวจสอบและยืนยันจากการขุดค้น ตลอดจนการศึกษาที่เป็นระบบ ส่วนการศึกษาเรื่องเตาและภาชนะดินเผา ขอว์เองก็ยอมรับว่ายังไม่มีการวิจัยเรื่องเครื่องปั้นดินเผาอย่างละเอียดในเรื่องของอายุของแต่ละเตา และผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ในแต่ละเตา ทำให้การกำหนดอายุของการผลิตในช่วงอายุที่กว้าง และประเด็นเรื่องอายุสมัยก็ไม่ได้ถูกอภิปรายอย่างละเอียดโดยขอว์ มีงานที่สำคัญในช่วงระยะเวลาต่อมา ซึ่งดำเนินงานโดย สายันต์ ไพรชาญจิตร อย่างต่อเนื่อง ก็คือ **แหล่งเตาล้านนา** ซึ่งเป็นงานค้นคว้าวิจัยโดยโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร ²⁹ หนังสือเล่มนี้เป็นการสังเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจและขุดค้น โดยโครงการฯ โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี

²⁶ จอห์น ชอว์, **เครื่องปั้นดินเผาไทย**, 28.

²⁷ Shaw, John C. *The Kilns of Lan Na and Tak Hilltop Burial Sites*, **The Siam Society Newsletter** 2(4), Bangkok, 1986 and Pithiphat, Sumit, **Ceramics from the Thai-Burma Border**, Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1992.

²⁸ รัศมี ชูทรงเดช, **โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมอผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

²⁹ สายันต์ ไพรชาญจิตร, พาสุข คิชยเดช และประทีป เพ็งตะโก , **แหล่งเตาล้านนา**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2533.

ในเรื่องของรูปแบบเตาเผา เทคนิคการสร้างเตา การเผา และผลิตภัณฑ์ เตาสำคัญที่น่าสนใจคือ *แหล่งเตาเมืองน่านที่บ้านบ่อสวก* เตาที่ขุดเนินดินที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่แกร่งมากนัก มักมีสีเทาอมน้ำตาล เเผ่สากไม่ทั่วกันลักษณะการตกแต่งเป็นเคลือบสีเดียวทั้งด้านในและด้านนอก เป็นเคลือบใสไม่มีสีถึงสีเขียวอมกอกอ่อนถึงเข้ม เคลือบสองสี ด้านในและด้านนอกมีสีต่างกัน และเขียนลายได้เคลือบ ส่วนใหญ่เขียนสีดำ ลายพฤษภูปผาทั้งด้านในและด้านนอกคล้ายกับแหล่งเตาที่สุโขทัยและเวียงกาหลง รูปทรงภาชนะ ได้แก่ ครก จาน ชาม ไห ขอบปากชั้นเดียวแบบไหปากแตรคล้ายกับที่พบในกลุ่มเตาสันกำแพงและเตาเวียงกาหลง ผู้ขุดค้นสันนิษฐานว่า วิทยาการเตาเผาและเครื่องเคลือบน่าจะรับมาจากล้านนา เริ่มพัฒนาในสมัยเจ้าพญาพลเทพราชย์ เจ้าเมืองน่าน (พ.ศ. 2122-2142).

เตาสันกำแพง ได้รับการตรวจสอบเพิ่มเติมในเรื่องของอายุสมัยและเทคนิคการสร้างเตาเผา โดยพิจารณาจากหลักฐานของศิลาจารึกหมื่นดาบเรื่อน เครื่องถ้วยลายครามสมัยราชวงศ์หมิง จารึกบนฐานพระพุทธรูปสำริดที่วัดเชียงแสน จารึกบนก้นกระปุกเครื่องเคลือบ หลักฐานของชั้นดินทางโบราณคดี พระพุทธรูปดินเผาที่ผลิตจากเตาสันกำแพง ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าแหล่งเตาสันกำแพงน่าจะผลิตเครื่องเคลือบมาแล้วตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 20 มีมาก่อนรัชกาลพระเจ้าติโลกราชและมีความเจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และรัชกาลเจ้าเมืองแก้ว และน่าจะมีการผลิตมาเรื่อยๆ จนกระทั่งกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ลักษณะของเตาเผามีสองแบบคือ เตาในดิน โครงสร้างผนังบอกยาดินเหนียว และเตาในดิน โครงสร้างก่ออิฐบอกยาดินเหนียว ผลิตภัณฑ์จากเตาเผาสันกำแพง ได้แก่ จาน ชาม ถ้วย พาน ไหทรงสูง ไหขนาดกลางมีปากสองชั้น ส่วนการเคลือบและการตกแต่ง เป็นเครื่องเคลือบสีเขียว (เซลาดอน) มีสีเขียวอ่อน สีเขียวนวล สีเขียวแกมน้ำตาล ในภาชนะประเภทชามและจาน มักจะทาลวดลายขูด-ขีดได้เคลือบ ประเภทเขียนลายสีดำได้เคลือบ ลวดลายเฉพาะคือลายปลาฉลาม เขียนกลับหัวกลับหาง ลายพฤษภูปผา ลายก้านขด ประเภทเคลือบสีน้ำตาล ส่วนใหญ่เป็นไหกับกระปุก ขวดหรือไหปากแคบ ไหน้ำผึ้ง (มีขอบปากสองชั้น) และประเภทเคลือบสองสีเป็นไหขนาดใหญ่มีการเคลือบด้วยสีอ่อนตรงปาก ส่วนไหล้นจรวดกันเป็นเคลือบสีน้ำตาล

เตาเวียงกาหลง มีการขุดค้นศึกษาอย่างเป็นระบบ กลุ่มเตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายเป็นแหล่งเตาเผาขนาดใหญ่มากในสมัยล้านนา ลักษณะของเตาเป็นเตาประเภทระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น มีสองลักษณะคือเตาในดิน โครงสร้างผนังบอกยาดินเหนียว และเตาในดิน โครงสร้างก่ออิฐ ส่วนผลิตภัณฑ์ ได้แก่ จาน ชาม ไห กระปุก ขวดปากบาน ขวดน้ำเต้า โถมีฝาปิด ตุ๊กตารูปสัตว์ พระพุทธรูปดินเผา และตัวหมากกรุก ส่วนลักษณะการตกแต่งลวดลายและการเคลือบแบ่งเป็น 4 กลุ่มคือ ประเภทเขียนลายได้เคลือบสีดำบนพื้นขาว เป็นลักษณะพิเศษพบมากที่สุด ภาชนะส่วนใหญ่เป็นชาม จาน ชามทรงสูงขนาดเล็ก ลวดลายเป็นลายปีกกา นก ไบไม้ ดอกไม้ ลายพฤษภูปผาเลียนแบบธรรมชาติ ลายรูปสัตว์ ข้อสังเกตคือลายเขียนอย่างประณีตบรรจงและเส้นคมชัดมาก เนื้อดินเป็นสีขาวนวล บาง ประเภทภาชนะเคลือบใสไม่มีสีบนน้ำเคลือบสีขาว หรือสีใส ภาชนะส่วนใหญ่เป็นขวดปากบานทรงน้ำเต้า ขวดปากบาน (แจกัน) ขนาดต่างๆ กระปุกทรงกลมปากแคบ กระปุกขนาดเล็ก ถ้วยขนาดเล็ก ตะเกียง ชามทรงสูง ประเภทเคลือบสีเขียวแบบเซลาดอน และประเภทเคลือบสีน้ำตาล ส่วนมากเป็นภาชนะประเภทไห อายุสมัยของเตาเวียงกาหลงประมาณพุทธศตวรรษที่ 1-22

เตापาน หรือ โป่งแดง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ลักษณะของเตาเป็นเตาก่ออิฐบนดิน ชนิดระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น ผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องเคลือบสีเขียวอ่อน (เซลาดอน) ได้แก่ จาน ชาม กระปุกขนาดเล็ก ขวด หรือแจกัน ตะเกียง ตุ๊กตารูปสัตว์ ผอบมีฝา เนื้อดินเผาไฟแกร่งมากสีเทาขาวแกมชมพู อายุสมัยของเตาประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22 รุ่งเดียวกับเตาสันกำแพงและเวียงกาหลง

แหล่งเตาเมืองพะเยา ไม่ได้มีการขุดค้น นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นเตาชนิดระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น โครงสร้างผนังบอกยาคินเหนียว เช่นเดียวกับเตาสันกำแพงและเตาเวียงกาหลง ผลิตภัณฑ์มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ ภาชนะเป็นรูปทรงชามหรือจานปากกว้าง ก้นกว้าง เนื้อดินค่อนข้างหยาบมีส่วนผสมของทรายหยาบค่อนข้างมาก เนื้อดินมีแร่เหล็กมากกว่าเนื้อดิน ลักษณะรูปทรงและลวดลายคล้ายเตาสันกำแพง อายุสมัยน่าจะประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22

แหล่งเตาห้วยน้ำหอยก บ้านห้วยน้ำหอยก หมู่ที่ 2 ตำบลขุนขุม อำเภอขุนขุม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการผลิตมาเมื่อประมาณ 145 ปีมาแล้ว โดยบรรพบุรุษของพระครูอนุสรณศาสนการ เจ้าอาวาสวัดม่วยต่อในขณะนั้น โดยช่างฝีมือมาจากหัวเมืองนาข ในเขตรัฐฉานเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 4 เลิกผลิตประมาณ พ.ศ. 2475 ลักษณะของเตาเป็นเตาระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น โครงสร้างก่อด้วยก้อนดินดิบ ผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบสีเขียวอ่อนและสีเขียวเข้มเกมเหลือง ภาชนะประเภทชาม แจกันทรงสูง กระโถน อ่าง ไหปากกว้าง ตะคันดินเผา มีการตกแต่งลวดลายด้วยการกดประทับ และการปั้นแปะ ตาลาจะส่งขายในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและชุมชนใกล้เคียง

หนังสือชื่อ **โบราณคดีล้านนา**³⁰ เป็นการนำเสนอผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเตาอินทิลบ้านสันป่าตอง ตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ขุดค้นโดยสายันต์ ไพรชาญจิตร์ ขุดเตาทั้งหมดเตาเตาที่มีลักษณะเตาก่อนดิน โครงสร้างดินเหนียวแบบระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น ส่วนผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบสีเขียวอ่อนที่เรียกว่าเซลาดอน ได้แก่ ไห ชาม จาน โถ ผอบ คุ่มถ่วงแห ผู้ขุดค้นได้กำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบกับรูปแบบเตาเผาและเทคนิคการก่อสร้าง ว่าคล้ายกับเตาเผาในแหล่งโบราณคดีเตาสันกำแพง และเตาเผาในแหล่งเตาพาน/โป่งแดง จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 นอกจากนี้ผู้เขียนยังสันนิษฐานว่าเตาอินทิลน่าจะเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามของพื้นที่ทุ่งพันเอกพันเพือเมืองแกน ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่พระเจ้าสามฝั่งแกนเคยเป็นเจ้าเมืองก่อนที่จะไปปกครองเมืองเชียงใหม่

หลังจากโอนมาอยู่ที่คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ขุดค้นแหล่งโบราณคดีเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน และตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเรื่อง **โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน**³² และเตาเวียงบัว จังหวัดพะเยา ในหนังสือเรื่อง **โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม: แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา**³³ ซึ่งสายันต์ ไพรชาญจิตร์ ได้ขุดค้นเตาที่เตาเมืองน่านเพิ่มเติม และได้ส่งตัวอย่างดินไปกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์จากแหล่งเตาจำนวนสิบพบว่ามีอายุระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 18 (พ.ศ. 1798) ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 1823) และเตาสุมน่าจะมีการใช้งานมาก่อน พ.ศ. 1963-2013 ผู้ขุดค้นสันนิษฐานว่า *เตาสุมน์และเตาสุมน์* ถูกใช้เผาภาชนะดินเผาพร้อมสมัยกัน ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 1863-1858) ซึ่งทำให้ขยับเพดานของอายุเตาเก่าขึ้นจากอายุเดิม ระหว่างพ.ศ. 1800-2000 ภาชนะที่ผลิตเป็นประเภทไหไม่เคลือบมีแถบลายคลื่นน้ำ เคลือบสีเขียว ได้แก่ จาน ชาม คนโทมีพวย เป็นต้น ภาชนะไม่เคลือบมักเป็นไหไม่เคลือบ ไหปากชั้นเดียว ไหมีปากชั้นสองชั้น โอ่งและอ่างทรงสูง ไหทรงครก โถขนาดเล็ก

³⁰ สายันต์ ไพรชาญจิตร์และสุกมาส ดวงสกุล, *การขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งเตาอินทิล* ใน *โบราณคดีล้านนา*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, 2540, หน้า 7-55.

³¹ เรื่องเดียวกัน

³² สายันต์ ไพรชาญจิตร์, *โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน*, กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน, 2540.

³³ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, เพ็ญรุ่ง สุริยกานต์, กานต์ จักย์เมธา, เกวลี มุกด์สุวรรณ และ วิชญา มาแก้ว, *โบราณคดีอาสาที่เตาเวียงกาหลง*, นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 มีหลักฐานของการผลิตถลุงดินสำหรับบรรจุงาน/ขาม ส่วนภาชนะก็ผลิตประเภทเดิมเหมือนกับช่วงเวลาก่อนหน้านั้น ที่โดดเด่น คือ ภาชนะประเภทไหเนื้อแกร่งเคลือบผิว มีลายบนเมื่อนำรูปกลับบัวภายใน ลายคลื่นน้ำตกแต่งบริเวณไหล่ ส่วน *เตาพะเยา* ได้ขุดค้นที่เวียงบัวร่วมกับชุมชนเวียงบัว ร่วมกับนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อายุของเตาจากการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ ประมาณ พ.ศ. 1833 ตรงกับรัชสมัยพญางำเมืองแห่งเมืองพะเยา ทำให้เพดานอายุสมัยของเตาเวียงบัวเก่าขึ้น ลักษณะเตาที่พบ เป็นเตาห้องเดียวระบบระบายความร้อนผ่านโครงสร้างดินก่อฝังอยู่ในเนินดินถมผลิตภัณฑ์ของเตาเวียงบัวได้แก่ トラประทับสำหรับทำลวดลาย เช่น ปลา รูปหงส์หรือนกสีแดง จาน ขาม เนื้อแกร่งเคลือบสีเขียว ลายสำคัญที่พบเฉพาะที่นี่ ได้แก่ ปลา สิงห์ ช้าง ม้า ดวงอาทิตย์ ธรรมจักร ก้นหอย หงส์ นกยูงหรือนกสีแดง ขวัญ นอกจากนี้งานในยุคหลังที่สำริด ไพรชาญจิตร เน้นที่กระบวนการ โบราณคดีชุมชน เช่น การให้คำปรึกษาแก่นักศึกษาคณะโบราณคดี ในโครงการโบราณคดีอาสา³⁴ ทำงานร่วมกับชุมชนขุดค้นเตาเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย³⁵ โดยเฉพาะการสร้างความหมายของเตาและผลิตภัณฑ์ในฐานะที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อนำมา จัดการและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสามารถนำไปพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่นมากกว่าที่จะเน้นการศึกษาประเด็นทางวิชาการที่ลุ่มลึกงานวิชาการเป็นฐานสำหรับการพัฒนาชุมชน ส่วนกรณีของแม่ฮ่องสอนนั้น นอกเหนือจากเตาบ้านห้วยน้ำหยวกแล้ว มีเพียงข้อมูลการสำรวจของโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง³⁶ ซึ่งพบซากเตาในเขตตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า เท่านั้น แต่ยังไม่สามารถระบุอายุที่แน่ชัดได้

อาจกล่าวได้ว่างานศึกษาเรื่องของเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาหรือภาชนะดินเผา นักโบราณคดีที่ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังในประเทศไทยคือ สายันต์ ไพรชาญจิตรที่ศึกษาประมวลและสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องเทคนิคกระบวนการผลิต ผลิตภัณฑ์จากแต่ละเตา และอายุสมัยของเตา อย่างไรก็ตามผลการศึกษาวิจัยที่ผ่านมายังไม่สามารถกำหนดอายุแต่ละเตาได้จึงทำให้ต้องใช้อายุกว้างๆ ยังไม่มีศึกษารูปแบบภาชนะ แรงงานที่ใช้ในการผลิต ปริมาณการผลิตของแต่ละเตา ตลาดและการแข่งขันภายใน รวมทั้งอายุการใช้งานของเตาแต่ละแห่งอย่างละเอียด ส่วนงานชิ้นอื่นๆ เช่นงานของจอห์น ซอร์ เป็นการศึกษารูปแบบและลวดลายของภาชนะดินเผาจากแต่ละเตาที่ได้จากการสำรวจเป็นหลัก

โดยสรุปแม้ว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาจะเพิ่มขึ้นมากกว่าสี่ศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้ทราบรูปแบบและเทคโนโลยีการทำภาชนะดินเผาที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเตาเผาห้องเดียวชนิดระบายความร้อนผ่านแนวนอน โครงสร้างดินก่อมีฐานเตาฝังอยู่ในเนินดิน ซึ่งเป็นลักษณะของเตาล้านนาในรุ่นแรกช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ไม่ว่าจะเป็นเตาสันกำแพง เวียงกาหลง วังเหนือ อินทขิล เมืองน่าน และเวียงบัว ต่อมาพัฒนาการที่สร้างเตาบางส่วนอยู่บนดิน ซึ่งใช้ต่อมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 23 และผลิตภัณฑ์มีรูปทรงภาชนะที่คล้ายคลึงกัน ในเมืองสมัยล้านนาได้แก่เชียงใหม่ น่าน ลำปาง เชียงราย และพะเยา มีการผลิตเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและค้าขายภายในอาณาจักรล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-23

³⁴ เรื่องเดียวกัน

³⁵ เกียรติศักดิ์ ชัยครุฑ (เรียบเรียง), *เครื่องถ้วยพะเยา*, พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, 2551.

³⁶ รัศมิ์ ชูทรงเดช และคณะ, *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน*, เล่ม1-8, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

แต่ละเตาอาจจะแตกต่างกันไปในเรื่องเทคนิคการเคลือบและลวดลาย รวมทั้งผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น เช่น พระพุทธรูป หมากรุก เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อมูลในข้างต้นยังไม่มีการสืบสร้างเรื่องราวที่เชื่อมโยงสู่บริบททางเศรษฐกิจในสมัยล้านนาว่าแต่ละเตามีบทบาทอย่างไร หน่วยของการผลิตเป็นระดับชุมชน? เมือง? หรือรัฐ? แต่ละเตาสามารถผลิตได้อย่างเป็นเอกเทศ หรือมีการควบคุมจากรัฐ? และเหตุการณ์ทางสังคม-วัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับการผลิตภาชนะดินเผาเป็นอย่างไร จึงทำให้การศึกษาเรื่องเครื่องถ้วยล้านนาแยกส่วนจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ล้านนาในภาพรวมทั้งหมดอย่างสิ้นเชิง

2.2.2 การติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

วิศมี ชูทรงเดช

2.2.2.1 การติดต่อ (Exchange)

การติดต่อเป็นประเด็นที่สำคัญในทางโบราณคดีหมายถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า ผลิตภัณฑ์อื่นๆ แต่ความหมายในระดับกว้างรวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และความสัมพันธ์ของการติดต่อแลกเปลี่ยนนั้นมีความสำคัญมากกว่าการแลกเปลี่ยนเองด้วยซ้ำ ดังนั้นความเข้าใจเกี่ยวกับการติดต่อแลกเปลี่ยนในมิติต่างๆ จะช่วยในการอธิบายและตีความหลักฐานทางโบราณคดีได้อย่างมีระบบมากขึ้น ประเด็นในเรื่องการติดต่อแลกเปลี่ยนจะกล่าวถึง 2 ประเด็นหลักคือ การติดต่อแลกเปลี่ยนกับการเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสาร (Exchange and information flow) และระบบการค้าโลก (World system)³⁷

2.2.2.2 การติดต่อแลกเปลี่ยนกับการเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสาร

การติดต่อระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่ง นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือสินค้าที่แต่ละชุมชนไม่มีแล้ว ยังมีการแต่งงาน การเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ อีกด้วย ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ด้านเทคโนโลยีการทำโลหกรรม การเลียนแบบลวดลายของภาชนะดินเผา หรืองานฝีมือ การนับถือศาสนาใหม่ๆ

2.2.2.3 ระบบการค้าโลก

ระบบการค้าโลก เป็นการติดต่อแลกเปลี่ยนในระดับกว้างที่สิ่งของ สินค้า และผลิตภัณฑ์มีการเคลื่อนย้าย ในระยะทางที่ไกลเช่นการค้าข้ามภูมิภาค ข้ามคาบสมุทร ข้ามทวีป เป็นต้น คำว่า “ระบบการค้าโลก” เป็นคำที่นิยามโดยนักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อเอ็ดมันด์ วอลเลิร์สไต์³⁸ ที่หมายถึงหน่วยทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงเครือข่ายทางการค้าที่เกินกว่าภายในพื้นที่การปกครองของตนเอง หรือขอบเขตของรัฐ/อาณาจักร โดยเขาได้ยกตัวอย่างของการพัฒนาเครือข่ายทางการค้าระหว่างเวสต์อินดีส์ (West Indies) กับยุโรป (Europe) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยา ล้านนาของประเทศไทย เขาเห็นว่ามีการเกิดระบบเศรษฐกิจในโลก

³⁷ Renfrew and Bahn, *Archaeology*, Fourth edition (London: Thames & Hudson, 2004), 357-359.

³⁸ Wallerstein, I, *The modern world system: capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century* (New York: Academic Press, 1974).

ปัจจุบันที่มีพื้นฐานจากโลกทุนนิยมได้พัฒนามาจากช่วงเวลาดังกล่าว จึงทำให้เกิดแนวคิดในการวิเคราะห์พื้นที่เขตเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นแกนหลัก (Core) และพื้นที่ชายขอบ (Periphery) บทบาทของการค้า นักโบราณคดีได้นำแนวคิดนี้ไปวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจการเมืองก่อนสังคมทุนนิยม³⁹

2.2.2.4 การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบในล้านนา

แนวคิดเรื่องการติดต่อแลกเปลี่ยนทั้งในระดับท้องถิ่นและภูมิภาคเป็นแนวคิดที่ถูกใช้ในการอธิบายการปฏิสัมพันธ์ของคนบนพื้นที่สูงและคนที่ราบช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งเป็นช่วงก่อนสมัยพม่าปกครอง ดังนี้

ปีเตอร์ เกรฟ⁴⁰ ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดระบบการค้าโลกในการวิเคราะห์ระดับปริญญาเอกเรื่องการย้ายไปสู่การแลกเปลี่ยนโภคภัณฑ์: กรณีศึกษา การผลิตเครื่องปั้นดินเผาและปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวเขากับชาวพื้นราบด้านตะวันตกเฉียงเหนือของไทยระหว่าง พ.ศ. 1543-2193 พื้นที่วิจัยครอบคลุมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตาก และเชียงใหม่ โดยศึกษาการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องถ้วย จาก การวิเคราะห์ทางเคมีโครงสร้างของส่วนประกอบภาชนะดินเผา เครื่องถ้วยสังคโลกและเครื่องถ้วยจีนที่พบในบริเวณดังกล่าว

เกรฟเชื่อว่าพัฒนาการของสังคมที่ซับซ้อนเกิดจากการค้าเครื่องเคลือบที่มีคนพื้นราบจากอาณาจักรล้านนาซึ่งเป็นพื้นที่แกนหลักของรัฐ ได้แก่บริเวณเชียงใหม่ เชียงราย สุโขทัย ติดต่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรของป่าจากคนบนพื้นที่สูงซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบของรัฐโบราณ ได้แก่ บริเวณแนวเทือกเขาตะวันตกแถบแม่ฮ่องสอน อดก้อย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก โดยเฉพาะหลักฐานของเครื่องเคลือบที่พบจากหลุมฝังศพของชุมชนวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลมตามแนวเทือกเขาตะวันตกแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่มีระดับสังคมแตกต่างกัน (ชาวเขากับชาวเมืองพื้นราบ) เนื่องจากเมื่อมีการติดต่อแลกเปลี่ยนระยะทางไกลระดับโลกที่รัฐโบราณต่างๆ ต้องการทรัพยากร/สิ่งของมีค่าจากป่าเช่นแร่ธาตุ หนังสัตว์ หวาย น้ำผึ้ง เครื่องเทศ เป็นต้น ทำให้พัฒนาระบบตลาดสำหรับวัตถุดิบและสิ่งของหายากจากป่า ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนและมีการควบคุมสินค้าโดยรัฐที่อยู่ในพื้นที่ราบ รัฐล้านนา และสุโขทัย โดยแลกเปลี่ยนเครื่องเคลือบ เครื่องถ้วยจีน ซึ่งจัดเป็นของที่มีราคาสูงกับสินค้าป่ากับชุมชนบนพื้นที่สูง

เกรฟได้เสนอข้อสันนิษฐานว่าชุมชนวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลมน่าจะเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงระดับชนเผ่าอิสระ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จัดหาของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องถ้วยกับชุมชนพื้นราบตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22 ซึ่งมีการค้าขายภายในแผ่นดินอย่างเข้มข้นและกว้างขวางระหว่างรัฐต่างๆ ในประเทศไทย พม่าและจีนตอนใต้ เพราะมีการพบหลักฐานเครื่องถ้วยที่ฝังร่วมกับเนินดินรูปวงกลมตลอดแนวพื้นที่สูงเทือกเขาตะวันตกจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ไปถึงตาก กลุ่มคนที่อยู่บนเทือกเขาสูงเหล่านี้น่าจะมีความสัมพันธ์กัน ชุมชนบนพื้นที่สูงนี้น่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้และชำนาญ (Specialization) ในการหาทรัพยากรจากในป่าเป็นอย่างดี⁴¹

แนวคิดของเกรฟ สอดคล้องกับงานค้นคว้าวิจัยของสรวิศ อ่องสกุล ใน ประวัติศาสตร์ล้านนา ซึ่งมองความสัมพันธ์ของแม่ฮ่องสอนกับอาณาจักรล้านนาในบริบทหัตถภาคที่กล่าวถึงการเกิดตลาดหมุนเวียนตามที่ต่างๆ

³⁹ Renfrew and Bahn, *Archaeology*, 357-359.

⁴⁰ Grave, P.R., "The shift to commodity: a study of ceramic production and upland-lowland interaction in northwestern Thailand 1000-1650 AD" (A PhD. Thesis, Prehistoric and Historical Archaeology and the NWG Macintosh Centre for Quaternary Dating, University of Sydney, Australia, 1996).

⁴¹ รัศมี พุทธิเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

ในรัฐตอนบน “เขตภูเขา” ในล้านนา ลิบสองพันนา เชียงตุง และรัฐฉาน (เมืองนายน) เพื่อนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนกัน การค้าระยะทางไกลหรือการค้าระหว่างรัฐ พบว่ากษัตริย์เองเป็นผู้ที่มีบทบาททางการค้า และมีการเรียกเก็บส่วนของ ปา เช่น น้ำผึ้ง ครั่ง กายาน น้ำรัก นอแรด งาช้าง เป็นต้น เพื่อใช้แลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ เช่น จีน โดยอาณาจักร ล้านนาซึ่งเป็นรัฐตอนบนอยู่ในคาบสมุทร มีบทบาทในการรวบรวมสินค้าจากป่าเพื่อส่งผ่านไปยังเมืองท่าตอนล่างใน อาณาจักรอยุธยา และการค้าภายในล้านนาเองมีการค้าระหว่างเมืองต่างๆ สินค้าสำคัญได้แก่เครื่องถ้วย และติดต่อ ค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติจากหลายชาติพันธุ์ เช่น ม่าน เงี้ยว ฮ่อ ไทย ส่วนทางการเมือง รัฐล้านนาสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้ยกทัพไปปราบหัวเมืองเงี้ยวได้เมืองนายนและหัวเมืองเล็กเมืองน้อยในรัฐฉานอย่างน้อย 11 เมือง ได้ช้าง ม้า รวมทั้ง คนไทใหญ่ทั้งหญิงและชายเป็นหมื่นกว่ากลับมาด้วย ดังนั้นการติดต่อสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างรัฐล้านนาและ ฉานที่มีการรับ-ส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมจึงน่าจะปรากฏตั้งแต่สมัยนี้แล้ว

งานวิจัยของรัตนพร เศรษฐกุล ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน⁴³ สอดรับกับ แนวคิดเรื่องระบบการค้าโลกกล่าวคือ การค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากการขยายตัวทางการค้ากับจีน และการเริ่มเข้ามาของพ่อค้าชาวตะวันตกในบริเวณรัฐ อยุธยาทำให้เกิดตลาดขนาดใหญ่สำหรับสินค้าพื้นเมืองและสินค้าจีน รวมทั้งจากตะวันตก จึงเกิดการนำสินค้าจากรัฐ ตอนบนลงมา และนำสินค้าจากต่างชาติขึ้นไปแลกเปลี่ยนค้าขายกันอย่างกว้างขวาง สินค้าพื้นเมืองจากล้านนาเช่น เครื่องเงิน ข้าว ของป่าจำพวกหนังสัตว์ เขาสัตว์ มีสินค้าจากดินแดนใกล้เคียงเช่นกายนจากล้านช้าง ฆะมดเช็ดจาก จีนยูนนาน ทองคำและทาสจากรัฐไทใหญ่ และมีสินค้าจากต่างชาติเช่นผ้าไหมจากอินเดีย เครื่องลายครามจากจีน รูปแบบการกระจายผลผลิตระหว่างชุมชนจะมีการวางพ่อค้าที่นำสินค้าจากท้องถิ่นและต่างชาติกระจายไปสู่ ผู้บริโภคระดับเมืองเล็กๆ และชุมชนที่ห่างไกลจากเมืองศูนย์กลาง เช่นเชียงใหม่ หรือเมืองใหญ่ เช่น เชียงแสน ฝาง การขยายตัวของระบบการค้าทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนขึ้นเป็นหมู่บ้านเป็นเมืองขนาดต่างๆ ในภาคเหนือ

นอกจากนี้มีการขยายอำนาจทางการเมืองตามแนวคิดพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้มีการสร้างวัดในเมือง ต่างๆ มีการแผ่ขยายวัฒนธรรมล้านนาไปพร้อมกับพุทธศาสนาถึงลุ่มแม่น้ำคงหรือสาละวิน ซึ่งสอดคล้องกับ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในอำเภอยางชุมที่ทำการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมและพระพุทธรูป โดย สุรศักดิ์ ศรีสำออง เรื่อง การวิเคราะห์กลุ่มพระพุทธรูปที่ได้จากโบราณสถานร้างในเขตอำเภอยางชุม จังหวัด แม่ฮ่องสอน⁴⁴ ซึ่งสุรศักดิ์ ศรีสำออง จำแนกพระพุทธรูปออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 พบในเขตตำบลยางชุม รวม 2 องค์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันอยู่ที่วัดม่วยต่อ และกลุ่มที่ 2 พบในเขตตำบลเมืองปอน 3 องค์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย 2 องค์และปางสมาธิ 1 องค์ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ วัดเมืองปอน สุรศักดิ์ ศรีสำออง สันนิษฐานว่าชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอยางชุมมีมาแล้วไม่น้อยกว่า พุทธศตวรรษที่ 21 และเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านมากกว่าเป็นเมือง มีการนำเข้าพุทธศาสนาและวัฒนธรรม จากเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา

⁴² สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551), 217-238.

⁴³ รัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2552), 109-141.

⁴⁴ สุรศักดิ์ ศรีสำออง, “การวิเคราะห์กลุ่มพระพุทธรูปที่ได้จากโบราณสถานร้างในเขตอำเภอยางชุม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” ศิลปการ 27, 4 (2526): 82-91.

การทบทวนวรรณกรรมเชิงทฤษฎีและข้อมูลในระดับมหัพภาคช่วยให้เกิดความเข้าใจว่า การเติบโตของชุมชนในอำเภอป่าขะ-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 น่าจะเกิดจากการขยายตัวทางการค้าในระบบการค้าโลกที่มีความต้องการสินค้าจากป่า ทำให้คนบนพื้นที่สูงได้มีการปฏิสัมพันธ์กับคนบนพื้นที่ราบ และเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมขึ้น

2.2.3 ลัวะ

สมถวิล สุขเลี้ยง

การทำงานภาคสนามในพื้นที่วิจัย ในอำเภอป่าขะ ปางมะผ้าและขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่อำเภอขุนยวม มีการสำรวจพบแหล่งโบราณคดี ประเภทศาสนสถาน ที่เรียกกันว่า วัดร้าง วัดห่าง หรือจองฮาม ในภาษาไทยใหญ่ เป็นจำนวนมาก ซึ่งกล่าวได้ว่าแหล่งโบราณสถานเหล่านี้ เป็นผลมาจากความเจริญทางพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านนาที่ปรากฏในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ช่วง พุทธศตวรรษที่ 19-22 ขณะที่คณะวิจัยมองหลักฐานทางโบราณคดี เช่น เนินโบราณสถาน เศษภาชนะดินเผา กล้องยาสูบ ฯลฯ ที่ได้จากการสำรวจพบในพื้นที่เป็นพยานวัตถุสำคัญอันแสดงถึงการแผ่ขยายของวัฒนธรรมล้านนา แต่สิ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในพื้นที่กลับมีการอ้างอิงไปในทางเดียวกันถึงผู้สรรค์สร้างโบราณวัตถุเหล่านี้ว่า คือ “ชาวลัวะ” เช่น มีการกล่าวกันว่า โบราณสถานวัดร้างนั้นแต่เดิมสร้างโดยชาวลัวะ ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่มักรู้จักกันว่า “วัดเกาลัวะ” คำกล่าวนี้ผู้วิจัยได้ฟังข้อมูลจากการสำรวจแหล่งโบราณสถานทั้งสามพื้นที่อำเภอ หรือกล้องยาสูบที่เรียกว่า มูยา นั้นเชื่อกันว่าเป็นของคนลัวะเช่นกัน โดยเรียกกันว่า “มูยาลัวะ”⁴⁵ อีกทั้งเนินดินปริศนาจำนวนมากบนดอยนาตึงแดงจากการสำรวจในพื้นที่อำเภอขุนยวม เนินดินเหล่านี้ผู้ที่นำทางคณะสำรวจเชื่อว่าเป็น “สุสานลัวะ”⁴⁶ เช่นกัน

อย่างไรก็ตามไม่มีผู้ใดในพื้นที่ที่สามารถอธิบายถึงความเป็นมาของ ชาวลัวะ ที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกับระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์นี้กับหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ ขณะเดียวกันในปัจจุบันแทบไม่พบการตั้งถิ่นฐานของคนลัวะ⁴⁷ในพื้นที่ศึกษาแล้ว คงเหลือแต่เพียงความเชื่อร่วมกันว่า กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้คือ “ลัวะ” ทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจถึงที่มาของแนวความคิดนี้ จึงเป็นจุดประสงค์ของการทบทวนวรรณกรรมเพื่อศึกษาถึงเรื่องราวที่มาของคนลัวะ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับหลักฐานทางโบราณคดี ด้วยความมุ่งหวังว่าอาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในพื้นที่ศึกษามากขึ้น

คำว่า “ลัวะ” นั้นเป็นคำที่ชาวไทยภาคเหนือมักใช้เรียกชนกลุ่มนี้ ในขณะเดียวกันคนทั่วไปอาจรู้จักชนกลุ่มชาติพันธุ์นี้ในอีกชื่อหนึ่งว่า “ละว้า” (Lawa) นอกจากนี้ได้มีการพิจารณาคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้โดย ฌ็องรูวี ทศรูนักวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวละว้า ได้มีการเก็บข้อมูลภาคสนามในหมู่บ้านชาวละว้าและศึกษาจากเอกสารคำจำกัดความของ ศ. ดร. คุณหญิงสุริยา รัตนกุล ซึ่งฌ็องรูวีได้เสนอว่า ละว้านั้นจัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาใหญ่ ออสโตร-เอเชียติก ตระกูลภาษาย่อยมอญ -ขมร เรียกตนเอง “ละเวือะ” ส่วนลัวะเรียกตนเองว่า มัล (Mal) และ

⁴⁵ สัมภาษณ์นายเป้ง นาวรัตน์, อายุ 66 ปี, บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 7 บ้านท่าหินส้ม ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 7 กันยายน 2553.

⁴⁶ สัมภาษณ์นายแสงใจ เสริมสุข, อายุ 60 ปี, บ้านเลขที่ 216 หมู่ที่ 2 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน วันที่ 27 มกราคม 2553.

⁴⁷ ในปางมะผ้ามีกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ แต่เพิ่งย้ายถิ่นเข้ามา

เรียกภาษาของเขาว่า เลอมีล(Lemal) จัดอยู่ในภาษามอญ-เขมร สาขาย่อยขมุ⁴⁸ อย่างไรก็ตามคำเรียกชื่อนี้ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบัน แต่สำหรับการทบทวนวรรณกรรมนี้ผู้เขียนขอใช้คำว่า ลัวะ เป็นคำหลักเมื่อกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์นี้ ตามคำเรียกที่ชาวบ้านในท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอนกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์นี้

คนลัวะหรือละว้าตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่นั้น ถือกันว่าเป็นชนชาติเก่าแก่และอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ชาวไทยใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในปัจจุบัน โดยมีกลอนที่พูดติดปากกันว่า “สาบสาบฟ้า ล้าสร้างลัน ” หรือ “สาบก่อฟ้า ล้าก่อเมอง”⁴⁹ ซึ่งหมายถึง พรหม (สาบ) สร้างสวรรค์ (ฟ้า) และละว้าสร้างเมือง ปัจจุบันนั้นพบว่า มีหมู่บ้านของชาวลัวะกระจายตัวอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย อุทัยธานี และสุพรรณบุรี โดยอาจสามารถแบ่งการตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะ ได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ กล่าวคือ ลัวะที่อาศัยอยู่บนภูเขา และ ลัวะที่อาศัยบนพื้นราบ สำหรับคนลัวะในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขา พบหนาแน่นในเขตอำเภอแม่สะเรียง และอำเภอแม่ลาน้อย อาทิ บ้านป่าแป๋ บ้านช่างหม้อ อำเภอแม่สะเรียง และบ้านละอูป อำเภอแม่ลาน้อย

ขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่พบหมู่บ้านลัวะในเขตอำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแมริม ส่วนชาวลัวะที่อาศัยบนพื้นที่ราบพบมากในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง และอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้จากรายงานการสำรวจประชากรชาวลัวะของทางราชการในปี พ.ศ. 2533 ปรากฏตัวเลขคนลัวะคงเหลืออยู่ทั้งสิ้นเพียง 8,376 คน⁵⁰ โดยพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมประเพณีมีการนับถือผีผสมผสานกับศาสนาพุทธและบางหมู่บ้านได้หันไปนับถือศาสนาคริสต์

ส่วนข้อมูลทางชาติพันธุ์วิทยาจากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลัวะในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีปรากฏอยู่บ้าง เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา เช่น ความเป็นอยู่ของชาวลัวะที่อาศัยในเขตพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน บริเวณหมู่บ้านป่าแป๋ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2536 ในช่วงเวลานั้นมีชาวลัวะอาศัยอยู่ประมาณ 70 หลังคาเรือนหรือราว 390 คน พบว่าส่วนใหญ่มีการทำไร่เพาะปลูก การแต่งกายเริ่มเปลี่ยนจากการแต่งกายสีดำทั้งชุดมาแต่งกายด้วยชุดสีขาว โดยผู้หญิงลัวะหมู่บ้านนี้จะแต่งกายด้วยชุดสีดำเฉพาะเมื่อมีพิธีกินแขกและพิธีฟ้าผ่าฟ้าผ่าขึ้นของหญิงลัวะนั้นเป็นทรงกระบอกแคบ พื้นสีดำสลับลายสีแดงและสีน้ำเงิน -ขาว เป็นสิ่งที่ย้อมธรรมชาติและทอดด้วยมือ และที่หน้าแข้งรวมถึงแขนมีผ้าพันไว้แล้วจึงสวมกำไลยัดต้นแขนกับปลายผ้าไว้ และที่มิดีความน่าสนใจมาก คือ เอกลักษณ์ของชาวลัวะที่มีการใส่ “หนอง” ซึ่งเป็นห่วงห้อยลงรักสีดำ โดยคล้องต้นขาไว้⁵¹ สำหรับพิธีกรรมเช่นไหว้ผีนั้นมีหลักอยู่ 3 ประการได้แก่ การไหว้ผีไร่ การไหว้ผีบ้าน และการไหว้ผีบรรพบุรุษ นอกจากนี้เรื่องพิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน ได้มีการเปรียบเทียบพิธีกรรมระหว่างสองหมู่บ้านชาวลัวะในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยณัฐวิ ทศธร นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นผลจากการทำงานวิจัยภาคสนามช่วงระหว่างปลายปี พ.ศ. 2538–กลางปี พ.ศ. 2539 พบว่า ชาวลัวะในหมู่บ้านที่ต่างกันมีประเพณีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น การเลี้ยงผี โดยการเลี้ยงผีหมู่บ้านที่ป่าแป๋ (ยวงจำอ้อ) ต. ป่าแป๋ อ. แม่สะเรียง จ. แม่ฮ่องสอน เรียกการเลี้ยงผีหมู่บ้านว่า “โนกตะเมยย ”

⁴⁸ สุริยา รัตนกุล 2527, อ้างใน ณัฐวิ ทศธร, “ละว้า : พิธีกรรมและประเพณี. ”, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, มหาวิทยาลัยมหิดล, เอกสารอัดสำเนา, 2540, หน้า 2.

⁴⁹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนเชียงใหม่ เจริญวัฒน์การพิมพ์, 2549, หน้า 318.

⁵⁰ อุทัย เมตต์การุณจิต, “ชีวิตและวัฒนธรรมชนชาติส่วนน้อย ลัวะ ดันตำนานล้านนา.”, สยามอารยะ, 2, 11 (ตุลาคม 2536), หน้า 26.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ส่วนที่บ้านช่างหม้อ (ยวงกง) ต. ป่าเปือ อ. แม่สะเรียง เรียกการเลี้ยงผีหมู่บ้านว่า “โนกควายเนอม ” หรือ “โนกสยัซ”⁵² ซึ่งการเรียกชื่อที่ต่างกันนี้เป็นเพียงข้อสังเกตในการวิจัยเชิงภาษา แต่ความสำคัญของความแตกต่างในพิธีกรรมนั้นคือ “การที่บ้านป่าเปือใช้วัวสลับกับหมูในพิธีเลี้ยงผี และใช้ต้นละโยเป็นเสาหลักประกอบพิธีกรรม ในขณะที่ชาวละบ้านช่างหม้อ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์พิธี นั้นใช้ควายเลี้ยงผีหมู่บ้านและมีเสาสะกั้งปักอยู่กับศาลาเลี้ยงผีที่เรียกว่า เญยะยู” ซึ่งการเลี้ยงผีหมู่บ้านช่างหม้อ อ. แม่สะเรียงนั้นเป็นพิธีใหญ่ โดยปกติมีการเลี้ยงผีประมาณ 4-5 ปีต่อครั้ง การประกอบพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 3 วัน คือ 1) วันดา ซึ่งเป็นวันที่มีการเตรียมของสำหรับทำพิธี 2) วันเลี้ยงผี และ 3) วันส่งเคราะห์ (เดาสะอาง)

สำหรับความเป็นมาของชาวละที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัยของโครงการสืบค้นฯ นั้น ได้มีการศึกษาในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยอุดมลักษณ์ สุนตระกูล เพื่อเสนอสารนิพนธ์เรื่อง การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี : ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบนที่สูงในเขต อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า เป็นกลุ่มชาวละที่เพิ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปางมะผ้า โดยย้ายมาจากพม่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2518 ซึ่งอุดมลักษณ์ได้ให้ความเห็นว่า ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ละในพื้นที่ที่ศึกษานี้จึงอาจจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับละที่เชื่อว่าเป็นกลุ่มดั้งเดิมซึ่งเมื่อถูกผลักดันให้ถอยร่นเข้าไปอยู่ในป่าเขาแถบอำเภอแม่สะเรียงและจังหวัดเชียงใหม่ แต่เป็นกลุ่มใหม่ซึ่งมาจากพม่า โดยการอพยพครั้งนี้เกิดจากปัญหาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในพม่า⁵³ อย่างไรก็ตามเรื่องของคนละนั้น อุดมลักษณ์ พบว่า “กลุ่มละนั้นเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับการกล่าวอ้างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นถึงพื้นที่ที่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาก่อน โดยที่ไม่มีใครทราบความเป็นมาว่าเป็นหมู่บ้านของชาวละ”⁵⁴ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอขุนยวม อำเภอปาย และอำเภอปางมะผ้า ที่มักกล่าวอ้างถึงผู้ที่สร้างวัดร้าง วัดเก่าว่าเป็นของคนละ แต่กลับไม่มีผู้ใดทราบประวัติความเป็นมาหรือเรื่องราวของคนกลุ่มนี้แต่อย่างใด

จากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน พ.ศ. 2553 โดยนุชนางค์ ชุมดี นักวิจัยด้านประวัติศาสตร์ พบว่า “ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์ละเพียงกลุ่มเดียวที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า โดยอพยพมาจากบ้านหนองแห้ง (เขตห้วยผึ้ง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน-ชายแดนไทย-พม่า) จากนั้นจึงอพยพย้ายเข้าไปอยู่อาศัยและทำกินที่ไร่เก่าบ้านจำโป (ทิศตะวันออกของน้ำโป่ง) [2518] จากนั้นได้ย้ายมาตั้งที่บ้านห้วยน้ำโป่งปัจจุบัน [2531]”⁵⁵

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์นี้ทำให้ได้ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวละในปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในบ้านห้วยน้ำโป่ง อำเภอปางมะผ้า ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่จำนวน 32 ครอบครัว โดยชาวละหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนจากการนับถือผีหันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ ในเรื่องของภาษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมกล่าวคือ เด็กๆ ไม่ค่อยพูดภาษาละ ส่วนมากใช้ผสมผสานกับภาษาไทย หรือความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมความตาย

⁵² ณัฐวี ทศรฐ, “พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้านของชาวละ : บ้านช่างหม้อ อ.แม่สะเรียง,” ภาษาและวัฒนธรรม, 15, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2539), หน้า 51-52.

⁵³ อุดมลักษณ์ สุนตระกูล, “ความหลากหลายของชาติพันธุ์ของคนบนพื้นที่สูงใน อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน ” ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน , 2546, หน้า 51.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁵⁵ รัชมิ ซูทรงเดชและคณะ , รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2 (เอกสาร ก. รายงานทางวิชาการ) , เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553, หน้า 185.

ชาวลัวะหมู่บ้านนี้เลือกวิธีการฝังตามแบบศาสนาคริสต์ แต่ยังคงเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ตามประเพณีเก่าของลัวะ คือ เลือกฝังบริเวณทางทิศใต้ของหมู่บ้านเนื่องจากแนวความคิดที่ว่า “คนที่มียุติธรรมนั้นควรอยู่ที่สูง ส่วนคนที่ตายแล้วนั้นเชื่อว่าไม่ควรอยู่เหนือกว่า จึงฝังไว้ในที่ต่ำ” ส่วนวิถีชีวิตด้านอื่น เช่น การแต่งตัว มีความแตกต่างระหว่างชาวลัวะที่อำเภอปางมะผ้ากับชาวลัวะที่อยู่ในอำเภอแม่สะเรียง โดยคนลัวะหมู่บ้านนี้แต่งชุดสีดำ เสื้อของผู้หญิงจะคล้ายกับของชาวปกากะญอ คนที่แต่งงานแล้วจะแต่งกายสีแดง ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วใช้สีแดง ไม่แต่งกายด้วยสีฟ้าหรือสีขาว ซึ่งสีแดงของชาวลัวะนั้นมีความหมาย อาทิ การแต่งกายสีแดงของผู้ชาย มีนัยยะที่สื่อถึงสีของเลือด หมายถึง เมื่อแต่งงานมีการรับผิดชอบต่อครอบครัว อาจมีการเลือดออกบ้าง เนื่องมาจากการต้องต่อสู้ทำงาน ลำบาก ในขณะที่ชาวลัวะทางแม่สะเรียงแต่งกายด้วยสีขาว ไม่แบ่งแยกระหว่างคนที่แต่งงานกับไม่แต่งงาน แต่อย่างใด⁵⁶

จากการศึกษาเรื่องของชาวลัวะในเชิงมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 จนถึงงานวิจัยโดยโครงการสืบค้นฯ ในปี พ.ศ. 2553 แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมและลักษณะความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนทั้งในอำเภอแม่สะเรียงและอำเภอปางมะผ้า จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ พบว่าชาวลัวะในอำเภอปางมะผ้า ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยนั้นมีการโยกย้ายถิ่นฐานระหว่างเขตชายแดนไทย – พม่า และความเชื่อในการนับถือผีก็เริ่มหายไปจากสังคมลัวะ โดยหันมานับถือศาสนาคริสต์แทน แต่วัฒนธรรมการแต่งกายที่สวมชุดสีดำนั้นยังคงเป็นแบบดั้งเดิมอยู่ ในขณะที่กลุ่มชาวลัวะทางอำเภอแม่สะเรียงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องการแต่งกายที่เปลี่ยนเป็นชุดสีขาวแล้ว อย่างไรก็ตามจากการทบทวนวรรณกรรมนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาในพื้นที่วิจัยนั้น ยังคงขาดข้อมูลที่เป็ปัจจุบันในเรื่องประเพณีพิธีกรรมอยู่ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมต่อไปในอนาคต อาจเพิ่มพูนความรู้เรื่องวัฒนธรรมของชาวลัวะมากขึ้น อันเป็นลักษณะสำคัญที่สามารถนำมาตีความร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีได้

2.3 องค์ความรู้สมัยรัตนโกสินทร์

2.3.1 อาวุธปืนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

วอแก้วญา ณ หนองคาย

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาวุธปืนที่มีความร่วมสมัยและถูกใช้อยู่ในเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พบอยู่ในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม มีรายละเอียดดังนี้

2.3.1.1 ประเภทปืนพก (pistol)

1. ปืนพกของประเทศญี่ปุ่น

ปืนพกรุ่น 14 นัมบุมักเรียกกันสั้นๆ ว่าปืนพกนัมบุ (ชาวยุโรปออกเสียงว่าแนมบุ) มีลักษณะภายนอกคล้ายปืนพกลูเกอร์ ฟิโอบเลด (Luger PO8) แต่โครงสร้างภายในของปืนทั้งสองแบบนี้ไม่เหมือนกัน รุ่นที่ 14 นี้ไม่ใช่รุ่นที่ผลิตแรกสุด แต่รุ่นแรกสุดของปืนนัมบุคือ รุ่น 1904 (nambu model 1904) ปืนนัมบุรุ่นนี้ผู้ออกแบบคือ พันเอกคิจิโร่ นัมบุ (Kijiro Nambu) โดยพันเอกคิจิโร่เป็นผู้ออกแบบอาวุธทั่วไปของกองทัพญี่ปุ่น เช่น ปืนกลหนัก

⁵⁶ รัศมี สุทรงเดชและคณะ, 2553, ในภาคผนวกที่ 2 ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์, เรียบเรียงจากข้อมูลสัมภาษณ์โดย นุชนางค์ ชุมดีและสิริวรรณ สิริวนิชย์, สัมภาษณ์นายหลู่ แผลงชาวทอง, อายุ 49 ปี, บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 4 บ้านห้วยน้ำโป่ง ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2553.

ไทป์ 38 และปืนกลเบาไทป์ 11 ปีที่ออกแบบนํ้ามูกะบอกแรกคือปี 1904 แต่ก็ยังไม่ได้เข้าประจำในกองทัพบก แต่ถูกผลิตด้วยกองทัพเรือในปี 1915 จนกระทั่งปี 1925 พันเอกชิโรได้ออกแบบปืนพกนํ้ามูที่ปรับปรุงจากรุ่นแรกในชื่อ ไทป์ 14 และถูกนำเข้าประจำการในกองทัพบกญี่ปุ่นซึ่งในช่วงแรกยังสั่งซื้อในจำนวนน้อย แต่ภายหลังมีการสั่งมากขึ้นๆ (สันนิษฐานว่าเป็นช่วงที่เริ่มทำสงครามแล้ว) ปืนพกนํ้ามูนับเป็นปืนพกที่ดี มันถูกใช้โดย นายทหารและสารวัตรทหารญี่ปุ่นตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2⁵⁷

ตารางที่ 2.2 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนพกนํ้ามู ไทป์ 14

ปีที่ผลิต	1925
คาลิเบอร์	8 มม.
ความยาวลำกล้อง	117 มม.
ความยาวทั้งหมด	230 มม.
น้ำหนัก	900 กรัม
แม็กกาซีนบรรจุ	8 นัด
จำนวนที่ผลิต	280,000 กระบอก

รูปที่ 2.1 ส่วนประกอบของปืนพกนํ้ามู ไทป์ 14

รูปที่ 2.2 ปืนพก Nambu Type 14 (กองทัพญี่ปุ่น)

รูปที่ 2.3 ปืนพก Luger P08 (Parabellum) ประเทศเยอรมัน

⁵⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Nambu_pistol. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2553., U.S. War Department. **Handbook On Japanese Military Forces**. Louisiana: Louisiana University Press 1995. หน้า 187-188., <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2553.

2. ปืนลูกของไทยประดิษฐ์

ปืนลูกของไทยประดิษฐ์ มีการผลิตปืนอย่างง่าย สามารถยิงได้ครั้งละ 1 นัด ด้วยกระสุนลูกของ ไม่สามารถหวังผลระยะการยิงไกลๆ ได้ ส่วนใหญ่ใช้ยิงในระยะประชิดตัว มักเป็นปืนที่มีคุณภาพต่ำ เกิดจากการดัดแปลงรูปทรงมาจากปืนต่างชาติ แต่ผลิตด้วยวัสดุที่คุณภาพต่ำ มีชื่อเรียกกันในวงการปืนไทยว่า “ปืนอีโปะ”⁵⁸

รูปที่ 2.4 ปืนลูกของไทยประดิษฐ์

2.3.1.2.1 ประเภทปืนเล็กยาว (rifle)

1. ปืนเล็กยาวของประเทศญี่ปุ่น

อาริซากะ คือ กระสุนปืนเล็กยาวที่มีระบบปฏิบัติการแบบลูกเลื่อนของกองทัพญี่ปุ่น มีการผลิตอาวุธประเภทนี้ตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1898 ซึ่งนำมาใช้แทนที่ปืนเล็กยาว Murata จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1945 ส่วนใหญ่ตัวอย่างของปืนในตระกูลนี้ประกอบด้วย ปืนเล็กยาว type 38 ซึ่งใช้ลูกกระสุน 6.5x50 mm. Arisaka และปืนเล็กยาว type 99 มีขนาดลำกล้องบรรจุลูกกระสุนขนาด 7.7x58 mm. ซึ่งมีอานุภาพเหมือนกับกระสุน .308 ของปืนในปัจจุบัน ปืนเล็กยาว type 99 จำนวนหลายพันกระบอกถูกซื้อไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา โดยกลุ่มทหาร GIs ในระหว่างและหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ปืนเล็กยาวอาริซากะถูกประดิษฐ์โดยพันเอก Nariakira Arisaka ในหลายๆ สงครามอาวุธปืนหลายประเภทถูกผลิตขึ้นมา ประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงจาก 6.5 mm. type 38 ไปเป็นปืนที่มีขนาดใหญ่กว่า คือ 7.7 mm. type 99 และปืนเล็กยาวของทหารพลร่ม ที่สามารถถอดชิ้นส่วนให้กลายเป็นรูปร่างที่กะทัดรัดสำหรับกระโดดร่มชูชีพจากเครื่องบิน

ปืนเล็กยาวปฏิบัติการแบบลูกเลื่อนตระกูลอาริซากะพบเห็นเป็นจำนวนมากในทุกๆ บริเวณที่กองทัพจักรพรรดิญี่ปุ่นได้เข้าไปต่อสู้ในสงคราม สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ปืนอาริซากะถูกใช้โดยกองทัพเรืออังกฤษ กองทัพบกกรีตเซีย ในประเทศฟินแลนด์และแอลบาเนีย รวมถึง The Czech Legion ที่ต่อสู้ในการปฏิวัติรัสเซีย เกือบจะทั้งหมดใช้ปืนอาริซากะ type 30, 38 ปืนเล็กยาวอาริซากะได้รับความสนใจมาก มันถูกใช้โดยประเทศเพื่อนบ้านทั้งระหว่างและหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อาทิเช่น ประเทศจีน ไทยและกัมพูชา อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ประเทศญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามในช่วงฤดูร้อนปี ค.ศ. 1945 ปืนเล็กยาวและดินระเบิดที่ถูกผลิตขึ้นมาทั้งหมดต้องอยู่อย่างฉาบพลับ ทำให้ปืนเล็กยาวอาริซากะกลายเป็นปืนที่ล้าสมัยไปอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ที่มีการขาย

⁵⁸ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553.

คลังแสงของกองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดไปไว้ที่ท่าเรือโตเกียวหลังจากการแพ้สงคราม ดังนั้นดินระเบิดที่มีการเก็บไว้จึงกลายเป็นสิ่งที่หายาก⁵⁹

2. ปืนเล็กยาวของประเทศไทย

ปืนเล็กยาว Lee-Enfield มีระบบปฏิบัติการแบบลูกเลื่อน ใช้แม็กกาซีนที่บรรจุกระสุน 10 นัด เป็นอาวุธปืนหลักที่ใช้โดยกองกำลังทหารของจักรวรรดิอังกฤษและเครือจักรภพในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 และเป็นปืนยาวมาตรฐานของกองทัพอังกฤษที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในช่วง 1895 ถึง 1957 (ใช้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1, 2 ประกอบด้วยประเทศแคนาดา ออสเตรเลียและแอฟริกาใต้) และยังมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมาจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1990 ด้านการผลิตรวมของปืนรุ่น Lee-Enfield คาดว่ามีจำนวนทั้งหมด 17 ล้านกระบอก ปืนเล็กยาว Lee-Enfield เรียกตามชื่อของนักออกแบบปืนเล็กยาวประเภทกลไกแบบลูกเลื่อนชื่อ James Paris Lee และโรงงานที่เป็นที่ออกแบบคือ Royal Small Arms Factory ใน Enfield ปืนประเภทนี้ได้รับต้นแบบมาจาก Lee-Metford มันสามารถยิงได้ 20-30 รอบต่อ 60 วินาที จากบันทึกสถิติโลกของอาวุธปืนในปี ค.ศ. 1914 จึงทำให้มันกลายเป็นอาวุธทางทหารที่เร็วที่สุด

ปืนเล็กยาวรุ่น SMLE MK III (มีการทำปืนรุ่นนี้ในปี ค.ศ. 1926) โดยใช้กันอย่างแพร่หลายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแอฟริกาตอนเหนือ อิตาลี แอฟริกาและพม่า ซึ่งอยู่ในการควบคุมของกองกำลังอังกฤษและเครือจักรภพ ประเทศออสเตรเลียและอินเดียทำการผลิตและเก็บรักษาปืนรุ่นนี้ไว้เป็นปืนมาตรฐานที่ใช้ในการต่อสู้ และยังคงเหลือใช้อยู่ในกองทัพทหารออสเตรเลียตลอดช่วงสงครามเกาหลี จนกระทั่งถูกแทนที่ด้วย L1A1 SLR ในช่วงปลายปี ค.ศ.1950 โดยโรงงานผลิตอาวุธขนาดเล็กชื่อithgow ยุติการผลิตปืนรุ่นนี้ในปี ค.ศ.1953⁶⁰

ตารางที่ 2.3 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนเล็กยาว Lee-Enfield

ปีที่ผลิต	1895-1907
ขนาดของกระสุน	.303
ความยาวลำกล้อง	635 มม.
ความยาวทั้งหมด	1,130 มม.
น้ำหนัก	4 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	744 เมตร/วินาที
ระยะยิง	2,743 ม.
แม็กกาซีนบรรจุ	10 นัด
จำนวนที่ผลิต	ไม่ต่ำกว่า 17 ล้านกระบอก

⁵⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Arisaka>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

⁶⁰ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553. และ <http://en.wikipedia.org/wiki/Lee-Enfield>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

รูปที่ 2.5 ปืนเล็กยาว Lee-Enfield ของประเทศอังกฤษ

3. ปืนเล็กยาวของประเทศสหรัฐอเมริกา

ปืนเล็กยาวกึ่งอัตโนมัติจอห์นสัน M1941 เป็นปืนที่ใช้ระบบแรงถอยของสหรัฐอเมริกา ออกแบบโดย Melvin Johnson ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งปืนรุ่นนี้เป็นคู่แข่งของ M1 Garand เป็นปืนที่บรรจุลูกกระสุนได้ 10 นัด Melvin Johnson ได้ทำงานอย่างหนักเพื่อให้กองทัพอเมริกาและองค์กรอื่นๆ นำปืนนี้ไปใช้ แต่หลังที่มีการทดสอบแล้ว ทางกองทัพได้ปฏิเสธปืนชนิดนี้ แต่ใช้ M1 Garand ของบริษัทสปริงฟิลด์แทน

ปืนจอห์นสันได้รับการส่งซื้อจากประเทศเนเธอร์แลนด์เพื่อนำเข้าประจำการในกองทัพ Dutch East Indies แต่ญี่ปุ่นได้รู้กรณีก่อนที่ปืนจะได้รับการขนส่งออกจากแคลิฟอร์เนีย ในขณะที่นาวิกโยธินสหรัฐอเมริกา กำลังต้องการปืนเล็กยาวอัตโนมัติ จึงได้นำปืนเล็กยาวจากเรือของ Dutch East Indies มาบรรจุเข้าในหน่วยนาวิกโยธิน เพื่อใช้ปฏิบัติการในภาคพื้นแปซิฟิก ปืนจอห์นสันได้รับการยอมรับในสมรภูมิต่อสู้รบช่วงต้นของสงครามในภาคพื้นแปซิฟิกแม้จะได้รับการยอมรับจากนาวิกโยธิน แต่ปืนนี้ยังขาดการสนับสนุนการพัฒนาจากกองทัพอเมริกา เนื่องจากไปลงทุนกับการพัฒนา M1 Garand เป็นอย่างมาก พบว่าปืนจอห์นสันได้ใช้ในการยกพลขึ้นบกที่อ่าว Pigs ในปี ค.ศ. 1961 โดยกองกำลังที่ต่อต้านฟิเดล คาสโตร และด้วยเหตุที่ปืนชนิดนี้มีการผลิตในปริมาณที่ค่อนข้างน้อย ดังนั้นปืนนี้จึงกลายเป็นปืนที่มีราคาแพงและหายากสำหรับนักสะสมปืนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2⁶¹

รูปที่ 2.6 ปืนเล็กยาวจอห์นสัน รุ่น M 1941 ของประเทศสหรัฐอเมริกา

⁶¹ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553. และ http://en.wikipedia.org/wiki/M1941_Johnson_rifle. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

ตารางที่ 2.4 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนเล็กยาวจ่อหั่นสัน

ปีที่ผลิต	1939
คาลิเบอร์	7 มม.
ความยาวลำกล้อง	559 มม.
ความยาวทั้งหมด	1,165 มม.
น้ำหนัก	4.31 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	866 เมตร/วินาที
แม็กกาซีนบรรจุ	10 นัด
จำนวนที่ผลิต	ประมาณ 20,000 กระบอก

4. ปืนเล็กยาวของประเทศสเปน

ปืนเล็กยาว CETME ถูกออกแบบโดยวิศวกรชาวเยอรมันชื่อว่า Ludwig Vorgrimler โดยเริ่มต้นการผลิตที่ประเทศสเปน ในปี ค.ศ. 1950 มีการประดิษฐ์คิดค้นให้มีหลากหลายรุ่น คือ model A, B, C, L, LC และ LV พบว่าเป็นปืนที่ใช้กันทั่วโลก โดยเริ่มต้นคิดค้นในช่วงปีสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ 2

ปืนเล็กยาว CETME มีประวัติเกี่ยวข้องกับกลุ่มวิศวกรของบริษัท Mauser ซึ่งภายหลังแยกออกมาตั้งบริษัท H&K โดยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 วิศวกรของบริษัท Mauser ได้ลี้ภัยสงครามเข้าไปในประเทศสเปน และได้เริ่มออกแบบและพัฒนาปืน CETME ขึ้นโดยได้นำต้นแบบมาจากปืน SIG 45(M) และใช้กระสุน 7.92x33mm Kurz แต่ก็พบว่ามีปัญหาเรื่องการติดขัดและใช้กระสุนแรงสูงไม่ได้ต่อมาภายหลังทหารโซเวียตถอนตัวออกจากเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงาน Mauser วิศวกรกลุ่มนี้ก็ได้กลับไปยังเยอรมนี บางส่วนก็เลือกที่จะทำงานกับทางบริษัทเมอาเซอร์ต่อไป แต่บางส่วนได้แยกตัวออกมาตั้งบริษัท Heckler & Koch หรือ H&K ซึ่งอยู่ในเมืองเดียวกัน หลังจากที่บริษัท H&K ได้พัฒนาปืน H&K G3 เรียบร้อยแล้ว ได้กลับไปแก้ไขปืน CETME ให้ใช้กระสุน 7.62x51 mm. NATO ได้ด้วย⁶²

รูปที่ 2.7 ปืนเล็กยาว CETME ของประเทศสเปน

⁶² <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553, <http://en.wikipedia.org/wiki/CETME>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

2.3.1.3 ประเภทปืนกลมือ (Submachine Gun)

1. ปืนกลมือของประเทศอังกฤษ

ปืนสแตนเป็นตระกูลปืนกลมือกึ่งอัตโนมัติของประเทศไทยที่ใช้ขนาดกระสุนแบบ British 9 mm. เป็นอาวุธปืนที่ใช้กันอย่างแพร่หลายโดยกองทัพอังกฤษและเครือจักรภพ ในตลอดช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเกาหลี ลักษณะเด่นของปืนประเภทนี้ คือ มีการออกแบบอย่างง่าย ๆ และต้นทุนในการผลิตต่ำ จึงเป็นผลให้กลายเป็นอาวุธที่นิยมใช้กับกลุ่มต่อต้าน หรือใช้เป็นอาวุธเมื่อมีการก่อการจลาจล

STEN คือ ชื่อย่อมาจากนักออกแบบอาวุธคนสำคัญ คือ Major Reginald V Shepherd และ Harold Turpin และ EN มาจาก Enfield (บริษัทผลิตปืน) ในปี ค.ศ. 1940 มีการผลิตปืนสแตนมากกว่า 4 ล้านกระบอกในรุ่นที่แตกต่างกันออกไป สำหรับชื่อที่เป็นทางการของปืนสแตน คือ “Carbine, Machine, Sten” ซึ่งไม่ควรสับสนจากความเข้าใจทั่วไปที่คำว่า Carbine หมายถึง ปืนสั้น เพราะปืนสแตนเป็นปืนกลชนิดพิเศษ ที่มีพิมพ์เกือบจะเป็นพิมพ์เดียวกัน (เป็นอาวุธปืนที่มีระบบอัตโนมัติสมบูรณ์แบบโดยไม่มีอุปกรณ์ในเรื่องของขนาดซึ่งใช้ยิงกับกระสุนปืนพก) ในขณะที่คำว่า “Carbine” ใช้สื่อถึงปืนเล็กที่มีขนาดสั้น ในส่วนของการตั้งชื่อคำว่า The Carbine Machine จากคำภาษาอังกฤษที่หมายถึงปืนกลใช้ “Machine Carbine” ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ปืนสแตนเกิดขึ้นในช่วงที่อังกฤษสู้รบในสงคราม Battle of Britain ที่ต่อต้านการเข้ามาของเยอรมัน กองทัพมีความจำเป็นต้องหาอาวุธมาสู้รบระหว่างการถอนกำลังจาก Dunkirk ที่ขณะนั้นอาวุธมีใช้กันอย่างแพร่หลาย ก่อนปี ค.ศ. 1941 (หรือหลังจากนั้น) อังกฤษได้ซื้ออาวุธเป็นปืนกลทั้งหมด คือ ปืนทอมสันจากสหรัฐอเมริกา แต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ เพราะสหรัฐอเมริกาได้เข้าสู่สงครามในปี ค.ศ. 1941 ทำให้มีความต้องการสั่งซื้ออาวุธปืนทอมสันในจำนวนมากเช่นเดียวกัน เพื่อให้มีความเพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้น มีบริษัทที่เข้ามาผลิตอาวุธที่แตกต่างออกไปเพื่อต่อสู้กับฝ่ายอักษะ คือ The Royal Small Arms Factory, Enfield

ปืนสแตนถูกออกแบบที่มีลักษณะร่วมกันในเรื่องรูปร่างภายนอก รั้งกระสุนที่อยู่ด้านข้าง เหมือนกับปืนกล The Royal Navy's Lanchester ซึ่งเลียนแบบมาจากปืน The German MP28 ในเรื่องของการผลิต The Lanchester จะแตกต่างออกไปซึ่งถูกผลิตมาด้วยวัสดุที่มีคุณภาพสูงเหมาะสมกับช่วงสงคราม ช่วงการยิงแตกต่างกับของปืนสแตน รั้งกระสุนของ Lanchester และ Sten สามารถแลกเปลี่ยนกันได้ (ถึงแม้ว่ารั้งกระสุนของ Lanchester ยาวกว่าสามารถบรรจุได้ 50 นัด ส่วนปืนสแตนสามารถบรรจุได้เพียง 32 นัด)

ปืนสแตนผลิตจากเครื่องจักรที่ไม่ใหญ่มาก และใช้พิมพ์โลหะแบบเรียบง่าย มีการเชื่อมโลหะน้อยกว่า การผลิตในจำนวนมากสามารถใช้ทีมงานผลิตที่เล็ก และจะประกอบส่วนต่างๆ ที่ Enfield ในช่วงของการผลิตรูปแบบของปืนสแตนจะเรียบง่ายที่สุด Model The Mark II ผลิตโดยใช้แรงงานคนเพียง ชั่วโมง ปืนสแตนถูกแทนที่ด้วยปืนกลสเตอริง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953 เป็นต้นมา และปืนสแตนถูกยกเลิกโดยอังกฤษในปี ค.ศ. 1960 และพวกเครือจักรภพอังกฤษผลิตปืนและปรับแบบที่ตัวเองต้องการมาแทนที่ ส่วนปืนสแตนถูกใช้อย่างกว้างขวางโดยชาวอิหร่านระหว่างสงครามเพื่ออิสรภาพของชาวอิหร่าน ปืนสแตนถูกผลิตออกมาในหลายรุ่น (MK I มีจำนวนจำกัด MK IV ไม่เคยได้ออกมาใช้) และมากกว่าครั้งที่ปืนรุ่น Mark II ปืนสแตนถูกผลิตในระหว่างสงครามประมาณ 5 ล้านกระบอก

ปืนสแตนรุ่น Mark II ปืนรุ่นนี้เป็นปืนที่รู้จักกันมากที่สุด มีความแข็งแรงทนทานกว่า Mark I ถ้าเป็นการออกแบบโดยเยอรมัน จะกลายเป็นปืนรุ่น MP.749 (e) บางรุ่นของ Mark II จะเหมาะกับการทำลำท้ายปืนจากไม้ และมีส่วนที่สามารถใช้ได้กับรุ่น MK V ด้วย นอกจากนี้รุ่น The Spz-kr ใช้อะไหล่ปืนจาก Sten Mark II ได้ด้วย⁶³

ตารางที่ 2.5 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลมือสแตน

ปีที่ผลิต	1941
คาลิเบอร์	9 มม.
ความยาวลำกล้อง	197 มม.
ความยาวทั้งหมด	762 มม.
น้ำหนัก	3.2 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	365 เมตร/วินาที
ระยะยิง	ระยะหวังผล 60 เมตร
แม็กกาซีนบรรจุ	32 นัด
จำนวนที่ผลิต	3.7-4.6 ล้านกระบอก

รูปที่ 2.8 ปืนกลสแตน รุ่น MK II ของประเทศอังกฤษ

⁶³ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553, <http://en.wikipedia.org/wiki/Sten>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553, <http://world.guns.ru/smg/smg38-e.htm>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553, <http://www.canuck.freehosting.net/sten.htm>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

2. ปืนกลมือของประเทศสหรัฐอเมริกา

ปืนกลทอมป์สันเป็นปืนของสหรัฐอเมริกาที่คิดค้นและพัฒนาโดย John T. Thompson ในปี ค.ศ. 1919 เป็นปืนที่พบเห็นในสื่อบ่อยครั้งในช่วงเวลานั้น โดยมีการใช้ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและอาชญากร ปืนนี้มีชื่อที่เป็นที่รู้จักแบบไม่เป็นทางการอีกหลายชื่อ อาทิเช่น TSMG, Tommy Gun, Trench Broom, Trench Sweeper, Chicago Piano, Chicago Typewriter และ Chopper เป็นต้น ปืนกลทอมป์สันเป็นที่ชื่นชอบของทหาร ตำรวจและอาชญากร เพราะมันมีความกระชับ ใช้กระสุนแบบใหญ่ .45 ACP และมีระบบปฏิบัติการแบบดันกลับ (blowback operated) มันมีอัตราการยิงแบบอัตโนมัติที่สูงมาก จึงได้รับความนิยมอย่างมาก นอกจากนั้นยังได้รับความนิยมจากเหล่านักสะสมที่เป็นพลเรือนทั่วไป เพราะมันมีความหมายในทางประวัติศาสตร์นั่นเอง

John T. Thompson เป็นผู้ที่ยพยายามคิดค้นมันขึ้นมาเพื่อแทนที่ปืนเล็กยาวที่มีระบบปฏิบัติการแบบลูกเลื่อนที่ใช้กันอยู่ในขณะนั้น เขาต้องการหาหนทางที่จะมีปืนที่ปลอดภัย และไม่ต้องอาศัยกลไกแบบแรงถอยและอากาศธาตุ ปืนนี้ได้รับการจดสิทธิบัตรโดย John Bell Blish ในปี ค.ศ. 1915 และยังได้รับเงินสนับสนุนจาก Thomas F. Ryan และเริ่มต้นทำการพัฒนาปืนเล็กยาวแบบอัตโนมัติของเขาที่ Auto-Ordnance Company ในปี ค.ศ. 1916

ในปี ค.ศ. 1938 ปืนกลทอมป์สันได้นำไปใช้โดยกองทัพสหรัฐอเมริกา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและอื่นๆ มีการผลิตออกมาสองรุ่น คือ M 1928 A1, M1 และ M1A1 ปืนทอมป์สันถูกนำมาใช้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยทหารฝ่ายพันธมิตร เป็นอาวุธสำหรับทหารสอดแนม และไม่อนุญาตให้ขายทหารทั่วไปใช้ อาทิเช่น นายสิบ เป็นต้น มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในหน่วยทหารจู่โจมของประเทศอังกฤษและแคนาดา เช่นเดียวกับประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีการใช้ปืนนี้กับพลทหารร่มและกองพันทหารเฉพาะกิจสำหรับจู่โจมอย่างกระชั้นชิด เหตุที่เป็นที่นิยมเพราะมันมีอัตราการยิงที่สูงมาก จึงช่วยให้การต่อสู้แบบระยะประชิดตัวมีประสิทธิภาพมาก สำหรับในประเทศสวีเดนปืนรุ่น M 1928 A1 จะเรียกกันว่า "Kulsprutepistol m/40" (มีความหมายว่าปืนกลรุ่น 40) ใช้ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1940-1951 นอกจากนั้นในสหภาพโซเวียตได้มีการใช้ปืนทอมป์สันเช่นกัน แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายเนื่องจากการขาดแคลนดินระเบิดนั่นเอง

ปืนกลทอมป์สันมีการนำไปใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1938-1971 โดยนายทหารของกองทัพสหรัฐอเมริกา ในหลายๆ สงคราม อาทิเช่น สงครามโลกครั้งที่ 2, สงครามเกาหลี, สงครามเวียดนาม, สงครามประกาศอิสรภาพของไอร์แลนด์, สงครามกลางเมืองของจีน เป็นต้น โดยการผลิตเริ่มต้นที่ Auto-Ordnance Company และภายหลังย้ายมาที่ Birmingham Small Arms มีการผลิตตั้งแต่ปี ค.ศ. 1921 จนกระทั่งปัจจุบัน มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 1.7 ล้านกระบอก และได้ออกแบบให้มีความหลากหลายมากขึ้นโดยแบ่งออกเป็นรุ่นต่างๆ อาทิเช่น M1921, M1921AC, M1921A, M1927, M1928, M1928A1, M1 และ M1A1 เป็นต้น⁶⁴

⁶⁴ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553. และ http://en.wikipedia.org/wiki/Thompson_submachine_gun, เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

ตารางที่ 2.6 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลมือทอมป์สัน

ปีที่ผลิต	1921-ปัจจุบัน
คาลิเบอร์	11.43 มม.
ความยาวลำกล้อง	267 มม.
ความยาวทั้งหมด	851 มม.
น้ำหนัก	4.9 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	280 เมตร/วินาที
ระยะยิง	ระยะหวังผล 50 เมตร
แม็กกาซีนบรรจุ	20-100 นัด
จำนวนที่ผลิต	1.7 ล้านกระบอก

รูปที่ 2.9 ปืนกลมือทอมป์สัน รุ่น M1928A1 (อยู่ในลักษณะถอดชิ้นส่วน)

2.3.1.4 ประเภทปืนกลเบา (Light Machine Gun)

1. ปืนกลเบาของประเทศญี่ปุ่น

1.1 ปืนกลเบา รุ่น 11

เป็นปืนที่เคยถูกใช้รบในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1904-1905 ทำให้กองทัพของญี่ปุ่นเล็งเห็นประโยชน์ของปืนกล ในการเตรียมการเพื่อให้กองทหารราบพัฒนาศักยภาพขึ้นไป ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยการสังเกตจากยุทธวิธีการรบของยุโรป โดย Japanese military attaches ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และสำนักงานเทคนิคทางทหารได้ทำงานอย่างหนักในการที่จะพัฒนาปืนกลเบา ซึ่งสามารถขนส่งโดยหมู่ทหารราบได้

โดยง่าย ผลลัพธ์คือ “Type 11 Light Machine Gun” (ตั้งชื่อตามรัชสมัยของสมเด็จพระจักรพรรดิไทโชปีที่ 11 หรือในปี ค.ศ. 1922) เป็นปืนกลเบาชนิดแรกที่ผลิตเป็นจำนวนมากในประเทศญี่ปุ่น และเป็นปืนกลเบาของญี่ปุ่นที่เก่าแก่ที่สุด ที่ออกแบบเพื่อใช้ในสงครามมหาเอเชียบูรพา ต่อมาถูกแทนที่โดยปืนกลเบา type 96 ในปี ค.ศ. 1936

ปืนกลเบา type 11 นี้ถูกออกแบบโดยคิจิโร่ นัมบุ นักออกแบบที่มีชื่อเสียงมาก ซึ่งปืนนี้มีพื้นฐานมาจากปืนกล Hotchkiss ของฝรั่งเศส มันใช้ระบบปฏิบัติการแบบอากาศธาตุ และใช้กระสุน 6.5x50 mm. Arisaka เหมือนกับปืนเล็กยาว type 38 ของกองทหารราบ ความพิเศษของปืนชนิดนี้คือ มันสามารถถอดแฉีกกาซีนได้ กล่าวคือ มันสามารถเติมลูกกระสุนขณะที่ติดอยู่กับปืน โดยที่ไม่ต้องถอดออกระหว่างกำลังปฏิบัติการ แทนที่เข็มนัดและคลิปแฉีกกาซีน ปืนนี้ถูกออกแบบให้ใช้กระสุน 6 นัด เหมือนกับคลิปกระสุนที่ใช้กับปืนเล็กยาว type 38⁶⁵

ตารางที่ 2.7 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลเบาไต้ป 11 ของกองทัพญี่ปุ่น

ปีที่ผลิต	1922-1941
คาลิเบอร์	6.5 มม.
ความยาวลำกล้อง	443 มม.
ความยาวทั้งหมด	1,100 มม.
น้ำหนัก	10.2 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	730 เมตร/วินาที
แฉีกกาซีนบรรจุ	30 นัด
จำนวนที่ผลิต	29,000 กระบอก

รูปที่ 2.10 ปืนกลเบา รุ่น 11 ของประเทศญี่ปุ่น

⁶⁵ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553, U.S. War Department. **Handbook On Japanese Military Forces**. Louisiana: Louisiana University Press 1995. หน้า 194. และ http://en.wikipedia.org/wiki/Type_11_light_machine_gun. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

1.2 ปืนกลเบา รุ่น 96

นับว่าเป็นปืนกลเบาที่โด่งดังอีกแบบหนึ่งของประเทศญี่ปุ่น ปืนกลเบาชนิดนี้ได้ถูกพัฒนามาจากไทป์ 11 แต่ได้เปลี่ยนระบบการป้อนกระสุนมาใช้แบบแม็กกาซีนโค้งจำนวน 30 นัด (คล้ายปืนกลเบรนของอังกฤษ) โดยรุ่น 96 ยังคงใช้กระสุน 6.5 มม. ของปืนยาวอริซาคะไทป์ 38 อยู่ รุ่น 96 มีศูนย์เล็งทั้งแบบเปิดและแบบกลิ้งองเล็งกำลังขยาย 2.5 เท่า โดยศูนย์เล็งแบบเปิดจะอยู่เยื้องไปด้านซ้ายของปืน (เช่นเดียวกับปืนกลที่มีแม็กกาซีนอยู่ด้านบนรุ่นอื่นๆ ที่ศูนย์เล็งต้องเยื้องไปด้านข้างเพราะแม็กกาซีนบังทำให้ศูนย์เล็งไม่อยู่ตรงๆ) ส่วนศูนย์แบบกลิ้งองจะอยู่เยื้องไปด้านขวา ปืนกลเบา รุ่น 96 ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในประเทศจีน ช่วยเพิ่มอำนาจการยิงให้กับทหารราบญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก⁶⁶

ตารางที่ 2.8 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของปืนกลเบา ไทป์ 96

ปีที่ผลิต	1936
คาลิเบอร์	6.5 มม.
ความยาวลำกล้อง	550 มม.
ความยาวทั้งหมด	107 ซม.
น้ำหนัก	9 กก.
ความเร็วปากลำกล้อง	735 เมตร/วินาที
อัตรายิง	550 นัด/นาที
บรรจุ	30 นัด

รูปที่ 2.11 ปืนกลเบา รุ่น 96 ของประเทศญี่ปุ่น

⁶⁶ <http://www.weekendhobby.com/gun/webboard/Question.asp?ID=11877>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2553, U.S. War Department. **Handbook On Japanese Military Forces**. Louisiana: Louisiana University Press 1995. หน้า 194. และ http://en.wikipedia.org/wiki/Type_96_Light_Machine_Gun. เข้าถึงข้อมูลวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2553.

การสืบค้นหาหุ่นและต้นแบบของอาวุธปืนที่จัดแสดงในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-พม่า ทำให้ทราบถึงความเป็นมา วิธีการใช้งาน รวมถึงหน่วยงานหรือสังกัดของทหารที่ใช้อาวุธปืนนั้นๆ อันจะนำไปสู่การอธิบายถึงสภาพแวดล้อมและประวัติศาสตร์ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นได้เคลื่อนผ่านอำเภอพม่าและประเทศไทย และทิ้งร่องรอยเหล่านั้นไว้เป็นประจักษ์พยานแห่งช่วงสมัยให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้

2.3.2 รอยต่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอำเภอพม่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วอแก้ว งาม นอนงคาย

การทบทวนความรู้เกี่ยวกับรอยต่อที่ใช้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ เป็นการสืบค้นที่ต่อยอดมาจากการศึกษาเกี่ยวกับอาวุธปืนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากรอยต่อจำนวนมากเหล่านั้นถูกทิ้งไว้ในพื้นที่อำเภอพม่า ซึ่งเราพบเห็นชิ้นส่วนของรอยต่อได้ตามสถานที่ที่ร่วมเหตุการณ์ อาทิเช่น วัดต่อแพ เส้นทางเดินทัพจากบ้านต่อแพ-บ้านห้วยต้นนุ่น และหมู่บ้านห้วยต้นนุ่น และอีกส่วนหนึ่งที่นำมาเก็บรวบรวมไว้ที่อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทยญี่ปุ่น โดยการบริจาคของชาวพม่า นอกจากนั้นยังถูกกล่าวถึงในคำบอกเล่าของบุคคลสมัยบ่อยครั้ง

เมื่อวิเคราะห์จากลักษณะของหัวรอยต่อพบว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 บริษัทที่ร่วมสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ บริษัทโตโยต้า บริษัทนิสสัน และบริษัท Nihon Nainenki นอกจากนั้นยังพบรอยต่อที่ผลิตภายหลังสงครามยุค คือ รอยต่อยี่ห้อ Dodge ซึ่งทั้งหมดมีรายละเอียดดังนี้

2.3.2.1 รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180 (Nissan 180 Truck) ที่ผลิตโดยบริษัทนิสสัน

ในปี ค.ศ. 1934 นิสสันดำเนินการโดย Rokuro Auykama ซึ่งเป็นเพื่อนกับ William Gorham วิศวกรชาวอเมริกัน ที่ย้ายมาอยู่ในประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1920 Gorham เป็นคนที่สนใจในเรื่องรถยนต์มาก จนกระทั่งเริ่มต้นทำธุรกิจรถยนต์ของตัวเองในประเทศญี่ปุ่นโดยใช้ชื่อว่า “The Gorham” Auykama ทราบดีว่านิสสันยังคงต้องการการเรียนรู้และเอาใจใส่ในเรื่องการผลิตรถยนต์อยู่มาก Gorham ได้เดินทางกลับไปยังอเมริกาเพื่อหาวิศวกรชาวอเมริกันมาทำงานที่นิสสันเพิ่มมากขึ้น และสอนเกี่ยวกับการค้ารถยนต์ให้กับชาวญี่ปุ่น

ในขณะที่ Gorham อยู่ในอเมริกา เขาได้ไปเยือนโรงงานของรถยนต์อเมริกัน ซึ่งเป็นผู้ผลิต Graham Paige ซึ่งมีโรงงานและอุปกรณ์ที่ทันสมัย Gorham ติดต่อ Auykama กลับไปยังญี่ปุ่น และแนะนำให้นิสสันสั่งซื้ออุปกรณ์จากโรงงาน Graham Paige ซึ่ง Auykama เห็นด้วยกับแผนดังกล่าว และติดต่อสั่งซื้ออุปกรณ์ทั้งหมดของนิสสัน และเริ่มผลิตรถยนต์คันใหญ่ Graham Paige Crusader Sedan และรถกระบะ Graham Paige แบบมีแค็บด้วย

Auykama และ Gorham เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกองทัพญี่ปุ่นในช่วงหนึ่ง เนื่องจากกองทัพญี่ปุ่นต้องการให้บริษัทนิสสันละทิ้งการผลิตรถยนต์ธรรมดา และมาสร้างรถบรรทุกให้ทางทหาร แต่ Gorham คิดว่ามันไม่ใช่ตัวตนของเขา ดังนั้นเขาจึงถอนตัวออกไประยะเวลาหนึ่ง นิสสันเริ่มผลิตรถยนต์ 6 สูบอัตโนมัติ ที่มีความหรูหรา ซึ่งนำแบบมาจาก Graham Paige “Crusader” นิสสันซื้อและนำเข้าเครื่องมือที่ใช้สำหรับรถยนต์จากบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกา นิสสันผลิตรถยนต์ตามปกติต่อมาจนกระทั่งปี ค.ศ. 1940

การผลิตรถยนต์เป็นไปอย่างช้าๆ จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1938 รัฐบาลจึงมีนโยบายสนับสนุนเงินทุนให้มีการผลิตยานพาหนะของทหาร แต่ก็ไม่ได้เริ่มต้นใหม่จริงๆ จนกระทั่งหลังสงคราม⁶⁷

รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180 (Nissan 180 Truck)

นิสสันรุ่น 180 ถูกผลิตขึ้นในปี ค.ศ. 1941 จนกระทั่งเดือนมกราคมในปี ค.ศ. 1952 และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากระหว่างการผลิตที่ดำเนินไปอย่างยาวนาน อันดับแรก คือ แผนการที่จะผลิตรถกระบะที่มีศักยภาพดีเยี่ยม ส่วนใหญ่ของการออกแบบค่อนข้างเหมือนกับรถกระบะ Chevrolet 1939 แต่นิสสัน รุ่น 180 มีกระบังหน้าที่มีรูปทรงกึ่งลูกสูบเป็นแผงเหล็ก 13 ชิ้น แต่ใน Chevrolet 1939 มีความหยาบมากกว่า เพราะติดกระบังหน้าที่ทำจากโครเมียม ในสงครามการใช้วัตถุดิบที่ทำจากเหล็กกลายเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากขึ้น ดังนั้นผลลัพธ์คือ พวกเขาเริ่มละทิ้งแผงต่างๆ ที่รู้สึกว่ามันจำเป็นเหล่านี้ออกไปเสีย ประกอบด้วย ตัวถังเครื่อง ชิ้นส่วนที่ครอบคันเร่งและคลัตช์คันไค้ข้างรถ และกันชน เมื่อการจัดหาเหล็กกลายเป็นวิกฤต นิสสันจึงเริ่มสร้างห้องเครื่องหลักและส่วนลำตัวจากไม้แทน หลังจากหลังสงครามได้ยุติลง นิสสันเริ่มผลิตรถกระบะนิสสันรุ่น 180 แบบดั้งเดิมขึ้นอีกครั้งในปลายปี ค.ศ. 1950 เนื่องจากวัตถุดิบส่วนใหญ่สามารถจัดหาได้ภายในประเทศญี่ปุ่นอีกครั้ง และในปีต่างๆ ของการผลิต นิสสันรุ่น 180 ได้ติดกระบังหน้าโครเมียมอย่างหนา ที่มีป้ายยี่ห้อนิสสันติดอยู่ด้านบน

รถบรรทุกของนิสสันรุ่น 180 (Nissan 180) และโตโยต้าจีบี (Toyota GB) มีการผลิตและลักษณะพื้นฐานเกือบจะเหมือนกันทุกอย่าง เนื่องจากทั้ง 2 บริษัท มีการประดิษฐ์ที่นำรูปแบบมาจากรถบรรทุกของ Chevrolet 1939

ก่อนที่จะมีการผลิตรถยนต์นิสสันรุ่น 180 ทางบริษัทได้ผลิตรถยนต์นิสสันรุ่น 80 ออกมาก่อน เป็นรถบรรทุกที่ออกแบบโดย American Graham Paign และผลิตโดยนิสสัน แต่พบปัญหาเรื่องความทนทานที่ไม่เพียงพอสำหรับใช้ในทางทหาร โดยหลักๆ คือ เรื่องความทนทานในช่วงล่างของรถยนต์ รถบรรทุกนิสสันรุ่น 80 ยุติการผลิตในปี ค.ศ. 1941 โดยช่วงเวลานั้นเป็นสมัยที่ประเทศญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การควบคุมทางทหารแล้ว รถยนต์นิสสันรุ่น 180 ได้เข้ามาแทนที่รถยนต์นิสสันรุ่น 80 ซึ่งรุ่น 180 นี้เป็นรถบรรทุกที่แตกต่างออกไปอย่างมาก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1941 เป็นต้นมานั้นการออกแบบก็ถูกทำโดยทางทหาร นิสสันต้องการสร้างลักษณะพื้นฐานของรถบรรทุก ให้มีฝากระโปรงรถที่มีความยาวมากกว่าปกติ กระบะลักษณะนี้มีรายละเอียดเล็กน้อยที่เพิ่มเติมขึ้นมาจากการเลียนแบบ American 1939 Chevrolet Truck ที่ตรงบริเวณกระบังหน้า

นิสสันใช้เครื่องยนต์แบบ Type A 3670 cc. 85 แรงม้า 6 สูบ ต่อเนื่องมาจากเครื่องยนต์ของ Graham Paige แบบเก่าที่ใช้ในนิสสันรุ่น 80 ในขณะที่พวงมาลัยและระบบกันสะเทือนของนิสสันรุ่น 80 มีประสิทธิภาพที่ไม่เพียงพอ แต่เครื่องยนต์ยังสามารถใช้งานได้ และตอบสนองนิสสันรุ่น 180 ได้เป็นอย่างดี⁶⁸

⁶⁷ <http://www.datsunhistory.com/datsunhistory3.html> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2554.

⁶⁸ <http://www.earlydatsun.com/nissan180.html> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2554

ตารางที่ 2.9 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกนิสสันรุ่น 180

ลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกนิสสันรุ่น 180	
ความยาวทั้งหมด	5.895 เมตร
ความกว้างทั้งหมด	2 เมตร
ความสูงทั้งหมด	2.005 เมตร
ความยาวฐานล้อ	4.724 เมตร
น้ำหนักทั้งหมด	2631 กิโลกรัม
อัตราความเร็วสูงสุด	75 กิโลเมตร/ชั่วโมง
ระบบส่งกำลัง (เกียร์)	4 เกียร์ (ขับเคลื่อน)

ตารางที่ 2.10 ตารางแสดงลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180

ลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180	
รูปแบบ	A
เครื่องยนต์ (ลูกสูบ)	6 ลูกสูบ
กำลังการผลิต	3670 cc.
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลูกสูบ x ขนาดความจุ	8.2 x 11.4 cm.
กำลังแรงม้าสูงสุด	85 แรงม้า
ระบบขับเคลื่อน	ระบบน้ำมันเชื้อเพลิง

รูปที่ 2.12 รถบรรทุกนิสสันรุ่น 180 ปี ค.ศ. 1941 ผลิตในประเทศญี่ปุ่น

รูปที่ 2.13 ประกาศโฆษณารถบรรทุกนิสสันรุ่น 180

2.3.2.2. รถบรรทุกโตโยต้าจีบี (Toyota GB Type 1 4 x 2 Truck) ที่ผลิตโดยบริษัท โตโยต้า

ภายหลังจากที่ประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1938 Loom works เป็นส่วนหนึ่งในการผลิตของ TMC ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ หลังจากปี ค.ศ. 1938 Loom works และโรงงานต่างๆ ของประเทศญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล และเริ่มงานอาวุธยุทโธปกรณ์ให้กับทหาร ในปี ค.ศ. 1938 Loom works ขยายงานเหล็กและเริ่มสร้างโรงงานเครื่องจักรรถยนต์ใหม่ขึ้นมา ในปี ค.ศ. 1944 Loom works ผลิตส่วนประกอบของรถยนต์ ประกอบด้วย ลูกสูบ ก่อ่งลูกสูบ และเพลาค้อเหวี่ยง

รถกระบะของโตโยต้าระยะแรก มีแบบบรรทุกได้ 1 ตัน และ 1 ตันครึ่ง มี 6 ลูกสูบ ปรากฏว่าเคยเลียนแบบเครื่องยนต์ Chevrolet ในเวลานั้น ชิ้นส่วนภายในจำนวนมากมีการเปลี่ยนแปลงภายใน และรถกระบะโตโยต้าที่ถูกยึดไว้ในสงครามถูกใช้โดยฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมกับ Chevrolet มี 40 แรงม้า และ 4 ลูกสูบ ซึ่งคล้ายคลึงกับแบบ 6 ลูกสูบในเรื่องการออกแบบ แต่บรรจุได้เพียง 1 ตันเท่านั้น⁶⁹

รถบรรทุกโตโยต้าจีบี (Toyota GB Type 1 4 x 2 Truck)

รถบรรทุกโตโยต้าจีบีนี้ เริ่มต้นการผลิตในปี ค.ศ. 1941 และถูกใช้โดยกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้อมูลของรถบรรทุกนิสสันรุ่น 180 แล้วว่ามีการผลิตและลักษณะพื้นฐานเกือบจะเหมือนกันทุกอย่างกับรถบรรทุกโตโยต้าจีบี (Toyota GB) เนื่องจากทั้ง 2 บริษัท มีการประดิษฐ์ที่นำรูปแบบมาจากรถบรรทุกของ Chevrolet ปี ค.ศ. 1939 แต่พบความแตกต่างหลักๆ ระหว่าง 2 บริษัทนี้ คือ เรื่องเครื่องกลไก กล่าวคือ โตโยต้าจะใช้เครื่องยนต์และกล่องเกียร์ของ GB เอง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความสับสนได้ เครื่องยนต์ของโตโยต้าถูกเรียกว่า Type A เช่นกัน แต่มันมีขนาดเล็กกว่า คือ 3389 cc. และผลิตแค่ 62 แรงม้า เท่านั้น

ลักษณะเครื่องยนต์ เป็นระบบน้ำมันเชื้อเพลิง เป็นรถ 6 ลูกสูบแถวเรียง มีระบบระบายความร้อนด้วยหม้อน้ำ มีกำลังแรงม้าสูงสุด 78 แรงม้า เป็นเครื่องยนต์ 4 จังหวะ ลักษณะโครงสร้างรถบรรทุก ระบบส่งกำลัง (เกียร์) เป็นแบบมาตรฐาน คือ มีเกียร์เดินหน้า 4 เกียร์ และมีเกียร์ถอยหลัง 1 เกียร์ ส่วนระบบเบรคมี 2 ตำแหน่ง คือ เบรคมือ เป็นระบบกลไก (เครื่องจักร) และเบรคเท้า เป็นระบบใช้น้ำในการขับเคลื่อน⁷⁰

ตารางที่ 2.11 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกโตโยต้าจีบี

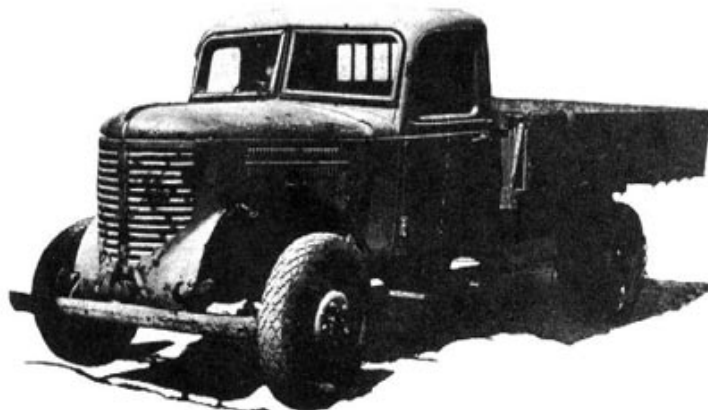
ลักษณะทั่วไปของรถบรรทุกโตโยต้าจีบี	
ความยาวทั้งหมด	5.74 เมตร
ความกว้างทั้งหมด	1.93 เมตร
ความสูงทั้งหมด	2.26 เมตร
ความยาวฐานล้อ	4.724 เมตร
น้ำหนักทั้งหมด	2.5 ตัน
อัตราความเร็วสูงสุด	75 กิโลเมตร/ชั่วโมง
ระบบส่งกำลัง (เกียร์)	4 เกียร์ (ขับเคลื่อน)

⁶⁹ <http://www.toyoland.com/history.html> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2554.

⁷⁰ U.S. War Department, **Handbook On Japanese Military Forces** (Louisiana: Louisiana University Press, 1995), 340-341.

ตารางที่ 2.12 ตารางแสดงลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกโตโยต้าจีบี

ลักษณะของเครื่องยนต์รถบรรทุกโตโยต้าจีบี	
รูปแบบ	A
เครื่องยนต์ (ลูกสูบ)	6 ลูกสูบ
กำลังการผลิต	3389 cc.
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลูกสูบ x ขนาดความจุ	3.31 x 4.00 นิ้ว
กำลังแรงม้าสูงสุด	78 แรงม้า
ระบบขับเคลื่อน	ระบบน้ำมันเชื้อเพลิง

รูปที่ 2.14 รถบรรทุกโตโยต้าจีบี (type one 4x2 Toyota GB truck) ปี ค.ศ. 1941 ผลิตในประเทศญี่ปุ่น

2.3.2.3. รถลาดตระเวนที่ผลิตโดยNihon Nainenki (Type 95 Kurogane 4WD)

กองทัพญี่ปุ่นได้ให้ Nainenki พัฒนายานพาหนะ 4WD (4 wheel drive) คันแรกของญี่ปุ่น มีผลิดอกขึ้นในการค้ารู้จักในชื่อ Type 95 โดยมีลักษณะเครื่องยนต์เป็นแบบไอน้ำและมีน้ำหนักเบา มีขนาดใหญ่มาก ซึ่งเหมาะสมกับการคมนาคมในพื้นที่ขรุขระ

สงครามโลกครั้งที่2 เป็นรถลาดตระเวนประเภทเดียวที่ออกแบบโดยญี่ปุ่นทั้งหมดที่เคยใช้ในกองทัพType 95 “Kurogane” เป็นรถยนต์ลาดตระเวนของญี่ปุ่นที่ถูกออกแบบระหว่างกลางปีปลายปี ค.ศ. 1930 และใช้ในระหว่างญี่ปุ่น เป็นยานพาหนะขนาดเล็กที่ใช้ทั่วไปในญี่ปุ่น เป็นรถที่เร็วและมีขนาดเล็ก แต่ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพในการรบสักเท่าใดนัก ถูกโจมตีได้ง่ายจากระเบิดมือและปืนกล และป้องกันผู้โดยสารได้เพียงเล็กน้อย สามารถนั่งได้⁷¹

⁷¹ http://www.jsae.or.jp/autotech/data_e/1-8e.html เข้าถึงข้อมูลวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2554.

ตารางที่ 2.13 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD

ลักษณะทั่วไปของรถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD	
ความยาวทั้งหมด	3.55 เมตร
ความกว้างทั้งหมด	1.25 เมตร
ความสูงทั้งหมด	1.5 เมตร
ความยาวฐานล้อ	2 เมตร
ระบบส่งกำลัง (เกียร์)	4 wheel drive

ตารางที่ 2.14 ตารางแสดงลักษณะของเครื่องยนต์รถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD

ลักษณะของเครื่องยนต์รถยนต์ลาดตระเวน Type 95 Kurogane 4WD	
เครื่องยนต์ (ลูกสูบ)	2 ลูกสูบ
กำลังการผลิต	1399 cc.
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลูกสูบ x ขนาดความจุ	95×98 mm.
กำลังแรงม้าสูงสุด	33 แรงม้า

รูปที่ 2.15 รถยนต์ลาดตระเวนรุ่น 95 Kurogane 4WD ผลิตในประเทศญี่ปุ่น

2.3.2.4. รถบรรทุกที่ผลิตโดยบริษัทChrysler/Dodge (M42 Dodge 3/4 ton 4x4 Command Truck)

รถบรรทุกตระกูล M-37 ¾ ton ถูกสร้างขึ้นโดยบริษัท Dodge โดยมี M-Series ¾ ton เป็นรถยนต์ที่ผลิตเป็นรุ่นแรก ซึ่งสืบทอดมาจากรถบรรทุกตระกูล G-502 WC ¾ ton ที่ใช้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเกาหลี M-37 นี้ มีการพัฒนาการออกแบบโดยยึดหลักแบบทหาร ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1948 ซึ่งผลิตในหลายๆ กลุ่มและหลายๆ แบบ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950-1968

M-37 ถูกใช้ในกองทัพสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ต้นปี ค.ศ. 1950 ตลอดจนถึงกระทั่งปี ค.ศ. 1980 นอกจากนั้นยังมีการส่งออกไปทั่วโลกอีกด้วย หลังจากนั้นจึงซบเซาลงเล็กน้อย

Chrysler/Dodge ใช้เครื่องยนต์แบบ T245 ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1951 จนถึงกระทั่งปี ค.ศ. 1954 ยานพาหนะของ M-37 Series ถูกผลิตและจัดส่งในทุกๆ เดือน จนกระทั่งกลางปี ค.ศ. 1954 มียอดการผลิตรวมมากกว่า 63,000 คัน โดยมีรถยนต์หลากหลายดังนี้

- M37 and M37B1 Cargo Truck
- M42 Command Truck
- M43 Ambulance
- M56 & M53 Chassis Truck
- V41 Maintenance Truck (M201)

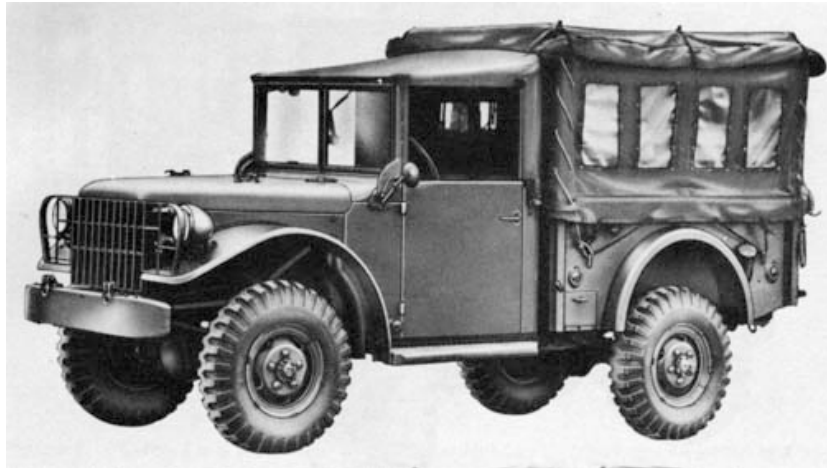
จากการวิเคราะห์พบว่ารถยนต์ที่ถูกจัดแสดงบริเวณหน้าอนุสรณ์สถานฯ คือ รถบรรทุก M42 Command Truck ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรถบรรทุกตระกูล M-37 Dodge ¾ ton 4x4 รถบรรทุกรุ่นนี้มีความแข็งแรงน้อยกว่ารถบรรทุกสินค้า (M37 and M37B1 Cargo Truck) พวกเขาไม่ได้ประดิษฐ์แยกแบบออกจากกัน M42 ก่อนข้างจะเป็นการสร้างโดยการดัดแปลง M-37 ให้มีการติดตั้งชุดอุปกรณ์การเปลี่ยนแปลง

ชุดอุปกรณ์การเปลี่ยนแปลงของ M42 ประกอบด้วยการแทนที่ด้วยผ้าใบของ M-37 ผ้าใบสามารถนำมารวบเก็บไว้ด้านข้างได้ และมีหัวหน้รัดไว้อย่างปลอดภัย กระงะกหน้าผลิตจากพลาสติกที่ไม่สะท้อน⁷²

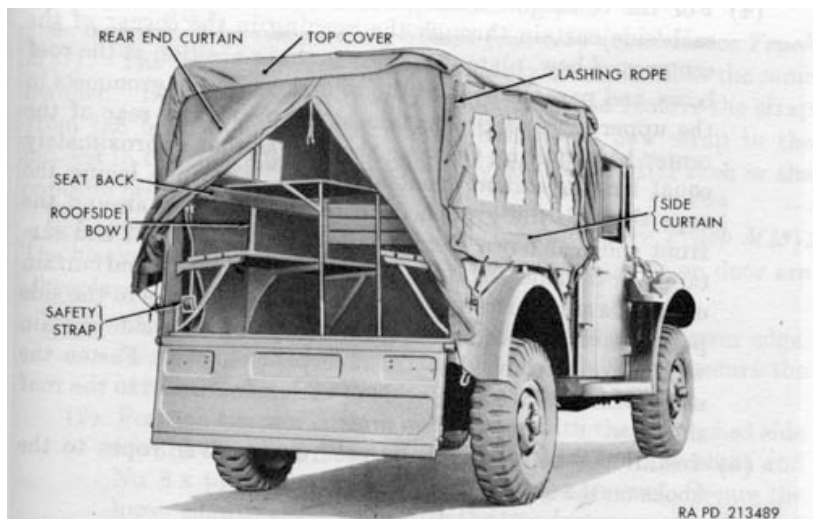
ตารางที่ 2.15 ตารางแสดงลักษณะทั่วไปของรถบรรทุก M42 Command Truck

ลักษณะทั่วไปของรถบรรทุก M42 Command Truck	
ผู้ผลิต	Dodge
จำนวนที่ผลิต	115,838 คัน (ปี ค.ศ. 1951 - 1968)
ประเภท	รถบรรทุกแบบกระบะ
ระบบส่งกำลัง (เกียร์)	4 Wheel drive (4 จังหวะ)
ความยาวฐานล้อ	2.8 เมตร
น้ำหนักทั้งหมด	2,580 กิโลกรัม

⁷² http://olive-drab.com/idphoto/id_photos_m37.php เข้าถึงข้อมูลวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2554.

รูปที่ 2.16 รถบรรทุก M42 Dodge 3/4 ton 4x4 Command Truck (ด้านหน้า)

รูปที่ 2.17 รถบรรทุก M42 Dodge 3/4 ton 4x4 Command Truck (ด้านหลัง)

2.4 สรุป

สำหรับบทนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมในองค์ความรู้เกี่ยวกับ สังคมและวัฒนธรรมในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ องค์กรทางวัฒนธรรม ซึ่งอาศัยผลการวิจัยจากโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในการเปรียบเทียบลักษณะของสังคมและวัฒนธรรม ส่วนสมัยล้านนาพิจารณาในประเด็นเศรษฐกิจของล้านนาโบราณ โดยอาศัยเครื่องถ้วยซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่พบปริมาณมากในพื้นที่วิจัยทั้งอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม เพื่อช่วยในการกำหนดอายุของโบราณวัตถุ และทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สูงกับที่ราบ ซึ่งมีการติดต่อแลกเปลี่ยนกัน ความรู้ชุดนี้ช่วยให้เข้าใจชุมชนล้านนาโบราณในบริบทของท้องถิ่นแม่ฮ่องสอนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นการทบทวนเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ผู้คนในท้องถิ่นปัจจุบันเชื่อว่าเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมและวัตถุที่ร่วมสมัยล้านนา ซึ่งความรู้ชุดนี้ก็สามารถช่วยเป็นพื้นฐานสำหรับการค้นคว้าข้อมูลในประเด็นนี้ต่อไป และองค์ความรู้เรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วยวิเคราะห์ความสำคัญของพื้นที่ในบริบททางการเมือง เห็นภาพชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างสัญชาติ จากซากวัตถุที่หลงเหลืออยู่

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

รัศมี ชูทรงเดช, วอภัญญา ณ หนองคาย
สมถวิล สุขเลี้ยง, ศิริลักษณ์ กันทาศรี
รมย์ กนิษฐานนท์ และเชิดศักดิ์ ศรีธัญญะวัฒน์

โจทย์วิจัยหลักของโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือ 1) พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการวิจัย วิธีการดำเนินงาน ทางโบราณคดี จึงมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ *ประการแรก* เพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านโบราณคดีทุกอย่างที่พบในพื้นที่ศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยทางโบราณคดีได้แก่การสำรวจ ทำแผนผัง เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วน และวิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลเบื้องต้น *ประการที่สอง* เพื่อจัดลำดับชั้นวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ วิจัย จำแนกตามยุคสมัยและลักษณะทางวัฒนธรรม และ *ประการที่สาม* เพื่อวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลเบื้องต้นจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ศึกษา

สำหรับบทนี้ นำเสนอ 1) ระเบียบวิธีการทำงานทางโบราณคดี คือ การสุ่มตัวอย่าง การสำรวจ การขุดค้น การวิเคราะห์โบราณวัตถุประเภทต่างๆ และ 2) หน่วยของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ เพื่อตอบคำถามโจทย์วิจัยข้างต้น

3.1 ระเบียบวิธีในการวิจัย (Research Methodology)

สำหรับการเลือกพื้นที่ในการสำรวจ พื้นที่วิจัยหลักที่ยังไม่ได้มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง คือ อำเภอปาย และอำเภอขุนยวม ดังนั้นการเลือกพื้นที่สำรวจในสองอำเภอจึงพิจารณาจากการทบทวนวรรณกรรมว่ามีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมอะไรบ้าง เพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนการลงพื้นที่ร่วมกันของทุกทีมในการตอบโจทย์วิจัยร่วมกัน

การกำหนดพื้นที่สำรวจโดยโครงการสืบค้นฯ ในช่วงระยะที่ 1 นั้น สำหรับพื้นที่อำเภอปาย กำหนดพื้นที่การสำรวจเบื้องต้นบริเวณรอบแอ่งที่ราบหุบเขาอำเภอปาย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานและพื้นที่ประวัติศาสตร์มากมาย นับตั้งแต่สมัยล้านนาจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และอีกบริเวณหนึ่งของอำเภอปาย คือ พื้นที่บ้านเมืองน้อย ตำบลเวียงเหนือของอำเภอปาย ซึ่งมีหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นชุมชนโบราณสมัยล้านนา และเชื่อกันว่าอาจเป็นเมืองที่เรียกว่า “เมืองน้อย” ซึ่งปรากฏในเอกสารตำนานของภาคเหนือ¹ การเลือกพื้นที่ทั้งสองบริเวณนี้ จึงมีความสำคัญในแง่ของการตอบคำถามเกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ของพื้นที่ทั้งสอง

¹ วิวรรณ แสงจันทร์, “เมืองน้อย : ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานทางโบราณคดี,” *เมืองโบราณ*, 20 (มกราคม-มีนาคม 2537) : 64-67.

เมื่อการทำงานสำรวจเริ่มต้นในโครงการสืบค้นฯ ระยะที่ 2 และ 3 นั้น ได้กำหนดพื้นที่สำรวจในอำเภอปาย บริเวณแอ่งที่ราบเมืองเป่ง ตำบลเมืองเป่ง โดยเป็นการสำรวจเพิ่มจากการทำงานที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่หมู่บ้านเมืองเป่งและหมู่บ้านใหม่ดอนตัน ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับพื้นที่ขุดค้น คือ แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง การสำรวจนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาขอบเขตการกระจายตัวของแหล่งโบราณคดีในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหินกะเทาะและเพื่อศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบในพื้นที่นี้

สำหรับพื้นที่อำเภอขุนยวมได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายหลักที่บ้านขุนยวม บ้านต่อแพ บ้านห้วยต้นนุ่นซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างมากมาย อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมสมัย ตลอดจนวัตถุต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทหารญี่ปุ่น ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายด้านเนื้อหาหลักของการทำงานในอำเภอขุนยวม และมีการสำรวจเพิ่มเติมในพื้นที่ตำบลเมืองปอน ได้แก่ บ้านท่าหินส้ม ในช่วงการทำงานระยะที่ 2 ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้พบว่ามียารอยของโบราณสถานอีกด้วย

ส่วนพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ในการทำงานสำรวจโดยโครงการสืบค้นระยะที่ 2 และ 3 ได้ดำเนินงานในพื้นที่หลัก ได้แก่ แอ่งที่ราบเมืองแพม ตำบลถ้ำลอด และแอ่งที่ราบหุบเขาบ้านไร่ ตำบลสบป่อง เพื่อศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่มีความต่อเนื่องมาหลายช่วงอายุสมัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บ้านไร่ จากผลการสำรวจของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูง ได้พบแหล่งโบราณคดีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนหลายแหล่ง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งขุดค้นสำคัญสมัยวัฒนธรรมโลหะใหม่ คือ แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ นอกจากนี้ประวัติศาสตร์บอกเล่าของหมู่บ้านได้กล่าวถึงวัดร้างในสมัยล้านนา เรื่องราวของการทำไม้ และเรื่องเล่าเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่น การสำรวจบ้านไร่จึงมีเป้าหมายทั้งเพื่อหาหลักฐานทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตช่วงสมัยล้านนา สำรวจแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่อาจร่วมสมัยวัฒนธรรมโลหะใหม่ ตลอดจนศึกษาหลักฐานสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่

3. 1.1 การสุ่มตัวอย่าง

การสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการดำเนินงานสำรวจและการวิเคราะห์โบราณวัตถุ นั้น เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้หลักความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) ที่มียุทธวิธีที่ว่าการสุ่มตัวอย่างวิธีนี้อาจจะมีอคติต่อการค้นพบแหล่งโบราณคดีจากการสำรวจ ทั้งนี้อาจจะไม่ใช่ตัวแทนที่ดีสำหรับการพิจารณาภาพรวม อย่างไรก็ตามการทำงานในพื้นที่ค่อนข้างมีอุปสรรค เพราะมีปัญหาในเรื่องของฤดูกาลและสภาพพื้นที่ ยากแก่การเข้าถึง หรือบางกรณีไม่พบโบราณวัตถุ ทำให้จำเป็นต้องตัดสินใจเลือกสุ่มตัวอย่างวิธีนี้

วิธีการสุ่มตัวอย่าง อาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การนำทางของชาวบ้าน ประสบการณ์และความชำนาญของผู้วิจัย และการประเมินรูปแบบของแหล่งโบราณคดีหลังจากการระบุตำแหน่งในแผนที่ โดยเฉพาะพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ ที่ราบ และเทือกเขาหินปูน ² ส่วนการวิเคราะห์โบราณวัตถุ ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก จะวิเคราะห์รายละเอียดทุกชิ้น

² David Hurst Thomas and Robert L. Kelly, *Archaeology* (Belmont, CA : Thomson/Wadsworth, 4 editions, 2006).

3.1.2 วิธีการสำรวจ

การสำรวจทางโบราณคดีเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ในกระบวนการวิจัยทางโบราณคดี มีลักษณะการทำงานดังนี้

3.1.2.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

เป็นการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติในพื้นที่หรือ บริเวณที่ทำการสำรวจ เพื่อทราบถึงความเป็นมาของ แหล่งโบราณคดีและพื้นที่โดยรอบ และถือเป็นการทำความเข้าใจสภาพที่ตั้งเพื่อเป็นการเตรียมตัวก่อนออกเก็บ ข้อมูลภาคสนาม

3.1.2.2 การเตรียมอุปกรณ์ภาคสนาม

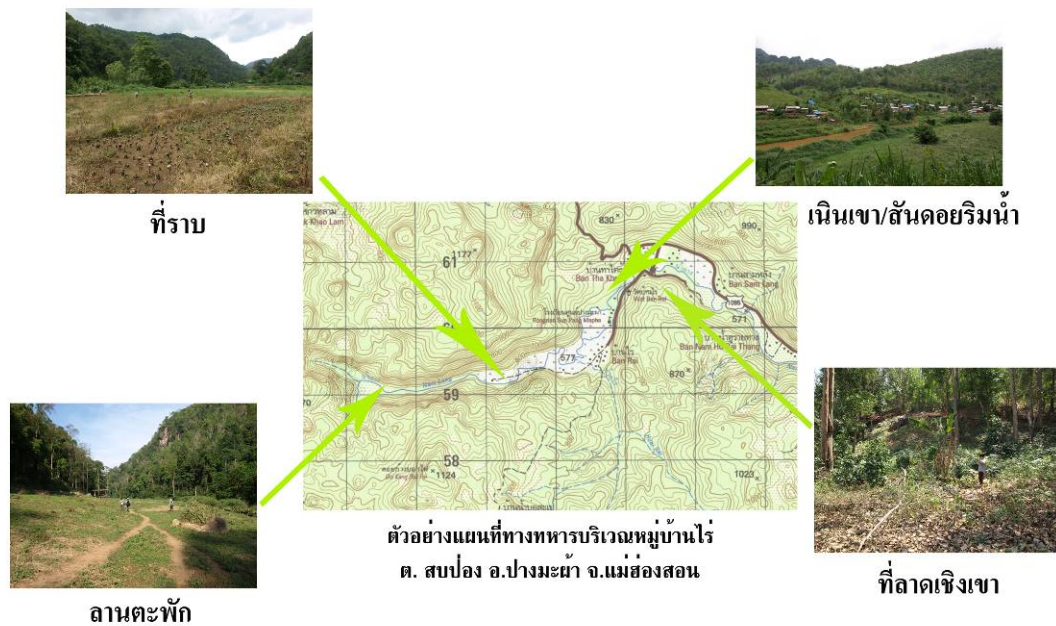
ก่อนที่จะออกสำรวจภาคสนาม นักโบราณคดีจะต้องเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น แผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1: 50,000 ภาพถ่ายทางอากาศ เข็มทิศ เครื่องกำหนดตำแหน่ง (GPS) สมุดบันทึก ปากกา ตลับเมตร กล้องถ่ายรูป โดยอุปกรณ์ภาคสนามเหล่านี้ ถือเป็นอุปกรณ์หลักที่จำเป็นต้องใช้ในการออกภาคสนาม สำหรับบอก จุดพิกัดที่ตั้งของแหล่ง และการวัดขนาดของพื้นที่แหล่งโบราณคดี

3.1.2.3 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ก) การสำรวจพื้นผิว (surface survey)

สิ่งจำเป็นที่ต้องปฏิบัติ ในภาคสนาม คือ การเก็บรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในพื้นที่ และบริเวณ โดยรอบ ของแหล่งโบราณคดีให้ได้มากที่สุด ทั้งในด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของแหล่ง การเดินทางสู่แหล่ง ลักษณะขนาด รูปร่าง ทิศทางการวางตัว ระยะทางของแหล่งน้ำที่ใกล้แหล่ง ประเภทของโบราณวัตถุ รวมถึงการกระจายตัวของ โบราณวัตถุที่พบบริเวณตัวแหล่งและที่พบบริเวณรอบๆ ตัวแหล่ง

การสำรวจพื้นผิวนี้นับว่าอยู่บนพื้นฐานความคิดที่เชื่อว่าลักษณะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตน่าจะมีการเลือกพื้นที่คล้ายกัน เช่น ที่ราบลาดตะพัก บริเวณสบนน้ำ สันดอยริมน้ำ เป็นต้น ทำให้วิธีการนี้ต้องอาศัย การประมวลลักษณะของแหล่งโบราณคดีที่เคยมีการค้นพบมาก่อนหน้านี้ และในการสำรวจภาคสนามจะเลือกสุ่ม พื้นที่ โดยพิจารณาจากลักษณะพื้นฐานของพื้นที่ภูมิประเทศบริเวณต่างๆ ที่ปรากฏในแผนที่ทางทหารขนาดมาตรา ส่วน 1: 50,000 (รูปที่ 3.1) แต่โดยส่วนใหญ่จะเลือกในบริเวณรอบแหล่งโบราณคดีที่มีข้อมูลหรือค้นพบก่อนแล้ว เพราะนอกจากความสะดวกในการทำงานและความสมบูรณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนามแต่ละพื้นที่แล้ว ยังเป็นการ เก็บข้อมูลในเชิงสัมพันธ์ เพื่อหาอันตรายระหว่างแหล่งโบราณคดีแห่งหนึ่งกับพื้นที่โดยรอบ (catchments) ทั้งที่เป็น แหล่งโบราณคดีร่วมยุคสมัยและต่างยุคสมัย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ได้ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การเลือกพื้นที่สำรวจจากแผนที่ทางทหาร

รูปที่ 3.1 แสดงสภาพพื้นที่ภูมิประเทศที่เลือกสำรวจทางโบราณคดี

(1) วิธีการเดินสำรวจ

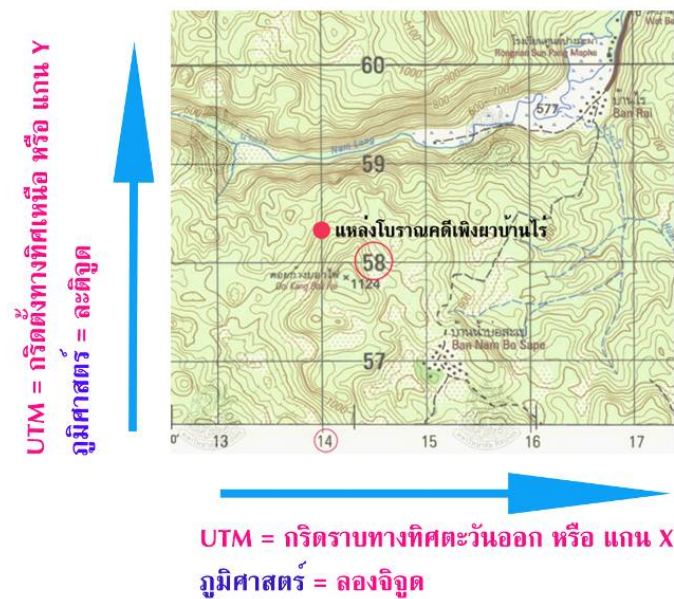
หลังจากเลือกพื้นที่เพื่อทำการสำรวจทางโบราณคดีแล้ว ขั้นตอนการทำงานต่อไป คือ การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเดินสำรวจ ซึ่งคณะสำรวจใช้ “วิธีการเดินสำรวจแบบเรียงหน้ากระดาน” โดยเดินเรียงหน้ากระดานตลอดแนวยาวหรือแนวกว้างของพื้นที่ที่กำหนด เพื่อสังเกตโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่บริเวณผิวดิน (รูปที่ 3.2)

รูปที่ 3.2 การเดินสำรวจแบบเรียงหน้ากระดาน

(2) การลงพิกัดตำแหน่งในแผนที่

หลังจากเดินสำรวจแล้ว จึงทำการหาพิกัดตำแหน่งพื้นที่ที่สำรวจ เพื่อตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏบนแผนที่ทางทหาร โดยใช้เครื่องกำหนดตำแหน่ง (GPS) หาพิกัดทางภูมิศาสตร์ตามระบบ UTM จากนั้นจึงนำพิกัดที่ได้ไปกำหนดตำแหน่งในแผนที่ ตัวอย่างเช่น แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ หาพิกัดตำแหน่งได้ค่า 47 QMB140584 นำค่าพิกัดนี้มากำหนดตำแหน่ง โดยค่า 140 ให้ดูจากช่องแนวกริดราบทางทิศตะวันออก (แกน X) สำหรับค่า 584 ให้ดูจากช่องแนวกริดตั้งทางทิศเหนือ (แกน Y) เมื่อได้จุดตัดแล้วจึงสามารถกำหนดพิกัดตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ได้ (รูปที่ 3.3)

รูปที่ 3.3 การกำหนดพิกัดตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในแผนที่ทางทหาร

ข) การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นจะช่วยให้ทราบเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวความเชื่อต่างๆ ของท้องถิ่นเกี่ยวกับสถานที่ หรือโบราณวัตถุ ตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีและแหล่งโบราณสถานที่ทราบกันอยู่ทั่วไปภายในชุมชน (รูปที่ 3.4) ข้อมูลบางส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้น ยังถือว่าเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า หรือประวัติศาสตร์ความทรงจำ ซึ่งอาจจะไม่เคยปรากฏในแหล่งข้อมูลอื่นใดมาก่อน และเป็นสิ่งที่สะท้อนความคิดของคนปัจจุบันที่มีต่ออดีตอีกด้วย

รูปที่ 3.4 การสัมภาษณ์คนท้องถิ่น

3.1.2.4 การบันทึกข้อมูล

การบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและลักษณะของแหล่งโบราณคดี เป็นการบันทึกลงในสมุดบันทึก แบบฟอร์ม และการถ่ายภาพ (รูปที่ 3.5)

รูปที่ 3.5 การจดบันทึกข้อมูลที่แหล่งโบราณคดี

3.1.2.5 ชื่อและการให้รหัสหมายเลขแหล่งโบราณคดี

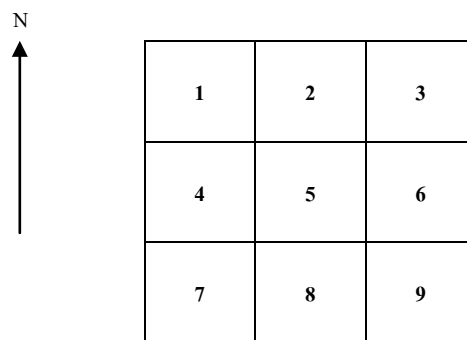
ชื่อของแหล่งโบราณคดี ได้กำหนดการเรียกชื่อแหล่งโบราณคดีไว้สองลักษณะ คือ **ชื่อของแหล่งโบราณคดีแบบสมมุติ** เป็นการกำหนดเรียกชื่อแหล่งโบราณคดีด้วยข้อมูลที่เป็นลักษณะเด่นที่ช่วยบ่งบอกว่าแหล่งนั้นอยู่ที่ใด เช่น การใช้ชื่อหมู่บ้านที่แหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่ หรืออาจใช้ชื่อเรียกตามที่ชาวบ้านเรียกขานและรับรู้กันโดยทั่วไป เช่น แหล่งโบราณสถานบ้านห้วยต้นนุ่น 2 (มอถ่า) หรืออาจใช้ชื่อภูเขา แม่น้ำ หรืออาจเป็นลักษณะเด่นของสภาพแหล่งโบราณคดี เป็นต้น

อีกลักษณะหนึ่งของการตั้งชื่อแหล่งโบราณคดีคือ **การใช้ชื่อหมายเลขรหัส** โดยแหล่งโบราณคดีที่พบในพื้นที่อำเภอปายทั้งหมดใช้ชื่อย่อว่า “PAI” ส่วนแหล่งโบราณคดีทั้งหมดในอำเภอยวนวมใช้ชื่อย่อว่า “KY” ขณะที่แหล่งโบราณคดีที่พบในอำเภอลำปางมะผ้าใช้ชื่อย่อว่า “PMP” นำหน้า จากนั้นจึงตามด้วยหมายเลขเขียนตามหลังชื่อย่อไล่เรียงกันไป เช่น PAI 01, PAI 02, KY 01, KY 02, PMP 01, PMP 02 เป็นต้น ซึ่งถูกจัดเก็บอยู่ในเขตข้อมูลที่เราเรียกว่า “หมายเลขแหล่งโบราณคดี”

3.1.3 การขุดค้น

3.1.3.1 การทำผังบริเวณและผังหลุมขุดค้น

เริ่มต้นการวางผัง โดยการกำหนดหลุมขุดค้นให้อยู่บนเนินที่สูงของบริเวณโป่งน้ำร้อน โดยกำหนดเอาเส้นแกนตามแกนเหนือใต้ และ แกนตะวันออกตะวันตก จุดที่ตัดกันอยู่บริเวณเนินสูงสุด กำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลาง แบ่งโซนออกเป็น 4 โซน และแต่ละเส้นแกนแบ่งออกเป็นระยะห่าง ทีละ 5 เมตร โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้งแหล่งขุดค้น (แผนผังประกอบ) และการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปงได้กำหนดให้หลุมขุดค้นในแต่ละพื้นที่มีขนาด 3x3 เมตร ซึ่งจะกำหนดเรียกชื่อตามทิศ คือ หลุม S1E1 หลุม S1W1 และ หลุม S2W3 และในแต่ละหลุมแบ่งย่อยพื้นที่ออกเป็น 9 ส่วนเช่นเดียวกัน ขนาดเท่าๆ กัน 1x1 เมตร ซึ่งเรียกชื่อตามลำดับหมายเลข 1-9 เรียงลำดับพื้นที่ด้านตะวันตกไปตะวันออก (ซ้าย-ขวา) และด้านเหนือไปใต้ (บน-ล่าง)

จากนั้นกำหนดระดับเส้นสมมติเพื่อใช้ในการวัดระดับนั้นได้กำหนดเสาสาธา (ป่าไม้) ที่ระดับความสูงจากพื้นดิน 100 เซนติเมตรของเสาเป็นจุดกำหนดตายตัว (Fixed point) ใช้เป็นมาตรฐานในการวัดความลึกในหลุมขุดค้น โดยกำหนดให้เป็น Datum point คลุมหลุมทั้งหมดในการวัดระดับความลึก จะใช้ระดับของเส้นสมมติ (Datum line) เป็นเกณฑ์ในการวัด

3.1.3.2 การขุดค้นทางโบราณคดีและการบันทึกข้อมูล

ภายหลังจากวางผังหลุมขุดค้นแล้ว เริ่มต้นโดยการบันทึกสภาพผิวพื้นดิน เพื่อศึกษาลักษณะความสูงต่ำของพื้นที่หลุมขุดค้น ซึ่งการวัดดังกล่าวจะใช้วิธีการแบ่งส่วนหลุมขุดค้นออกเป็น ทีละ 1 เมตร ตามแกนของเส้นรอบหลุม และวัดระดับสมมติทุกๆ 1 เมตรจนทั่วทั้งหลุม จึงได้ลักษณะผิวดินที่มีความสูงต่ำไม่เท่ากัน เพื่อศึกษาในชั้นดินต่อไป

สำหรับวิธีการขุดค้นใช้วิธีการขุดค้นด้วยวิธีการขุดลอก (stripping method) ผสมกับระดับสมมติ โดยลอกชั้นดินออกทีละ 5 เซนติเมตรจากระดับผิวดิน และใช้วิธีการขุดลอกในร่องรอยผิวดิน (feature) เพื่อกำหนดขอบเขตและความลึกของร่องรอย มีการบันทึกโบราณวัตถุหรือร่องรอยผิวดินตามตำแหน่งที่พบพร้อมกับการวัดตำแหน่งโบราณวัตถุโดยใช้การวัดแบบสามมิติแล้วบันทึกลงกระดาษกราฟ เพื่อทราบตำแหน่งของโบราณวัตถุหรือร่องรอยผิวดิน

เครื่องมือที่ใช้ในการขุดค้นเป็นเครื่องมือเบา คือ เกรียง ป้องกันการทำลายหลักฐานที่มีขนาดเล็ก เช่น เศษกระดูกสัตว์ เปลือกหอย เศษภาชนะดินเผา เป็นต้น และเพื่อช่วยสังเกตการเปลี่ยนแปลงของชั้นดิน

หรือร่องรอยพิศวิสัย (feature) เมื่อดินมีการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นดินธรรมชาติจึงเปลี่ยนจากเครื่องมือเบาเป็นเครื่องมือหนัก ประเภทเสียม ชะแลง และจอบ

3.1.3.3 การศึกษาชั้นดิน

ในระหว่างการขุดค้นมีการศึกษาชั้นดินในแต่ละระดับซึ่งประกอบไปด้วย สีดิน ความร่วนเหนียวของดิน ค่าความเป็นกรดต่าง เพื่อเก็บข้อมูลของดินในแต่ละระดับชั้นดิน และดินที่ได้จากการขุดค้นทุกระดับและทุกส่วน ต้องนำไปร่อนในตะแกรง ที่มีความถี่ขนาด 1 มิลลิเมตร และ $\frac{1}{4}$ นิ้ว เพื่อร่อนหาโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุขนาดเล็กและนอกจากนี้หลังจากการขุดค้นเก็บข้อมูลในหลุมขุดค้นยังศึกษาร่องรอยกิจกรรมในแต่ละชั้นดินเพื่อแปลความหมายของลำดับชั้นของวัฒนธรรมของหลุมขุดค้น

3.1.4 การบันทึกข้อมูล³

3.1.4.1 แบบบันทึก

ในการดำเนินงานทางโบราณคดีทั้งการสำรวจและการขุดค้นนั้นจำเป็นต้องมีการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะทำให้นักโบราณคดีสามารถทบทวนรายละเอียดของการทำงานที่ผ่านมาได้ ซึ่งการบันทึกข้อมูลการดำเนินงาน มีดังนี้

- สมุดบันทึกประจำหลุม
เป็นบันทึกประจำวัน (diary record) สำหรับผู้ควบคุมหลุมขุดค้น (supervisor) ในระหว่างการขุดค้นทำการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการทำงาน และรายละเอียดของข้อมูลต่างๆ เช่น ลักษณะของดิน โบราณวัตถุ ร่องรอยต่างๆ ที่พบ และข้อสังเกตต่างๆ เพื่อใช้ประกอบการตีความและแปลความหมายหลักฐานที่ได้จากการขุดค้น
- แบบบันทึกที่ 1: การปฏิบัติงานแต่ละระดับ/ชั้นดิน
- แบบบันทึกที่ 2: การปฏิบัติงานขุดค้นประจำวัน บันทึกสรุปผลการทำงานในแต่ละวัน
- แบบบันทึกที่ 3: ชั้นหลักฐาน/หน่วยของหลักฐาน
- แบบบันทึกที่ 4: ร่องรอยพิศวิสัย (Feature)
- แบบบันทึกที่ 5: ทะเบียนขุด เป็นการบันทึกรายละเอียดของโบราณวัตถุ แต่ละประเภทที่ได้จากการขุดค้น
- แบบบันทึกที่ 6: การถ่ายภาพ เป็นการบันทึกรายละเอียดของภาพถ่าย ซึ่งปัจจุบันบันทึกด้วยกล้องระบบดิจิทัล การเรียงลำดับภาพจึงใช้รหัสตามระบบของกล้อง
- แบบบันทึกที่ 7: บันทึกที่ฝังศพ
- Form # 8 : Radiocarbon Sample Form เป็นแบบบันทึกข้อมูลของตัวอย่างที่มีธาตุคาร์บอนเป็นองค์ประกอบ เช่น ไม้ ถ่าน กระดูก ฯลฯ เพื่อนำไปกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์โดยวิธีคาร์บอน-14 (C-14)

³ แก้ไขและเพิ่มเติมบางส่วน จากเนื้อหาวิธีการศึกษาของ บทที่ ๒ การออกแบบแผนการวิจัยทางโบราณคดี ในรัศมี ชูทรงเดช, รัศมี ชูทรงเดช และคณะรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี), (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2550).

- Form # 9 : Metal Artifacts เป็นแบบบันทึกข้อมูลโบราณวัตถุประเภทโลหะ
- Form # 10 : Flotation Form เป็นแบบบันทึกตัวอย่างดินที่เก็บไว้เพื่อร่อนน้ำหาเมล็ดพืช
- Form # 11 : Soil Description Field Sheet เป็นแบบบันทึกรายละเอียดของดินในหลุมขุดค้น
- แบบบันทึกที่ 12: การวิเคราะห์ภาชนะดินเผา
- แบบบันทึกที่ 13 : การจำแนกประเภทของปากภาชนะดินเผา
- แบบบันทึกที่ 14 : ทะเบียนโบราณวัตถุขึ้นพิเศษ เป็นแบบบันทึกสำหรับบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับโบราณวัตถุที่มีลักษณะพิเศษ มีความสำคัญหรือพบน้อยชิ้น
- แบบบันทึกที่ 15 : โบราณวัตถุประเภทไม้
- Form# 16 : Stratigraphic Profile แบบบันทึกรายละเอียดของผังชั้นดินหลุมขุดค้น
- Form# 17 : Field Study of Sediment and Soil Deposits แบบบันทึกรายละเอียดของชั้นทับถมและเนื้อดินในหลุมขุดค้น
- แบบบันทึกที่ 18: แยกประเภทส่วนต่างๆ ของภาชนะดินเผาชินิด Earthenware
- แบบบันทึกที่ 19 : แบบแยกประเภทกระดูกสัตว์ เป็นการวิเคราะห์กระดูกสัตว์บกและสัตว์น้ำ
- แบบบันทึกที่ 20 : แบบแยกประเภทกระดูกสัตว์ เป็นการวิเคราะห์ขนาดของสัตว์บก
- แบบบันทึกที่ 21 : แบบบันทึกการวิเคราะห์เครื่องมือหิน (1)
- แบบบันทึกที่ 22 : แบบบันทึกการวิเคราะห์เครื่องมือหิน (2)
- แบบบันทึกที่ 23 : แบบบันทึกการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกล (Stoneware)
- แบบบันทึกที่ 24 : แบบบันทึกการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (Earthenware)
- แบบบันทึกที่ 25 : แบบแยกประเภทกระดูกมนุษย์
- แบบบันทึกที่ 26 : ปริมาณภาชนะดินเผาชินิด Stoneware จากแหล่งผลิตต่างๆ
- แบบบันทึกที่ 27 : ปริมาณภาชนะดินเผาชินิด Stoneware จากแหล่งผลิตต่างๆ
- แบบบันทึกที่ 28 : ปริมาณและน้ำหนักเศษภาชนะดินเผา
- แบบบันทึกที่ 29 : โบราณวัตถุประเภทโลหะ
- Form# 30 : Finds' List แบบบันทึกรายการ โบราณวัตถุทั้งหมดจากการขุดค้น

3.1.4.2 การเก็บโบราณวัตถุ

การเก็บโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นให้เก็บแยกในถุงตามประเภทของโบราณวัตถุในแต่ละพื้นที่และระดับ แต่ในกรณีที่พบโบราณวัตถุขึ้นพิเศษต้องแยกถุงเก็บต่างหากออกจากโบราณวัตถุประเภทเดียวกัน ในชั้นสมมติเดียวกัน และในการเก็บโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นจำเป็นต้องให้รายละเอียดของโบราณวัตถุนั้นๆ หน้าที่ โดยการใช้สัญลักษณ์ และตัวย่อ ดังนี้

หมายเลขถุง (Bag number)	# (เรียงลำดับตามพื้นที่และวันที่ขุดค้น เหมือนในทะเบียนถุง)
ชื่อโครงการ	PPK3
ชื่อแหล่งโบราณคดี	MPH 2011
ชื่อหลุม	S1W1, S1E1, S3W2, Baulk S1E1, Baulk S1W1
พื้นที่	Grid 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
ระดับ	O (หมายเลขระดับ) cm.dt., cms.
ประเภทของโบราณวัตถุ	
วันที่	
ผู้บันทึก	

3.1.4.3 การถ่ายภาพ

เป็นการบันทึกข้อมูลอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งต้องกระทำตั้งแต่

- ก่อนการขุดค้น บันทึกสภาพแหล่งปัจจุบันก่อนการขุดค้นหรือเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ
- ขณะขุดค้น เมื่อมีการเปลี่ยนระดับขุดค้นแต่ละชั้นสมมติ การพบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญในชั้นดิน (in situ) หรือร่องรอยพิศวิสัย (feature) เช่น ร่องรอยกองไฟ เสาไม้ เป็นต้น
- การขุดค้นสิ้นสุดลง ต้องบันทึกสภาพภายหลังการกลบหลุมที่ทำการขุดค้นเสร็จสิ้นแล้ว

3.1.4.4 แผนผัง

เป็นการบันทึกตำแหน่ง และความลึกของหลักฐานประเภทต่างๆ และร่องรอยพิศวิสัยต่างๆ ที่ปรากฏในชั้นดิน ด้วยมาตราส่วน เช่น 1: 10, 1: 20 และ 1: 50 cm. และบอกถึงรายละเอียดของแต่ละแผนผัง ตั้งแต่ชื่อโครงการ ชื่อแหล่งขุดค้น แผนผังที่ พื้นที่ ระดับ วันที่บันทึก และผู้บันทึก โดยการขุดค้นครั้งนี้มีแผนผังดังนี้

- แผนผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีที่ทำการขุดค้น ซึ่งได้แสดงพื้นที่ขุดค้นแต่ละหลุม ในแผนผังบริเวณของแหล่งโบราณคดี
- แผนผังชั้นระดับสมมติ (level map) เป็นการบันทึกตำแหน่งการกระจายตัวของโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุที่พบในหลุมขุดค้น ตั้งแต่ระดับชั้นผิวดินบนลงไป (สมัยปัจจุบัน) ตามระดับชั้นดินสมมติที่ทำการขุดค้น ในแต่ละหลุม
- แผนผังของผนังชั้นดิน (stratigraphic map หรือมักเรียกว่า profile) เป็นการบันทึกชั้นดินที่ได้แบ่งจากผนังหลุมขุดค้น เพื่อบันทึกลักษณะและรายละเอียดของชั้นดินที่มีทับถมอยู่ภายในแหล่งโบราณคดี

3.1.4.5 การจัดจำแนกโบราณวัตถุเบื้องต้น

โบราณวัตถุที่พบในระหว่างการขุดค้น และการร่อนดิน ต้องนำมาจัดจำแนก และแยกเก็บตามประเภทของหลักฐาน เพื่อที่จะนำไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และวิธีสถิติต่อไป โดยหลักฐานทางโบราณคดีสามารถแยกประเภทได้ดังนี้

- เศษภาชนะดินเผา (sherd)
- เครื่องมือหิน (stone tool) สามารถแยกเก็บได้เป็นแกนหินกะเทาะ (core) และสะเก็ดหินกะเทาะ (flake) เครื่องมือหิน ที่มีร่องรอยการใช้งานต้องใช้กระดาษห่อ เพื่อป้องกันการกระแทก
- กระดูกสัตว์ และฟันสัตว์ การเก็บเบื้องต้น ใช้กระดาษเช็ดบาง (กระดาษทิชชู) ห่อ เพื่อให้กระดูกเคลื่อนที่น้อยที่สุดแล้วห่อด้วยกระดาษอีก 1 ชั้น ปิดผนึกด้วยกระดาษขาว และเก็บไว้ในกล่องพลาสติกที่มีซิลิกาเจล (silica gel) รองอยู่ก้นกล่อง ปูทับด้วยสำลี และอัดด้วยสำลีให้แน่นกล่อง เพื่อป้องกันการกระแทก
- เปลือกหอย
- เมล็ดพืชที่ถูกเผาไฟต้องห่อด้วยกระดาษนุ่มหรือสำลีแล้วใส่กล่อง เพื่อป้องกันการแตก
- ถ่านไม้หรือเถาถ่าน เป็นหลักฐานที่สำคัญที่จะนำไปศึกษาวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ และหาอายุโดยวิธี radiocarbon ดังนั้นการเก็บตัวอย่างถ่าน ต้องกระทำในหลุมขุดค้นทันทีห้ามมิให้ถ่านสัมผัสกับออกซิเจนเกินไป เพราะอาจทำให้ผลการวิเคราะห์เปลี่ยนแปลงไป การเก็บต้องเก็บใส่กระดาษฟอยล์ (foil) โดยใช้กรวย ห้ามใช้มือจับถ่านโดยตรง เพราะจะทำให้ค่าอายุบิดเบือนไป และไม่ควรเก็บซ้อนทับกันจนทำให้ถ่านแตก

3.1.4.6 การเก็บตัวอย่างดิน

เก็บ 2 ตัวอย่าง คือ

1) **Soil sample** เป็นตัวอย่างสำหรับวิเคราะห์ทางเคมี เพื่อหาองค์ประกอบของดิน โดยเก็บตัวอย่างละประมาณ 1 กิโลกรัม ส่วนใหญ่เก็บจากผนังหลุมขุดค้นตามชั้นดิน ภายหลังจากแบ่งและทำแผนผังของผนังชั้นดินเสร็จสิ้นในการเก็บต้องล้างทำความสะอาดเครื่องทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนชั้นดิน เพื่อป้องกันการปะปนของหลักฐานจากชั้นดินแต่ละชั้น

2) **TL Sample** เป็นตัวอย่างดินเพื่อนำไปใช้หาอายุทางวิทยาศาสตร์ ด้วยวิธีการ Thermoluminescence (TL) หรือเรียกว่า วิธีการเรืองแสงด้วยความร้อน ซึ่งเป็นการประยุกต์มาจากศึกษา ในด้านธรณีศาสตร์ ที่มีการหาช่วงเวลาของการสะสมตัวของชั้นดิน โดยมาจากหลักการที่ว่าเม็ดดินที่เริ่มตกตะกอนจะถูกกลบฝังสัญญาณ TL ที่มีอยู่เดิมจากหินต้นกำเนิด ด้วยแสงสว่างและพลังความร้อนของดวงอาทิตย์ ซึ่งพบว่าชนิดของดินที่เหมาะสมในการหาอายุด้วยวิธี TL นี้เป็นดินลมหอบ ดินที่สะสมตัวโดยทางน้ำที่ไหลเอื่อยๆ และดินที่ตกตะกอนในหนองน้ำหรือทะเลสาบ เท่านั้น ซึ่งดินในหลุมขุดค้นของแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่งพบว่ามีลักษณะดังกล่าว โดยเฉพาะชั้นดินทรายที่สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินที่เกิดจากการสะสมตัวโดยลำน้ำ

วิธีการ เก็บตัวอย่าง ได้เก็บตัวอย่างดินในตอนกลางคืนหรือระหว่างการเก็บตัวอย่างต้องทำให้บริเวณที่เก็บไม่มีแสงใดๆ เพื่อป้องกันแสงสว่างที่อาจทำให้ค่าอายุคลาดเคลื่อน อุปกรณ์ในการเก็บ ได้แก่ ท่อพีวีซี วิธีการ คือ ตอกฝังท่อพีวีซีเข้าไปในผนังชั้นดินในบริเวณตำแหน่งชั้นดินที่ต้องการเก็บตัวอย่าง เมื่อได้ตัวอย่างดินจากชั้นดินที่ต้องการแล้ว ห่อปิดท่อพีวีซีด้วยกระดาษให้แน่น เพื่อป้องกันแสงรบกวน จากนั้นเก็บท่อพีวีซีที่ภายในมีตัวอย่างดินไว้ในถุงพลาสติกสีดำหนาที่บีกชั้นหนึ่งพร้อมกับเขียนรายละเอียดตำแหน่งที่เก็บตัวอย่างกำกับไว้บนถุง

3.1.4.7 การจัดแบ่งชั้นดิน

เป็นการแบ่งตามการทับถมทางธรรมชาติ ซึ่งสังเกตจากความแตกต่าง และการเปลี่ยนแปลงของ องค์ประกอบในเนื้อดิน สีดิน และประเภทของหลักฐานที่พบในชั้นดิน จากนั้นบันทึกลงในแผนผัง รวมทั้งอธิบาย รายละเอียดของแต่ละชั้นดิน

กำหนดการเรียกชื่อชั้นดินเรียงตามลำดับการทับถมตามธรรมชาติจากพื้นผิวดินสมัยปัจจุบัน (ชั้นบนสุด) ลงไปถึงชั้นดินล่างสุด และเรียกชั้นดินแทรกตามชั้นดินหลักตามด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษตัวพิมพ์เล็ก เช่น 1a, 1b

3.1.4.8 การจัดลำดับชั้นทับถม

ภายหลังจากที่ได้ทำการแบ่งชั้นดินและนำข้อมูลของประเภทหลักฐานต่างๆที่พบ มาทำการวิเคราะห์และ แบ่งชั้นทางวัฒนธรรมเพื่อเรียงลำดับยุคสมัยตามกฎการทับถม (law of superposition) ซึ่งตามกฎหมายของการทับถม ชั้น หลักฐานที่มีอายุมากควรที่จะอยู่ใต้ชั้นหลักฐานที่มีอายุน้อยกว่า ตัวอย่างเช่น ในชั้นดินของวัฒนธรรมโลหะ ไม่ หลักฐานที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเศษภาชนะดินเผา และบางส่วนพบร่องรอยของเสาไม้ซึ่งเป็นชั้นดินชั้นบนที่มีอายุน้อยกว่าที่ตัดผ่านลงไป ในชั้นดินของวัฒนธรรมเครื่องมือหินที่มีอายุเก่ากว่า ด้วยหลักของการทับถมสามารถ นำมาใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลำดับการทับถมของชั้นวัฒนธรรมแต่ละชั้น ว่าชั้นใดมาก่อนหรือหลัง ซึ่ง ข้อมูมหมายถึงการทำความเข้าใจและจัดลำดับวัฒนธรรมเบื้องต้นด้วย นอกจากนี้ การตรวจสอบหาอายุด้วยวิธี คาร์บอน 14 ยังเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถนำผลที่ได้มาช่วยในการจัดลำดับและกำหนดอายุสมัยทางวัฒนธรรมให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

3.1.5 การวิเคราะห์โบราณวัตถุ

โบราณวัตถุที่เก็บรวบรวมจากการสำรวจพื้นผิว จะเลือกเก็บเฉพาะตัวอย่างที่เป็นตัวแทนเท่านั้นและ นำมาจัดจำแนกประเภทของโบราณวัตถุ เพื่อทำความเข้าใจถึงความหลากหลายและจำนวนของโบราณวัตถุที่ กระจายอยู่ในแหล่งโบราณวัตถุ ซึ่งช่ว ยให้สันนิษฐานอายุสมัยและประเภทของแหล่งโบราณคดีได้ในเบื้องต้น โดยมีวิธีการวิเคราะห์จากการจัดจำแนกประเภทของโบราณวัตถุดังนี้

3.1.5.1 การวิเคราะห์โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา มีการจัดจำแนกดังนี้

ก) การทำความสะอาดเศษภาชนะดินเผา ถือเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องปฏิบัติ เพราะเศษภาชนะดินเผาที่พบ ส่วนใหญ่นั้นปะปนกับพื้นผิวดิน จึงต้องทำความสะอาดโดยใช้แปรงสีฟันจุ่มกับน้ำสะอาดจากนั้นจึงจัดให้ เห็นลวดลายและผิวจริงของเศษภาชนะ ดินเผา และนำมาตากให้แห้ง เพื่อนำมาทำการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป (รูปที่ 3.6)

ข) วิธีการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผา สำหรับขั้นตอนนี้ได้ทำการจัดจำแนกโดยการบันทึกลงในแบบ บันทึกการจัดจำแนก ซึ่งมีข้อมูลดังนี้ (รูปที่ 3.7)

1. การจัดจำแนกตามเนื้อดินของเศษภาชนะดินเผา โดยแบ่งประเภทของเนื้อดิน 3 ประเภท ได้แก่ ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (earthenware) ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง (stoneware) และภาชนะดินเผาประเภทเนื้อกระเบื้อง (porcelain)
2. การจัดจำแนกตามชิ้นส่วนของเศษภาชนะดินเผา โดยแบ่งเป็น

-ชิ้นส่วนปากภาชนะดินเผา (rim) สำหรับชิ้นส่วนปาก แบ่งเป็น ปากโค้งเข้า ปากโค้งออก และปากตรง

-ชิ้นส่วนคอภาชนะดินเผา (neck)

-ชิ้นส่วนไหล่ภาชนะดินเผา (shoulder) สำหรับชิ้นส่วนไหล่ แบ่งเป็น ไหล่มีสันและ ไหล่ไม่มีสัน

-ชิ้นส่วนลำตัวภาชนะดินเผา (body)

-ชิ้นส่วนฐานภาชนะดินเผา (base) สำหรับชิ้นส่วนไหล่ แบ่งเป็นฐานแบนและฐานมีเชิง

3. การจัดจำแนกตามลักษณะการตกแต่งลวดลาย ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการเคลือบ ลายขีดขีด การเขียนสี การกดประทับ รวมถึงการตกแต่งแบบอื่นนอกเหนือจากการตกแต่งดังกล่าวมาข้างต้น

4. การวัดขนาดและชั่งน้ำหนักของแต่ละชิ้นส่วนของเศษภาชนะ ดินเผา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชิ้นส่วนปากของภาชนะดินเผาได้มีการวัดเส้นผ่านศูนย์กลางของขอบปาก เพื่อทราบถึงความกว้างของขอบปากภาชนะนั้น ซึ่งสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ในเรื่องของรูปทรงของภาชนะที่พบได้ต่อไป

ค) การวาดภาพลายเส้นเศษภาชนะดินเผา โดยมีหลักการเลือกตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากการสำรวจภาคสนามและเป็นชิ้นที่สามารถมองเห็นรูปทรงและลวดลายที่พิเศษนอกเหนือจากชิ้นอื่นที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในดินแดนล้านนา มาทำการวาดภาพลายเส้นเพื่อบันทึกเก็บลวดลายที่ละเอียดและชัดเจนมากยิ่งขึ้น (รูปที่ 3.8)

ง) การถ่ายภาพเศษภาชนะดินเผา ในการถ่ายภาพเศษภาชนะดินเผาเป็นการถ่ายภาพทีละชิ้น เพื่อบันทึกรายละเอียดของเศษภาชนะดินแต่ละชิ้นและเพื่อนำมาใช้ประโยชน์สำหรับผู้สนใจในรายละเอียดของเศษภาชนะดินเผาได้ต่อไป

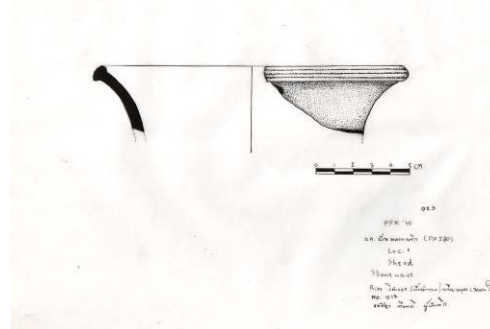
จ) นำข้อมูลทีบันทึกมาทำการวิเคราะห์ประมวลผลวิเคราะห์เบื้องต้น

รูปที่ 3.6 การทำความสะอาดเศษภาชนะดินเผา

รูปที่ 3.7 ขั้นตอนบางส่วนการจำแนกเศษภาชนะดินเผา

รูปที่ 3.8 ตัวอย่างภาพวาดลายเส้นเศษภาชนะดินเผา

3.1.5.2 การวิเคราะห์โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือหิน

- ก) การทำความสะอาดเครื่องมือหิน ถือเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับเศษภาชนะดินเผา เพราะเครื่องมือหินที่พบนั้นปะปนกับพื้นผิวดิน จึงต้องนำมาทำความสะอาดโดยการใช้แปรงสีฟันจุ่มกับน้ำสะอาดจากนั้นจึงขัดให้เห็นลวดลายและผิวจริงของเครื่องมือหิน และนำมาตากให้แห้งเพื่อนำมาทำการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป (รูปที่ 3.9)
- ข) สำหรับเครื่องมือหินกะเทาะที่จะนำไป ศึกษาร่องรอยการใช้งาน (*used-wear*) และร่องรอยอินทรีย์ (*residue*) จะไม่ล้างทำความสะอาด และจะห่อด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์เพื่อกันการกระทบบริเวณส่วนขอบของเครื่องมือ
- ค) การจัดจำแนกเครื่องมือหิน สำหรับขั้นตอนนี้ได้ทำการจัดจำแนกโดยการบันทึกลงในแบบบันทึกการจัดจำแนก ซึ่งมีข้อมูลดังนี้
 1. การจัดจำแนกชิ้นส่วนของเครื่องมือหิน ตามขั้นตอนการผลิต โดยแบ่งเป็นชิ้นส่วนเครื่องมือหินประเภทแกนหิน (core) และชิ้นส่วนเครื่องมือหินประเภทสะเก็ดหิน (flake) ซึ่งเครื่องมือหินประเภทสะเก็ดหินนั้นสามารถแบ่งได้ดังนี้ เครื่องมือหินประเภทสะเก็ดหินปฐมภูมิ (primary flake) เครื่องมือหินประเภทสะเก็ดหินทุติยภูมิ (secondary flake) และเครื่องมือหินประเภทสะเก็ดหินตติยภูมิ (tertiary flake) (รูปที่ 3.10)
 2. การจัดจำแนกตามประเภทของเครื่องมือหิน โดยแบ่งเป็นเครื่องมือหินประเภทหินกะเทาะ เครื่องมือหินประเภทหินลับ เครื่องมือหินประเภทหินขัด และเครื่องมือหินประเภทหมอน (hammer) รวมถึงดูร่องรอยเครื่องมือหินว่ามีการใช้งานหรือไม่
 3. การจัดจำแนกตามชนิดของหิน เช่น หินกรวดแม่น้ำ (quartzite) หินแอนดีไซต์ (andesite) หินเชิร์ต (chert) เป็นต้น
 4. การวัดขนาดและชั่งน้ำหนัก ซึ่งการวัดขนาดนั้นจะวัดขนาดความกว้าง ความยาวและความหนา ส่วนการชั่งน้ำหนักของเครื่องมือหินนั้นชั่งแต่ละชิ้น
- ง) การถ่ายภาพเครื่องมือหิน เป็นการถ่ายภาพ เพื่อบันทึกรายละเอียดของเครื่องมือหินแต่ละชิ้น
- จ) การนำข้อมูลที่บันทึกลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อประมวลผลการวิเคราะห์เบื้องต้น

รูปที่ 3.9 การทำความสะอาดเครื่องมือหิน

รูปที่ 3.10 ขั้นตอนบางส่วนในการจำแนกเครื่องมือหิน

3.1.5.3 การวิเคราะห์โบราณวัตถุประเภทกล้องยาสูบ (มูยา)

- ก) การทำความสะอาดกล้องยาสูบ ถือเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องปฏิบัติ เพราะกล้องยาสูบที่พบนั้นปะปนกับพื้นผิวดิน จึงต้องนำมา ทำความสะอาดโดยการใส่แปรงสีฟันจุ่มกับน้ำสะอาดจากนั้นจึงจัดให้เห็น ลวดลายของกล้องยาสูบ และนำมาตากให้แห้ง เพื่อนำมาทำการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป
- ข) การจัดจำแนก ขั้นตอนนี้ได้ทำการจัดจำแนกตามรูปแบบและลวดลายตกแต่ง จากนั้นชั่งน้ำหนักและ นับปริมาณกล้องยาสูบที่พบ เพื่อดูปริมาณและความหนาแน่นของกล้องยาสูบที่พบของแหล่งโบราณคดี แต่ละแห่ง
- ค) การวาดภาพลายเส้น เพื่อเป็นการลงรายละเอียดลวดลายกล้องยาสูบที่พบ
- ง) การถ่ายภาพ เป็นการถ่ายภาพรวม และเลือกชิ้นเด่นเพื่อเป็นตัวแทน
- จ) การนำข้อมูลที่ยันทึกลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อประมวลผลเบื้องต้น

3.1.5.4 การวิเคราะห์เจดีย์และโบราณสถาน

- ก) ถ่ายภาพของเจดีย์และโบราณสถานร้างและที่ยังใช้งานในปัจจุบันอย่างละเอียด
- ข) วาดแผนผัง วัดขนาดของเจดีย์และโบราณสถานร้าง หากเป็นโบราณสถานที่ยังใช้งานอยู่จะถ่ายภาพ อย่างละเอียด (รูปที่ 3.11)
- ค) เปรียบเทียบรูปแบบของเจดีย์และโบราณสถานกับแหล่งโบราณคดีอ้างอิงในสมัยต่างๆ
- ง) บันทึกและประมวลผลข้อมูลเชิงพรรณนา เพื่อกำหนดอายุของโบราณสถานเบื้องต้น

รูปที่ 3.11 การวัดขนาดของแหล่งโบราณสถาน

3.1.5.5 การวิเคราะห์โบราณวัตถุสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

- ก) ถ่ายภาพของของโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีอย่างละเอียด
- ข) วาดแผนผัง วัดขนาด และบันทึกข้อมูล รายละเอียดของแหล่งโบราณคดี เช่น ลักษณะทำเลที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ เป็นต้น
- ค) เปรียบเทียบรูปแบบของโบราณวัตถุและสภาพแหล่งโบราณคดีกับข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2
- ง) บันทึกและประมวลผลข้อมูลเชิงพรรณนา เพื่อกำหนดอายุของโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีเบื้องต้น และทราบหน้าที่ของโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดี โดยวิเคราะห์ร่วมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ และ คำบอกเล่าของผู้ร่วมสมัยหรือเหตุการณ์

รูปที่ 3.12 และ รูปที่ 3.13 ตัวอย่างขั้นตอนการทำงานขณะสำรวจเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2

3.2 หน่วยของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (Unit of analysis)

หน่วยของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ และเรื่องภูมิทัศน์ทางโบราณคดี หน่วยของการวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ระดับเพื่อให้ช่วยอธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว คือ ระดับของแหล่งโบราณคดี (Site) ระดับท้องถิ่น (Local) และระดับภูมิภาค (Region)

สำหรับการวางแผนงานวิจัยในพื้นที่อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ทีมวิจัยได้ทำการศึกษาทั้งในระดับแหล่งโบราณคดี ท้องถิ่น และภูมิภาค (Regional sequence)⁴ เพื่อให้ครอบคลุมความหลากหลายของแหล่งโบราณคดีที่นั่นจะเป็นตัวแทนของการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีพ การตั้งถิ่นฐานและการเคลื่อนย้ายของคนในอดีต โดยใช้แนวคิดเรื่องวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมและการศึกษาข้ามวัฒนธรรมจากข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีและชาติพันธุ์วิทยาของกลุ่มคนที่หาอาหารตามธรรมชาติของป่าเขตร้อนเป็นหลัก เช่น ในวงจรการเคลื่อนย้ายของคนในช่วงเวลาเดียวกันอาจทำให้เกิดแหล่งโบราณคดีหลายประเภท เช่น แหล่งที่พักอาศัยชั่วคราว แหล่งทรัพยากร/วัตถุดิบ แหล่งผลิต แหล่งฝังศพ แหล่งพิธีกรรม เป็นต้น⁵

⁴ G. L. Peterkin and H. Price (eds), "Regional Approaches to Adaptation" in **Late Pleistocene Western Europe**, Bar International Series 896, (Oxford : Biddles, Ltd, 2000).

⁵ Karl L. Hutterer, William K. Macdonald, **House Built**, on Scatted Poles: Prehistory and Ecology in Negros, Oriental, Philippines, (Cebu: San Carlos Publication, 1982).

ในที่นี้ “แหล่งโบราณคดี” หมายถึง สถานที่พบหลักฐานของวัตถุทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงกิจกรรมของคนในอดีต และมักจะพบของรวมกันเป็นกลุ่ม⁶

“ท้องถิ่น” หมายถึง การศึกษาเฉพาะแหล่งโบราณคดี และพื้นที่รอบๆ โดยดำเนินการสำรวจ ขุดค้น หรือศึกษาจากแหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นในพื้นที่วิจัย เพื่อสร้างลำดับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีว่ามีประวัติการทับถมหรือการอยู่อาศัยของคนในยุคสมัย เป็นแหล่งโบราณคดีประเภทใด และเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีที่พบจากการสำรวจรอบๆ สำหรับในพื้นที่วิจัย “ท้องถิ่น” หมายถึง แหล่งโบราณคดีที่พบในแต่ละอำเภอ

“ภูมิภาค” หมายถึง การศึกษาแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ระดับของภูมิภาคมีหลายระดับขึ้นอยู่กับปัญหาในการทำวิจัย และการกำหนดขอบเขตพื้นที่โดยมีการเกณฑ์ที่ชัดเจน⁷ เช่นการใช้ภูมิประเทศเป็นหลักในการแบ่งพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มน้ำภูเขา ที่ราบ เป็นต้น เช่น กลุ่มแม่น้ำมูล-ชี หรือการใช้ขอบเขตของมหาดไทย เช่นภาคเหนือหรือจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน น่าน เป็นต้น

ดังนั้นการดำเนินงานสำรวจภายในพื้นที่ที่กำหนด เพื่อประเมินว่ามีแหล่งโบราณคดีประเภทใดบ้างจำนวนเท่าไร มีการอยู่อาศัยมาที่สมัย เช่น งานโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ชัดเจนกว่าภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพราะมีดำเนินงานทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่องทั้งการขุดค้นและการสำรวจ⁸ ข้อดีของการทำงานในระดับภูมิภาคคือ การมองเห็นภาพรวมของการปฏิสัมพันธ์ของคนในแนวระนาบที่ชัดเจนกว่าการศึกษาเฉพาะแหล่งโบราณคดี สำหรับในพื้นที่วิจัย “ภูมิภาค” หมายถึง แหล่งโบราณคดีที่พบในสามอำเภอในแม่ฮ่องสอน และหากเมื่อมีการสำรวจเพิ่มเติมขนาดของภูมิภาคก็จะใหญ่ขึ้นตามพื้นที่ศึกษา

3.3 เกณฑ์ในการกำหนดอายุและประเภทของแหล่งโบราณคดี

การกำหนดอายุและประเภทของแหล่งโบราณคดีถือว่าเป็นข้อมูลส่วนสำคัญที่สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแหล่งโบราณคดีทั้งในด้านการใช้พื้นที่แต่ละสมัยและพัฒนาการทางวัฒนธรรม ดังนั้นในหัวข้อนี้จึงขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับเกณฑ์ในการระบุอายุและประเภทของแหล่งโบราณคดี ในพื้นที่ที่วิจัยใช้หลักเกณฑ์ตามโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน⁹

⁶ David Hurst Thomas and Robert L. Kelly, *Archaeology* (Belmont, CA : Thomson/Wadsworth, 4 editions, 2006), 78.

⁷ G. L. Peterkin and H. Price (eds), “Regional Approaches to Adaptation” in *Late Pleistocene Western Europe*, 2-5.

⁸ กรมศิลปากร *โบราณคดีศึกษา* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, 2531. กรมศิลปากร, *โบราณคดีภาคเหนือ: เมืองแม่มาออบหลวง บ้านยางทองใต้* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2534. D. Bayard, “Model, scenarios, sariables. and suppositions Approaches to the rise of social complexity in mainland Southeast Asian, 700BC-500AD.” in *Early Metallurgy, trade, and Urban Centres in Thailand and Southeast Asia*, (Bangkok: White Lotus, 1992). Charles F. Higham, *The Archaeology of Mainland Southeast Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

⁹ รัศมี ชูทรงเดชและคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การสำรวจแหล่งโบราณคดี โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546)

3.3.1 การกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดี

จากการสำรวจนั้น สามารถทำได้เพียงอาศัยการเปรียบเทียบ (relative dating) จากรูปแบบโบราณวัตถุเด่นที่พบในแหล่งโบราณคดี โดยพิจารณาว่าหลักฐานชิ้นนั้นจัดอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์หรือสมัยประวัติศาสตร์ ตามแนวคิดพัฒนาการวัฒนธรรมที่เป็นเทคโนโลยีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ เช่นแหล่งที่พบเครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินขัด สามารถจัดได้ว่าอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สำหรับแหล่งที่พบสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐหรือพบเศษภาชนะที่เปรียบเทียบได้ว่าเหมือนกับเศษภาชนะสมัยประวัติศาสตร์ จะกำหนดให้เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บางครั้งอาจสามารถกำหนดอายุของแหล่งในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์เป็นช่วงปีที่เฉพาะลงไปได้ โดยการเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นซึ่งมีอายุแน่ชัดเป็นตัวเทียบอายุ

สำหรับการจัดลำดับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีนั้น ใช้เกณฑ์ที่โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ เสนอไว้เบื้องต้น เพื่อใช้เป็นกรอบของเวลาในการศึกษาแหล่งโบราณคดีในพื้นที่วิจัย อายุของแต่ละยุคสมัยอาจมีการเปลี่ยนแปลง หากมีการขุดค้นใหม่ในพื้นที่อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมที่ได้ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์เพิ่มเติม

3.3.2 ประเภทของแหล่งโบราณคดี

หมายถึงพื้นที่แห่งนั้นมีร่องรอยของมนุษย์ที่เข้ามาประกอบกิจกรรมอะไร โดยมีเกณฑ์การพิจารณาจากประเภทและลักษณะรูปแบบหลักฐานทั้งหมดที่พบว่ามีมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือกิจกรรมอะไร เช่น แหล่งที่มีเครื่องมือหินกะเทาะที่ขุดพบอยู่ใกล้สระเกิดจากการกะเทาะ สามารถอธิบายว่าเป็นแหล่งผลิต หรือการพบโครงกระดูกมนุษย์และชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ ซึ่งอธิบายได้ว่าเป็นแหล่งที่ฝังศพในวัฒนธรรมโลงไม้ แหล่งที่มีสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐจะให้แหล่งโบราณสถาน หากไม่พบหลักฐานที่ระบุหน้าที่แน่ชัด หรือแหล่งที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปของแต่ละสมัย และไม่มีโบราณวัตถุบ่งชี้อย่างเช่นสระเกิดหินกะเทาะหรือชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ อาจอธิบายได้ว่าเป็นแหล่งประเภทที่อยู่อาศัยชั่วคราว เป็นต้น

3.4 สรุป

การออกแบบงานวิจัยตามโจทย์หลักของโครงการวิจัยฯ ได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยทางโบราณคดีในการแสวงหาความรู้ โดยมีวิธีการรวบรวมความรู้ตั้งแต่การทบทวนวรรณกรรม การรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจการขุดค้นและการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี และมีการกำหนดหน่วยของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลเพื่อศึกษาเรื่องการปฏิสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อม และภูมิทัศน์ทางโบราณคดี จากนั้นจึงนำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาสังเคราะห์และประมวลผล เพื่อตีความและตอบคำถามโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้

บทที่ 4

บทสังเคราะห์

รัศมี ชูทรงเดช

วอภัญญา ณ หนองคาย, และสมอวิล สุขเลี้ยง

บทนี้นำเสนอการสังเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม และการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน อ.ปาย เพื่อสืบสร้างองค์ความรู้ของคน สังคมและวัฒนธรรมในอดีตว่ามีความเป็นมาอย่างไร สำหรับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม สังเคราะห์ข้อมูลได้เป็น 2 ยุค คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคสมัยประวัติศาสตร์

4.1 คน สังคมและวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์

รัศมี ชูทรงเดช

การสังเคราะห์ภาพรวมเพื่อสืบสร้าง (Reconstruct) เรื่องราวของคน สังคมและวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม นั้น ผู้เขียนนำเอาข้อมูลที่ค้นพบจากการดำเนินงานของโครงการการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2554¹ ประมวลรวมกับงานวิจัยเดิมของโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง-สอง² (ดูรายละเอียดในรายงานฉบับสมบูรณ์ ด้าน โบราณคดี เล่มที่ ๓ การสำรวจทางโบราณคดี)

4.1.1. ภาพรวมของก่อนประวัติศาสตร์ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

4.1.1.1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม

การจัดลำดับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมตามรูปแบบของหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมด 20 แหล่ง แบ่งได้เป็น 3 สมัยหลัก (ตารางที่ 1) คือ ร่องรอยของคนในสมัยไพลสโตซีนตอนปลายและโฮโลซีนตอนต้น จำนวน 15 แหล่ง สมัยโฮโลซีนตอนกลางเพียง 1 แหล่ง และสมัยโฮโลซีนตอนปลาย 4 แหล่ง ซึ่งช่วยยืนยันการตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มภายในจังหวัดแม่ฮ่องสอนว่ามีคนก่อนประวัติศาสตร์เคลื่อนย้ายและอยู่อาศัยในบริเวณนี้มาอย่างยาวนาน

¹ รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ), รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2552, รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ), รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2, 2553.

² รัศมี ชูทรงเดชและคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ 1-8, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงจำนวนแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ ของแต่ละอำเภอ

พื้นที่	ช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์		
	สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย-โฮโลซีนตอนต้น (วัฒนธรรมหินกะเทาะ)	สมัยโฮโลซีนตอนกลาง (วัฒนธรรมหินขัด)	สมัยโฮโลซีนตอนกลาง (วัฒนธรรมโลงไม้)
อำเภอปาย	10	-	2
อำเภอปางมะผ้า	1	1	2
อำเภอขุนยวม	4	-	-
จำนวนรวม	15	1	4

4.1.1.2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับสิ่งแวดล้อมที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การเลือกที่อยู่อาศัย และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเลือกตั้งถิ่นฐานในวัฒนธรรมหินกะเทาะ คนก่อนประวัติศาสตร์มักจะเลือกอยู่ในทำเลที่ตั้งที่ปลอดภัยและใกล้แหล่งทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องมือหินกะเทาะหรืออาหาร ที่อยู่อาศัยที่อยู่ประจํามักเป็นเพิงผา และที่อยู่อาศัยชั่วคราวมักเป็นเนินเขา ที่ราบเนินเขา ที่ราบบนยอดเขา สันเขา และที่ลาดเนินเขา ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงในปัจจุบัน³ การขุดค้นแหล่งโบราณคดี โป่งน้ำร้อนเมืองเปง อำเภอปาย⁴ แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยใกล้กับโป่งน้ำร้อนอย่างต่อเนื่อง น้ำร้อนน่าจะมีการใช้ประโยชน์มาตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นสำหรับการทำอาหารให้สุก หรือทำให้เกิดความอบอุ่นในช่วงฤดูหนาว ส่วนที่ฝั่งศพ ในวัฒนธรรมโลงไม้ มีการเลือกทำเลในการฝังศพภายใต้ที่ถ้ำบนยอดเขา และถ้ำลึกที่ลงไปโพรงถ้ำใต้ที่ถ้ำเขาหรือภูเขาหินปูน ภายในมีหลายโลง ภายในถ้ำพื้นที่ราบสำหรับวางโลงศพ ซึ่งเป็นที่ฝังศพรวม อาจจะเป็นของครอบครัว เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำโลงลงรัก แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ แหล่งโบราณคดีถ้ำจำโบ แหล่งโบราณคดีถ้ำบ่อไคร้ เป็นต้น

สำหรับปฏิสัมพันธ์ของคนอยู่อาศัยบนพื้นที่สูงกับคนที่บนพื้นที่ราบนั้น ในแง่วิธีการศึกษาทางโบราณคดีจะศึกษาจากของต่างถิ่นที่เป็นของหายาก ไม่ ไข่วัสดุที่พบได้ทั่วไปในท้องถิ่น และมักเป็นสิ่งที่ไม่ได้ใช้ในชีวิตประจำวัน หลักฐานทางโบราณคดีและการขุดค้นแสดงว่าในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย-โฮโลซีนตอนต้น (วัฒนธรรมหินกะเทาะ) และสมัยโฮโลซีนตอนกลาง (วัฒนธรรมหินขัด) ไม่มีความชัดเจนในเรื่องนี้ เนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือหินกะเทาะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันมาก แสดงให้เห็นว่าเป็นน่าจะจัดอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน ยังไม่ปรากฏความหลากหลายทางวัฒนธรรมเหมือนหลักฐานในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย (เช่นแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี) อย่างไรก็ตามหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าคนก่อนประวัติศาสตร์รู้จักใช้พื้นที่ในทุกกระบวนนิเวศทั้งในที่สูงและที่ราบ และมีการเคลื่อนย้ายบ่อยๆ ตามแหล่งทรัพยากร ยังไม่ตั้งหลักปักฐานเป็นหมู่บ้าน ต่อมาในสมัยโฮโลซีนตอนปลาย (วัฒนธรรมโลงไม้) เริ่มมีหลักฐานของสิ่งของที่มาจากต่างถิ่น เช่น ลูกปัดแก้ว หอยเบี้ย

³ อุดมลักษณ์ สุนทรกุล, “การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี: ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบนพื้นที่สูงในเขต อ.ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

⁴ สมถวิล สุาเดียงและวอภัญญา ณ หอนกคาย, รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปายปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) 2555.

เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก แสดงให้เห็นว่าเริ่มมี การปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนสิ่งของกับกลุ่มคนต่างถิ่นฐาน ซึ่งอาจจะเป็นคนที่ตั้งหลักปักฐานในที่ราบ เพราะในช่วงระยะเวลาเดียวกันในภูมิภาคอื่นๆ ปรากฏความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชุมชน มีการตั้งชุมชนระดับหมู่บ้านบนพื้นที่ราบและทำกิจกรรม มักพบแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ราบริมน้ำ หรือเนินใกล้น้ำ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ จังหวัดลำพูน แหล่งโบราณคดีโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

ตารางที่ 4.2 ตารางการเลือกตั้งถิ่นฐานของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปาย –ปางมะผ้า–ขุนยวม

พื้นที่	ลักษณะสภาพที่ตั้ง							
	ถ้ำ	เพิงผา	เนินเขา	ที่ราบเนินเขา	ที่ราบบนยอดเขา	ยอดเขา	สันเขา	ที่ลาดเนินเขา
อำเภอปาย	2	3	2	3	0	1	1	0
อำเภอปางมะผ้า	3	0	0	0	1	0	0	0
อำเภอขุนยวม	0	1	0	0	1	0	0	2
รวม	5	4	2	3	2	1	1	2

หลักฐานทาง โบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีแหล่งโบราณคดีมีการใช้งานในหน้าที่ที่แตกต่างกันในวัฒนธรรมหินกะเทาะโดยใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย (ซึ่งพิจารณาจากความหนาแน่นของโบราณวัตถุและมีชั้นทับถมที่ต่อเนื่อง) ที่พักชั่วคราว แหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะ ส่วนในวัฒนธรรมหินขัด พบแหล่งโบราณคดีที่เป็นที่พักชั่วคราว และที่ฝังศพซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมโลหะ

ตารางที่ 4.3 ตารางแสดงหน้าที่ของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปาย–ปางมะผ้า–ขุนยวม

พื้นที่	หน้าที่แหล่ง			
	ที่อยู่อาศัย	ที่พักชั่วคราว	แหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะ	พื้นที่ฝังศพ
อำเภอปาย	2	8	0	2
อำเภอปางมะผ้า	1	1	0	2
อำเภอขุนยวม	1	2	1	0
รวม	4	11	1	4

4.1.2 ก่อนประวัติศาสตร์ปลาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมในบริบทของประวัติศาสตร์ “แม่ฮ่องสอน”

สำหรับการสังเคราะห์และประมวลผลข้อมูลนั้น ผู้เขียนใช้การศึกษาเปรียบเทียบเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบใหม่กับชุดความรู้เดิมจากการทำงานวิจัยที่ผ่านมา โดยพิจารณาในเรื่อง 1) คนดั้งเดิมและร่องรอยการอยู่อาศัยในระยะแรกบนพื้นที่สูง 2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : วัฒนธรรมโลงไม้

4.1.2.1 คนดั้งเดิมและร่องรอยการอยู่อาศัยระยะแรกบนพื้นที่สูง

การพบหลักฐานโครงกระดูกคนเป็นสิ่งที่ยืนยันการเข้ามาอยู่อาศัยระยะแรกของคนบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอายุอยู่ในสมัยไพลสโตซีนตอนปลายและโฮโลซีนตอนต้น กลุ่มคนดั้งเดิมเหล่านี้มีชีวิตด้วยการหาอาหารตามธรรมชาติ ลำตัว-เก็บของป่า และใช้เครื่องมือประเภทหินกะเทาะในการดำรงชีวิต กลุ่มคนเหล่านี้เป็นสังคมขนาดเล็กระดับครอบครัวที่เคลื่อนย้ายบ่อยตามแหล่งทรัพยากรในแต่ละฤดูกาล⁵

โครงกระดูกสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (วัฒนธรรมหินกะเทาะ) พบที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาล้อตลอดผลการวิเคราะห์โครงกระดูก จำนวน 4 โครง เป็นผู้ใหญ่ 3 โครงและเด็ก 1 โครง⁶ คือ

โครงกระดูกหมายเลข 1 เป็นผู้ใหญ่อายุไม่มาก ไม่สามารถระบุเพศ ความสูงและช่วงอายุเมื่อตายที่แน่นอนได้ (กำหนดอายุ 12,100±60 ปีมาแล้ว) โครงกระดูกหมายเลข 2 เป็นโครงกระดูกของผู้หญิง อายุประมาณ 25-35 ปี ส่วนสูงได้ประมาณ 152 (152.14±4.4003) เซนติเมตร (กำหนดอายุ 13,640±380 ปีมาแล้ว) โครงกระดูกหมายเลข 3 เป็นโครงกระดูกเด็ก อายุประมาณ 9-13 ปี และโครงกระดูกหมายเลข 4 เป็นโครงกระดูกวัยรุ่นเพศชาย อายุประมาณ 15-25 ปี ทั้งคู่ไม่สามารถระบุเพศและความสูง

มีเพียงโครงกระดูกหมายเลข 2 ที่สามารถศึกษาลักษณะทางกายภาพได้ละเอียดกว่าโครงอื่นๆ เพราะพบชิ้นส่วนของโครงกระดูกหลายชิ้นเกือบครบทั้งโครง เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับโครงกระดูกจากแหล่งโบราณคดีถ้ำลอดและคนปัจจุบัน พบว่ากะโหลกมีขนาดใหญ่และดูบึกบึนแข็งแรง จมูกค่อนข้างแบน ใบหน้ากว้าง ขากรรไกรด้านบนยื่นออกมามาก ขนาดของสันคิ้วลึก หน้าหน้าเป็นรูปพลั่วซึ่งเป็นลักษณะของคนที่พบในเอเชียแต่ลักษณะของใบหน้าและขากรรไกรจะคงความดั้งเดิม คล้ายกับโครงกระดูกร่วมสมัยจากแหล่งโบราณคดีกุ่มงันจัน จากประเทศมาเลเซีย คือ มีลักษณะใหญ่และแข็งแรงกว่าหญิงไทยในปัจจุบัน

สำหรับโครงสร้างของร่างกาย จากการเปรียบเทียบกับโครงกระดูกที่พบร่วมสมัยจากแหล่งโบราณคดีกุ่มงันจัน พบว่าความแตกต่างระหว่างเพศไม่ปรากฏชัดเจนนักในแง่ของส่วนสูงของร่างกาย ทั้งนี้เพราะความสูงของเพศชายและเพศหญิงมีขนาดไม่ต่างกันมาก แต่จะมีความต่างอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องของความแข็งแรงบึกบึน ลำสันของโครงสร้างของร่างกาย กล่าวคือเพศชายจะมีกระดูกที่หนาและแข็งแรงกว่าในเพศหญิงค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามโครงกระดูกเพศหญิงที่พบที่ถ้ำลอดนี้ถึงแม้ว่าจะมีร่างกายที่เล็กและบอบบาง แต่ร่องรอยการเกาะของ

⁵ รัศมิ์ ชูทรงเดช (บรรณาธิการ), พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2549.

⁶ นัทธมน ภูริพัฒน์พงษ์, “ตามรอยคนโบราณในอำเภอปางมะผ้า : ภาพร่างของชิ้นส่วนที่หายไป”. ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2549, 3-29.

กล้ำเนื้อที่ปรากฏอย่างคมชัดบนกระดูก แสดงให้เห็นได้ว่าผู้หญิงคนนี้ได้ผ่านการทำงาน หรือกิจกรรมที่ต้องออกแรงใช้กล้ามเนื้อแขนมากกว่าผู้หญิงหรือแม้แต่ผู้ชายบางคนในปัจจุบัน

ส่วนโครงกระดูกที่พบอีกสามโครงไม่สามารถจะศึกษาลักษณะทางกายภาพได้เนื่องจากพบชิ้นส่วนกระดูกเพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้น

สำหรับคนที่เป็ยตัวแทนของสมัยโฮโลซีนตอนต้น (วัฒนธรรมหินกะเทาะ) มีหลักฐานเพียง 1 โครง เป็นโครงกระดูกที่พบในแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ กำหนดอายุได้ $9,720 \pm 50$ ปีมาแล้ว เป็นเพศชาย อายุประมาณ 45-50 ปี ขึ้นไป คำนวณส่วนสูงได้ประมาณ 56 (156.42 ± 5.388) เซนติเมตร เป็นเพศชาย อายุจะไม่ขึ้นตามมาตรฐานของคนปัจจุบัน มีร่องรอยของการเสื่อมสภาพตามข้อต่อส่วนต่างๆ ของร่างกาย และมีร่องรอยของพยาธิสภาพ คือกระดูกอักเสบที่กะโหลกศีรษะด้วยนอกจากนี้ยังพบรอยสับตัดและเงื่อนไขของมีคมปรากฏบนส่วนกะโหลกศีรษะ และลักษณะการฝังศพที่ดูผิดธรรมชาติอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้น แม้ว่าจะไม่มีผลการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นว่าคนก่อนประวัติศาสตร์ทั้งสองสมัยเป็นประชากรกลุ่มเดียวกันหรือไม่ เนื่องจากสภาพโครงกระดูกที่ประาบางและไม่สมบูรณ์ แต่ยืนยันว่ามีคนอยู่ในพื้นที่นี้มาก่อนและใช้เครื่องมือหินกะเทาะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้หลัก นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าข้อค้นพบจากงานวิจัยในอำเภอบางปะกง-บางมะฝ้า-ขุนขมมีคุณูปการในฐานะตัวแทนในการอธิบายประวัติวัฒนธรรมของสังคมและวัฒนธรรมของคนก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและภาคเหนือโดยรวม เนื่องจากการค้นคว้าวิจัยในระดับภูมิภาคและต่อเนื่องในภาคเหนือมีจำนวนที่น้อยมาก

สำหรับหลักฐานสำคัญที่เป็นบรรพบุรุษของคนปัจจุบัน (Homo sapiens sapiens) ในประเทศไทย อายุระหว่าง 25,000-12,000 ปีมาแล้ว ขณะที่เท่าที่มีการค้นพบและมีการศึกษาวิจัยในประเทศไทยมีเพียง 3 โครง คือจากภาคเหนือ 2 โครงจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาลอด อำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และภาคใต้ 1 โครงจากแหล่งโบราณคดีถ้ำหมอบเขียว จังหวัดกระบี่ หากพิจารณาจากภูมิประเทศแล้วสถานที่ที่พบตั้งอยู่ตามแนวเทือกเขาหินปูนตะวันตกของประเทศ นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีแสดงมนุษย์อาศัยอยู่ตามเพิงผา และฝังศพบริเวณที่อยู่มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับความตาย และมีพิธีกรรมฝังศพ ซึ่งเป็นลักษณะทางพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับภูมิภาคอื่นๆ ของโลก

การค้นพบโครงกระดูกโฮโม ซาเปียน ซาเปียน ทั้ง 3 โครง นับว่าเป็นการพบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับร่องรอยของคนปัจจุบัน เป็นกุญแจที่สำคัญในการสืบค้นเรื่องวิวัฒนาการของคนบนผืนแผ่นดินไทย และช่วยสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับข้อโต้แย้งของนักคนปัจจุบันว่ามิวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่โฮโม อีเรคตัส (Regional continuity) หรือถูกแทนที่ด้วยประชากรกลุ่มใหม่ (Replacement model or Eve Hypothesis) อีกทั้งเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับทางกายภาพและชีวภาพกับโครงกระดูกที่พบในประเทศจีน อินโดนีเซีย และประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค ซึ่งทำให้อาจจะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของประชากรที่กระจายตัวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันจะเป็นรากฐานของความรู้ที่สำคัญอันจะช่วยคลี่คลายปมคำถามเกี่ยวกับเรื่องความหลากหลายของชาติพันธุ์และความซับซ้อนของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นบนดินแดนประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะเวลาต่อมา

สำหรับภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนสมัยนี้จัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องการทำเครื่องมือเครื่องใช้และการดำรงชีพ เช่น เครื่องมือหินกะเทาะมีการคัดเลือกวัตถุดิบและขนาดที่เหมาะสมสำหรับการทำเครื่องมือสารพัดประโยชน์ (Generalized tools) ในรูปแบบต่างๆ เช่น เครื่องมือเจาะรูตรงกลาง เครื่องมือสุมาตราลิธ เครื่องมือสะเก็ดหินเป็นต้น เทคโนโลยีในการผลิตเป็นการกะเทาะหินจากหินอีกก้อน (Direct percussion) นอกจากนี้ยังมีการทำเครื่องมือกระดูกและหอยด้วย สำหรับการดำรงชีพนั้น คนก่อน

ประวัติศาสตร์อาหารตามธรรมชาติที่หลากหลายชนิดตามลักษณะสภาพแวดล้อมของพื้นที่ (broad spectrum economy) ทั้งป่าดงดิบเขา ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณยังไม่มีเครื่องใช้สั้วหรือเพาะปลูก การล่าสัตว์มักจะล่าสัตว์ขนาดใหญ่-กลาง-เล็ก และจับสัตว์น้ำ

ระดับของสังคมน่าจะเป็นกลุ่มชน(band) ที่อยู่กันเป็นครอบครัว มีการใช้พื้นที่และการตั้งถิ่นฐานมี 4 แบบ คือ ที่พักอาศัยชั่วคราว ที่ฝังศพ แหล่งผลิตเครื่องมือ และแหล่งวัตถุดิบสำหรับการผลิตเครื่องมือหิน มักจะเคลื่อนย้ายบ่อยๆ มีรูปแบบการใช้พื้นที่บริเวณถ้ำที่ปากถ้ำกว้างและมีแสงสว่างส่องทั่วถึงเพิงผา ยอดคอก และริมน้ำ โดยมีวงจรการเคลื่อนย้ายตามแหล่งทรัพยากร และลักษณะของที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะที่เป็นเพิงผา เช่น แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด เพิงผายาว ผาสูงหรือถ้ำที่มีปากถ้ำกว้างมีแสงสว่างส่องเพียงพอลงไปในถ้ำ เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำจอมพล หากเป็นที่โล่งมักจะอยู่บริเวณสันคอกที่ข้างบนเป็นป่าเต็งรังที่โล่งและไม่เป็นป่าดิบชื้น แหล่งโบราณคดีคอกห้วยทรายขาว บ้านพัฒนา อำเภอบางบาล และถ้ำน้ำค้างๆ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งทรัพยากรสำหรับอุปโภคบริโภคและวัตถุดิบสำหรับทำเครื่องมือหินกะเทาะ เช่น แหล่งโบราณคดีบ่อน้ำพุร้อนเมืองแปง บ้านม่อนคันทน์ อำเภอบางบาล เป็นต้น

4.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม: วัฒนธรรมโลงไม้

ก่อนสมัยโฮโลซีนตอนปลายของวัฒนธรรมโลงไม้ คือวัฒนธรรมสมัยหินขัด ช่วงสมัยนี้ไม่มีหลักฐานของคน ไม่มีข้อมูลพอที่จะระบุได้เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของคนและความเชื่อ เพราะหลักฐานโบราณคดีส่วนใหญ่เป็นร่องรอยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่พบเครื่องมือขวานหินขัดในป่าและอำเภอบางบาล หินเจาะรูพบที่ในอำเภอบางบาลและขุนขามซึ่งช่วยยืนยันว่ามีคนอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะมีเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทหินขัด หินเจาะรูที่เหมือนกันกับภูมิภาคอื่นๆ

ต่อมาในสมัยโฮโลซีนตอนปลายเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมใหม่ที่โดดเด่น คือการฝังศพภายในถ้ำ โดยมีการบรรจุกระดูกในโลงไม้ ปัจจุบันเรายังไม่สามารถจะระบุได้ว่าวัฒนธรรมโลงไม้มาจากไหน และคนในวัฒนธรรมโลงไม้เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่ต่อเนื่องจากตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลายหรือไม่ เนื่องจากไม่มีหลักฐานโครงกระดูกที่สมบูรณ์ที่จะใช้ในการตรวจสอบ และรูปแบบของวัฒนธรรมโลงไม้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการฝังศพ การทำโลงไม้ การฝังโลงในพื้น ส่วนแต่ต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ ซึ่งปัจจุบันยังไม่พบว่าหลักฐานใดๆ ที่จะสนับสนุนการเกิดขึ้นมาในท้องถิ่นเอง

คำว่า “วัฒนธรรมโลงไม้” เป็นคำที่นิยามโดยผู้วิจัย เมื่อทำงานวิจัยของโครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างปี พ.ศ. 2540-542 หมายถึงลักษณะเฉพาะของการฝังศพที่พบในพื้นที่สูงอำเภอบางบาลจังหวัดแม่ฮ่องสอนการฝังศพมีความโดดเด่นอยู่ตรงที่ประกอบด้วยโลงไม้ซึ่งมักจะทำจากไม้สักผ่าครึ่งและขุดส่วนกลางออกส่วนปลายทั้งสองด้านมีการแกะสลักเป็นรูปต่างๆไม่ว่าที่ผ่าครึ่งจะประกบกันเป็นคู่และวางบนเสาไม้จำนวน 4-6 เสา หรือวางไว้บนคานภายในถ้ำ ซึ่งมักจะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เกือบจะยอดของเพิงผาหินปูนในภูมิประเทศแบบคาสต์ โบราณวัตถุที่พบร่วมกับโลงไม้ได้แก่ ชิ้นส่วนกระดูกคน หม้อและเศษภาชนะดินเผา เนื้อดินรมควันลายเชือกทาบ ลูกปัดแก้ว เครื่องมือสำริด และเครื่องมือเหล็กในภาคเหนือ พบแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลงไม้เพียง 2 จังหวัดเท่านั้น คือจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่

แหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลงไม้ในอำเภอบางบาล จังหวัดแม่ฮ่องสอนถูกค้นพบและเป็นที่รู้จักในชุมชนท้องถิ่นเป็นเวลาหลายทศวรรษแล้ว แต่การศึกษาทางโบราณคดีในพื้นที่นี้เพิ่งเริ่มเมื่อประมาณกว่า 40 ปีที่ผ่านมาโดยการขุดค้นของดร.เชสเตอร์ กอร์มัน⁷ ที่ได้ตั้งชื่อแหล่งโบราณคดีว่า “ถ้ำผี” หรือ Spirit cave ตามคำเรียก

⁷ Gorman, C. Excavations at Spirit Cave. North Thailand. *Asian Perspective*, V.13 : 88, 1970.

ของชาวไทยใหญ่ที่เรียกแหล่งโบราณคดีที่มีโลงไม้ว่า “ถ้ำผีแมน” อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานั้นกอร์มันไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้เลย แม้ว่าวัฒนธรรมโลงไม้เป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของพื้นที่สูงและพบอย่างกว้างขวางในอำเภอปางมะผ้าก็ตาม กอร์มันเพียงแต่เอ่ยถึงในบทความรายงานว่า พบโลงไม้ภายในแหล่งโบราณคดีถ้ำผีเท่านั้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ายังไม่เคยมีการศึกษาและสืบค้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมโลงไม้และอายุสมัยอย่างจริงจัง

จนกระทั่งเมื่อสิบกว่าปีที่ผ่านมา มีโครงการสำรวจทางโบราณคดีและธรณีวิทยาหลายโครงการที่ดำเนินโดยชาวไทยและต่างประเทศได้เข้ามาศึกษาในอำเภอปางมะผ้า และมีการค้นคว้าส่วนใหญ่โดยนักศึกษาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งมีผู้เขียนเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา จำนวน 8 เล่ม⁸ และคณะสำรวจชาวออสเตรเลีย⁹ ได้เข้าสำรวจถ้ำต่างๆ ในอำเภอปางมะผ้า ได้บันทึก วาดผังและระบุตำแหน่งของถ้ำที่พบโลงไม้อย่างเป็นระบบเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญและมีประโยชน์สำหรับโครงการสำรวจถ้ำและจัดระบบฐานข้อมูลต่อมา

นอกจากนี้งานวิจัยของปีเตอร์ เกรฟ และคณะ¹⁰ สิทธิพงษ์ ดิลกวิช และคณะ¹¹ และรัศมี ชูทรงเดช และคณะ¹² ได้เพิ่มเติมข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับอายุสมัยของวัฒนธรรมโลงไม้ โดยเฉพาะงานการวิจัยด้านโบราณคดีของโครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำในจังหวัดแม่ฮ่องสอน¹³ และโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน¹⁴ ได้เปิดพรมแดนความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของวัฒนธรรมโลงไม้ที่แต่เดิมแทบจะไม่มีมุมมองความรู้ใดๆในเรื่องนี้มาก่อนเลย

⁸ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีผลิตเครื่องมือหินในตำบลสบป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. โดยโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ), เอกสารอัดสำเนา, 2525 , กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจถ้ำลอด บ้านถ้ำลอด ต. สบป่อง อ. เมือง จ. แม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: โครงการโบราณคดีภาคเหนือ เอกสาร โรเนียว 2529, กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำบ้านแม่ลาถ้ำบ้านน้ำริน 1-2 ถ้ำบ้านปางคามหุบเขาบ้านไร่และถ้ำบ้านจะโป๊ะ เชียงใหม่: โครงการ โบราณคดีภาคเหนือ , 2530.

⁹ Kierman, K. et al., Prehistoric Occupation and Burial Sites in the Mountains of the Nam Khong Area, Mae Hong Son Province, Northwestern Thailand. *Australian Archaeology* 27: pp. 24-44., 1988.

¹⁰ Grave, P., *The Shift to Commodity: A Study of Ceramic Production and Upland-Lowland Interaction in Northwestern Thailand 100-1650 AD*. Unpublished Ph.D Thesis, Prehistoric and Historic Archaeology and The NWG Macintosh Centre for Quaternary Dating, University of Sydney, Australia, 1996. , Grave, P., *The Ring-Ditch Burials of Northwestern Thailand: The Archaeology of Resistance*. *Bulletin of Indo-Pacific Prehistory Association* 3, 1997, pp.161-166.

¹¹ สิทธิพงษ์ ดิลกวิช (บรรณาธิการ), รายงานการวิจัยขั้นสมบูรณ์ของโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

¹² รัศมี ชูทรงเดช และคณะ รัศมี ชูทรงเดช, “โบราณคดีสมัยไพลสโตซีนในประเทศไทย”. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พัฒนาการทางโบราณคดี จัดโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

¹³ สิทธิพงษ์ ดิลกวิช (บรรณาธิการ), รายงานการวิจัยขั้นสมบูรณ์ของโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543

¹⁴ รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) , รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนเล่มที่ 1-8, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

แผนของวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและแตกต่างไปจากกาญจนบุรี โดยเฉพาะการจัดวางโลงและการเลือกพื้นที่ในการวางโลงศพ จักรินรัฐ นิยมคำ¹⁵ เสนอว่า วัฒนธรรมโลงไม้ที่พบเป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ซึ่งมีแบบแผนพิธีกรรมดังนี้ คือประกอบด้วยตัวโลงและเสา ตัวโลงทำจากท่อนซุงของไม้สักผ่าครึ่งมีการแกะสลักหัวโลงเป็นรูปแบบต่างๆ โดยปกติมักจะพบเป็นคู่ และมักจะวางไว้บนเสาและคาน 2 คู่ ภายในถ้ำที่มักจะอยู่ในตำแหน่งที่สูงเกือบจะถึงยอดของภูเขาหรือเทือกเขา และมักเป็นหน้าผาดัดตรงที่สูงชัน มีช่องเช่นศพประกอบด้วยโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาเนื้อดินขัดมัน ผิวเรียบ และลายเชือกทาบ เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับเหล็กและสำริด ลูกปัดแก้วสีต่างๆ เป็นต้น อายุของวัฒนธรรมโลงไม้อยู่ระหว่าง 2,200-1,200 ปีมาแล้ว¹⁶

สำหรับการศึกษาภาพรวมของสังคมและวัฒนธรรมนั้น รัศมิ์ หูทรงเดช¹⁷ ได้ประมวลการเรื่องราวของวัฒนธรรมโลงไม้ โดยพิจารณาจากองค์รวมทางวัฒนธรรม โดยสรุปเบื้องต้นว่า วัฒนธรรมโลงไม้ในพื้นที่สูงอำเภอปางมะผ้า เป็นกลุ่มสังคมระดับชนเผ่าที่ยังไม่มีการแบ่งชนชั้นที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวร มีการแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย สุสานและการประกอบกิจกรรมอื่นๆ มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการเลือกทำเลฝังศพหรือฮวงจุ้ย และสุสานเหล่านี้มักจะอยู่ไม่ไกลจากแหล่งน้ำหรือลุ่มน้ำที่สำคัญ อย่างไรก็ตามการศึกษาโดยรัศมิ์ หูทรงเดช ยังเป็นเพียงการวิเคราะห์เบื้องต้นเพื่อมองภาพรวมของสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอปางมะผ้า แต่ยังไม่ได้มีการวิเคราะห์รูปแบบของหัวโลงและโลงไม้อย่างละเอียดเพื่อให้อธิบายลักษณะและพลวัตภายในสังคม

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในช่วงใช้ภาชนะดินเผาเนื้อดิน ผิวเรียบ รมควัน และลายเชือกทาบที่มีหลายขนาด **มีการตกแต่งพื้น** รูปแบบของภาชนะดินเผา ขนาดเล็กและขนาดกลางได้แก่หม้อ ถ้วย เครื่องมือใหม่ที่มีพบคือเครื่องมือและเครื่องประดับทำจากโลหะประเภทเหล็กและสำริด เครื่องมือเหล็ก ที่พบมักจะเป็นเครื่องมือที่เกี่ยวกับงานช่างไม้ เช่น ส่ว ขวาน เป็นต้น

ส่วนเรื่องของความเชื่อ ความเชื่อเกี่ยวกับความตายน่าจะเป็นเรื่องสำคัญในวัฒนธรรมโลงไม้ เพราะมีความพิถีพิถันในการเตรียมการปลงศพ นับตั้งแต่การเตรียมศพ ไม้ทำโลง การทำโลง การแกะสลักหัวโลง การเลือกที่ตั้งที่ขากลำบากโดยเฉพาะเป็นถ้ำบนหน้าผาที่มีทัศนียภาพที่เห็นสภาพแวดล้อมกว้างไกลโดยรอบ และมีการวางของเช่นที่นาคจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตาย นอกจากนี้ยังมีประเพณีการตกแต่งพื้นด้วยการเจาะรูพื้นหน้า และพื้นเขี้ยวซึ่งเป็นค่านิยมในเรื่องของความงาม และอาจจะเป็นการตกแต่งพื้นของคนที่มีฐานะและมีสถานภาพสูงในสังคม

อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มคนในวัฒนธรรมโลงไม้ น่าจะอาศัยในพื้นที่ใกล้เคียงกับถ้ำหรือเทือกเขาหินปูน และใช้ถ้ำเป็นสุสาน ซึ่งกระจายตัวตั้งแต่เขตอำเภอปางมะผ้าจนถึงอำเภอปาย แขนงของวัฒนธรรมอยู่บริเวณที่

¹⁵ จักรินรัฐ นิยมคำ, “โลงไม้วัฒนธรรมเฉพาะถิ่น”. ใน **ทรัพยากรถ้ำ**, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2542, 107-118.

¹⁶ Grave, P., et al., Mainland Southeast Asia and the early modern period: the politics of economic transformation. **Journal of Field Archaeology**, Hoontrakul, U. et al. , 1994.

¹⁷ รัศมิ์ หูทรงเดช (บรรณาธิการ) , รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนเล่มที่ 1-8, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

¹⁸ Hoontrakul, U. et al., **Cord-Marked Pottery from the Ban Rai archaeological Site**. Paper presented at IPPA conference, Taiwan, 9-16 Sept.2002, 2003

อำเภอปางมะผ้า เนื่องจากการพบแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมโลหะสำริดที่เด่นชัด ส่วนอำเภอปายในอดีตพื้นที่นี้ยังเป็นบริเวณเดียวกันพบบ้างแต่เป็นจำนวนที่น้อย ขณะนี้ยังไม่มีการค้นพบจากแหล่งโบราณคดีในอำเภอขุนยวมเลย

4.1.3 การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง อำเภอปาย เพื่อศึกษาร่องรอยการอยู่อาศัยระยะแรกในอำเภอปาย และเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงในการกำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีที่สำรวจในพื้นที่อำเภอปาย ที่เพิ่มเติมจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาลอด และเพิงผาบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย -ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3 ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองเป่ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554-เดือนมกราคม พ.ศ. 2555 ได้ทำการขุดค้นทั้งสิ้นจำนวน 3 หลุม พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายประเภท อาทิ โบราณวัตถุประเภทหิน ภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนกระดูก เป็นต้น หากวิเคราะห์จากจำนวนของโบราณวัตถุทั้งหมด พบว่าโบราณวัตถุประเภทหินเป็นหลักฐานที่มีจำนวนมากที่สุด หลุมขุดค้น SIW1 จำนวน 4,822 ชิ้น หลุมขุดค้น Baulk SIW1 จำนวน 222 ชิ้น หลุมขุดค้น SIE1 จำนวน 1,085 ชิ้น หลุมขุดค้น Baulk SIE1 จำนวน 167 ชิ้น และหลุมขุดค้น S3W2 จำนวน 1,717 ชิ้น (ดูรายละเอียดในรายงานฉบับสมบูรณ์ด้านโบราณคดี เล่มที่ 4 การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง)

ผลการขุดค้นสรุปเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ของแหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองเป่ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหินกะเทาะ อายุประมาณ 10,000-5,000 ปีมาแล้ว โดย สันนิษฐานว่าอาจเป็นพื้นที่ที่มนุษย์ในอดีตสมัยก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหินกะเทาะเข้ามาใช้พื้นที่ทำกิจกรรมตกแต่งรูปทรง แต่งคม หรือซ่อมแซมเครื่องมือที่อาจจะกะเทาะมาจากพื้นที่อื่นและอาจผลิตขึ้นในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือที่กะเทาะมาจากพื้นที่อื่น เนื่องจากพบสะเก็ดหินมากกว่าแกนหินทั้งสะเก็ดหินประเภทปฐมภูมิ หุติภูมิ และคติภูมิ โดยเฉพาะสะเก็ดหินประเภทหุติภูมิและคติภูมิไม่ได้ใช้งานและมีขนาดเล็กมากหลายชิ้นที่พบมากเป็นพิเศษ ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของการกะเทาะเครื่องมือและหลักฐานที่มักพบจากการตกแต่งและแต่งคมของเครื่องมือหินจากการศึกษาที่ผ่านมา

ส่วนแกนหินที่พบเป็นแกนหินประเภทใช้งานมากกว่าประเภทไม่ใช้งาน เครื่องมือแกนหินที่พบส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว รูปทรงคล้ายคลึงกับเครื่องมือหินสุมาตราลิต (Sumatralith) เครื่องมือสับตัด (Chopper-Chopping) ฆ้อนหิน (Hammer) เครื่องมือหินกะเทาะรูปทรงกลม (Discoid) และ ขวานหิน (Short Axe) ส่วนแกนหินดังกล่าวเป็นแกนหินไม่ใช้งาน (Wasted core) ซึ่งน่าจะเป็นแกนหินที่ไม่สามารถกะเทาะให้เป็นรูปทรงที่เหมาะสมแก่การใช้งานได้ หรืออาจจะกะเทาะเครื่องมือในบริเวณนี้แล้วจึงพกพาเครื่องมือติดตัวไปที่อื่น

มีการใช้วัตถุดิบทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดี โดยใช้หินควอร์ตไซต์ทั้งที่เป็นเนื้อหินละเอียดและเนื้อหยาบ แต่วัตถุดิบเนื้อหยาบเหล่านั้นไม่สามารถทำเป็นรูปทรงได้และไม่พบร่องรอยการใช้งาน ผู้คนเลยอาจทิ้งไว้ในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งวัตถุดิบประเภทนี้มักพบปะปนกับหินควอร์ตไซต์เนื้อดีในลำน้ำใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดี จึงสันนิษฐานว่ามีการคัดเลือกวัตถุดิบจากในบริเวณแหล่งโบราณคดี และบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดี นอกจากนั้นยังพบว่ามีการเลือกใช้อัตถุดิบประเภทอื่นๆ ได้แก่ หินแอนดิวไซต์, หินทราย, หินเชิร์ต, แร่ควอตซ์, และหินดินดาน แต่พบในจำนวนที่น้อยเมื่อเทียบกับหินควอร์ตไซต์ ซึ่งหินที่นำมาผลิตเป็น

เครื่องมือหินเหล่านี้อาจไม่ใช่วัตถุที่มีอยู่ในท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่าที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่งน่าจะมีการแบ่งพื้นที่ใช้งาน โดยบริเวณหลุมขุดค้น SIW1 อาจจะเป็นพื้นที่หลักในการประกอบกิจกรรมทำและซ่อมแซมเครื่องมือหิน เนื่องจากพบโบราณวัตถุประเภทหินมากที่สุด และหลุมขุดค้น S1E1 อาจเป็นพื้นที่ที่ผู้คนเข้ามาใช้งานนานกว่าพื้นที่ข้างเคียงอื่นๆ เนื่องจากพบแกนหินใช้งานเป็นจำนวนมาก แต่อาจเป็นไปได้ว่าการรบกวนของพื้นที่อาจจะส่งผลให้โบราณวัตถุเหล่านั้นเคลื่อนย้ายไปรวมตัวกันในหลุมขุดค้น S1E1 ได้ เพราะหลุมขุดค้นดังกล่าวพบโบราณวัตถุน้อยกว่าหลุมขุดค้น SIW1 และ S3W2

จากข้อมูลทั้งหมดที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานว่าอาจมีการกะเทาะเครื่องมือในบริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้แล้วจึงพกพาเครื่องมือติดตัวไปยังบริเวณใกล้เคียงกับโป่งน้ำร้อนหรือที่อื่นๆ และอาจทิ้งเครื่องมือหินที่ใช้งานไม่ได้แล้วไว้แต่เป็นเพียงการกะเทาะเครื่องมือเพื่อใช้งานมากกว่าจะเป็นแหล่งผลิตหินขนาดใหญ่ และน่าจะมีการใช้พื้นที่ไม่หนาแน่นและไม่สม่ำเสมอ อาจเป็นเพียงการเข้ามาอยู่อาศัยชั่วคราวและชั้นทับถมทั้งหมดอาจรวมเป็นหน่วยทางโบราณคดีเดียวกันหรือวัฒนธรรมเดียวกันนั่นคือ วัฒนธรรมการใช้หินกะเทาะ หากเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีถ้ำลอดที่พบจำนวนโบราณวัตถุประเภทหินปริมาณมากกว่าหลายเท่า

4.1.4 บทสรุป

ภาพรวมของงานโบราณคดีในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชี้ให้เห็นว่าแม่ฮ่องสอนเป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจประวัติศาสตร์ล้านนา เพราะมีร่องรอยของชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สามหมื่นกว่าปีมาแล้วพื้นที่ไม่เคยถูกทิ้งร้างว่างเปล่า มีการตั้งถิ่นฐานของคนเป็นเวลายาวนาน มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ต่อเนื่อง การอยู่อาศัยของคนนั้นกระจายตัวกันอยู่ทั่วไปในภายในอำเภอปางมะผ้าก่อนในระยะแรกตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (32,380 ปีมาแล้ว) คนโบราณอาศัยอยู่ในถ้ำ เิงผาและที่โล่งบนยอดเขา โครงกระดูก โครงที่พบจากการขุดค้นเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้าและภาคเหนือ ปัจจุบันยังไม่สามารถระบุลักษณะทางกายภาพ และไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพันธุกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้าปัจจุบันเนื่องจากข้อมูลน้อยมาก หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม และการขุดค้นจากแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองเป่ง แสดงให้เห็นว่ามีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากหินกะเทาะ หาอาหารตามธรรมชาติ มีการเคลื่อนย้ายบ่อย ๆ ต่อมาเิงผาและถ้ำถูกเปลี่ยนหน้าที่ใช้เป็นสุสานเต็มรูปแบบในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ในสมัยโฮโลซีนตอนปลาย คนโบราณในวัฒนธรรมโลงไม้มีลักษณะทางกายภาพที่เหมือนกับคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบัน ซึ่งช่วงเวลานี้เองก็ปรากฏความหลากหลายทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมโลงไม้เป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่องรอยที่ชัดเจนคือรูปแบบของการปลงศพ การปลงศพดั้งเดิมเป็นการปลงศพที่ไว้ในโลงไม้แล้วนำไปวางไว้ตามถ้ำที่มักพบบนหน้าผาสูง ในขณะที่เดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี มีการใช้เครื่องมือเหล็ก การติดต่อกับชุมชนภายนอกจากการแลกเปลี่ยนของกับสิ่งของที่มีค่าเช่นลูกปัดแก้ว เครื่องมือเหล็ก เป็นต้น

4.2 สังคมและวัฒนธรรมปาย ปางมะผ้า ขุนยวม สมัยประวัติศาสตร์

4.2.1 สังคมและวัฒนธรรมสมัยล้านนา

สมถวิล สุขเลี้ยง

จากการศึกษาวิจัยโดยวิธีการสำรวจทางโบราณคดีในพื้นที่อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า และอำเภอขุนยวม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 – 2554 พบแหล่งโบราณคดีจำนวนทั้งหมด 134 แหล่ง ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีจำนวน 75 แหล่ง ที่ประเมินอายุในเบื้องต้นได้ว่าอยู่ในสมัยล้านนา หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 24 หลักฐานทางโบราณคดีที่พบกระจายอยู่บนผิวดินเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรารู้ว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนา เช่น แนวฐานอิฐที่สันนิษฐานว่าเดิมเป็นโบสถ์หรือวิหาร แนวกำแพงอิฐที่อาจเป็นร่องรอยของแนวกำแพงแก้ว อีกทั้งยังพบซากปรักหักพังของเจดีย์เก่าหรือพระธาตุที่ถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของชุมชน และชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากที่ทำให้บางแหล่งนั้นถูกกำหนดหน้าที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย

อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัยที่ผ่านมายังไม่สามารถเผยได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญเหล่านี้ใครเป็นผู้ที่สร้างสรรค์ มีเพียงเรื่องเล่าจากฐานข้อมูลของคนในพื้นที่ที่อ้างถึงกลุ่มชนในตำนาน แสดงให้เห็นได้จากการสัมภาษณ์ระหว่างการทำงานภาคสนามทั้งในหมู่บ้านชาวไทใหญ่ คนเมือง และชาวปกาเกอะญอ พวกเขาเชื่อกันว่า **ชาวลัวะ** คือ ผู้สร้างวัดร้าง **ชาวลัวะ** คือ เจ้าของกองมูหรือเจดีย์ และ **ชาวลัวะ** เป็นผู้ที่ใช้ภาษาชนเผ่ารวมถึงกลองยาสูบดินเผา (มูยา) ที่พบอยู่ทั่วไปตามแหล่งโบราณคดี

แต่ในปัจจุบันพบว่าเป็นการยากหากต้องการหาความเชื่อมโยงระหว่างชาวลัวะกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่ เป็นเพราะไม่พบชาวลัวะกลุ่มดั้งเดิมในพื้นที่วิจัยแล้ว โดยกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะกลุ่มเดียวในขอบเขตการวิจัย คือ ชาวลัวะหมู่บ้านห้วยน้ำโป่งของอำเภอปางมะผ้า ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากพม่าแล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านห้วยน้ำโป่งในปี พ.ศ. 2531 ส่วนคนลัวะที่อาจเป็นกลุ่มดั้งเดิมนั้นปัจจุบันตั้งบ้านอยู่ในเขตอำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง และในเขตจังหวัดเชียงใหม่ (อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม) ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่นอกขอบเขตการวิจัยและไกลจากที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี แต่สำหรับผู้วิจัยแล้วความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับชาวลัวะนำไปสู่การหาคำตอบของคำถามเกี่ยวกับสภาพสังคมของคนบนพื้นที่สูงที่เป็นเจ้าของชุมชนร่วมสมัยล้านนา

ถ้าชาวลัวะเป็นกลุ่มชนบนพื้นที่สูงดั้งเดิมจากเรื่องเล่าของคนในพื้นที่ จุดประสงค์ของการศึกษานี้จึงเพื่อหาความเป็นไปได้ที่ผู้คนบนพื้นที่สูงอาจมีการติดต่อกับคนในพื้นที่ราบโดยเฉพาะที่ราบที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเศษภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีในสมัยล้านนา เพื่อพิจารณาถึงสภาพสังคมในอดีตของปาย ปางมะผ้า ขุนยวม โดยนำผลการวิเคราะห์มาอธิบายถึงการติดต่อระหว่างชุมชนร่วมสมัยล้านนาในพื้นที่สูงกับชุมชนล้านนาในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน ซึ่งการนำเสนอเนื้อหาผลการวิจัยนี้ ประกอบด้วย ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาเกี่ยวกับชาวลัวะ จากนั้นจึงเป็นผลการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนา และสรุปผลการศึกษาดูกับการอภิปรายสภาพสังคมล้านนาที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มชนบนพื้นที่สูงกับที่ราบ

4.2.1.1 ชาวลัวะ ในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม

“กลุ่มคนพื้นเมืองที่มีบทบาทในการแลกเปลี่ยนสินค้า คือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนที่สูง ที่สำคัญคือ พวกลัวะ และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนที่ราบ คือ บรรดาชาวเมืองต่างๆ ในล้านนาเนื่องด้วยลักษณะภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันในล้านนา จึงทำให้ผู้คนที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยในพื้นที่แถบนี้ทำการค้าแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันอยู่เสมอ

ก่อนนำเสนอประเด็นการวิเคราะห์เครื่องถ้วย อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาเรื่องนี้ยังมีแรงบันดาลใจสำคัญประการหนึ่ง คือ เรื่องของ “ชาวลัวะ” โดยมีที่มาจากบทสัมภาษณ์ระหว่างการทำงานภาคสนามในพื้นที่ปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่า กลุ่มชนบนพื้นที่สูงที่ถูกอ้างถึงเสมอมา คือใคร มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร ข้อมูลที่จะนำมากล่าวต่อไปนี้จึงถือเป็นการศึกษาภาพตัวแทนอันหมายถึงชาวลัวะ ตามตำนานของคนในพื้นที่

ดังนั้นก่อนที่จะกล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อกันว่าเป็นของกลุ่มชนบนพื้นที่สูง ผู้วิจัยจึงขอศึกษาถึงความเป็นมาเกี่ยวกับชาวลัวะก่อน ทั้งความรู้พื้นฐานทางมานุษยวิทยา และในเชิงทัศนคติของคนในพื้นที่ว่ามีบทบาทอย่างไรบ้างกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ จากนั้นจึงเป็นการทบทวนข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่องของกลุ่มชนลัวะในตำนานล้านนา เพื่อนำมาทำความเข้าใจวิถีชีวิตและสภาพสังคมของเจ้าของตำนานที่ได้ถูกอ้างถึง จากนั้นจึงนำไปอภิปรายถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มชนบนพื้นที่สูงกับชุมชนบนพื้นที่ราบต่อไป

ตามข้อมูลทางชาติพันธุ์วิทยาชาว “ลัวะ” หรืออีกชื่อหนึ่งว่า “ละว้า” (Lawa) ในปัจจุบันเป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก ตระกูลภาษาย่อยมอญ-เขมร สาขาปะหล่อง-ว้า คนไทยในภาคเหนือส่วนใหญ่เรียกกลุ่มชนนี้ว่า ลัวะ โดยอาจสามารถแบ่งการตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะ ได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ ชาวลัวะที่อาศัยอยู่บนภูเขา และ ชาวลัวะที่อาศัยบนพื้นราบ สำหรับคนลัวะในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขา พบหนาแน่นในเขตอำเภอแม่สะเรียงและอำเภอแม่ลาน้อย อาทิ บ้านป่าแป๋ บ้านช่างหม้อ อำเภอแม่สะเรียง และบ้านละอู อำเภอแม่ลาน้อย ขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่พบหมู่บ้านลัวะบนภูเขาในเขตอำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแมริม ส่วนชาวลัวะที่อาศัยบนพื้นที่ราบพบมากในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง และอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้จากรายงานการสำรวจประชากรชาวลัวะของทางราชการในปี พ.ศ. 2533 ปรากฏตัวเลขจำนวนคนลัวะ คงเหลืออยู่ทั้งสิ้นเพียง 8,376 คน¹⁹ โดยพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมประเพณี มีการนับถือผสมผสานกับศาสนาพุทธ และบางหมู่บ้านได้หันไปนับถือศาสนาคริสต์

การศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีปรากฏอยู่บ้างเมื่อประมาณเกือบยี่สิบปีที่แล้ว เช่น ความเป็นอยู่ของชาวลัวะที่อาศัยในเขตพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน บริเวณหมู่บ้านป่าแป๋ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2536 ในช่วงเวลานั้นมีชาวลัวะอาศัยอยู่ประมาณ 70 หลังคาเรือนหรือราว 390 คน ส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการทำไร่เพาะปลูก การแต่งกายเริ่มเปลี่ยนจากการแต่งกายสีดำทั้งชุดมาแต่งกายด้วยชุดสีขาว โดยผู้หญิงลัวะหมู่บ้านนี้จะแต่งกายด้วยชุดสีดำเฉพาะเมื่อมีพิธีกินแขกและพิธีทำผ้า ผ้าชิ้นของหญิงลัวะเป็นทรงกระบอกแคบ พื้นสีดำสลับลายสีแดงและสีน้ำเงิน -ขาว เป็นสีที่ยอมรับตามคติและทอดด้วยมือ ส่วนที่หน้าแขวมถึงแขนมีผ้าพัน แล้วจึงสวมกำไลข้อมือแขนกับปลายผ้าไว้ และที่มีความน่าสนใจมาก คือ เอกลักษณ์ของชาวลัวะที่มีการใส่ “หนอง” ซึ่งเป็นห่วงห้อยลงรักสีดำ โดยคล้องต้นขา

¹⁹ ลัดดาวัลย์ แซ่เชียว, 200 ปีพม่าในล้านนา, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, หน้า 37.

²⁰ อุทัย เมตต์การุณจิต, “ชีวิตและวัฒนธรรมชนชาติส่วนน้อย ลัวะ ดินแดนล้านนา. ”, สยามอารยะ, ปีที่ 2, ฉบับที่ 11 (ตุลาคม 2536), หน้า 26.

ไว้”²¹ เอกลักษณ์อีกประการหนึ่ง คือ ชาวละว้าทั้งผู้ชายและผู้หญิงรวมถึงเด็กๆ มักนิยมพกกล้องยาสูบ ที่เรียกว่า “ไม้ค” สำหรับใช้สูบบุหรี่ ส่วนใหญ่กล้องยานี้ทำจากดินเผาและไม้ไผ่

ความเชื่อของชาวละว้าที่มีการนับถือผี ซึ่งพิธีกรรมเช่นไหว้ผีนั้นมีหลักอยู่ 3 ประการได้แก่ การไหว้ผีไร่ การไหว้ผีบ้าน และการไหว้ผีบรรพบุรุษ นอกจากนี้สำหรับเรื่อง พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบ พิธีกรรมระหว่างชาวละว้าสองหมู่บ้านในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย ฌักกูว์ ทสรฐ นักวิจัยประจำ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ผลการศึกษา พบว่า **ชาวละว้าในหมู่บ้านที่ต่างกันมีประเพณีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น การเลี้ยงผี โดยการเลี้ยงผีหมู่บ้านที่ป่าแป๋ (ย่วงจำอ้อ) ต.ป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน เรียกการเลี้ยงผีหมู่บ้านว่า “โนกตะเขยย” ส่วนที่บ้านช่างหม้อ (ย่วงกง) ต.ป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง เรียกการเลี้ยงผีหมู่บ้านว่า “โนกควายเนอม” หรือ “โนกสปีช”²²** การเรียกชื่อที่ต่างกันนี้เป็นเพียงข้อสังเกตในการวิจัยเชิงภาษา แต่ความสำคัญของความแตกต่างในพิธีกรรมนั้น คือการที่บ้านป่าแป๋ใช้วัวสลักกับหมูในพิธีเลี้ยงผี และใช้ต้นละเมาะเป็นเสาหลักประกอบพิธีกรรม ในขณะที่ชาวละว้าบ้านช่างหม้อ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์พิธี นั้นใช้ควายเลี้ยงผีหมู่บ้านและมีเสาสะกั้งปักอยู่กับศาลาเลี้ยงผีที่เรียกว่า เญยยะซึ่งการเลี้ยงผีหมู่บ้าน ช่างหม้อ อ.แม่สะเรียงนั้นเป็นพิธีใหญ่ โดยปกติมีการเลี้ยงผีประมาณ 4-5 ปีต่อครั้ง การประกอบพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 3 วัน คือ 1) วันคา ซึ่งเป็นวันที่มีการเตรียมของสำหรับทำพิธี) วันเลี้ยงผี และ 3) วันส่งเคราะห์(เดาสะออง)

สำหรับความเป็นมาของชาวละว้าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัย มีการศึกษาในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยอุดมลักษณ์ สุนตระกูล เพื่อเสนอสารนิพนธ์เรื่อง การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทาง โบราณคดี: ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบนที่สูงในเขต อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า **เป็นกลุ่มชาวละว้าที่เพิ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปางมะผ้า โดยย้ายมาจากพม่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2518 ซึ่งอุดมลักษณ์ ได้ให้ความเห็นว่า ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าในพื้นที่ศึกษานี้จึงอาจจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับละว้าที่เชื่อว่าเป็นกลุ่มดั้งเดิมซึ่งเมื่อถูกผลักดันให้อพยพเข้าไปอยู่ในป่าเขาแถบอำเภอแม่สะเรียงและจังหวัดเชียงใหม่ แต่เป็นกลุ่มใหม่ซึ่งมาจากพม่า โดยการอพยพครั้งนี้เกิดจากปัญหาภัยกับชนกลุ่มน้อยในพม่า** ²³ อย่างไรก็ตามเรื่องของคนละว้า นั้น อุดมลักษณ์ พบว่า “กลุ่มละว้า นั้นเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับทราบกล่าวอ้างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นถึงพื้นที่ที่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาก่อน โดยที่ไม่มีใครทราบความเป็นมาว่าเป็นหมู่บ้านของชาวละว้า” ²⁴ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอขุนยวม อำเภอปาย และอำเภอปางมะผ้า ที่มักกล่าวอ้างถึงผู้ที่สร้างวัดร้าง วัดเก่าว่าเป็นของคนละว้า แต่กลับไม่มีผู้ใดทราบประวัติความเป็นมา หรือเรื่องราวของคนกลุ่มนี้แต่อย่างใด

ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – เมษายน พ.ศ. 2553 โดยอาจารย์นุชนางค์ ชุมดี นักวิจัยด้านประวัติศาสตร์ในโครงการฯ พบว่า **“ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าเพียงกลุ่มเดียวที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า โดยอพยพมาจากบ้านหนองแห้ง**

²¹ อุษณีย์ เมตต์การุณจิต, “ชีวิตและวัฒนธรรมชนชาติส่วนน้อย ละว้า ดันดันานล้านนา.”, สยามอารยะ, หน้า 32.

²² ฌักกูว์ ทสรฐ, “พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้านของชาวละว้า : บ้านช่างหม้อ อ.แม่สะเรียง”, ภาษาและวัฒนธรรม, 15, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2539), หน้า 51-52.

²³ อุดมลักษณ์ สุนตระกูล, “ความหลากหลายของชาติพันธุ์ของคนบนพื้นที่สูงใน อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน.” ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2546, หน้า 51.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

(เขตห้วยผึ้ง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน –ชายแดนไทย –พม่า) จากนั้นจึงอพยพย้ายเข้าไปอยู่อาศัยและทำกิน ที่ไร่เก่าบ้านจำป๋ (ทิศตะวันออกของน้ำโป่ง) [2518] จากนั้นได้ย้ายมาตั้งที่บ้านห้วยน้ำโป่งปัจจุบัน [2531]²⁵

จากการเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์นี้ทำให้ได้ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลัวะในปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในบ้าน ห้วยน้ำโป่ง อำเภอปางมะผ้า โดยชาวลัวะหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนจากการนับถือผีหันมานับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์

สำหรับความทรงจำร่วมของคนในพื้นที่ปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่ง โบราณคดี ชาวไทใหญ่ถือกันว่าคนลัวะหรือละว้านั้นเป็นชนชาติเก่าแก่และอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน ปัจจุบัน โดยมีกลอนที่พูดติดปากกันว่า “สาบส้างฟ้า ล้าสร้างลีน ” หรือ “สาบก้อฟ้า ล้าก้อเมอง ”²⁶ ซึ่งหมายถึง พรหม (สาบ) สร้างสวรรค์ (ฟ้า) และ ละว้าสร้างเมือง จากบทสัมภาษณ์ในพื้นที่วิจัย เช่น หมู่บ้านแม่สุริน ในอำเภอ ขุนยวม มีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาว่า “เคยมีลัวะมาอาศัยอยู่ที่นี้ก่อนที่ไทใหญ่จะอพยพมาจากพม่าและแม่แจ่มอย่าง เช่นในปัจจุบัน...อีกทั้งเจดีย์ที่ใช้ในการกราบไหว้สักการะในอดีตซึ่งมีทั้งหมด 4 แห่งนั้น (ปัจจุบันคือแหล่ง โบราณสถานในบ้านแม่สุริน) ชาวบ้านเชื่อกันว่าก่อสร้างโดยพวกลัวะ”²⁷ หรือความเป็นมาของพระธาตุสำคัญอย่าง แหล่งโบราณสถานพระธาตุคอกยเวียง ที่ชาวบ้านหลวง บ้านต่อแพ นับถืออย่างมากก็เชื่อกันว่าคอกยเวียงนั้นเป็น เวียงเก่าลัวะ เนื่องจากมีภูน้ำคันดินรอบคอก...คอกยเวียงจะมีเกือบทุกหมู่บ้าน แต่ตัวตนของลัวะที่เป็นผู้สร้างนั้น ไม่เคยเห็น เห็นแต่ซากวัดที่ทำไว้²⁸

ขณะที่ในพื้นที่อำเภอปายเรื่องเล่าของชาวลัวะดูเหมือนไม่แตกต่างกับในขุนยวมเท่าใดนัก เช่น ที่มาของ แหล่งโบราณสถานพื้นที่บ้านสบสาในแอ่งที่ราบเมืองแปงได้มีการอ้างถึงการพบฐานดินที่ (อิฐ) และมูยา (กล้องยาสูบ) ตามที่นา เชื่อกันว่าเป็นของเก่าลัวะ²⁹ ส่วนในตำบลเวียงเหนือปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับสุสานลัวะและ เครื่องมือเครื่องใช้ของชนกลุ่มนี้ นางหม่น ทาพิพย์ ได้เล่าว่า “คนเฒ่าคนแก่เล่าว่ามีป่าช้าลัวะอยู่บนคอกยเวียงจากวัด ศาลเจ็ดต้นมีลักษณะเป็นจอมปลวกขนาดใหญ่ มีหินรอบจอมปลวก...เขาเล่าว่าหมู่ลัวะมาวางไว้ เขาสร้างโดยเอาจอม ปลวกมาวาง แล้วก็วางหินรอบ บางทีขุดลงไปเจอจานชาม ได้เป็นของใช้ของมูยา (กล้องยาสูบ) ที่มี

สำหรับชาวปกาเกอญอหมู่บ้านเมืองแพมในเขตอำเภอปางมะผ้า เรื่องของชาวลัวะนั้นถูกอ้างถึงในแง่ ของการเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่เคยตั้งถิ่นฐานในบริเวณแอ่งที่ราบเมืองแพม ปรากฏเรื่องเล่าที่ว่า แต่เดิมเมืองแพมเคย เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพวกลัวะ เนื่องจากเคยพบชิ้นส่วนกล้องยาสูบดินเผาซึ่งได้กะลวดลายประดับอย่างงดงาม

²⁵ รัศมิ ชูทรงเดชและคณะ , รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนใน อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2 (เอกสาร ก. รายงานทางวิชาการ) , เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย, 2553. หน้า 185.

²⁶ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน , เชียงใหม่: เจริญวัฒน์การพิมพ์ ,2549,หน้า 318.

²⁷ สัมภาษณ์นายจันยัง คำฟู,อายุ 71 ปี,บ้านเลขที่ 90 หมู่ที่ 3 บ้านแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ,วันที่ 28 เมษายน 2552.

²⁸ สัมภาษณ์นายคำโฮ่ง สังข์ทอง, อายุ 71 ปี, บ้านเลขที่ 73/1 หมู่ที่ 8 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 24 ตุลาคม 2550.

²⁹ สัมภาษณ์นายแก้ว ะมะโน, อายุ 97 ปี, บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 23 เมษายน 2552.

³⁰ สัมภาษณ์นางหม่น ทาพิพย์, อายุ 83 ปี, บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 5 ธันวาคม 2550.

อยู่เป็นจำนวนมากตามที่นาของชาวบ้าน และหลังจากที่ลี้ระอพยพออกไปแล้วมีคนไทใหญ่อพยพเข้ามาอยู่แทนที่ โดยได้สร้างเมืองซึ่งมีเจ้าฟ้าปกครองและชาวไทใหญ่ยังได้สร้างวัดก่อด้วยอิฐไว้หลายแห่ง ต่อมาเมื่อเจ้าฟ้าตายลง ตามประเพณีจะเรียกเจ้าฟ้าที่ตายลงว่า เจ้าฟ้าอนแพร จนเรียกเพี้ยนเป็น “เมืองแพม” ในปัจจุบัน³¹

กล่าวได้ว่าตามประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในพื้นที่ เรื่องของชาวลัวะมีความสัมพันธ์ในบทบาทที่เป็นเจ้าของและผู้สร้างหลักฐานทางโบราณคดีอย่างเนินโบราณสถาน เจดีย์เก่า เศษภาชนะดินเผาและกลี้งยาสูบดินเผา ขณะเดียวกันก็เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งรกรากในพื้นที่แถบนี้ก่อนที่ชาวไทใหญ่และชาวปกากะญอจะเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

มิติทางประวัติศาสตร์ที่มองจากตำนานและพงสาวดาร กล่าวไว้ว่า “เป็นที่เชื่อกันอย่างแพร่หลายว่าหมายถึง กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมาตั้งแต่ก่อนสร้างเมืองสำคัญในอาณาจักรล้านนา ประวัติความเป็นมาของชาวลัวะปรากฏในตำนานสำคัญของเมืองในกลุ่มน้ำต่างๆ ทั้งที่ราบลุ่มน้ำกกและแอ่งที่ราบเชิงเขาในลำพูน อาทิ ตำนานเชียงแสนหรือตำนานสิงหนวัติกุมาร ที่กล่าวถึงกลุ่มลัวะว่าเป็นชาวพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณของ เมืองหิรัญนครหรือเมืองเงินยางเชียงแสนในลุ่มน้ำกก อีกเรื่องเล่าที่สำคัญ คือ ความเป็นมาของต้นเชื้อสายของ พญามังรายที่ปรากฏในพงสาวดาร โยนกและพื้นเมืองเชียงแสน เชื่อกันว่าพญามังรายนั้นสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ลาว ที่มีปฐมกษัตริย์ คือ “ลาวจักราช” ที่แต่เดิมชื่อว่า ลาวจกเทวบุตรหรือปู่เจ้าลาวจก โดยคำว่าลาว” หมายถึงลัวะ

ส่วนในตำนานคอยดุงได้กล่าวถึงสภาพสังคมของกลุ่มชนพื้นเมืองนี้ว่า ปู่เจ้าลาวจกเป็นหัวหน้าของพวกเขา มีลักษณะ มีอาชีพทำไร่อยู่บนคอยดุงและค้าขายกับคนไทยในพื้นที่ราบที่ตีนคอยดุง³² ซึ่งคนบนพื้นที่สูงเหล่านี้มีความสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองเมื่อเข้าสู่สมัยของพญามังราย

สำหรับในกลุ่มน้ำปิงสันนิษฐานว่าชาวลัวะได้อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ก่อนการตั้งเมืองหิรัญไชย โดยเชื่อมโยงกับบุคคลสำคัญในตำนานคือ ฤาษีवासเทพ ที่เชื่อกันว่าเป็นหัวหน้าชาวลัวะ ฤาษีผู้นี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็น ผู้สร้างเมืองหิรัญไชยแล้วเชิญพระนางจามเทวีจากละโว้มาปกครอง ในตำนานล้านนากล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนลัวะที่บริเวณเชิงคอยสุเทพและบริเวณที่ราบและเชิงเขาตามลำน้ำปิงระหว่างเชียงใหม่ถึงลำพูน กล่าวกันว่า ลัวะจะมีศูนย์กลางอยู่ที่เชิงคอยสุเทพ เพราะมีหอนี้และปู่สะย่าสะที่นั่น ชาวลัวะนับถือคอยสุเทพในฐานะ “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งเป็นที่สถิตของปู่สะย่าสะ และเชื่อกันว่าฤาษีवासเทพเป็นลูกหลานของปู่สะย่าสะ³³ นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับฤาษีवासเทพแล้ว ยังปรากฏเรื่องของกลุ่มชนลัวะที่สัมพันธ์กับราชวงศ์ของพระนางจามเทวี ทั้งใน ตำนานมูลศาสนาและตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ โดยกล่าวว่าหัวหน้าชาวลัวะ คือ “ขุนหลวงวิลังคะ” หรือ “วิลังคราช” ได้ทำสงครามสู้รบกับกองทัพของพระนางจามเทวีแห่งแคว้นหิรัญไชย

ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำวังนั้นจากตำนานจามเทวีวงศ์ เรื่องของชาวลัวะได้ถูกอ้างถึงในเหตุการณ์เมื่อครั้งที่มีการ สถาปนาเมืองเขลางคนคร (นครลำปางในปัจจุบัน) โดยในตำนานได้กล่าวว่า “...ครั้นพระพรหมฤาษี สร้างพระนครเสร็จแล้ว ก็ราชาภิเษกพระอนันตยศ³⁴ ให้เป็นบรมกษัตริย์ในพระนครนั้น พวกคนชาวป่า คือ พวก ละว้า กะเหรี่ยงทั้งหลายที่อยู่โดยรอบในตำบลนั้น ก็พากันมาอยู่โดยมาก แวดล้อมพระนครนั้น...”³⁵

³¹ รัชนี ชูทรงเดชและคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัด แม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 6: การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาทางโบราณคดี) ,เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2550, หน้า 228-229.

³² สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2553, หน้า 53.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

³⁴ พระอนันตยศ เป็นพระโอรสของพระนางจามเทวี

³⁵ พระโพธิ์รังสี, คำแปลจามเทวีวงศ์ พงสาวดารเมืองหิรัญไชย, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2516, หน้า 53.

นอกจากนี้ในดินแดนทางตะวันตกของล้านนาอย่าง “เมืองเชียงตุง” ในพื้นที่รัฐฉานของพม่า มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาว่าแอ่งที่ราบเชียงตุงเคยเป็นชุมชนลัวะมาก่อน จากนั้นพญามังรายจึงได้เข้ามาสร้างเมืองเชียงตุงในภายหลัง ซึ่งในปัจจุบันเชียงตุงยังคงมีชุมชนลัวะตั้งถิ่นฐานอยู่โดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกกันว่า “ชาวไตคอยหรือไตหลอย” ในการศึกษาารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดไตคอย โดย ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พบว่า แม้ในปัจจุบันจากการสำรวจภาคสนามไม่มีคำที่เกี่ยวข้องกับชาวลัวะ แต่มีข้อแตกต่างสำคัญประการหนึ่งของ “ชาวไตคอย (ลัวะ) ในรัฐฉาน” กับ “ชาวลัวะในดินแดนประเทศไทย” กล่าวคือ ชาวไตคอยในรัฐฉานนับถือพระพุทธศาสนา ในขณะที่ชาวลัวะในประเทศไทยนั้นนับถือลัทธิผีหรือลัทธิผีเหนือนธรรมชาติ อาจารย์ ดร.เกรียงไกร ได้ให้ความเห็นว่า จึงอาจเป็นสาเหตุให้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์เรียกชาวไตคอยว่า “ลัวะ” แต่เมื่อรับเอาศาสนาพุทธไปเป็นศาสนาประจำของชุมชนเช่นเดียวกับกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ไตกลุ่มอื่นๆ จึงอาจเป็นเหตุให้เกิดการขนานนามกลุ่มชาวลัวะเหล่านี้ว่า “ไตคอย” ซึ่งมีความหมายว่า “คนผู้อยู่อาศัยบนพื้นที่สูง”³⁶

จากตำนานสำคัญในช่วงสมัยล้านนาอาจกล่าวได้ว่าส่วนให้ภาพของชาวลัวะของกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ต่างๆ โดยมีการดำรงชีพอยู่ด้วยการทำการเกษตรบนพื้นที่สูง และแต่เดิมอาจมีความเชื่อในการนับถือผี ความเป็นไปได้อีกว่าชาวลัวะเริ่มเปลี่ยนแปลงมานับถือศาสนาพุทธนั้นอาจเกิดขึ้นเมื่อลัวะกลายเป็นพลเมืองของล้านนาโดยเฉพาะในช่วงการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายและพระนางจามเทวี หรือดังข้อมูลของชาวลัวะในเชียงตุง ที่แต่เดิมนั้นเรียกว่าชาวลัวะ แต่ภายหลังได้ถูกปรับไปเป็นไทหรือไต พร้อมกับการนับถือศาสนาพุทธ

ด้านความสัมพันธ์ในทางการเมืองและเศรษฐกิจของชาวลัวะกับล้านนานั้นมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาในกลุ่มชาวลัวะจังหวัดเชียงใหม่ ชาวลัวะบ้านแปะ อำเภอจอมทอง มีเรื่องเล่าขานเกี่ยวกับ “หลาเงินจาริก” หรือแผ่นเงินบางยาวคล้ายใบลานมีจารึกอักษร ซึ่งกษัตริย์องค์สุดท้ายในราชวงศ์มังราย คือ พระนางวิสุทธิเทวี ได้มอบให้กับชาวลัวะบ้านแปะ เป็นเสมือนตราสารที่ยืนยันความคุ้มครองกับชาวลัวะหมู่บ้านดังกล่าวให้ยกเว้นจากการถูกเกณฑ์แรงงาน เพื่อยูบารุงรักษาวัดวิสุทธิธารามหรือวัดบ้านแปะ ความสัมพันธ์ในทางการเมืองเช่นนี้มีต่อเนื่องมาถึงกษัตริย์ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ตามเรื่องเล่าที่ทราบกันดีในกลุ่มชาวลัวะบ้านกวน อำเภอหางดงและชาวลัวะบ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด ว่า มีจารึกตราหลาเงินที่ได้รับจากพระเจ้ามโหตรประเทศ โดยกำหนดให้ชาวลัวะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเกณฑ์แรงงาน แต่ต้องเสียส่วยเป็นเงิน 220 กับข้าวอีก 600 หาบ³⁷ ตราหลาเงินดังกล่าวนี้ชาวลัวะมีตระกูลที่เรียกว่า เจ้าฮิด เป็นผู้รักษาไว้ โดยเก็บไว้ในหม้อดินและฝังไว้ใต้ถุนบ้าน และหากต้องการเปิดดูจะต้องมีการทำพิธีเสียก่อน ไม่งั้นนั้นอาจถึงแก่ความตายได้

แม้ว่าในทางการเมืองดูเหมือนชาวลัวะในล้านนาจะได้รับสิทธิพิเศษในข้อยกเว้นเรื่องส่วยแรงงาน เป็นดังการกัลปนาที่กษัตริย์มักถวายข้าทาส บริวาร เพื่อทำนุบำรุงพระศาสนา แต่ในทางเศรษฐกิจนั้นดินแดนล้านนาถือเป็นแหล่งสำคัญที่ส่งสินค้าผ่านไปยังเมืองทางตอนใต้อย่างอาณาจักรอยุธยา ชาวลัวะจึงถือเป็นกลุ่มชนสำคัญในการเป็นผู้หาสินค้าเหล่านี้ให้กับล้านนา ในรูปแบบของส่วยที่มีทั้งพืชไร่ ข้าว ยาสูบและโดยเฉพาะสินค้า

³⁶ เกรียงไกร เกิดศิริ, “วัดหนองหลวง-วัดบ้านแสน: วัดไตคอย (ลัวะ) ในรัฐฉานแสงแห่งอารยะที่ฉายผ่านสถาปัตยกรรม”, เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการนำเสนองานค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ศิลปะไทยและเอเชียอาคเนย์ ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ วันที่ 3-4 กรกฎาคม พ.ศ. 2553, หน้า 52 – 53.

³⁷ กฤษณา เจริญวงศ์, “การสำรวจชุมชนลัวะใน 5 อำเภอ: อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทองและฮอด”, เอกสารการสัมมนาเรื่อง “ลัวะในล้านนา” คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2531, หน้า 22.

ป่าที่มาจากภูเขาสูง เช่น กล้วยไม้ ยางรัก งาม้าง น้ำผึ้ง ครั่ง หนังสัตว์ เขาสัตว์ เป็นต้น ที่มีการกล่าวถึง คือ เรื่องการส่งส่วยเหล็กให้กับผู้ครองนครล้านนา เช่น ในกรณีของลัวะบ้านกองลอย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และลัวะบ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวกันว่า พวกชาวลัวะต้องนำทรัพยากรที่พบเห็น เช่น เหล็กส่งให้แก่ทางบ้านเมืองในรูปของเครื่องมือเครื่องใช้³⁸ โดยนำเหล็กนั้นมาหลอมและตีเหล็กออกมาเป็นอาวุธต่างๆ

ขณะที่สภาพเศรษฐกิจของสังคมลัวะ มีความเป็นไปได้ว่าอาจเป็นไปตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจในช่วงสมัยล้านนา โดยดำรงชีพด้วยการหาของป่าและนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของมีค่าที่ตนต้องการกับชุมชนในพื้นที่ราบ ข้อสันนิษฐานนี้ถูกพิจารณาจากการปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นบนเทือกเขาในเขตจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ พื้นที่บริเวณนี้มีความเป็นไปได้ว่าเคยเป็นที่อยู่ของชุมชนลัวะมาก่อน ข้อมูลจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่หมู่บ้านยางหลังป่าช้า อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งฝังศพที่คนท้องถิ่นเชื่อกันว่าเป็นสุสานลัวะหรือเรียกว่า ป่าเหั่วลัวะ มีลักษณะเป็นเนินทรงกลมขนาดใหญ่ เมื่อขุดค้นตรงกลางเนินลงไปพบโบราณวัตถุจำนวนหนึ่งร่วมกับหม้อบรรจุกระดูก โบราณวัตถุที่ขุดพบในแหล่งดังกล่าวนี้มีทั้งภาชนะดินเผาทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบ มีทั้งเครื่องเคลือบแบบเตาจากสุโขทัยและล้านนารวมทั้งเงิน แต่ส่วนใหญ่จะพบของจากเตาล้านนาโดยเฉพาะเตาสันกำแพง รองลงมาคือ เตาเวียงกาหลง นอกจากนี้ยังพบลูกปัดหินและเครื่องใช้โลหะปนอยู่ด้วย³⁹

ข้อมูลทางโบราณคดีที่ได้จากแหล่งฝังศพเหล่านี้ ทำให้อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เสนอว่า คงเป็นของกลุ่มชาวลัวะนั่นเอง เพราะประเพณีการฝังศพและมีเครื่องเช่นศพ อย่างเครื่องสังคโลก เครื่องประดับและเครื่องใช้ นั้น เป็นของเนื่องในวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่แตกต่างไปจากพิธีกรรมในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู จึงเป็นของกลุ่มชนที่อยู่นอกวัฒนธรรมล้านนาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สัมพันธ์กับเครื่องสังคโลกจีน ล้านนาและสุโขทัย⁴⁰ **เนื่องจากสภาพที่ตั้งของชุมชนลัวะที่อาศัยอยู่ตามแนวเทือกเขาที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ทางทิศตะวันตกของกลุ่มน้ำปิง พบมากับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในช่วงระยะเวลานั้นที่ล้านนามีการค้าขายกับต่างประเทศทั้งจีนและอยุธยาผ่านการส่งออกสินค้าป่า จึงอาจเป็นไปได้ที่ชาวลัวะเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัฐล้านนาในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนและซื้อขายสินค้ากับทางล้านนา โดยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของล้านนาเองก็มุ่งที่จะส่งมาแลกเปลี่ยนของป่ากับชนกลุ่มที่เรียกว่าลัวะนี้⁴¹**

หากประมวลข้อมูลของคนลัวะทั้งที่เป็นตำนาน การค้นคว้าทางมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นได้ว่า ชาวลัวะที่คนในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ได้อ้างถึงนั้นมีความสำคัญในการเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมที่พบในพื้นที่ ขณะที่เรื่องราวกลุ่มชนนี้ที่ปรากฏจากตำนานและประวัติศาสตร์ล้านนาได้ให้ข้อสรุปว่าเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนเกิดเมืองสำคัญต่างๆ ในล้านนา มีสภาพสังคมที่เพาะปลูกพืชไร่และมีความสัมพันธ์กับล้านนาทั้งในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดหาของป่า ในด้านวัฒนธรรม

³⁸ กฤษณา เจริญวงศ์, ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่, เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ, 2532, หน้า 32.

³⁹ สุรพล ดำริห์กุล, “อมก๋อย: แหล่งโบราณคดีล้านนาที่เพิ่งค้นพบและใกล้สูญสิ้น”, เมืองโบราณ, 11, 3 (กรกฎาคม-กันยายน, 2528), หน้า 9.

⁴⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ, กรุงเทพฯ: มติชน, 2545, หน้า 340-341.

⁴¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ลัวะ ละว้า กะเหรี่ยง : ของเผ่าในที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ –การเมืองของรัฐในที่ราบ”, เมืองโบราณ, 12, 1 (มกราคม-มีนาคม), 2529, หน้า 57.

ความเชื่อนั้นจากตำนานทำให้ทราบว่าเดิมชนกลุ่มนี้มีการนับถือผีและเริ่มเปลี่ยนแปลงมานับถือพุทธศาสนาเมื่อกลายเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในแคว้นล้านนาอย่างหริภุญไชยและนครพิงค์เชียงใหม่

ส่วนข้อสรุปทางมานุษยวิทยานั้นได้บอกกับเราว่า สภาพสังคมของกลุ่มชาวลัวะในปัจจุบันมี

ความสัมพันธ์กันเพียงบางประการกับชาวลัวะในตำนานล้านนา เช่น การนับถือผี เรื่องเล่าของตราหลานเงิน การส่งส่วยเหล็ก และพิธีกรรมความเชื่ออย่างการบูชาเสาสะกั้งที่กลุ่มคนเมืองรับอิทธิพลไปเป็นการบูชาเสาอินทขิล

เรื่องของชาวลัวะที่พบในปางมะผ้ากับชาวลัวะในประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในพื้นที่ มีแนวโน้มว่าไม่น่าจะมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากเป็นชาวลัวะกลุ่มใหม่ที่อพยพมาจากพม่า และถึงแม้ว่าชาวลัวะที่ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียงและแม่ลาน้อยนั้นอาจเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมแต่ก็เป็นกลุ่มชาวลัวะที่นับถือผี มีสภาพสังคมที่ตรงกันข้ามกับผลสำรวจทางโบราณคดีที่หลักฐานส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แต่จากข้อมูลขณะนี้ หากเปรียบเทียบกันแล้วเรื่องของชาวลัวะในตำนานล้านนาก็จะมีความเป็นไปได้มากกว่าที่จะเป็นกลุ่มชนเดียวกับเรื่องของลัวะในเรื่องเล่าบนพื้นที่สูงของแม่ฮ่องสอน อย่างไรก็ตามการทำความเข้าใจเรื่องของชาวลัวะที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่อาจเป็นข้อพิสูจน์ยืนยันได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกันหรือไม่ มีเพียงความเป็นไปได้เท่านั้น

การกล่าวถึงเรื่องของชาวลัวะในตำนานนี้ถือเป็นการขยายภาพให้กับคำถามที่ว่าชาวลัวะคือใครในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ซึ่งแต่เดิมไม่ทราบที่มาใดๆ ให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยข้อมูลของชาวลัวะที่น่าเสนอนี้เป็นหนึ่งในข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปเชื่อมโยงกับเรื่องของหลักฐานทางโบราณคดีเพื่อตอบคำถามในเรื่องของสภาพสังคมของคนบนพื้นที่สูงในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ต่อไป

4.2.1.2 ภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนา

เดิมนั้นการกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ที่ได้จากการสำรวจโดยโครงการฯ ได้ถูกแบ่งออกเป็นแต่ละช่วงพุทธศตวรรษ ส่วนใหญ่กำหนดได้ว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 เนื่องมาจากการพิจารณาเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่งและภาชนะประเภทเนื้อกระเบื้องเป็นสำคัญ ในขณะที่บางแหล่งเมื่อไม่พบหลักฐานประเภทนี้จึงทำให้ต้องประเมินว่าเป็นเพียงแหล่งที่ร่วมสมัยล้านนาโดยที่ไม่สามารถชี้ชัดถึงค่าพุทธศตวรรษได้ จึงทำให้อายุของแหล่งมีความเหลื่อมล้ำกัน อย่างไรก็ตามหากประมวลจากหลักฐานอื่นๆ มาประกอบ เราไม่สามารถละเลยความจริงที่ว่า รูปแบบของเนินโบราณสถานที่มีลักษณะการวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก ซากกำแพงอิฐ ชิ้นส่วนอิฐ กระเบื้องดินเผาแบบขอ แนวคูเมืองโบราณ อีกทั้งกล้องยางสูบลินเผาชิ้นส่วนนั้น ล้วนทำให้เราทราบว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านี้คงอยู่ร่วมสมัยในช่วงความเจริญของวัฒนธรรมล้านนา

ดังนั้นแหล่งโบราณคดีที่ใช้นามวิเคราะห์สภาพสังคมจึงครอบคลุมทั้งสมัยล้านนาโดยถือเป็น **สมัยล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24** จากการสำรวจโดยโครงการสืบค้นฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2554 มีจำนวนทั้งหมด 75 แหล่ง จากทั้งสามอำเภอ ได้แก่ อำเภอปาย จำนวน 39 แหล่ง อำเภอปางมะผ้า จำนวน 6 แหล่งและอำเภอขุนยวม จำนวน 30 แหล่ง ซึ่งแต่ละแหล่งมีทั้งที่เป็นแหล่งโบราณสถาน แหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งที่พบโบราณสถานร่วมกับที่อยู่อาศัย

ในส่วนของหลักฐานทางโบราณคดีนั้นเน้นวิเคราะห์จากประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภาชนะดินเผา เป็นหลัก ส่วนหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ เนินโบราณสถาน

คูเมืองโบราณ เจดีย์เก่า กระเบื้องดินเผา พระพุทธรูป ได้นำมาพิจารณาไปด้วย เพราะทั้งหมดล้วนเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่อาจให้คำตอบถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนบนพื้นที่สูงในช่วงสมัยล้านนา

โดยเครื่องปั้นดินเผาที่นำมาเสนอในบทความนี้เลือกตัวอย่างมาจากแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาจำนวน 36 แหล่ง มีทั้งเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (earthenware) ประเภทเนื้อแกร่ง (stoneware) ประเภทเนื้อกระเบื้อง (porcelain) และ ก่อถ้วยดินเผาหรือมูยาการจำแนกเศษภาชนะประเภทเนื้อดินและเนื้อแกร่งได้วิเคราะห์ในส่วนของการผลิตที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของแหล่งเตาสำคัญต่างๆ ในล้านนา ส่วนเครื่องถ้วยเนื้อกระเบื้องส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยที่มาจากจีน ดังนั้นจึงให้ผลการจำแนกแหล่งผลิตและช่วงสมัยที่มีการผลิตโดยวิเคราะห์ผ่านรูปแบบของภาชนะ สำหรับผลการศึกษาตัวอย่างเครื่องถ้วยจีน เลือกจากแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่งจากแหล่งทั้งหมด วิเคราะห์ โดย ดร.ปวิวรรต ธรรมาปริชากร หัวหน้าแผนกวิจัยและส่งเสริมการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

แหล่งเตาล้านนา สันนิษฐานว่ามีการผลิตภาชนะดินเผาในช่วงระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 19–22 ซึ่งเป็นช่วงความเจริญของวัฒนธรรมล้านนา มีแหล่งเตาสำคัญในบริเวณลุ่มน้ำต่างๆ อาทิ เตาสันกำแพง เตาวังเหนือ เตาเวียงกาหลง เตาพาน เครื่องปั้นดินเผาเชียงแสน เครื่องปั้นดินเผาลำพูนหรือหริภุญไชย เป็นต้น โดยภาชนะดินเผาแต่ละแหล่งเตานั้นก็มีลักษณะเด่นและเทคนิคการผลิตที่ต่างกันออกไป ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลจากหนังสือ ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย ได้ดังตารางต่อไปนี้ (ตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.4 ตารางแสดงลักษณะของภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนา

แหล่งเตา	พื้นที่ตั้ง	ลักษณะ		
		การตกแต่ง	เนื้อดิน	รูปทรงที่พบ
เตาสันกำแพง (พุทธศตวรรษที่ 19-21) ⁴²	กลุ่มเตาอบง เตาจัมปาบอน เตาดันแทน เต่าห้วยป่าไร่ บริเวณบ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	- เคลือบสีเขียว, เคลือบสีน้ำตาล - เขียนสีดำได้เคลือบ เช่น ลายปลา ลายช่อ ดอกไม้ ลายพันธุ์พฤกษา	- เนื้อดินหยาบ สีเทา และเทาดำ	- จาน, ขามก้นลึก, แจกัน, ขวด, กระปุก, พาน, ไหขนาดต่าง ๆ
เตาวังเหนือ (พุทธศตวรรษที่ 19-20)	กลุ่มเตาป่าอ้อ, ห้วยทราย, ห้วยแม่เสียว, ห้วยลึก -เหล่านอด ในตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางและรอยต่อกับอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	- เคลือบสีเขียวแบบเซลาดอน, เคลือบสีเขียวใส มีรอยแตกกรรณคล้ายดอกผลึก	- เนื้อดินละเอียด สีขาวอมเทาหรือสีเหลืองนวล	- ถ้วย, ขาม, ตุ๊กตารูปสัตว์, จานขนาดต่าง ๆ นิยมทำขอบปากให้เป็นจิบ
เตาเวียงกาหลง (พุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 22)	กลุ่มเตาทุ่งมาน, ป่าหุยม, สันกู่, สันป่ากิบ, บ้านร้อง, ป่าดง, ป่าसान ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	- เคลือบใส, เคลือบสีน้ำตาล, เคลือบสีเขียว - เขียนสีดำได้เคลือบ เช่น ลายใบไม้ (ลายกา) ลายพันธุ์พฤกษา	- เนื้อดินละเอียด สีขาว สีเหลืองนวล สีเทา - น้ำเคลือบบางใสมีรอยแตกกรรณ	- จาน, ขาม, แจกัน, กระปุก, พาน, โถมีฝา, ผางประทีป, ถ้วย, ถ้วยหมากกรุก, ตุ๊กตา
เตาพาน (พุทธศตวรรษที่ 20-21)	บ้านจำปู บ้านโป่งแดง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย	- เคลือบเขียวเซลาดอน มักมีการขีดขีดลาย ดอกไม้ ลายเรขาคณิต เช่น เส้นวงกลม ลายก้นหอย	- เนื้อละเอียด สีขาว สีเทา	- ถ้วย, จาน, ขาม, คนโท, คนที, กระปุก, ไห, ตุ๊กตารูปสัตว์
เครื่องปั้นดินเผาลำพูนหรือหริภุญไชย (พุทธศตวรรษที่ 18-19)	ในเขตจังหวัดลำพูน เช่น เตาวีญท่ากาน	- เขียนลายด้วยสีดำและสีขาวนวล หรือขีดขีดเส้นฝังลายด้วยน้ำดินสีขาว เป็นลวดลาย ดอกไม้ก้านขด ลายใบไม้ รูปสัตว์ ลายเรขาคณิต	- เนื้อดินสีส้ม ลักษณะบาง เผาด้วยอุณหภูมิไม่สูงมาก	- ส่วนใหญ่เป็นคนโทและน้ำดิน
เครื่องปั้นดินเผาเมืองเชียงแสน (พุทธศตวรรษที่ 22-23)	บริเวณเมืองเชียงแสน	- ไม่เคลือบ - พบแม่พิมพ์ดินเผาที่ใช้ทำกลี้งยาสูบ	- เนื้อดินคล้ายภาชนะที่ไม่เคลือบ เนื้อแกร่ง	- กลี้งยาสูบดินเผา, ถ้วย, แจกัน, ไห

⁴² อายุของแหล่งเตา อ้างจาก ปวีวรรณ ธรรมาภิชากรและคณะ. *ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย* กรุงเทพฯ: โอเอสสกา, 2529. และศึกษาเพิ่มเติมได้จากฐานข้อมูลของโครงการเครื่องปั้นดินเผา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใน <http://www.human.cmu.ac.th/home/hist/sherd/index3.php?typemenu=kiln>

4.2.1.3 การจัดจำแนกหลักฐานทางโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาที่เลือกศึกษาจำนวน 36 แหล่ง ประกอบด้วย แหล่งโบราณคดีในอำเภอปาย 18 แหล่ง ในอำเภอปางมะผ้า 3 แหล่ง และอำเภอขุนยวม 15 แหล่ง ซึ่งเป็นแหล่งที่กระจายตัวอยู่ในบริเวณแอ่งที่ราบต่างๆ ในพื้นที่ทั้งสามอำเภอ ทั้งนี้ ปรากฏหลักฐานเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาล้านนาในแหล่งโบราณคดีจำนวน 31 แหล่ง พบว่า เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินนั้นมาจาก “แหล่งเตาหริภุญไชย” และ ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจาก “แหล่งเตาเวียงกาหลง” รองลงมา ได้แก่ แหล่งเตาสันกำแพง ส่วนแหล่งเตापานและเตาวังเหนือ พบจำนวนไม่มากนัก แหล่งเตาที่กล่าวมานี้ถือได้ว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19–22 แหล่งโบราณคดีที่พบภาชนะจากแหล่งเตาล้านนาเหล่านี้มีทั้งที่เป็นศาสนสถานและเป็นที่อยู่อาศัย ขณะที่ชิ้นส่วนกล้อยาสูบดินเผาที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาเมืองเชียงแสนสามารถพบได้โดยทั่วไป ส่วนใหญ่ได้จากแหล่งโบราณคดีประเภทศาสนสถานเป็นหลัก เครื่องปั้นดินเผาอื่นๆ นอกเหนือจากสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว คือ วัตถุที่ใช้ก่อสร้างสถาปัตยกรรม ได้แก่ กระเบื้องดินเผาแบบขอ สลักพบเป็นจำนวนมากจากแหล่งโบราณสถาน โดยพบร่วมกับเนินโบราณสถานหรือบริเวณสุปฏิเจดีย์

ลักษณะของเครื่องถ้วยล้านนาที่พบในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม อาจกล่าวได้ว่า มีรูปทรงที่ไม่หลากหลายมากนัก ส่วนใหญ่เป็นหม้อ จาน ชามและถ้วย รองลงมาสันนิษฐานว่าอาจเป็นภาชนะประเภทไหและครก โดยรูปทรงภาชนะวิเคราะห์ได้จากรูปแบบของปาก ไหล่ และฐานภาชนะ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ได้มาจากการสำรวจบนผิวดิน บ้างจึงหักจากการรบกวนทั้งโดยมนุษย์และโดยธรรมชาติมีส่วนให้โบราณวัตถุส่วนใหญ่อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์จึงให้ยากต่อการศึกษารูปทรง มักพบเฉพาะส่วนลำตัวภาชนะ แม้กระทั่งกล้อยาสูบดินเผาก็พบเฉพาะตัวกล้อยหรือก้านเท่านั้น

สำหรับภาชนะดินเผาประเภทเนื้อกระเบื้อง ผลการวิเคราะห์ของ ดร.ปวีรวิทย์ เผยให้เห็นว่า หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่แห่งนี้ไม่ได้มีเฉพาะเครื่องถ้วยที่มาจากประเทศจีนเท่านั้น ตัวอย่างเครื่องถ้วยจากแหล่งโบราณสถานวัดตาลเจ็ดคั่นในอำเภอปาย บอกได้ว่าการพบ “เครื่องถ้วยญี่ปุ่นหรือเครื่องถ้วยอาริตะ” ที่อาจมีอายุเก่าถึงพุทธศตวรรษที่ 22 เครื่องถ้วยอาริตะ เป็นเครื่องถ้วยสมัยเอโดะ โดยคำว่า “อาริตะ” นั้นเป็นชื่อเมืองที่ผลิตเครื่องถ้วยดังกล่าวนี้และส่งออกมายังต่างประเทศ เครื่องถ้วยของญี่ปุ่นนี้ยังพบจากแหล่งโบราณคดีคอยเวียงเมืองปอนในพื้นที่อำเภอขุนยวมอีกด้วย แต่อยู่ในช่วงสมัยที่ใหม่กว่าประมาณราวพุทธศตวรรษที่ 25 อย่างไรก็ตามหลักฐานเครื่องถ้วยญี่ปุ่นนี้ ดร. อมรา ศรีสุชาติ (กรมศิลปากร) ได้ให้ความเห็นว่า เครื่องถ้วยญี่ปุ่นนั้นมีการผลิตสืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่เครื่องถ้วยเหล่านี้อาจถูกนำเข้ามาพร้อมกับทหารญี่ปุ่นในช่วงสมัยสงครามโลก

สำหรับเครื่องถ้วยจากประเทศจีน จากตัวอย่างของหลักฐานที่นำไปวิเคราะห์ พบว่า มาจากแหล่งผลิตในช่วงของสองราชวงศ์ คือ 1. สมัยราชวงศ์หมิง (ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 22) โดยส่วนใหญ่เป็นภาชนะที่มาจากเตาเจิงเต๋อเจิน (Jingdezhen) มณฑลเจียงซี และกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน ชิ้นส่วนภาชนะบางชิ้นมาจากเตาในรัชสมัยของจักรพรรดิวันลี่หรือช่วงราชวงศ์หมิงตอนปลาย เช่น เครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่คอนตัน 2 แหล่งโบราณคดีไร่สันคอยใกล้ถ้ำเจดีย์ แหล่งโบราณสถานบ้านต่อแพ เป็นต้น การพบภาชนะในช่วงสมัยนี้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มชุมชนโบราณในปาย ปางมะผ้า ขุนยวมกับชุมชนภายนอกได้เป็นอย่างดี อ้างอิงจากหลักฐานเครื่องถ้วยจีนที่มได้รับเกาะอยู่ชานเป็นจำนวนมากนั้นสามารถ

กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วงรัชกาลจักรพรรดิวันตี้เช่นเดียวกัน⁴³ ช่วงสมัยนี้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอยุธยาเป็นไปตามระบบบรรณาการ โดยมีคณะทูตจากอยุธยาเดินทางไปจีน ขณะเดียวกันทางจีนผลิตเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศอีกด้วย ดังนั้นการปรากฏของหลักฐานเช่นนี้จึงอาจบอกได้ว่า กลุ่มชนบนพื้นที่สูงในช่วงสมัยนี้คงมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกแล้ว โดยอาจมีความสัมพันธ์กันในทางเศรษฐกิจ

และ 2. สมัยราชวงศ์ซ่งถึงยุคราชอาณาจักร (ราวพุทธศตวรรษที่ 23–25) ในช่วงสมัยนี้เครื่องถ้วยที่พบส่วนใหญ่มาจากแหล่งเตาเต้อฮัว (Dehua) ในมณฑลฝูเจี้ยน แหล่งเตาจิงโจว แหล่งเตากวางตง ส่วนภาชนะจากเตาจิงเต๋อเงินยังคงมีอยู่เช่นกัน หลักฐานเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีคอยเวียงเมืองปอน อำเภอขุนยวม ถูกกำหนดอายุได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 25 ผลการวิเคราะห์เทคนิคการผลิต พบว่า ภาชนะเหล่านี้เป็นเครื่องถ้วยที่ราคาและคุณภาพไม่สูงมากนัก เป็นภาชนะที่ชาวบ้านทั่วไปใช้ ข้อมูลเช่นนี้ถือได้ว่ามีความน่าสนใจอย่างมากสำหรับการตีความสภาพสังคมในอดีต มีความเป็นไปได้ว่าเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสิ่งของมีค่าจากแดนไกลเมื่อถึงช่วงสมัยหนึ่งได้รับความนิยมและแพร่หลายจนเข้ามาถึงกลุ่มสังคมที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง อีกทั้งยังเป็นสิ่งของที่คนทั่วไปสามารถมีไว้ในครอบครองได้

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แจกแจงผลการวิเคราะห์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นออกมาเป็นตาราง เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจลักษณะของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่วิจัย ซึ่งประกอบด้วย ตารางแสดงข้อมูลแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาจำนวนทั้งหมด 36 แหล่ง ที่ใช้ในการวิเคราะห์ภาชนะดินเผา (ตารางที่ 4.5) และ ตารางแสดงผลการวิเคราะห์ตัวอย่างภาชนะดินเผาประเภทเนื้อกระเบื้องที่พบจากแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาในพื้นที่ปาย ปางมะคำ ขุนยวม (ตารางที่ 4.6) ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะถูกนำไปอภิปรายถึงสภาพสังคมของชุมชนสมัยล้านนาในนัยยะของการติดต่อระหว่างกลุ่มคนบนพื้นที่สูงกับชุมชนบนพื้นราบ ดังหัวข้อต่อไปนี้

ตารางที่ 4.5 ตารางแสดงข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่ใช้ในการวิเคราะห์ภาชนะดินเผาทั้งจากแหล่งเตาล้านนาและเครื่องถ้วยจีน

แหล่งโบราณคดี	พื้นที่	ลักษณะที่ตั้ง	หลักฐานทางโบราณคดี	หน้าที่แหล่ง
1. แหล่งโบราณสถานเมืองน้อย 1-วัดเจดีย์หลวง (PAI 01)	บ้านเมืองน้อย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย	ที่ราบลานตะพัก	- เนินโบราณสถาน / ก่ออิฐยาสูบ / อักษร ธรรมบณจารึก	ศาสนสถาน
2. แหล่งโบราณสถานเมืองน้อย 2 (PAI 02)	บ้านเมืองน้อย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย	เนินเขา	- เนินโบราณสถาน / เศษกระเบื้องดินเผา แบบขอ	ศาสนสถาน
3. แหล่งโบราณสถานวัดตาลเจ็ดต้น (PAI 09)	บ้านตาลเจ็ดต้น ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย	ที่ราบใกล้แม่น้ำ	- แนวกำแพงและเนินโบราณสถาน / ก่อกองยาสูบดินเผา / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพง เตาเวียงกาหลง เครื่องปั้นดินเผาเชียงแสน	ศาสนสถาน

⁴³ เผ่าทอง ทองเจือ, “การค้าระหว่างอยุธยากับจีน : ศึกษาจากเครื่องถ้วยจีนที่มได้รอบเกาะอยุธยา”, ศิลปวัฒนธรรม, 8, 5 (มีนาคม 2530), หน้า 79.

แหล่งโบราณคดี	พื้นที่	ลักษณะที่ตั้ง	หลักฐานทาง โบราณคดี	หน้าที่แหล่ง
4. แหล่งโบราณสถานบ้านน้ำฮู 1 (PAI 15)	บ้านน้ำฮู ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า	ที่ราบลอนลาด	- เนิน โบราณสถาน / เศษกระเบื้องดินเผาแบบขอ / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน,เนื้อแกร่ง,เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากแหล่งเตาหริภุญไชยและเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
5. แหล่งเตาบ้านน้ำฮู (PAI 18)	บ้านน้ำฮู ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า	ที่ราบ	- ชิ้นส่วนผนังเตา / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพง	แหล่งผลิตภาชนะดินเผา
6. แหล่งโบราณคดีสวนสัก (PAI 19)	บ้านน้ำฮู ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า	เนินดิน	- ชิ้นส่วนกล้องยาสูบดินเผา / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากแหล่งเตาหริภุญไชยเตาสันกำแพง เตาเวียงกาหลงเครื่องปั้นดินเผาเขียนสแกน	ที่อยู่อาศัย
7. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่แดง 4-สวนหิน (PAI 24)	ตำบลแม่แดง อำเภอป่า	ที่ราบ	- เนิน โบราณสถาน/เศษกระเบื้องดินเผาแบบขอ / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง * พบภาชนะจากเตาสันกำแพง	ศาสนสถาน
8. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่แดง 5-วัดขมิ้น (PAI 25)	ตำบลแม่แดง อำเภอป่า	ที่ราบ	- เนิน โบราณสถาน/ เศษกระเบื้องดินเผาแบบขอ / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน,เนื้อแกร่ง,เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพงและเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
9. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 1-พระธาตุแม่ฮี้ (PAI 29)	บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่า	ยอดเขา	- แนวกำแพงอิฐ / เจริญก่ออิฐ / พระพุทธรูปแกะสลักหินสีขาว / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง / กระเบื้องดินเผาแบบขอ * พบภาชนะจากเตาสันกำแพง	ศาสนสถาน
10. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 2-วัดแม่ฮี้ (PAI 30)	บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่า	ที่ราบเนินเขา	- แนวอิฐก่อโบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง * พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน

แหล่งโบราณคดี	พื้นที่	ลักษณะที่ตั้ง	หลักฐานทางโบราณคดี	หน้าที่แหล่ง
11. แหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ ดอนตัน 2-บ้านป่าจันทร์หอม (PAI 36)	บ้านใหม่ดอน ตัน ตำบลเมือง แปง อำเภอบัว	เนินเขา	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง เตาพาน และเตาหริภุญไชย	ศาสนสถาน
12. แหล่งโบราณสถานบ้าน สบสา 1 -หล่มะห้า (PAI 38)	บ้านสบสา ตำบลเมืองแปง อำเภอบัว	ที่ราบลานตะพัก	- แนวอิฐก่อโบราณสถาน / เศษภาชนะดิน เผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง / ชิ้นส่วนกล้องยาสูบดินเผา *พบภาชนะจากเตาสันกำแพง เตาเวียง กาหลงและเครื่องปั้นดินเผาเชียงแสน	ศาสนสถาน และที่อยู่ อาศัย
13. แหล่งโบราณสถานเวียงหำ (PAI 40)	บ้านผาสำราญ ตำบลเมืองแปง อำเภอบัว	ที่ราบเชิงเขา	- เนิน โบราณสถาน / อิฐสลักอักษร ล้านนา/ กล้องยาสูบดินเผา / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อ กระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพงและ เครื่องปั้นดินเผาเชียงแสน	ศาสนสถาน และที่อยู่ อาศัย
14. แหล่งโบราณสถานคอยธาตุ (PAI 41)	บ้านผาสำราญ ตำบลเมืองแปง อำเภอบัว	ยอดสันเขา	- เจริญเก่า / แนวก่ออิฐ / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง / ชิ้นส่วน พระพุทธรูปขนาดเล็กสลักจากหินสีขาว *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
15. แหล่งโบราณสถานหัวน้ำส้ม (PAI 43)	บ้านผาสำราญ ตำบลเมืองแปง อำเภอบัว	ที่ราบเชิงเขา	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
16. คูเมืองเวียงเหนือ (PAI 55)	บ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอบัว	คูเมืองล้อมรอบ บ้านเวียงเหนือ	- เสาประคูเมืองโบราณ	คูเมือง
17. แหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ ดอนตัน- โป่งน้ำพุร้อน (PAI 57)	บ้านใหม่ดอน ตัน ตำบลเมือง แปง อำเภอบัว	ที่ราบบน ยอดเขา	- เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ที่พักชั่วคราว
18. แหล่งโบราณคดีบ้านหมากพริก (PAI 60)	บ้านหมากพริก ตำบลเมืองแปง อำเภอบัว	ที่ลาดเชิงเขา	- เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อ แกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะดินเผาจากเตาสันกำแพงและ เตาเวียงกาหลง	ที่อยู่อาศัย
19. แหล่งโบราณสถานไร่ไธย พลาแซ (PMP 05)	บ้านเมืองแพม ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า	ที่ลาดเนินเขา	- เนิน โบราณสถาน / เจริญเก่า / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน

แหล่งโบราณคดี	พื้นที่	ลักษณะที่ตั้ง	หลักฐานทาง โบราณคดี	หน้าที่แหล่ง
20. แหล่งโบราณคดีไร่สันคอยใกล้ ถ้ำเจดีย์ (PMP 06)	บ้านเมืองแพม ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า	ที่ลาดเนินเขา	- เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ที่อยู่อาศัย
21. แหล่งโบราณสถานบ้านไร่ 1 – ศูนย์วิจัยข้าว (PMP 09)	บ้านไร่ ตำบล สบป่อง อำเภอ ปางมะผ้า	ที่ราบลานตะพัก	- ชิ้นส่วนอิฐ / ชิ้นส่วนกลิ้งยาสูบ / ชิ้นส่วนกระเบื้องดินเผา / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพง เตาวี งกาหลง เตาหริภุญไชยและเตาเชียงแสน	ศาสนสถาน และที่อยู่ อาศัย
22. แหล่งโบราณสถานพระธาตุ คอยเวียง (KY 01)	บ้านค้อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม	สันเขา	- เนินโบราณสถาน / เศษอิฐ / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลงและ เตาสันกำแพง	ศาสนสถาน
23. แหล่งโบราณสถานบ้านค้อแพ (KY 02)	บ้านค้อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม	สันเขา	- เนินโบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพงและ เวียงกาหลง	ศาสนสถาน
24. แหล่งโบราณสถานบ้าน หัวปอน (KY 14)	บ้านหัวปอน ตำบลแม่ยวม น้อย อำเภอ ขุนยวม	สันเขา	- เนิน โบราณสถาน / เจริญทรงระฆัง	ศาสนสถาน
25. คูเมืองโบราณบ้านหลวง (KY 28)	บ้านหลวง ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม	แนวคูเมือง	- คูเมืองโบราณที่เชื่อกันว่าเป็นเวียง ลัวะเก่า	คูเมือง โบราณ
26. แหล่งโบราณคดีคอยเวียง เมืองปอน (KY 31)	บ้านเมืองปอน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม	ยอดเขา	- เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะดินเผาจากเตาวังเหนือ เตาเวียงกาหลง	ที่อยู่อาศัย
27. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่กิ๊ 2 -คอยไผ่ (KY 32)	บ้านแม่กิ๊ ตำบล แม่กิ๊	ที่ลาดเนินเขา	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาสันกำแพง	ศาสนสถาน และที่อยู่ อาศัย
28. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่สุริน 3-คอยเวียงแม่สุริน (KY 37)	บ้านแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	ยอดเขา	- เจริญเก่า / แนวกำแพงอิฐ / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน และที่อยู่ อาศัย

แหล่งโบราณคดี	พื้นที่	ลักษณะที่ตั้ง	หลักฐานทางโบราณคดี	หน้าที่แหล่ง
29. แหล่งโบราณสถานบ้านร่มเย็น (KY 41)	บ้านร่มเย็น ตำบลแม่กิ๊ อำเภอขุนยวม	ที่ราบ	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง	ศาสนสถาน
30. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่สุริน 7-เจดีย์แม่แต่ (KY 44)	บ้านแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	ที่ราบเนินเขา	- กองอิฐที่อาจเป็นเจดีย์เก่า / เศษภาชนะ ดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาวิ้งหนือ เตาเวียงกาหลงและเตาสันกำแพง	ศาสนสถาน
31. แหล่งโบราณคดีนาสอคือ (KY 45)	บ้านนาหลวง ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	เนินเขา	- เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง / ชิ้นส่วนหินลับ *พบภาชนะจากเตาสันกำแพงและ เตาเวียงกาหลง	ที่อยู่อาศัย
32. แหล่งโบราณสถานนาสอคือ 1 (KY 46)	บ้านนาหลวง ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	เนินเขา	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน และที่อยู่อาศัย
33. แหล่งโบราณสถานนามน (KY 51)	บ้านดอแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม	เนินเขา	- เนิน โบราณสถานเป็นทรงคล้ายเจดีย์/ เศษกระเบื้องดินเผา / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตापานและ เตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
34. แหล่งโบราณสถานวัดห่างสบปอน (KY 55)	บ้านท่าหินส้ม ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม	ที่ราบเชิงเขา	- เนิน โบราณสถาน / เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดิน,เนื้อแกร่ง,เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาเวียงกาหลง	ศาสนสถาน
35. แหล่งโบราณสถานห้วยหนองผักเีด (KY 57)	บ้านขุนยวม ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	ที่ราบ	- เนิน โบราณสถาน / แนวอิฐคล้ายเจดีย์ / แนวกำแพงอิฐ / เศษกระเบื้องดินเผา/ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง *พบภาชนะจากเตาวิ้งหนือและ เวียงกาหลง	ศาสนสถาน
36. แหล่งโบราณสถานนาสอคือ 2 (KY 58)	บ้านนาหลวง ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม	ที่ราบเชิงเขา	- เนิน โบราณสถาน / ชิ้นส่วนเครื่องมือหิน ขัด / เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน, เนื้อแกร่ง, เนื้อกระเบื้อง *พบภาชนะจากเตาหริภุญไชยและเตาสัน กำแพง	ศาสนสถาน

**ตารางที่ 4.6 ตารางแสดงผลการวิเคราะห์ตัวอย่างภาชนะดินเผาประเภทเนื้อกระเบื้องที่พบจากแหล่งโบราณคดี
สมัยล้านนาในพื้นที่ปาย ปางมะผ้า ขุนยวม**

แหล่งโบราณคดีที่พบ			แหล่งผลิต	ช่วงสมัย	เทียบช่วงสมัยในไทย	
ปาย	ปางมะผ้า	ขุนยวม			ล้านนา	อยุธยา/สยาม
		แหล่งโบราณสถานพระราชคูค่ายเวียง (KY 01)	- เตาจิงเต๋อเงิน มณฑลเจียงซี (เป็น ขามสมัยราชวงศ์ หมิงรุ่นแรกๆ ที่เข้ามา)	ช่วงราชวงศ์ หมิง :ปलय พุทธศตวรรษที่ 20	พระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984–2030)	พระบรมไตร โลกนาถ (พ.ศ. 1991– 2031)
1. แหล่งโบราณสถานวัดศาลเจ็ดต้น (PAI 09) 2. แหล่งโบราณสถานบ้านใหม่ดอนตัน 2 (PAI 36)		1. แหล่งโบราณสถานบ้านค้อแพ (KY 02) 2. แหล่งโบราณคดีคอยเวียงเมืองปอน (KY 31)	- เตาจิงเต๋อเงิน	ต้นพุทธศตวรรษที่ 21		
แหล่งโบราณสถานเวียงห่าน (PAI 40)		แหล่งโบราณสถานบ้านแม่กิ๊ 2 (KY 32)	- กลุ่มเตาเผาชาลผู้เจียน	กลางพุทธศตวรรษที่ 21	พระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038–2068)	พระรามาริบัติที่ 2 (พ.ศ. 2034–2072)
1. แหล่งโบราณสถานวัดศาลเจ็ดต้น (PAI 09) 2. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮื้อ 2 (PAI 30) 3. แหล่งโบราณสถานบ้านใหม่ดอนตัน 2 (PAI 36) (พบเป็นขามทรงมะนาวตัด)	แหล่งโบราณสถานไร่สันคอยใกล้ถ้ำเจดีย์ (PMP 06)	1. แหล่งโบราณสถานบ้านค้อแพ (KY 02) 2. แหล่งโบราณสถานบ้านร่มเย็น (KY 41) 3. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่สุริน 7 (KY 44)	- เตาจิงเต๋อเงิน มณฑลเจียงซี	ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 (ช่วงรัชสมัยจักรพรรดิวันลี่)	ล้านนากายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101–2317)	พระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112–2133)
แหล่งโบราณสถานวัดศาลเจ็ดต้น (PAI 09)			- เครื่องถ้วยอาริตะจากญี่ปุ่น	พุทธศตวรรษที่ 22		พระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133–2148)

แหล่งโบราณคดีที่พบ			แหล่งผลิต	ช่วงสมัย	เทียบช่วงสมัยในไทย	
پای	ปางมะผ้า	ขุนยวม			ล้านนา	อยุธยา/สยาม
1. แหล่งโบราณสถานวัดตาลเจ็ดต้น (PAI 09) 2. แหล่งโบราณคดีสวนสัก (PAI 19) 3. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่นาแดง 4 (PAI 24) 4. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 2 (PAI 30)			- เตาเต้อ้าว มณฑล ผู้เจียน - เตาจิงเต้อเงิน	ช่วงราชวงศ์ : พุทธศตวรรษ ที่ 23	ล้านนาภายใต้ การปกครอง ของพม่า (พ.ศ. 2101– 2317)	พระนารายณ์ มหาราช (พ.ศ. 2199– 2231)
1. แหล่งโบราณคดีสวนสัก (PAI 19) 2. แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 2 (PAI 30)		แหล่ง โบราณคดีคอย เวียงเมืองปอน (KY 31)	- เตาเต้อ้าว มณฑล ผู้เจียน - กลุ่มเตาเผา ผู้เจียน-กวางตง, เตาจิงโจว	ราชวงศ์ - ยุค : พุทธศตวรรษที่ 24-25	สมัยเจ้าเจ็ด คน (พ.ศ. 2317 –2417)	ราชวงศ์จักรี สมัยรัตน โกสินทร์ (พ.ศ. 2325– ปัจจุบัน)
		แหล่ง โบราณคดีคอย เวียงเมืองปอน (KY 31)	- เครื่องถ้วยญี่ปุ่น - เครื่องถ้วย ฮอลแลนด์ ?	พุทธศตวรรษที่ 25		

4.2.1.4 การติดต่อระหว่างกลุ่มชนบนพื้นที่สูงกับที่ราบ

เมื่อพิจารณาหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่ ได้แก่ เนินโบราณสถาน เจดีย์เก่า กระเบื้องดินเผา เมื่อนำมารวมกับผลการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนาและภาชนะประเภทเนื้อกระเบื้องจากเตาของจีนแล้ว อาจแสดงให้เห็นว่า สภาพสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูงในปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ที่ค่อนข้างถ้อยเชื่อกันว่าเป็นชาวลัวะนั้น น่าจะเป็นสังคมที่มีการนับถือพระพุทธศาสนาและมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกที่เป็นชุมชนในพื้นที่ราบ โดยเฉพาะการติดต่อทางเศรษฐกิจผ่านหัวเมืองล้านนาในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน

ความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าวนี้ หากมองจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ อาจเริ่มขึ้นเมื่อเมืองในแคว้นล้านนาได้มีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรใหญ่ๆ อย่างอยุธยา พม่า จีน โดยมีสินค้าป่าเป็นผลผลิตส่งออกสำคัญ เช่น น้ำผึ้ง ก่อขี้ผึ้ง เขาสัตว์ หนังสัตว์ ขางรัก กำยาน ครั้ง เป็นต้น เชื่อกันว่า ชนพื้นเมืองในดั้งเดิมของล้านนา คือ ชาวลัวะ นั้นมีบทบาททางเศรษฐกิจกับล้านนาทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร ไปจนถึงการค้าขายระหว่างเมืองและรัฐ เนื่องจากรายได้หลักของล้านนานั้นมาจากการค้า มีเส้นทางการค้าหลายสายเข้ามาสู่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน กล่าวกันว่ามีพ่อค้าจากบ้านเมืองอื่น เช่น เชียงแสน ล้านช้าง ยูนนาน พม่าและอยุธยาเข้ามาค้าขายที่เชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่จึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางสำคัญที่รับสินค้าป่าจากเมืองต่างๆ ทางตอนบนแล้วส่งต่อไปยังเมืองท่าตอนล่าง จากนั้นจึงได้กระจายสินค้าจากเมืองท่าตอนล่างสู่บ้านเมืองตอนใน

จากหลักฐานทางโบราณคดีโดยเฉพาะที่ได้จากการขุดค้นจากแหล่งฝังศพตามแนวภูเขาสูงทางตะวันตกของล้านนาที่เชื่อกันว่าเป็นของชาวลัวะ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า กลุ่มชนบนพื้นที่สูงของล้านนากลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการนำ สินค้าประเภทของป่า ออกมาสู่เมืองในที่ราบและเป็นผู้บริโภคสินค้าที่ได้จากเมืองเหล่านั้นด้วย วิเคราะห์เปรียบเทียบจากหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งพบในพื้นที่ปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ได้แก่ เครื่องถ้วยต่างๆ จากแหล่งเตาล้านนา ทั้งจาก เตาต้นกำแพง เตาเวียงกาหลง เตาวังเหนือ เตาพาน เตาหริภุญไชย เครื่องปั้นดินเผาเมืองเชียงแสน เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง สมัยราชวงศ์ชิง และเครื่องถ้วยญี่ปุ่น หลักฐานเหล่านี้ถือเป็นเครื่องยืนยันสำคัญถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มชนบนพื้นที่สูงกับพื้นที่ราบในแคว้นล้านนา(แผนที่ที่ 4.1)

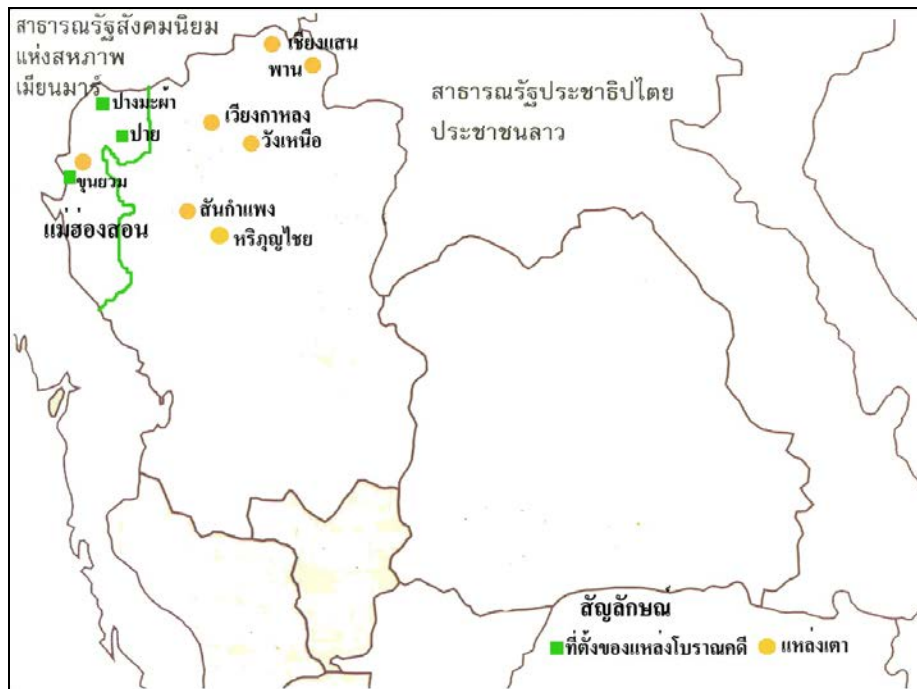
การติดต่อนี้อาจเกิดขึ้นในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 ผ่านสินค้าสำคัญ คือ เครื่องถ้วยต่างๆ เครื่องถ้วยหรือภาชนะเหล่านี้มีการผลิตและใช้ทั่วไปในหลายพื้นที่ มีความเป็นไปได้ว่าการผลิตเครื่องถ้วยขามในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนมีความเจริญสูงสุดในช่วงสมัยของพระเจ้าติโลกราช แต่การกระจายตัวของเครื่องถ้วยล้านนาในสมัยนี้อาจยังไม่กว้างขวางไปถึงต่างประเทศยังคงอยู่ในขอบเขตของอาณาจักรล้านนาและเพื่อนบ้าน⁴⁴ เท่านั้น เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดี ดังตารางที่ 2 พบว่าเครื่องถ้วยจากแหล่งเตา “เวียงกาหลง” อาจได้รับความนิยมมากที่สุด ดำรงพบเครื่องถ้วยชนิดนี้ในทุกพื้นที่ของปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ส่วนใหญ่เป็นชิ้นส่วนจานและชามที่เขียนลายสีดำได้เคลือบ (รูปที่ 4.1) เช่นเดียวกับเครื่องถ้วย “สันกำแพง” ที่พบมากโดยเฉพาะจากแอ่งที่ราบต่างๆ ในเมืองปาย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนของไหเคลือบสีน้ำตาลและสีเขียว ทั้งนี้เมื่อได้ศึกษาข้อมูลแหล่งเตาแล้ว อาจไม่น่าแปลกใจ หากเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสองแหล่งนี้ถูกพบมากที่สุดในพื้นที่ เนื่องจากเป็นผลผลิตจากแหล่งเตาสำคัญที่มีการใช้อย่างแพร่หลายในช่วงสมัยล้านนา อีกทั้งแหล่งโบราณคดีที่พบเครื่องถ้วยเหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ที่ในอดีตอาจเป็นชุมชนโบราณมาก่อน เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านหมากพริก (PAI 60) ในแอ่งที่ราบเมืองแปง แหล่งโบราณคดีนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่ง

⁴⁴ รัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน, เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม, 2552, หน้า 44.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

โบราณคดีอื่นๆ มาก โดยอยู่บนพื้นที่รอยต่อระหว่างอำเภอปายและเขตบ้านห้วยปูลิง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน คนในพื้นที่ได้เล่าว่า สามารถใช้เส้นทางตามแนวสันเขาจากหมู่บ้านแห่งนี้เดินต่อไปยังเขตอำเภอเมืองได้ และจากประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านต่างๆ ในปัจจุบันได้เผยให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยทับซ้อนกันมาเป็นเวลานาน

เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบและที่ลาดเชิงเขาซึ่งเหมาะกับการตั้งบ้านเรือน อีกทั้งยังมีเส้นทางที่ต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าในช่วงสมัยล้านนา บริเวณบ้านหมากพริกอาจเป็นชุมชนสำคัญที่มีการติดต่อกับชุมชนภายนอก

แผนที่ที่ 4.1 แผนที่แสดงแหล่งเตาในล้านนาที่พบหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า ขุนยวม (ที่มา: ดัดแปลงจากแผนที่ประกอบการบรรยายเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา โดย ดร.ปวีรพรต ธรรมมาปริชากร)

รูปที่ 4.1 ส่วนฐานของภาชนะเนื้อแกร่งจากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ดอนตัน 2 ตกแต่งด้วยการเขียนสีดำได้เคลือบ (ซ้าย) เปรียบเทียบรูปแบบกับภาชนะที่พบจากกลุ่มเตาห้วยลึก เหล่านอด ในแหล่งเตาเวียงกาหลง (ขวา)

ส่วนเครื่องถ้วยหรือถ้วยที่มีแหล่งเตาอยู่ในพื้นที่เมืองลำพูนนั้นมีการใช้น้อยมาก แต่พบในพื้นที่ทั้งสามอำเภอ โดยเฉพาะจากแหล่งโบราณคดีที่อาจเคยเป็นที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่มาก่อน อาทิ แหล่งโบราณคดีบ้านใหม่คอนตัน 2 (PAI 36) ในแอ่งที่ราบเมืองแปง แหล่งโบราณคดีสวนสัก (PAI 24) ในแอ่งที่ราบแม่น้ำแดง แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ 1 (PMP 09) บริเวณแอ่งที่ราบหุบเขาบ้านไร่ และแหล่งโบราณสถานนาสอคือ 2 (KY 58) ในแอ่งที่ราบขุนยวม

สิ่งที่น่าใจ คือ การปรากฏชิ้นส่วนกล้อยาสูบดินเผาจากเมืองเชียงแสนและเครื่องถ้วยจากเตापาน ซึ่งเป็นผลผลิตที่มาจากแหล่งเตาที่ตั้งอยู่ไกลมากที่สุด กล้อยาสูบดินเผามักพบมากในแหล่งโบราณคดีพื้นที่อำเภอปาย มักพบจากแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ที่เป็นทั้งศาสนสถานและที่อยู่อาศัย ส่วนเครื่องถ้วยจากเตापานนั้นพบหลักฐานน้อยมาก มีเฉพาะจากแหล่งโบราณสถานนามน (KY 51) ในอำเภอขุนยวมเท่านั้น

สำหรับเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นที่เป็นสินค้ามีค่าจากต่างแดน พบเป็นชิ้นส่วนชามและถ้วยขนาดเล็ก เครื่องถ้วยจีนที่พบในพื้นที่ทั้งสามอำเภอ ส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 หรือช่วงรัชกาลของจักรพรรดิวันลี่ ซึ่งเป็นช่วงที่ไทยมีความสัมพันธ์กับจีนทั้งด้วยระบบบรรณาการและทางการค้า สันนิษฐานว่าอาจเป็นสินค้าที่ทางล้านนาได้รับมาจากเมืองตองลาง คือ อูรุษยา แล้วส่งผ่านสู่กลุ่มเมืองในเขตพื้นที่ตอนบนอย่าง ปาย ปางมะผ้า ขุนยวม อีกทอดหนึ่ง

ผลการอภิปรายหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมด โดยเฉพาะประเภทเศษภาชนะดินเผา กล่าวได้ว่า ชุมชนบนพื้นที่สูงของปาย ปางมะผ้า ขุนยวม คงเป็นอีกกลุ่มสังคมหนึ่งที่มีการแลกเปลี่ยนและบริโภคสินค้าจากเมืองในที่ราบลุ่มนาและอูรุษยา มีความเป็นไปได้ว่าอาจผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าที่เป็นสินค้าป่า” ซึ่งเป็นทรัพยากรที่หาได้ในพื้นที่กับข้าวของเครื่องใช้อย่าง “ภาชนะดินเผาและกล้อยาสูบดินเผา” ขณะเดียวกันหลักฐานทางโบราณคดีได้แก่ “เนินโบราณสถาน สดุดเจดีย์” ที่พบว่ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยล้านนา เป็นอีกหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนบนพื้นที่สูงเหล่านี้รับมาจากอาณาจักรล้านนาในรูปแบบของความเชื่อและศาสนา

เรื่องของชาวลัวะจากประเด็นความเชื่อของคนในพื้นที่กับบทบาทเจ้าของหลักฐานทางโบราณคดี หากวิเคราะห์เปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์สมัยล้านนาแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีความสัมพันธ์กันในบางประการ โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแถบนี้ เนื่องจากสอดคล้องกับประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนปาย ปางมะผ้า ขุนยวม ทั้งเรื่องเวียงลัวะเก่าและหมู่บ้านลัวะก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทใหญ่ แต่หากมองในประเด็นของหลักฐานทางโบราณคดียังไม่สามารถหาข้อสรุปในเรื่องนี้ได้ เพราะข้อมูลโบราณวัตถุและข้อมูลทางมานุษยวิทยานั้นไม่มีความสอดคล้องกัน สิ่งเดียวที่ดูเหมือนจะมีความสอดคล้องกัน คือ ความนิยมในการใช้กล้อยาสูบดินเผา แต่หลักฐานนี้ก็ยังไม่พียงพอที่ยืนยันได้ เพราะระบบการดำรงชีพของชาวลัวะหลายๆ หมู่บ้านในทุกวันนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังนั้นจึงไม่น่าจะนำชาวลัวะในตำนานมาเชื่อมโยงกับชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปัจจุบันได้ ข้อแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ โบราณวัตถุที่พบล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในช่วงสมัยล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ขณะที่ชาวลัวะปัจจุบันในแม่ฮ่องสอนมีการนับถือผีและบางหมู่บ้านก็เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์แล้ว

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งว่า ชาวลัวะที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีแนวโน้มสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีในแม่ฮ่องสอนนั้นมีข้อมูลปรากฏอยู่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่เรียกว่า “ชาวไตคอย” ปัจจุบันชาวลัวะกลุ่มที่อ้างถึงนี้อาศัยอยู่ในเขตเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า การศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษารูปแบบวัดของชาวไตคอย จึงยังขาดข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ไม่อาจนำเรื่องของชาวลัวะในเชียงตุงมาอธิบายความเกี่ยวข้องกับหลักฐานที่พบในพื้นที่แม่ฮ่องสอนได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า“ชาวลัวะ” ในความเชื่อของคนปาย ปางมะผ้า ขุนยวม นั้นน่าจะเป็นภาพตัวแทนของ “คน” ในกลุ่มสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนาเป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาและเรียกกลุ่มชนในตำนานนี้ว่า “ลัวะ” หรือ อาจเรียกว่า “ละว้า” โดยผู้ที่เล่าไม่ทราบความเป็นมาของกลุ่มชนนี้แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า ผู้คนเหล่านี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามพื้นที่สูงอย่างเนินเขา สันเขา ในบริเวณแอ่งที่ราบ และอาจเป็นสังคมที่มีการนับถือศาสนาพุทธ ขณะเดียวกันหลักฐานสำคัญอย่างเครื่องถ้วยจากเตาล้านนาและเงินแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนบนพื้นที่สูงเริ่มมีการติดต่อกับชุมชนในพื้นที่ราบล้านนาแล้ว

4.2.1.5 สรุป

กลุ่มชนโบราณบนพื้นที่สูงที่มีตัวแทนความเชื่อว่าเป็น “ชาวลัวะ” นั้น เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์โบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจทางโบราณคดีในพื้นที่กับข้อมูลชาติพันธุ์ลัวะในปัจจุบัน พบว่าไม่ปรากฏหลักฐานที่สามารถแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาวลัวะในเรื่องเล่าของชาวปาย ปางมะผ้า ขุนยวมนั้นเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่พบได้แสดงถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนในตำนานนี้ เรื่องราวจากหลักฐานทำให้เราได้ทราบว่า พวกเขามีการติดต่อกับชุมชนในพื้นที่ราบ โดยเฉพาะในแอ่งที่ราบเชิงใหม่-ลำพูน หลักฐานได้บอกกับเราว่ากลุ่มชนบนพื้นที่สูงไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ที่หาของป่าแล้วส่งให้กับแว่นล้านนาเท่านั้น แต่พวกเขายังอยู่ในฐานะของผู้ที่ต้องการบริโภคสินค้าจากล้านนาด้วย หากประมวลข้อมูลทางประวัติศาสตร์การติดต่อดังกล่าวนี้น่าจะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจโดยผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าป่าที่ชุมชนเหล่านี้มีอยู่กับสิ่งของเครื่องใช้ที่สำคัญจากล้านนา ได้แก่ ภาชนะดินเผา รวมถึงกล้องยาสูบดินเผา ส่วนเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นนั้นอาจได้รับจากชุมชนในที่ราบล้านนาเช่นเดียวกันโดยเป็นผลผลิตที่มาจากการค้าระหว่างหัวเมืองล้านนากับอยุธยา ซึ่งข้าวของเครื่องใช้ดังกล่าว ปัจจุบันปรากฏในรูปแบบโบราณวัตถุที่สำรวจพบจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า ขุนยวม สำหรับสภาพสังคมกล่าวได้ว่าอาจมีการรับอิทธิพลจากล้านนาแต่เป็นไปในรูปแบบของวัฒนธรรมความเชื่อในการนับถือศาสนาพุทธสะท้อนให้เห็นจากหลักฐานของเนินโบราณสถานและเจดีย์ที่พบทั่วไปตามแอ่งที่ราบสำคัญในพื้นที่

4.2.2 เส้นทางอพยพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

วอภัยญา ณ หนองคาย

การศึกษาช่วงเวลาอพยพที่พลกลับจากสมรภูมิตามประเทศพม่าของทหารญี่ปุ่นบนเส้นทางขุนยวม ปางมะผ้า-ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการศึกษาเพื่อ ให้ทราบถึงเรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงทุกแง่มุม เนื่องจากการศึกษาเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มักเป็นการศึกษาตั้งแต่ช่วงที่เดินทางเข้าสู่ประเทศพม่า จนกระทั่งช่วงเวลาที่อพยพกลับ โดยไม่ได้แบ่งแยกช่วงเวลาของสงครามอย่างชัดเจน และมักปรากฏในการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ที่อาศัยข้อมูลเอกสารและประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นหลัก ยังคงขาดมิติทางการศึกษาในเชิงโบราณคดีอย่างเป็นระบบ ที่ช่วยยืนยันและเติมเต็มข้อเท็จจริงต่างๆ ในประวัติศาสตร์ แม้กระทั้งการศึกษาในระดับประเทศที่ผ่านมาเกี่ยวกับเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 มักเกี่ยวกับเรื่องราวในช่วงเวลาที่สงครามเริ่มต้น และระหว่างสงคราม แต่เมื่อเป็นช่วงเวลาที่กองทัพญี่ปุ่นแพ้สงครามและเดินทางกลับเข้าสู่ประเทศไทย ได้รับการศึกษาในปริมาณน้อย และเป็นการศึกษาในเชิงภาพรวมใหญ่ของประเทศ บุคคลสำคัญ และภาวะหลังสงครามยังขาดการศึกษาที่เป็นรายละเอียดของเส้นทางที่ทหารญี่ปุ่นได้เดินทางกลับเข้าสู่ประเทศไทยอย่างละเอียด

เนื่องจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความสมบูรณ์ในแง่ของหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางอพยพ สถานที่ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ สิ่งของร่วมสมัย และความทรงจำของผู้คนที่อยู่ในประวัติศาสตร์บอกเล่า ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบบนเส้นทางสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และการวิเคราะห์สิ่งของร่วมสมัยด้วยวิธีการทางโบราณคดี เพื่อช่วยยืนยันว่าเหตุการณ์ที่ถูกกล่าวถึงในเอกสารทางประวัติศาสตร์นั้นเกิดขึ้นจริง และทำให้เข้าใจเรื่องราวอื่นๆ ที่ไม่ได้ระบุไว้ในเอกสาร ผสมรวมกับข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่นและเอกสารทางประวัติศาสตร์ นำมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้น โดยสัมพันธ์กับเส้นทางอพยพเป็นหลัก

4.2.2.1 หลักฐานสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 บนเส้นทางขุนยวม -ปางมะผ้า-ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การทำงานโดยโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย -ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1 ได้ทำการสำรวจทางโบราณคดีบนเส้นทางช่วงบ้านต่อแพ -บ้านห้วยคั่นนุ่น และสถานที่ต่างๆ ที่ทหารญี่ปุ่นได้เข้าไปใช้ประโยชน์ รวมถึงสิ่งของที่หลงเหลือภายหลังสงครามยุติในอำเภอขุนยวม และอำเภอปาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2552 ภายหลังโครงการฯ ระยะที่ 2 ในปี พ.ศ. 2553 ได้สำรวจทางโบราณคดีบนเส้นทางช่วงต่อเขต (ชายแดนไทย-พม่า)-หมู่บ้านห้วยคั่นนุ่น นอกจากนั้นยังได้ทำการศึกษาลักษณะที่ถูกจัดแสดงไว้ภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม โดยมีการบันทึกภาพถ่ายสิ่งของที่จัดแสดง และแยกประเภทรวมถึงจำนวนของวัตถุ, การศึกษาอายุขีปน และการศึกษารอยย่น จันกระทั่งในปี พ.ศ. 2554 ได้สำรวจเส้นทางและวัดดูร่วมสมัยบริเวณบ้านไร่และบ้านท่าไคร้ อำเภอปางมะผ้า เพิ่มเติมจากโครงการฯ ระยะที่ 1 ซึ่งสามารถแบ่งหลักฐานออกเป็น 3 อำเภอ ดังนี้

1. อำเภอขุนยวม

อำเภอขุนยวมเป็นพื้นที่ที่ทหารญี่ปุ่นได้เข้ามาใช้ประโยชน์ และอยู่อาศัยเป็นเวลานานในช่วงเวลาการอพยพ ดังนั้นจากการสำรวจทางโบราณคดีพบว่า มีสถานที่ สิ่งของ และความทรงจำของบุคคลร่วมสมัยเป็นจำนวนมาก สามารถแยกประเภทข้อมูลได้ดังนี้ 1) เส้นทางอพยพช่วงต่อเขต-บ้านต่อแพ 2) สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาอพยพ 3) สิ่งของร่วมสมัยที่หลงเหลืออยู่ตำบลขุนยวม 4) ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าจากบุคคลร่วมสมัย รายละเอียดดังนี้

- 1) เส้นทางอพยพช่วงต่อเขต-บ้านต่อแพ จากการสำรวจทางโบราณคดีและเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบบนเส้นทางช่วงต่อเขต-บ้านต่อแพ เป็นระยะทางประมาณ 21 กม. พบสถานที่และหลักฐานสิ่งของรวมทั้งคำบอกเล่าเกี่ยวกับตำแหน่งที่เคยพบสิ่งของจำนวน 37 บริเวณ (Location) สามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้

●เส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2

- แหล่งที่พบวัตถุร่วมสมัย ซึ่งประกอบด้วยหลักฐานจำนวน 39 ชิ้น สามารถแบ่งตามสถานที่ที่พบสิ่งของเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. สิ่งของที่อยู่บนเส้นทาง 2. หลักฐานที่ชาวบ้านบ้านห้วยคั่นนุ่น และบ้านต่อแพเก็บรักษาไว้ดังนี้

1. สิ่งของที่อยู่บนเส้นทางจำนวน 31 ชิ้น ได้แก่ ป้ายไม้มีการสลักตัวอักษรญี่ปุ่นและตัวเลขจำนวน 1 ชิ้น, สะพานไม้จำนวน 2 แห่ง, หมุดโทรเลขจำนวน 8 หมุด, ชิ้นส่วนรถยนต์

(หัวรถยนต์ กระบะ เบาะที่นั่ง กันชนหน้ารถ ประตูรถ บังโคลนล้อ และส่วนประกอบอื่นๆ ภายในรถยนต์) จำนวน 20 ชิ้น

2.หลักฐานที่ชาวบ้านบ้านห้วยต้นนุ่น และบ้านต่อแพเก็บรักษาจำนวน 8 ชิ้น ได้แก่ หมูบ้านห้วยต้นนุ่นจำนวน 5 ชิ้น คือ ชิ้นส่วนดาบยาวจำนวน 1 เล่ม, กระดิกน้ำจำนวน 1 ชิ้น, ช้อนโลหะจำนวน 1 คัน, ชิ้นส่วนอาวุธปืนจำนวน 1 กระบอก, ระเบิดจำนวน 1 ลูก และหมู่บ้านต่อแพจำนวน 3 ชิ้น คือ ส้อมจำนวน 1 คัน, เข็มกมั่วจำนวน 1 ชิ้น, ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยญี่ปุ่นจำนวน 1 ชิ้น

- ค่ายพักแรมของทหารญี่ปุ่นจำนวน 4 ค่าย คือ ค่ายบริเวณฐานปฏิบัติการห้วยต้นนุ่น , ค่ายห้วยต้นนุ่น, ค่ายห้วยปลาโมง และค่ายห้วยทรายขาว

- แหล่งฝังศพจำนวน 1 แหล่ง คือ บริเวณเหมืองฝายด้านบนของค่ายห้วยต้นนุ่น

2) สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาอยุ่ทัพ นอกจากเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กองทัพญี่ปุ่นได้ปรับสร้างดังกล่าว พบว่ายังมีการเข้าใช้ประโยชน์จากสถานที่สำคัญในอำเภอขุนยวม สามารถแบ่งตามหน้าที่การใช้งานดังนี้

- สถานพยาบาล ได้แก่ วัดต่อแพ วัดม่วยต่อ
- ที่พักอาศัย ได้แก่ วัดขุ่ม วัดคำใน วัดแม่สุริน บ้านเรือนของชาวอำเภอขุนยวม
- ค่ายที่พักของทหาร ได้แก่ ค่ายหนองปลาเก๋
- สนามบิน ได้แก่ สนามบินขุนยวม (ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดม่วยต่อ)
- แหล่งฝังศพ ได้แก่ ทางด้านทิศตะวันตกของวัดม่วยต่อ สองฝั่งของถนนสายขุนยวมบ้านสอคือ

และบริเวณศูนย์วัฒนธรรมขุนยวม บริเวณหลังค่ายหนองปลาเก๋ บริเวณวัดต่อแพ

3) สิ่งของร่วมสมัยที่หลงเหลืออยู่ในตำบลขุนยวมจากเหตุการณ์อยุ่ทัพนี้ทำให้มีการพบสิ่งของร่วมสมัยเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ 1. ทหารได้นำสิ่งของเครื่องใช้ที่มีติดตัวนำมาแลกอาหารกับชาวบ้าน 2. ด้วยความผูกพันระหว่างทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านที่ให้ความช่วยเหลือ ทหารญี่ปุ่นจึงมีการให้สิ่งของเพื่อเป็นที่ระลึก เมื่อทหารญี่ปุ่นเสียชีวิตสิ่งของต่างๆ จึงถูกทิ้งอยู่ในบริเวณที่เสียชีวิต ภายหลังพันตำรวจโทเชิดชาย ชมธวัช ผู้สนใจเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เกิดขึ้นในอำเภอขุนยวม ได้ใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวและการได้รับบริจาคสิ่งของจากชาวบ้าน จึงนำมาจัดแสดงและเก็บรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ซึ่งในปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น มีจำนวนสิ่งของมากกว่า 1,000 ชิ้น ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวของทหารญี่ปุ่นจำนวน 205 ชิ้น, อุปกรณ์การแพทย์จำนวน 9 ชิ้น, ยุทโธปกรณ์จำนวน 179 ชิ้น, อุปกรณ์ก่อสร้างถนนและอุปกรณ์ช่างจำนวน 56 ชิ้น, อาวุธยุทธโศปกรณ์จำนวน 193 ชิ้น, รถยนต์และชิ้นส่วนรถยนต์จำนวน 150 ชิ้น เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้ล้วนเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญมาก หากศึกษาวิเคราะห์โดยอาศัยวิธีการทางโบราณคดี จะทำให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงยิ่งขึ้น เนื่องจากสิ่งของเหล่านี้มีที่มาของการผลิต และหน้าที่การใช้งานที่ชัดเจน ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับประวัติศาสตร์บอกเล่าจะทำให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก

4) ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าจากบุคคลร่วมสมัย เนื่องจากการศึกษาเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของทีมนักประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาโดยโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมฯ ระยะที่ 1 มีการสัมภาษณ์บุคคลที่ร่วมสมัยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นจำนวนมาก เพราะทหารญี่ปุ่นเข้ามาอาศัยเป็นเวลานาน แต่ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ให้ข้อมูลหนึ่งคน มักมีทั้งข้อมูลที่เป็นเรื่องราวช่วงเวลาเข้าสู่ประเทศพม่าและช่วงเวลาอยุ่ทัพ ดังนั้นผู้วิจัยจึงคัดเลือกเฉพาะบุคคลที่พบเห็นเหตุการณ์ช่วงเวลาอยุ่ทัพเป็นหลัก

ซึ่งประกอบด้วยบุคคลร่วมสมัยในบ้านห้วยต้นนุ่น บ้านต่อแพ ตำบลขุนยวม บ้านเมืองปอน และบ้านแม่สุริน จำนวนทั้งหมด 32 คน จำแนกเป็นเพศหญิงจำนวน 8 คน เพศชายจำนวน 24 คน มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.7 ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน อำเภอ ขุนยวม

หมู่บ้าน	จำนวน (คน)	เพศ		ช่วงอายุ	กลุ่มชาติพันธุ์
		หญิง (คน)	ชาย (คน)		
ห้วยต้นนุ่น	7	2	5	40-82	ปกากะญอ
แม่กิ๊	2	1	1	68-70	ปกากะญอ
ต่อแพ	3	-	3	71-83	ไทใหญ่
ขุนยวม	12	5	7	72-94	ไทใหญ่
เมืองปอน	5	-	5	84-97	ไทใหญ่
แม่สุริน	3	-	3	73-92	ไทใหญ่
จำนวนรวม	32	8	24	40-97	ปกากะญอ, ไทใหญ่

2. อำเภอปางมะผ้า

อำเภอปางมะผ้าเป็นเส้นทางที่ทหารญี่ปุ่นใช้เดินทางผ่านไปสู่อำเภอปายในช่วงถอยทัพ มีการพักอาศัยชั่วคราว จึงพบหลักฐานในปริมาณน้อยกว่าอำเภอขุนยวม ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจาก “รายงานการสำรวจพื้นที่ตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉลอกรีน ร่วมกับข้อมูลการสำรวจทางโบราณคดีโดยโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมฯ ระยะที่ 2 ในบริเวณบ้านไร่และบ้านท่าไคร้ พบว่ามีสถานที่ สิ่งของ และความทรงจำของบุคคลร่วมสมัยจำนวนน้อย สามารถแยกประเภทข้อมูลได้ดังนี้ 1) สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาถอยทัพ 2) สิ่งของร่วมสมัย 3) ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า รายละเอียดดังนี้

1) สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาถอยทัพ สามารถแบ่งประเภทหน้าที่การใช้งานดังนี้

- เส้นทางถอยทัพ ได้แก่ ถนนทางหลวงหมายเลข 1095 (แม่ฮ่องสอน-เชียงใหม่), ศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน, วัดป่าชัยมงคล (บ้านท่าไคร้)
- ค่ายที่พัก ได้แก่ บริเวณหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ แม่ฮ่องสอน 15 (น้ำของ)
- แหล่งฝังศพ ได้แก่ ทิศใต้ของค่ายที่พักบริเวณหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ แม่ฮ่องสอน 5 (น้ำของ)

2) สิ่งของร่วมสมัย จากการสำรวจพบสิ่งของสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จำนวนเพียง 5 ชิ้น ในบริเวณศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน ได้แก่ ชิ้นส่วนอาวุธปืนจำนวน 2 กระบอก (ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปืนอารีซารุ่น 38 ของกองทัพญี่ปุ่นจำนวน 1 กระบอก และปืนกลมือสตันของประเทศอังกฤษจำนวน 1 กระบอก), หมวกเหล็กของทหารญี่ปุ่นจำนวน 2 ใบ (ปัจจุบันเหลือเพียง 1 ใบ), ชิ้นส่วนดาบซามูไรมีการแกะสลักลายดอกซากุระจำนวน 1 เล่ม

3) ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า จากการสืบค้นข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลจากทีมมานุษยวิทยาพบว่า ผู้คนในอำเภอปางมะผ้าพบเห็น หรือได้รับการสืบทอดเรื่องราวเหตุการณ์ช่วงถอยทัพปริมาณน้อย จำนวนเพียง 5 คน เพศชายทั้งหมด ประกอบด้วย หมู่บ้านแม่ละนา บ้านเมืองแพม บ้านไร่และบ้านท่าไคร้ มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.8 ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน
อำเภอปางมะผ้า

หมู่บ้าน	จำนวน (คน)	เพศ		ช่วงอายุ(ปี)	กลุ่มชาติพันธุ์
		หญิง (คน)	ชาย (คน)		
แม่ละนา	1	-	1	90	ไทใหญ่
เมืองแพม	2	-	2	59, 100	ปกากะญอ
บ้านไร่	1	-	1	72	ไทใหญ่
บ้านท่าไคร้	1	-	1	54	ไทย (อีสาน)
จำนวนรวม	5	0	5	54-100	ไทใหญ่, ปกากะญอ, ไทย

3. อำเภอปาย

อำเภอปายเป็นเส้นทางที่ทหารญี่ปุ่นใช้เดินทางกลับสู่จังหวัดเชียงใหม่ในช่วงถอยทัพ และพักอาศัยในสถานที่สำคัญต่างๆ ในอำเภอปาย เพื่อพักรักษาพยาบาล จึงพบหลักฐานในปริมาณมากกว่าอำเภอปางมะผ้า ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการสำรวจทางโบราณคดี และทางประวัติศาสตร์โดยโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมฯ
ระยะที่ 1 พบว่ามีสถานที่ สิ่งของ และความทรงจำของบุคคลร่วมสมัยประมาณปานกลาง สามารถแยกประเภทข้อมูลได้ดังนี้ 1. สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาถอยทัพ 2. สิ่งของร่วมสมัย 3. ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า รายละเอียดดังนี้

1) สถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาถอยทัพ สามารถแบ่งประเภทหน้าที่การใช้งานดังนี้

- เส้นทางถอยทัพ ได้แก่ ถนนทางหลวงหมายเลข 1095 (แม่ฮ่องสอน - เชียงใหม่), เส้นทางปาย - เมืองน้อย-เวียงแหง-เชียงใหม่
- ที่พักอาศัย ได้แก่ วัดทรายขาว (แม่ฮี้), วัดป่าขาม, วัดกลาง
- สถานพยาบาล ได้แก่ วัดกลาง
- แหล่งฝังศพ ได้แก่ บริเวณวัดป่าขาม

2) สิ่งของร่วมสมัย พบอาวุธปืนจำนวนหนึ่งถูกเก็บรักษาไว้ที่วัดกลาง

3) ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า จากการสืบค้นข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลจากทีมประวัติศาสตร์พบว่าผู้คนในอำเภอปายพบเห็น หรือได้รับการสืบทอดเรื่องราวเหตุการณ์ช่วงถอยทัพปริมาณมากกว่าอำเภอปางมะผ้า มีจำนวนทั้งหมด 9 คน เพศชายทั้งหมด ประกอบด้วย บ้านเวียงเหนือ บ้านเวียงใต้ บ้านแม่ฮี้ บ้านเมืองแปง และบ้านเมืองน้อย มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.9 ตารางแสดงจำนวนบุคคลที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงถอยทัพใน
อำเภอปาย

หมู่บ้าน	จำนวน (คน)	เพศ		ช่วงอายุ	กลุ่มชาติพันธุ์
		หญิง (คน)	ชาย (คน)		
เวียงเหนือ	3	-	3	42, 77, 83	ไทใหญ่
เวียงใต้	3	-	3	84-90	ไทใหญ่
แม่ฮี้	2	-	2	75, 82	ไทใหญ่
เมืองแปง	1	-	1	77	คนเมือง
จำนวนรวม	9	0	9	75-90	ไทใหญ่, คนเมือง

4.2.2.2 ประวัติศาสตร์เส้นทางสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

หากย้อนเวลากลับไปเมื่อประมาณ 70 ปีที่แล้ว ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2484 กองทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกตามจุดต่างๆ ของประเทศไทย อันได้แก่ สมุทรปราการ ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และยังมีอีกส่วนหนึ่งที่เคลื่อนจากจังหวัดศรีสะเกษเข้าทางด่านอรัญประเทศ ก่อให้เกิดความวุ่นวายในประเทศอย่างมาก จนกระทั่งรัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้ลงนามในข้อตกลงร่วมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น และยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นสามารถใช้ประเทศไทยเป็นฐานปฏิบัติการ และเส้นทางผ่านสู่ประเทศมาลายูและพม่า สำหรับประเทศพม่า นั้น เนื่องจากกองทัพญี่ปุ่นมีแผนการและเป้าหมายสำคัญในการเข้าไปขับไล่อังกฤษออกจากพม่า ที่สมรภูมিরิมิพาล โกอิม (ชายแดนระหว่างประเทศพม่ากับอินเดีย) และทำการรุกต่อไปยังประเทศอินเดีย มุ่งเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นจุดนัดรวมพลของฝ่ายอักษะ อันมีอิตาลีและเยอรมันเป็นภาคีร่วมยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่น ดังนั้นจึงมีแผนการสร้างเส้นทางเพื่อเดินทัพสู่ประเทศพม่าทางภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยที่มีชายแดนติดต่อกับประเทศพม่า

โดยกองกำลังของญี่ปุ่นที่รับผิดชอบปฏิบัติการรบหลักในพื้นที่ประเทศไทยและพม่าคือ กองทัพที่ 15 ซึ่งกำลังพลที่เข้ามาในประเทศไทยครั้งนั้นได้เริ่มทำการรุกสู่พม่าในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 โดยเส้นทางที่ใช้ในการเดินทัพของทหารญี่ปุ่นเพื่อเข้าสู่ประเทศพม่า มีหลากหลายเส้นทาง ได้แก่ เส้นทางรถไฟสายหนองปลาคู-ด่านเจดีย์สามองค์ หรือ “ทางรถไฟสายมรณะ” และเส้นทางกรุงเทพฯ-เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน

เส้นทางกรุงเทพฯ-เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ในฐานะที่เป็นพื้นที่การสร้างเส้นทางเพื่ออำนวยความสะดวกส่งกำลังบำรุง ในการลำเลียงอาหารและกำลังพลไปยังประเทศพม่า ในปี พ.ศ. 2486 และยังเป็นเส้นทางหนึ่งที่กองทัพญี่ปุ่นเลือกใช้ในการถอยทัพกลับเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อครั้งแพ้สงครามในระหว่างปี พ.ศ. 2487-2488 โดยอยู่ 3 ช่วงด้วยกัน

เส้นทางช่วงที่ 1 คือ เชียงใหม่-สบบเมย โดยเริ่มจากจังหวัดเชียงใหม่ผ่านอำเภอหางดง สันป่าตอง จอมทองและฮอด เข้าจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่อำเภอแม่สะเรียง ตัดไปออกทางบ้านสบเมย เพื่อข้ามแม่น้ำสาละวินบริเวณสบเมยเพื่อเข้าสู่ประเทศพม่า

เส้นทางช่วงที่ 2 คือ เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน เริ่มจากเชียงใหม่ผ่านอำเภอแมริม แม่แตง เข้าจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่อำเภอปายและอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เชื่อมต่อกับเส้นทางช่วงที่

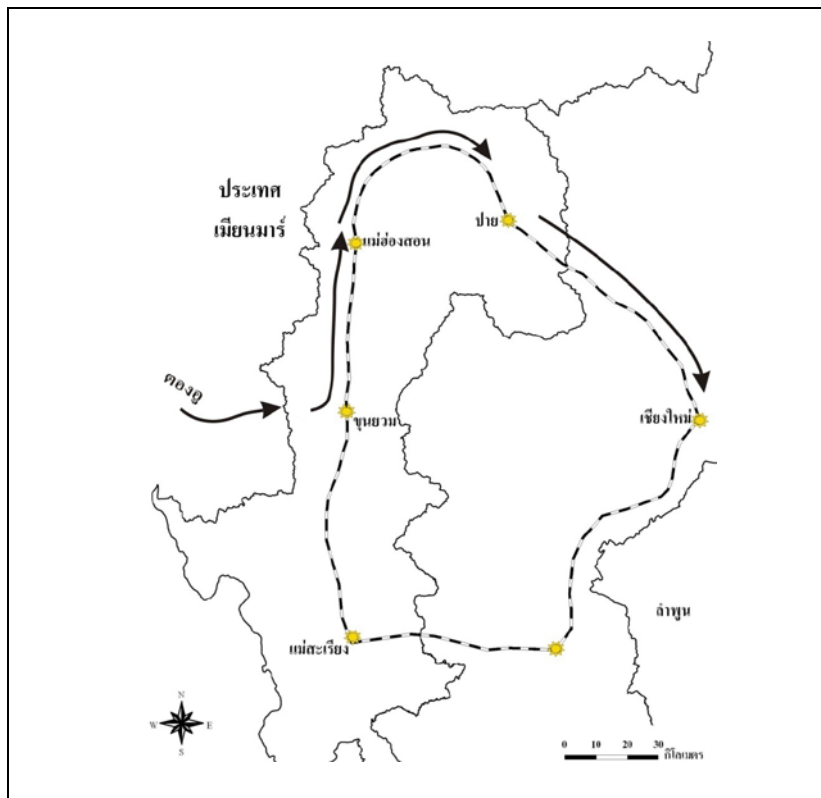
เส้นทางช่วงที่ 3 คือ ที่อำเภอขุนยวม ซึ่งเริ่มจากจังหวัดเชียงใหม่เข้าสู่อำเภอแม่แจ่ม ข้ามเทือกเขาดอยอินทนนท์มาออกที่อำเภอขุนยวม และจากอำเภอขุนยวมนี้ เส้นทางจะตัดผ่านตำบลแม่เงา เข้าสู่บ้านห้วยต้นนุ่น และข้ามเทือกเขาเข้าสู่ประเทศพม่า

เส้นทางถอยทัพใน “อดีต”

เนื่องจากในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2487 ญี่ปุ่นแพ้สงครามในสมรภูมิมิพาล (Imphal) จึงทำให้ถอยจากตองอูถึงแม่ฮ่องสอนที่กำลังก่อสร้างอยู่นั้น ได้กลายเป็นเส้นทางล่าถอยของทหารญี่ปุ่นที่พ่ายแพ้ในสมรภูมิมิพม่า⁴⁶ การถอยร่นครั้งนี้ทหารญี่ปุ่นเริ่มทยอยเดินทางกลับเข้าสู่ประเทศไทยโดยผ่านเมือง ผาจอง แม่เหะ ไม้ฆางหนาม โกปี และน้ำมางตามลำดับ⁴⁷ เมืองเหล่านี้อยู่ในเขตพม่าเป็นเมืองที่คนไทยอยู่อาศัยอยู่ทั้งหมด

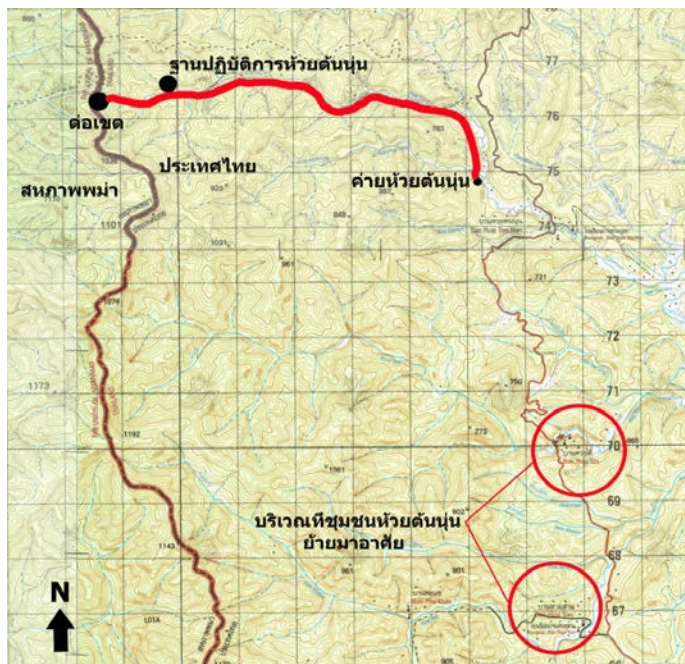
⁴⁶ โยชิโกะ ทาชิฮารุ, ทางรถไฟสายไทย-พม่า ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา, กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2538, หน้า 95.

⁴⁷ สัมภาษณ์นายโช ร่ำแพน , อายุ 84 ปี, บ้านเลขที่ 90/1 หมู่ 1 ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2551.

แผนที่ที่ 4.2 เส้นทางล่องที่พกกลับจากพม่าสายขุนยวม-ปางมะผ้า-ปาย-เชียงใหม่
ที่มา: ตัดแปลงจากรูปภาพของรมย์ กนิษฐานนท์ (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการฯ: 172.)

เส้นทางช่วงต่อเขต-บ้านห้วยต้นนุ่น

แผนที่ที่ 4.3 เส้นทางล่องที่พช่วงต่อเขต-บ้านห้วยต้นนุ่น

ตารางที่ 4.10 แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพช่วงต่อเขต-บ้านห้วยคันนูน

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
ต่อเขต (ชายแดนไทย-พม่า) อยู่ในเขตบ้านห้วยคันนูน ตำบลแม่เงา	หลักเขตทำจากแผ่นไม้สลักอักษรญี่ปุ่นจำนวน 1 แผ่น	หลักหมุดบอกเขตชายแดนไทย-พม่า
ค่ายปฏิบัติการห้วยคันนูน (ตรวจคนเข้า-ออก)	ค่ายที่พักของทหารญี่ปุ่น ขนาดประมาณ 100x200 เมตร	สันนิษฐานว่าเป็นค่ายที่พักของทหารญี่ปุ่น
ริมลำน้ำห้วยคันนูน	ค่ายห้วยคันนูน พบชิ้นส่วนหัวรถยนต์จำนวน 2 ชิ้น	ค่ายที่พักของทหารญี่ปุ่น
ภายในหมู่บ้านห้วยคันนูน (สิ่งของที่ชาวบ้านเก็บรักษาไว้)	กระดิกน้ำโลหะจำนวน 1 อัน ช้อนโลหะจำนวน 1 อัน อาวุธปืนจำนวน 1 กระบอก ลูกกระเบิดจำนวน 1 ลูก	ทหารญี่ปุ่นเคยใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางเข้า-ออก จากประเทศไทย-พม่า และจากประเทศพม่า-ไทย

เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณชายแดนประเทศไทย-พม่า ซึ่งคนชุมชนเรียกว่า “ต่อเขต” ทหารได้พบแผ่นไม้ที่มีการสลักตัวอักษรญี่ปุ่นและตัวเลข ปักอยู่ที่รอยต่อระหว่างสองประเทศ ไม้แผ่นเดียวนี้เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าพวกเขาได้เข้าสู่ผืนดินประเทศไทย ซึ่งเป็นฐานที่มั่นแรกของกองทัพญี่ปุ่น

สันนิษฐานว่าทหารญี่ปุ่นใช้การเดินทางโดยอาศัยรถยนต์ทหารประเภทรถบรรทุกใช้น้ำมันเป็นเชื้อเพลิง รวมถึงการใช้วัว ม้า และช้าง ที่นำมาจากประเทศพม่า ลำเลียงทหารที่บาดเจ็บจากการสู้รบในสมรภูมิ ซึ่งไม่สามารถเดินเท้าได้ สำหรับทหารที่บาดเจ็บเล็กน้อย อาจจะเดินเข้าร่วมกับรถยนต์ดังกล่าว เข้ามาตามเส้นทางที่มีลักษณะเลียบไปกับสันเขา ซึ่งมีขนาดประมาณ 4 เมตร ที่อุดมไปด้วยป่าเต็ง-รัง อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 851 เมตร เส้นทางจึงมีความลาดชันลง เป็นระยะทางประมาณ 1.5 กม. จนกระทั่งถึงบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา มีความกว้างประมาณ 100 เมตร และความยาวประมาณ 200 เมตร ซึ่งเป็นค่ายที่พักของทหารก่อนการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านห้วยคันนูน (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของฐานปฏิบัติการห้วยคันนูน มีลักษณะเป็นด่านตรวจคนเข้า-ออก ระหว่างประเทศไทยเพื่อจะไปยังประเทศพม่า) ค่ายนี้มีลำห้วยคันนูนขนานกับค่าย ทางด้านทิศตะวันตกระยะห่างประมาณ 10 เมตร ซึ่งแหล่งนี้ธรรมชาติที่นี่น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ทหารสามารถรอดชีวิต และเดินทางต่อไปได้

เมื่อพักชั่วคราวที่ค่ายดังกล่าวแล้ว ทหารเริ่มเดินทางเข้าไปยังค่ายห้วยคันนูน โดยมีการใช้เส้นทางเชิงเขาเลียบขนานกับลำห้วยคันนูนที่สามารถเดินทางได้สะดวก เนื่องจากไม่ต้องเดินขึ้นบนยอดเขาที่มีความสูงชัน การเดินทางช่วงนี้มีระยะทางประมาณ 5 กม. เหล่าทหารจะได้พักที่ค่ายห้วยคันนูนที่มีลักษณะเป็นที่ราบริมลำน้ำห้วยคันนูนตามชื่อของค่าย ทหารญี่ปุ่นจำนวนมากเสียชีวิตและถูกนำไปฝังไว้ ณ บริเวณเหนือฝายด้านบน โดยนำศพทิ้งลงไปในคูแล้วจึงกลับ รถยนต์ที่ไม่สามารถขับต่อไปได้เนื่องจากน้ำมันเชื้อเพลิงหมด ถูกทิ้งไว้ที่บริเวณนี้ ส่วนหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันยังคงหลงเหลือชิ้นส่วนหัวรถยนต์จำนวน 2 หัวในบริเวณริมห้วยคันนูน นอกจากซากรถยนต์นี้ยังมีการพบอาวุธปืนประมาณ 80 กระบอก ซึ่งปู่ของพ่อหลวงอุดม วิชญพันธ์ ได้นำดินที่น้ำมันห่อเอาไว้ แล้วนำไปฝังดิน หรือกระทั่งมีการพบลูกปืนในจำนวนประมาณ 400-500 นัด อยู่ที่ริมห้วยคันนูน⁴⁸

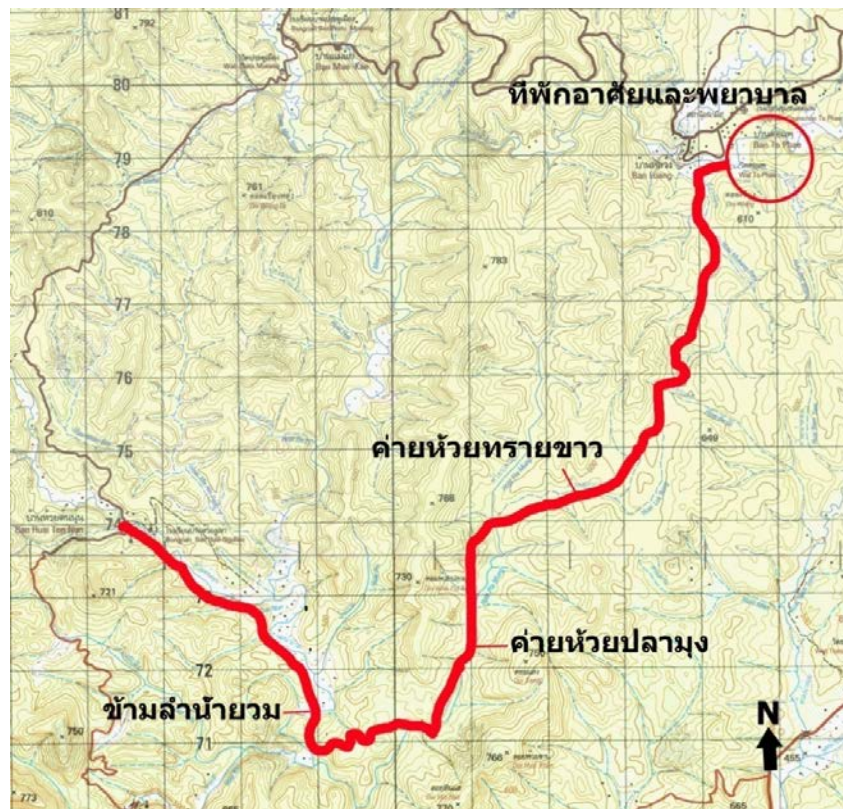
ในระหว่างที่เดินทางผ่านหมู่บ้านห้วยคันนูน สันนิษฐานว่าคงเป็นช่วงเวลา que เริ่มขาดแคลนอาหาร ทหารญี่ปุ่นเปลี่ยนเป็นมีมิตรไมตรีกับชาวบ้านซึ่งแตกต่างจากช่วงที่เดินทางเข้าพม่า แต่กระนั้นผู้หญิงในหมู่บ้านเกิด

⁴⁸ สัมภาษณ์นายอุดม วิชญพันธ์ , อายุ 57 ปี, บ้านเลขที่ 1/1 หมู่ 4 บ้านห้วยคันนูน ตำบลแม่เงา อำเภอบางขัน จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2551.

ความหวาดกลัวจึงอพยพย้ายหนีไปอยู่ที่ห้วยคี่ (บ้านร่มเย็น) ห้วยส้าน และบนป่าบนคอยเป็นจำนวนมาก⁴⁹ ดังนั้น คนที่เห็นทหารญี่ปุ่นส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ชายของหมู่บ้าน ซึ่งบางคนเห็นว่ามีแลกเปลี่ยนสิ่งของส่วนตัวกับอาหารแบบไม่มีอัตราการแลกเปลี่ยน แต่สำหรับอาวุธปืนทหารจะไม่ขอย่นนำมาแลกเปลี่ยนโดยเด็ดขาด⁵⁰ จากการสำรวจพบสิ่งของที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัวของทหารญี่ปุ่น เช่น กระดิกน้ำ ซ้อนโลหะ ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับคำบอกเล่าดังกล่าว แต่สำหรับการพบอาวุธปืน ชิ้นส่วนดาบยาว ลูกกระเบิด อาจเป็นของทหารที่เสียชีวิตในห้วยต้นนุ่น

จากตัวหมู่บ้านทหารได้เดินทางไปตามเส้นทางที่มุ่งสู่ลำน้ำขอม เพื่อใช้ถนนดินลูกรังที่กองทัพญี่ปุ่นเคยขุดปรับเส้นทางสำหรับส่งกำลังพลเข้าสู่ประเทศพม่า เดินทางกลับสู่บ้านต่อแพ แต่ระหว่างการเดินทางดังกล่าว พบชิ้นส่วนหัวรถยนต์ โครงรถยนต์และกระเบาะจำนวน 5 ชิ้น จากการศึกษาเปรียบเทียบสันนิษฐานว่าเป็นรถยนต์บรรทุกของทหารบริษัทอิสันรุ่น 180 (แบบทหาร) ซึ่งเป็นรถบรรทุกที่ใช้ประจำกองทัพญี่ปุ่น และรถลาดตระเวน (ขับเคลื่อนสี่ล้อ) ที่สันนิษฐานว่าเป็นยานพาหนะของนายทหารระดับสูง ถูกจอดทิ้งไว้ตามบริเวณใกล้เคียงกับริมลำน้ำขอม สำหรับทหารและรถยนต์ที่เหลืออยู่จึงเดินทางเข้าสู่ช่วงบ้านห้วยต้นนุ่น-บ้านต่อแพ

เส้นทางช่วงห้วยต้นนุ่น-ต่อแพ

แผนที่ที่ 4.4 เส้นทางถอยทัพช่วงบ้านห้วยต้นนุ่น-บ้านต่อแพ

⁴⁹ สัมภาษณ์นายโกะลามู กรองสติปัญญา , อายุ 82 ปี, บ้านเลขที่ 20 บ้านห้วยต้นนุ่น ม. 4 ต. แม่เงา อ. ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

⁵⁰ สัมภาษณ์นายอุดม วิชญพันธ์, อายุ 57 ปี, วันที่ 13 - 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

ตารางที่ 4.11 ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางอพยพช่วงบ้านห้วยคันนูน-ค่ายห้วยปลาหลด

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
หมู่บ้านห้วยคันนูน-ลำน้ำยม	ชิ้นส่วนกระดูกจำนวน 1 ชิ้น หัวรอยนต์จำนวน 2 ชิ้น กระบะรอยนต์จำนวน 2 ชิ้น ชิ้นส่วนห้องผู้โดยสารจำนวน 1 ชิ้น	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น
ลำน้ำยม-ค่ายห้วยปลาหลด	ชิ้นส่วนเหล็กเป็นแผ่นบางๆ จำนวนหนึ่ง ชิ้นส่วนบังโคลนรอยนต์จำนวน 1 ชิ้น	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น

เส้นทางช่วงคันป่านี มีระยะทางประมาณ 13 กม. ทหารและรอยนต์ข้ามลำน้ำยมโดยมีสะพานไม้ที่เคยสร้างเอาไว้เป็นตัวช่วยให้ผ่านลำน้ำนี้ จากนั้นรอยนต์จะเริ่มวิ่งสู่เส้นทางที่เลียบไปกับสันเขาซึ่งเชื่อมต่อภูเขาหลายลูก มีขนาดความกว้างประมาณ 4 เมตร โดยไม่มีบ้านเรือนจนกระทั่งถึงหมู่บ้านต่อแพ ทหารที่บาดเจ็บไม่มากจะเดินทางเท้าตัดจากเชิงเขาขึ้นสู่สันเขา เพื่อสามารถเดินไปตามสันเขาที่เชื่อมต่อกันไป ถึงแม้ระยะทางจะสั้นลง แต่ความยากในการเดินเพิ่มมากกว่าเส้นทางสายรอยนต์ โดยเส้นทางนี้ขนานไปกับเส้นทางที่รอยนต์วิ่ง ถนนช่วงนี้ยังคงมีสภาพดีสำหรับการอพยพ เนื่องจากบริเวณนี้ไม่ถูกทำลายโดยทหารฝ่ายพันธมิตร

ตารางที่ 4.12 แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางอพยพบริเวณค่ายห้วยปลาหลด

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
ค่ายห้วยปลาหลด	หัวรอยนต์จำนวน 3 ชิ้น กระบะรอยนต์จำนวน 1 ชิ้น ชิ้นส่วนรอยนต์ระบุน้ำที่ใช้การใช้งานไม่ได้จำนวน 1 ชิ้น	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น และค่ายที่พักของทหารญี่ปุ่น

จากลำน้ำยมทหารต้องเดินเป็นระยะทางประมาณ 4 กม. เพื่อไปถึงค่ายห้วยปลาหลด ซึ่งเป็นค่ายที่พักขนาดใหญ่ของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงเวลาเดินทัพเข้าประเทศพม่า ซึ่งน่าจะเป็นที่ทราบร่วมกันของทหารว่าบริเวณนี้เป็นค่ายพักแรม ค่ายนี้มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา มีลำน้ำห้วยปลาหลดไหลผ่านห่างจากค่ายประมาณ 10 เมตร ด้วยสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบ และอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำถือว่าเหมาะแก่การพักแรม ทหารน่าจะเข้าพักข้างแรมที่ค่ายนี้เป็นจำนวนมาก แต่ด้วยความบาดเจ็บที่เกิดจากการสู้รบ โรคไข้มาลาเรียที่ทหารได้รับจากประเทศพม่า รวมถึงการขาดแคลนอาหาร ทำให้ทหารต้องเสียชีวิตตามรายทาง หรือแม้กระทั่งตัวค่ายห้วยปลาหลดเองเป็นจำนวนมาก รอยนต์ที่สามารถผ่านหมู่บ้านห้วยคันนูนมาได้ จำนวนมากต้องถูกทิ้งไว้ตามถนนสายนี้ ซึ่งจากการวิเคราะห์หัวรอยนต์ที่พบสันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งเป็นรถบรรทุกของบริษัทโตโยต้ารุ่นจีบี ปี ค.ศ. 1941 และจากสภาพของกระบะรอยนต์ซึ่งผลิตจากเหล็กกล้าที่เต็มไปด้วยรอยกระสุนในค่ายนี้ สามารถบ่งบอกถึงสภาพความเจ็บปวดของร่างกายทหารที่เป็นเลือดเนื้อได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 4.13 ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางอพยพช่วงค่ายห้วยปลาหลด - ค่ายห้วยทรายขาว - บ้านต่อแพ

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
ค่ายห้วยปลาหลด-ค่ายห้วยทรายขาว	ชิ้นส่วนรถยนต์ระบุหน้าที่การใช้งาน ไม่ได้จำนวน 3 ชิ้น คันชนรถยนต์ จำนวน 1 ชิ้น	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น
ค่ายห้วยทรายขาว-บ้านต่อแพ	สะพานไม้จำนวน 2 แห่ง หมดโทรเลข จำนวน 8 หมด ชิ้นส่วนโครงเหล็กเบาะ รถยนต์จำนวน 1 ชิ้น เกือกม้า จำนวน 1 ชิ้น	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น
วัดต่อแพ	กระเบระยนต์จำนวน 1 อัน ผ้าห่ม ธนบัตรสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หมวกเหล็ก	ที่พักและพยาบาลเบื้องต้น
ภายในหมู่บ้านต่อแพ (สิ่งของที่ชาวบ้าน เก็บรักษาไว้)	หีบเหล็ก ดาบ ส้อม เศษเครื่องถ้วยที่ผลิต ในประเทศญี่ปุ่น	ที่พักอาศัยชั่วคราวของทหารญี่ปุ่น

จากค่ายห้วยปลาหลดเดินทางเลียบเชิงเขาขนานไปกับลำน้ำ โดยมีบางช่วงที่ต้องข้ามลำห้วยขนาดเล็กผ่านป่าไผ่ เป็นระยะทางประมาณ 2.5 กม. พบค่ายที่พักอีกแห่งหนึ่งคือ ค่ายห้วยทรายขาว ซึ่งสันนิษฐานว่ามีขนาดเล็กกว่าค่ายห้วยปลาหลดและพักเพียงชั่วคราว มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาและมีลำน้ำห้วยทรายขาวขนานไปกับค่ายเช่นเดียวกัน ทหารก็เริ่มเดินไปบนถนนที่เป็นผืนป่าช่วงสุดท้าย สันนิษฐานว่าทหารที่ต้องเดินเท้ามีจำนวนมากขึ้นเนื่องจากรถยนต์ที่ไม่สามารถขับเคลื่อน และถูกทิ้งไว้ตามรายทางมีจำนวนมากขึ้นตามระยะทางที่ได้ผ่านมา มีการพบชิ้นส่วนรถยนต์ต่างๆ เช่น หัวรถ โครงเหล็กเบาะที่นั่ง คันชนหน้า ชิ้นส่วนกระเบระ และอื่นๆ เป็นต้น แต่การเดินทางด้วยวัว ช้างและม้า ยังคงดำเนินต่อไป มีการพบเกือกม้าจำนวน 1 ชิ้น ที่ช่วยยืนยันการเดินทางโดยอาศัยสัตว์ สันนิษฐานว่าการเดินทางโดยวิธีนี้สามารถช่วยชีวิตทหารที่บาดเจ็บได้จำนวนหนึ่ง ระหว่างเส้นทางมีการฝังกลองที่บรรจุลูกกระสุนไว้ตามบริเวณใกล้เชิง อาจเนื่องมาจากการแพ้สงครามจึงต้องเริ่มปลดอาวุธ เมื่อเดินทางพบลำห้วยที่มีความลึก ทหารใช้วิธีการจับรถยนต์และเดินเท้าข้ามผ่านสายน้ำ โดยอาศัยสะพานไม้ลักษณะความกว้างประมาณ 4 เมตร ซึ่งสำรวจพบบริเวณห้วยน้ำดินเล็ก และลำห้วยไม่ปรากฏชื่อ แล้วเดินไปบนถนนลูกรังจนกระทั่งพบทุ่งนาผืนกว้าง ที่อุดมสมบูรณ์ภายหลังบริเวณวัดต่อแพ

ทหารที่รอดชีวิต รถยนต์ทุกคันและสัตว์ที่เป็นพาหนะ ทั้งหมดได้เข้าไปพักอาศัยในบริเวณวัดต่อแพ พวกเขาได้อาศัยลานกว้างใต้ต้นและลานวัดเป็นที่อยู่อาศัยและได้รับการพยาบาล แต่ในทางตรงข้ามนายทหารที่ไม่สามารถทนความเจ็บปวดจากบาดแผลได้เสียชีวิตจำนวนมาก ตามคำบอกเล่าของนางองเหม่ ประไพวิทย์ บ้านต่อแพว่า “ตายที่ไหนก็กว้างที่นั่น ผังมาตามรายทาง ไม่เผาไม่ฝังก็มี ที่อย่างหมอย่างหมา”⁵¹ ซึ่งอาจตรงกับบริเวณทางด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของวัด

⁵¹ สัมภาษณ์นางองเหม่ ประไพวิทย์, อายุ 72 ปี, วัดต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ, วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2550.

สำหรับรถยนต์บรรทุกถูกทิ้งไว้ในวัดต่อแพเป็นจำนวนมาก ตามคำบอกเล่าของนายคำโฮ่ง สังข์ทอง บ้านต่อแพว่า “รถจำนวนมากถูกจอดทิ้งไว้เพราะไม่มีน้ำมัน พ่อเฒ่าเคยเห็นทหารญี่ปุ่นทำเตาถ่านสำหรับใส่เครื่องยนต์แต่อาจจะไปไม่ได้ไม่ไกลนักอาจจะพอไปได้แค่ขุนยวม”⁵² รวมถึงข้าวของเครื่องใช้และอาวุธปืนถูกทิ้งไว้ที่วัดเช่นเดียวกัน จากการสำรวจพบชิ้นส่วนกระสุนปืนบริเวณลานวัดต่อแพจำนวน 1 ชิ้น และสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวของทหาร ที่เก็บรักษาไว้บนศาลาวัด เช่น ผ้าห่ม และหมวกเหล็ก เป็นต้น อาจเนื่องมาจากภายหลังสงคราม ยุติทางราชการได้ห้ามนำทรัพย์สินของทหารไปครอบครอง

รถยนต์ที่เหลืออยู่เดินทางเป็นระยะทางประมาณ 4 กม. ในการขนส่งทหารที่บาดเจ็บเข้าสู่ตัวขุนยวม ทหารที่เหลือเริ่มขาดแคลนอาหาร จึงเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชาวต่อแพในการขออาศัยตามบ้านเรือน ช่วยทำงาน เพื่อแลกของกิน หรือแม้กระทั่งการนำสิ่งของส่วนตัว มาแลกเปลี่ยนกับอาหารตามคำบอกเล่าของนายหม่องเผ่ ช่างเหล็กน้อย บ้านต่อแพว่า “ทหารญี่ปุ่นบางคนก็เอาผ้าห่ม เสื้อผ้าแลกของกิน ชาวบ้านบางคนก็มีฐานะดีขึ้นมากับทหารญี่ปุ่น จากการค้าขายและแลกเปลี่ยน เช่น ข้าวสาร 1 ชัน แลกแหวน 1 วง บางคนก็ได้หวี”⁵³ ในช่วงแรกที่ทหารเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวและได้ย้ายไปอยู่ในที่นา แต่เมื่อเวลาผ่านไปทหารญี่ปุ่นได้เห็นว่าชาวบ้านหนีไปอยู่ตามบริเวณต่างๆ ชาวบ้านจึงตัดสินใจกลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านตามเดิม⁵⁴ เมื่อร่างกายแข็งแรงพอที่จะเดินเท้าต่อไปได้ เหล่าทหารเริ่มทยอยเดินทางเข้าสู่ตัวขุนยวมต่อไป

⁵² สัมภาษณ์นายคำโฮ่ง สังข์ทอง, อายุ 71 ปี, บ้านเลขที่ 73/1 หมู่ 8 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2550.

⁵³ สัมภาษณ์นายหม่องเผ่ ช่างเหล็กน้อย, อายุ 83 ปี, บ้านเลขที่ 28 หมู่ 1 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550.

⁵⁴ สัมภาษณ์นายหม่องเผ่ ช่างเหล็กน้อย, อายุ 83 ปี.

เส้นทางช่วงขุนยวม-ปางมะผ้า

แผนที่ที่ 4.5 เส้นทางถอยทัพช่วงขุนยวม-ปางมะผ้า

ตารางที่ 4.14 ตารางแสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณตำบลขุนยวม

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น	1. เครื่องใช้ส่วนตัวของนายทหารจำนวน 205 ชิ้น 2. อุปกรณ์การแพทย์จำนวน 9 ชิ้น 3. ยุทโธปกรณ์จำนวน 179 ชิ้น 4. อุปกรณ์ช่างประเภทต่างๆ จำนวน 56 ชิ้น 5. รถมอเตอร์และชิ้นส่วนรถยนต์จำนวน 150 ชิ้น 6. อาวุธประเภทต่างๆ จำนวน 193 ชิ้น	บอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตของทหารญี่ปุ่น ขณะพักอาศัยและรักษาพยาบาลอยู่ใน ตำบลขุนยวม ก่อนที่จะเดินทางเข้าสู่ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

รถยนต์และช้างทำหน้าที่ขนส่งผู้ป่วย ในขณะที่วัว ควาย ม้าต่างบรรจุสัมภาระ และเหล่าทหารญี่ปุ่นหอบเป้กับปืนทยอยเดินทางจากหมู่บ้านต่อแพเข้าสู่ขุนยวมเป็นระยะทางประมาณ 4 กม. ซึ่งเป็นจุดรวมพลก่อนการเดินทางกลับเชียงใหม่ ตามคำบอกเล่าของนายประยัด วิชาเขาว์ ชาวขุนยวมว่า “พวกบาดเจ็บ มีแขนข้างเดียว ขาข้างเดียว ใช้ไม้เท้า ตอนไปไม่รู้ไปทางไหน แต่จากกลับกันมาเยอะมาก” ทหารเหล่านั้นถูกนำตัวเข้ารักษาพยาบาลที่วัดม่วยต่อ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลใหญ่ การรักษาทำโดยหมอทหารญี่ปุ่น ซึ่งมีการนำเครื่องมือทางการแพทย์และยารักษาโรคเข้ามา กับกองทัพญี่ปุ่นด้วย เนื่องจากพบกลองไม้สำหรับใส่อุปกรณ์ผ่าตัด กลองโลหะสำหรับใส่เข็มฉีดยา และขวดยาแก้ปวด ซึ่งจัดแสดงในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น นอกจากทหารญี่ปุ่นแล้วพบว่ามีคนนำเด็ก และผู้หญิงที่บางคนตาเสีย แขนขาด ขาขาดเข้ามาจากพม่าด้วย

สาเหตุที่ทำให้ทหารเสียชีวิต นอกจากการบาดเจ็บที่ได้รับในสมรภูมิต่างๆ ยังพบว่าทหารจำนวนมากเสียชีวิตด้วยโรคไข้มาลาเรียและโรคบิด ถึงแม้ไม่ทราบว่าจำนวนทหารที่เดินทางกลับเข้ามาที่ขุนยวมมีจำนวนเป็นตัวเลขที่แน่นอนกี่คน แต่การรักษาพยาบาลไม่สามารถช่วยเหลือทุกคน ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของนายอ้นคำ แสงใส ชาวขุนยวมว่า “ถ้าใครเจ็บมากๆ เขาจะเอาปูนขาวมาทาที่เท้า เขาคลานहींร้องไห้ วงกลมที่ฝ่าเท้าแปลว่า ต้องตาย ต้องฉีดยาให้ตาย เอาไปโยนเหมือนหนู หมา จับแขน ขา โยนลงหลุม ตายยังไ้ก็โยนอย่างนั้น มีแค่ฝ่าเท้าหลุม”⁵⁷ ทหารจำนวนมากที่เสียชีวิตลงในอำเภอขุนยวม ได้ถูกนำศพไปฝังตามบริเวณต่างๆ ใกล้กับวัดม่วยต่อ คือ ทางด้านทิศตะวันตกของวัด แต่เดิมเป็นพื้นที่ของวัดร้างชื่อวัดจองสว่างลา สองฝั่งของถนนสายขุนยวม -บ้านสอคือ และบริเวณศูนย์วัฒนธรรมขุนยวม

ลักษณะการฝังศพนั้น หากเป็นนายทหารระดับสูงจะนำไปฝังแยกจากพลทหาร ในทางกลับกันพลทหารถูกนำศพไปใส่ในหลุมที่ขุดขนาดใหญ่รวมกันเป็นจำนวนมากๆ แล้วค่อยกลบดิน หรือแม้กระทั่งถูกทิ้งให้อยู่ตามข้างเส้นทางโดยไม่ได้รับการฝังศพเลย จากลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานว่าทหารที่เสียชีวิตต้องมีจำนวนมาก ซึ่งทำให้ทหารที่มีชีวิตอยู่ไม่สามารถนำศพทั้งหมดไปฝังได้ ซึ่งมีการพบเครื่องรางของทหารญี่ปุ่นที่ทำจากกระดาดและผ้า รวมทั้งป้ายชื่อโลหะจำนวนมาก ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นของทหารที่เสียชีวิต เหตุการณ์นี้เป็นที่จดจำและตราตรึงอยู่ในความทรงจำของชาวขุนยวมที่อยู่ร่วมสมัยอย่างมาก

⁵⁵ สัมภาษณ์นายประยัด วิชาเขาว์, อายุ 81 ปี, บ้านเลขที่ 56 หมู่ 1 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2551.

⁵⁶ สัมภาษณ์นายอริยะ อุประ, อายุ 72 ปี, บ้านเลขที่ 400 หมู่ 1 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2550.

⁵⁷ สัมภาษณ์นายอ้นคำ แสงใส, อายุ 75 ปี, บ้านเลขที่ 589 หมู่ 1 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2551.

รูปที่ 4.2 เครื่องรางของทหารญี่ปุ่น

ทหารที่ยังคงมีชีวิตอยู่ ได้ใช้บริเวณสถานที่สำคัญต่างๆ ของอำเภอขุนขวมในการพักอาศัย อาทิเช่น วัดคำใน วัดขุ่ม โดยทหารญี่ปุ่นจะอยู่ใต้ถุนวัดแยกกับพระ และนายทหารระดับสูงกับพลทหารจำนวนหนึ่งเข้าพักที่ค่ายหนองปลาก่อ ซึ่งเป็นค่ายพักใหญ่ของกองทัพญี่ปุ่น ห่างจากตัวขุนขวมไปบนถนนทางหลวง 8 ที่ใช้เดินทางเข้าอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นระยะทางประมาณ 2 กม. เป็นค่ายที่ตั้งอยู่ทั้ง 2 ข้างถนนและตั้งอยู่ฝั่งขวาของห้วยหนองปลาก่อ โดยด้านตะวันออกของทางหลวงเป็นที่จอดรถบรรทุกจำนวนมากและมีการกางเต็นท์นอนในรถบางส่วน และทางด้านตะวันตกของทางหลวงนั้นเป็นพื้นที่ราบกว้าง เป็นที่ตั้งของสถานพยาบาลและโรงเรียนพัก ซึ่งมีอยู่ 2 ฝั่งลำน้ำ และพื้นที่ด้านหลังค่ายถูกใช้เป็นหลุมฝังศพของทหารญี่ปุ่น⁵⁸ ภายหลังสงครามยุติรถยนต์และอาวุธปืนจำนวนมากถูกทำลายทิ้งที่ค่ายนี้ ในปัจจุบันรถยนต์ส่วนหนึ่งถูกนำมาจัดแสดงบริเวณหน้าอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทยญี่ปุ่นจากการศึกษาสันนิษฐานว่าเป็นรถบรรทุกของบริษัทนิสสันรุ่น 80 ซึ่งเป็นรถยนต์ประจำกองทัพญี่ปุ่น

นายทหารระดับสูงถูกจับกุมตัวไปขึ้นเครื่องบินที่ฝ่ายพันธมิตรมารับที่สนามบินขุนขวม เพื่อส่งตัวกลับเข้ากรุงเทพมหานคร แต่มีนายทหารบางคนที่ไม่ยอมกลับไปพร้อมกับทหารจากอังกฤษ ได้ฆ่าตัวตายที่วัดขุ่ม⁵⁹ สำหรับพลทหารที่ยังอาศัยอยู่ในขุนขวมเกิดภาวะขาดแคลนอาหาร ไม่มีเงินที่สามารถซื้อของกินได้ ต้องขอจากแม่ค้าที่นำอาหารเข้าไปขาย หรือหยิบกินโดยไม่จ่ายเงิน จึงกับเกลือกสามารถกินข้าวเป็นสิบมือ ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดจึงต้องนำสิ่งของส่วนตัว อาทิเช่น กระติกน้ำ เสื้อผ้า ผ้าห่ม หม้อสนาม ช้อนส้อม หมวกเหล็ก หรือแม้กระทั่งอาวุธปืน เพื่อให้ได้ข้าวแค่เพียงสักห่อเดียว จากการศึกษาอาวุธปืนพบว่าส่วนใหญ่เป็นปืนเล็กยาว อาริซากะรุ่น 38 ที่นายทหารของกองทัพทหารราบใช้เป็นประจำในสงครามโลกครั้งที่ 2 และบางกระบอกลีกลักษณะดอกลูกปืนมาจากสลักอยู่ด้านบน ซึ่งปืนประเภทนี้ได้รับจากพระจักรพรรดิ , ปืนคาร์บิณรุ่น 38 (เป็นอาวุธปืนที่มักใช้ในหมู่ทหารม้าและทหารหน่วยอื่นๆ ในแนวหลัง), ปืนพกนัมบุรุ่น 14 เป็นปืนประจำกายทหารที่ใช้ยิงในระยะใกล้ มักพบในกองทหารราบ , ปืนกลเบา รุ่น 11, 96 เป็นปืนที่ใช้ในกองทหารราบของกองทัพญี่ปุ่น

⁵⁸ ห้างหุ้นส่วนเหมอกรีน, รายงานการขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2542, หน้า 62.

⁵⁹ สัมภาษณ์นายจอร์จ อูประ, อายุ 72 ปี.

นอกจากนั้นยังพบอาวุธปืนที่ผลิตในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา สันนิษฐานว่าเป็นอาวุธที่ทหารญี่ปุ่นได้มาตอนที่ทำสงครามในพม่า

เหตุการณ์ข้างต้นก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับทหารมากขึ้น เนื่องจากพลทหารจำนวนมากเริ่มเข้าไปอาศัยอยู่ตามใต้ถุนบ้านเรือนของชาวจีนยวม ที่มีขนาดใหญ่พอจะรองรับทหารเหล่านี้ ทหารญี่ปุ่นจะนำสิ่งของมาแลกกับอาหาร หรือช่วยทำงานตามบ้านที่ตนเข้าไปอยู่อาศัย เช่น การช่วยทำนา ด้ข้าว หาฟืน เป็นต้น ทหารใช้เวลาอยู่ในชุมชนนานเป็นปี ดังนั้นจึงเกิดความสัมพันธ์อันดีมิตร ทหารสามารถพูดภาษาพม่าเพื่อสื่อสารและยังสอนภาษาและเพลงญี่ปุ่นให้กับชาวจีนยวมด้วย นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์แบบสามี-ภรรยา ถึงอย่างไรช่วงเวลาของสงครามก็นำพามาซึ่งการเปลี่ยนแปลง และความยากลำบากแก่ชาวจีนยวมเช่นเดียวกัน มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ต้องย้ายเข้าไปอยู่ตามที่นา การค้าขายต้องหยุดชะงัก

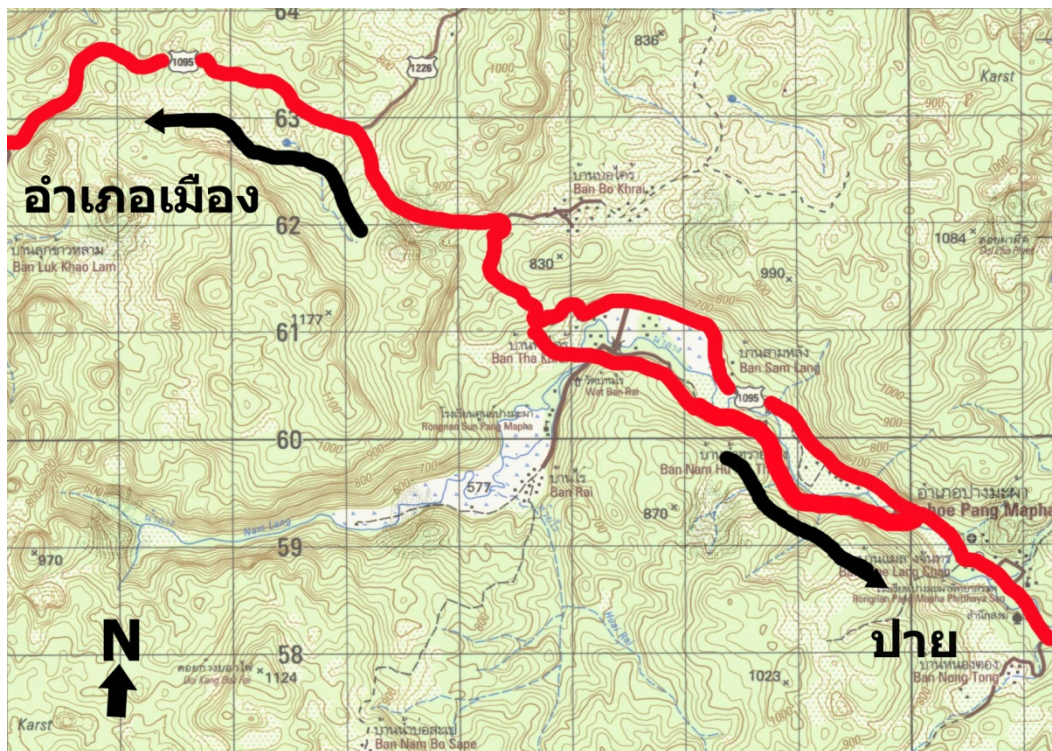
ตารางที่ 4.15 แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางอพยพบริเวณบ้านห้วยโป่ง

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
อนุสรณ์สถานห้วยโป่ง (บ้านห้วยโป่ง) อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน	มีการขุดค้นพบโครงกระดูกของทหารญี่ปุ่น	แหล่งฝังศพ และเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางเดินทัพทหารญี่ปุ่น

ท้ายที่สุดพลทหารเริ่มทยอยเดินทางออกจากชุมชนมุ่งสู่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน โดยใช้ถนนทางหลวงสาย 108 เมื่อระยะทางผ่านไปประมาณ 10 กม. พบบ้านแม่สุริน ทหารจำนวนหนึ่งได้เข้าไปอาศัยอยู่ใต้ถุนวัดแม่สุริน และมีบางส่วนที่เสียชีวิตถูกฝังในห้วยยาว⁶⁰ ในลักษณะเช่นเดียวกับชาวจีนยวม สันนิษฐานว่ามีการหยุดพักชั่วคราวตามข้างทาง สลับกับเดินเท้าเข้าสู่แม่ฮ่องสอน แต่บริเวณห้วยโป่งเคยมีการขุดค้นพบโครงกระดูกของทหารญี่ปุ่นโดยห้างหุ้นส่วนเอกชนกรีน ในการขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงช่วยยืนยันว่าทหารได้ใช้เส้นทางนี้เดินทางกลับสู่จังหวัดเชียงใหม่

⁶⁰ สัมภาษณ์นายเกษิยะ เทเสมอ , อายุ 84 ปี, วัดแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2551.

เส้นทางช่วงปางมะผ้า-ปาย

แผนที่ที่ 4.6 เส้นทางดอยทัพช่วงปางมะผ้า-ปาย (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์)

ตารางที่ 4.16 แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางดอยทัพบริเวณปางมะผ้า

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
ศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน (บ้านไร่)	อาวุธปืนจำนวน 2 กระบอก หมวกเหล็ก จำนวน 1 ใบ ชิ้นส่วนดาบจำนวน 1 เล่ม	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น
ริมถนนทางหลวงหมายเลข 1095 (อยู่ใน เขตบ้านลูกข้าวหลาม)	อาวุธปืนจำนวน 1 กระบอก	เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น

จากอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ทหารต้องเดินทางต่อไปยังอำเภอปางมะผ้า ซึ่งเส้นทางนั้นคือถนนทางหลวงหมายเลข 1095 ในปัจจุบัน มีการพักตามสองข้างทางเป็นระยะ จนกระทั่งถึงค่ายที่พักบริเวณหน่วยป้องกันรักษาป่าที่แม่ฮ่องสอน 15 (น้ำของ) มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาซึ่งมีความลาดเอียง ด้านตะวันตกของค่ายมีห้วยน้ำของและห้วยसानไหลผ่าน (ซึ่งแต่เดิมพื้นที่นี้เป็นค่ายพักของคณะสร้างทางชาวญี่ปุ่นและชาวไทย) ทหารตั้งค่ายพักที่บริเวณสองฟากฝั่งถนนนี้ โดยทางด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งค่ายของนายทหารระดับสูง ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งค่ายของพลทหารและเป็นสถานที่ฝังศพ⁶¹ ทหารญี่ปุ่นที่รอดชีวิตจะเดินทางเลียบเขาจากก๊วจอง - วัดป่า

⁶¹ เฉอกรีน, ห้างหุ้นส่วนจำกัด, รายงานการสำรวจจุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน, หน้า 93.

ชัยมงคล (ท่าไคร้)-ลุ่มฝายของบ้านไร่ -โรงพักเก่าในศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน -ปศุสัตว์เก่า-บ้านสบป่อง-ถนนทางหลวงหมายเลข 1095⁶² เพื่อเดินทางสู่อำเภอปาย

การเดินทางของทหารญี่ปุ่นภายในอำเภอปางมะผ้านี้ เป็นเพียงการเดินทางโดยไม่ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน เนื่องจากจุดหมายปลายทาง คือ อำเภอปาย จากที่จ้องเริ่มเดินทางเข้าสู่บ้านท่าไคร้ ซึ่งเมื่อครั้งสร้างถนนในช่วงส่งกำลังพลเข้าสู่ประเทศพม่า เคยเป็นค่ายที่พักชั่วคราวของทหารญี่ปุ่นตามคำบอกเล่าของนายเหล่งคำ คงมณี บ้านเมืองปอนว่า “เคยหาบของไปส่งถึงบ้านท่าไคร้ทางไปปางมะผ้า ตรงบ้านท่าไคร้มีค่ายทหารญี่ปุ่นมีทหารอยู่ประมาณ 100-200 คน”⁶³ เส้นทางช่วงนี้มีลักษณะการเดินทางไปกับเชิงเขา สามารถเดินเชื่อมต่อกันไปจนกระทั่งลาดเชิงลงสู่ทางฝายของหมู่บ้านบ้านไร่ จากคำบอกเล่าของนายจี คำสุข บ้านไร่ว่า “ตามเส้นทางจะมีการขุดหลุมฝังศพ ซึ่งมีขนาดประมาณ 5-6 เมตร ฝังศพได้ครั้งละ 100-200 ศพ และมีไม้ลักษณะคล้ายหลักกิโลเมตรทางหลวงปักอยู่ด้านบน และเขียนอักษรญี่ปุ่นกำกับด้วย แต่ถ้าเป็นระดับนายทหารจะแยกฝัง และมีป้ายไม้สักเขียนอักษรญี่ปุ่นปักอยู่ด้านบนหลุม”⁶⁴

ทหารเดินทางผ่านฝายบ้านไร่ทยอยเข้าสู่พื้นที่ศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน ซึ่งจากการสำรวจทางโบราณคดีพบหมวกเหล็กของทหารญี่ปุ่นจำนวน 2 ใบ ชิ้นส่วนดาบซามูไรจำนวน 1 เล่ม อาวุธปืนเล็กยาวอารีซาคะ รุ่น 38 ซึ่งเป็นอาวุธปืนประจำกองทัพก๊กญี่ปุ่นจำนวน 1 กระบอก และอาวุธปืนกลมือสเดนของประเทศอังกฤษจำนวน 1 กระบอก สิ่งของเหล่านี้ช่วยยืนยันได้ว่าครั้งหนึ่งทหารได้เดินทางผ่านบริเวณนี้ แต่เมื่อพิจารณาจากประเภทของสิ่งของ สันนิษฐานว่าอาจเป็นของทหารที่เสียชีวิต เนื่องจากพบหมวกเหล็กทั้งหมดซ้อนกันและถูกดินกลบอยู่ ซึ่งหมวกเหล็กไม่ได้ตกค้างที่บริเวณนี้จากการแลกเปลี่ยนกับอาหารเหมือนในอำเภอขุนยวม หมวกเหล็กหนึ่งใบเปรียบเสมือนทหารหนึ่งชีวิต หากทหารที่เป็นเจ้าของหมวกเหล่านั้นยังมีลมหายใจอยู่ คงไม่ทิ้งสมบัติเพียงไม่กี่ชิ้นที่ติดตัวเขาอยู่อย่างแน่นนอน (รูปที่ 4.3) นอกจากนั้นพบว่านายทหารระดับสูงอาจเดินทางผ่านบริเวณนี้เช่นเดียวกันจากการพบชิ้นส่วนดาบซามูไรที่เป็นอาวุธประจำกาย และบ่งบอกถึงสถานภาพการเป็นทหารระดับสูง สำหรับอาวุธปืนที่พบทั้งของประเทศญี่ปุ่นและประเทศอังกฤษนั้น อาจเป็นอาวุธที่ทหารญี่ปุ่นได้ในระหว่างการรบกับประเทศอังกฤษที่สมรภูมิริบพม่า ในบริเวณนี้ไม่ได้มีทหารอังกฤษเข้ามาจับตัวทหารญี่ปุ่นกลับแต่อย่างใดจากบริเวณนี้ทหารจะเดินเลียบเชิงเขาไปผ่านปศุสัตว์เก่า บ้านสบป่องและเข้าสู่ถนนทางหลวงหมายเลข 1095 มุ่งตรงสู่อำเภอปายต่อไป

⁶² สัมภาษณ์นายจี คำสุข, อายุ 72 ปี, บ้านไร่ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2554.

⁶³ สัมภาษณ์นายเหล่งคำ คงมณี, อายุ 75 ปี, บ้านเลขที่ 47 หมู่ 1 ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2552.

⁶⁴ สัมภาษณ์นายจี คำสุข, อายุ 72 ปี.

รูปที่ 4.3 หมวกเหล็กของทหารญี่ปุ่น

เส้นทางช่วงปาย-เชียงใหม่

แผนที่ที่ 4.7 เส้นทางลอบทัพบ้างปาย-เชียงใหม่

ตารางที่ 4.17 แสดงวัตถุและสถานที่ที่สัมพันธ์กับเส้นทางถอยทัพบริเวณอำเภอปาย

บริเวณ	วัตถุ/สถานที่	เรื่องราว
วัดกลาง	อาวุธปืน กระดิกน้ำโลหะ หม้อสนามโลหะ	ที่พักของทหารญี่ปุ่น

การเดินทางบนถนนที่ตัดเลียบไปกับเชิงเขาที่คดโค้ง เชื่อมต่อภูเขาแต่ละลูกให้กลายเป็นเส้นทางเดียวกัน ซึ่งมีป่าสนและป่าเต็ง-รังที่อุดมสมบูรณ์เป็นระยะทาง 40 กม. เหล่าทหารที่ยังมีชีวิตทั้งผู้ที่บาดเจ็บและร่างกายเป็นปกติ ทอยเข้าสู่ตัวอำเภอปายในลักษณะที่ไม่เป็นหมวดหมู่เหมือนกับช่วงที่เดินทางเข้าไปรบที่พม่า แต่ได้เข้าพักตามวัดต่างๆ ที่เคยใช้เมื่อครั้งเดินทางเข้าพม่า ได้แก่ วัดทรายขาว (แม่ฮื้อ) วัดป่าขาม และวัดกลาง พลทหารที่ยังคงเจ็บป่วยได้รับการรักษาพยาบาลที่วัดกลาง ซึ่งเป็นค่ายพยาบาลของทหาร ทหารส่วนหนึ่งเสียชีวิตจากการบาดเจ็บและโรคไข้มาลาเรียตามธรรมชาติ แต่มีบางคนที่มีอาการต้องฉีดยาให้เสียชีวิตเนื่องจากไม่มีหนทางในการรักษา ศพจำนวนเป็นร้อยถูกบรรจุมาโดยเกวียนในลักษณะที่นำศพทับซ้อนกันมาเป็นจำนวนมากต่อหนึ่งเกวียน แล้วนำไปฝังรวมกันในหลุมเป็นจำนวนมากๆ ที่บริเวณวัดป่าขาม

สำหรับทหารที่รอดชีวิต ก็ต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนอาหาร แต่ทหารญี่ปุ่นจะไม่เลิขอกิน ต้องนำสิ่งของที่เหลือติดตัวออกมาแลกกับอาหาร เช่น อาวุธปืน คล้ายกับในอำเภอขุนยวม ซึ่งปัจจุบันมีการเก็บรักษาไว้ในวัดกลาง แต่ปริมาณไม่หนาแน่นเท่ากับอำเภอขุนยวม ทหารที่มากลุ่มหนึ่งใช้ระยะเวลาอาศัยอยู่ในอำเภอปายเป็นเดือน แล้วจึงเดินทางต่อไป ทหารชุดใหม่ก็เริ่มทยอยเข้ามาแทนที่

ทหารที่ทยอยออกจากอำเภอปาย ใช้ถนนสายปาย -แม่มาลัย-เชียงใหม่ (ปัจจุบันคือทางหลวงหมายเลข 1095) มีระยะทางประมาณ 135 กม. เป็นเส้นทางที่กองทัพญี่ปุ่นเคยปรับปรุงให้เป็นถนนเมื่อครั้งเข้าไปสู้รบที่พม่า มีลักษณะเลียบไปตามเชิงเขาเช่นเดียวกับสายปางมะผ้า-ปาย แต่เมื่อเข้าสู่เส้นทางสายแม่มาลัยถนนมีลักษณะเป็นที่ราบมุ่งตรงเข้าสู่จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากเส้นทางดังกล่าวทหารยังใช้เส้นทางผ่านบ้านเมืองน้อย -เวียงแหง -เชียงใหม่ด้วย ตามคำบอกเล่าของนายฉิมคำ ดิโตะ ว่า “ทหารญี่ปุ่นเดินผ่านบ้านเมืองน้อยเยอะน่าจะเป็นหลักร้อยสี่ห้าร้อย ฟอนนี้ก็ยังเคยเห็นญี่ปุ่น เค้านอนตรงที่นาที่เจดีย์เต็มเลย นาฝั่งตรงข้ามเจดีย์ญี่ปุ่นเต็มเลย สร้างแคมปิ้งอยู่เป็นเดือนเลย แล้วก็ขึ้นไปเที่ยวเวียงแหง เค้านั้นมาถึงนี้แล้วก็แพ้แล้วก็ลงไป เค้ามายังจุดเมืองน้อยข่าวทางโน้นบอกว่าแพ้สงครามก็กลับลงไป ถึง (เวียงแหง) บ้างแล้ว บางส่วนก็ยังอยู่เมืองน้อย เจ้านายเค้าสั่งบอกว่ายกธงกล่าวยอมแพ้ เค้าก็เลยกลับไม่หลงเหลือ กลับลงไปนี่น้ำปาย ที่ข้างเวียงได้น้ำปายนอง เค้าข้ามไปอย่างนั้นเลย ข้ามไปบางคนลงๆ หายไปกับน้ำเลย เค้าใจถึงมาก” ⁶⁵ เมื่อถึงจังหวัดเชียงใหม่ทหารจะเดินทางเข้าสู่กรุงเทพมหานคร โดยใช้การคมนาคมทางรถไฟสายเหนือ (เชียงใหม่-กรุงเทพมหานคร)

การถอยทัพของทหารญี่ปุ่นบนเส้นทางขุนยวม -ปางมะผ้า-ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งทางกายภาพของพื้นที่ กล่าวคือ มีการสร้างเส้นทางปรับเปลี่ยนสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ และสถานที่ต่างๆ ที่ทหารญี่ปุ่นได้เข้าไปใช้ประโยชน์ ยังคงหลงเหลือหลักฐานต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความทรงจำร่วมระหว่างสถานที่ สิ่งของ และผู้คนที่ได้พบเห็นเหตุการณ์ จนกระทั่งกลายเป็นความทรงจำที่อยู่ในรูปของประวัติศาสตร์บอกเล่าถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่ต้องถิ่นเกิดความเปลี่ยนแปลง

⁶⁵ สัมภาษณ์นายฉิมคำ ดิโตะ , อายุ 42 ปี, บ้านเลขที่ 18/1 หมู่ 4 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน , วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551.

เช่นเดียวกัน คือ มีการเข้าไปค้าขาย และแลกเปลี่ยนสิ่งของกับทหารญี่ปุ่น บางคนต้องย้ายที่อยู่อาศัยจากหมู่บ้านไปอาศัยอยู่ในที่นา หรือบนป่าบนดอย รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ภายหลังทหารญี่ปุ่นถอยทัพกลับหมดแล้ว

4.2.2.3 เส้นทางถอยทัพใน “ปัจจุบัน”

ภายหลังสงครามยุติและทหารญี่ปุ่นเดินทางกลับออกจากประเทศไทยจนกระทั่งปัจจุบัน เป็นเวลาเกือบ 70 ปี เส้นทางถอยทัพนี้ได้เปลี่ยนหน้าที่การใช้งานไปตามบริบทของเวลา มีผู้คนทั้งจากประเทศญี่ปุ่น คนในท้องถิ่น ผู้ที่สนใจเรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 และนักวิชาการสาขาต่างๆ กลับเข้ามาใช้ประโยชน์จากเส้นทาง หลักฐานสิ่งของร่วมสมัยและประวัติศาสตร์บอกเล่าในช่วงเวลาถอยทัพ หลากหลายรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ

1. คนญี่ปุ่น

ภายหลังสงครามยุติได้มีทหารญี่ปุ่นที่รอดชีวิต ครอบครัวของทหารที่เสียชีวิต ผู้คนที่สนใจและได้แรงบันดาลใจจากเหตุการณ์นี้ ได้กลับมายังพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปดังนี้

1) การตามหาโครงกระดูกของทหารผู้เสียชีวิต ภายหลังเหตุการณ์ถอยทัพนี้ มีครอบครัวของทหารญี่ปุ่นที่เสียชีวิต เข้ามาในพื้นที่อำเภอขุนยวม ปางมะผ้า และปาย เพื่อสืบหาแหล่งฝังศพและดำเนินการทางศาสนาเพื่อให้ไปสู่สุคติ เช่น บริเวณลำเหมืองของหมู่บ้านห้วยต้นนุ่น หรือการเข้ามาบวบสงฆ์ที่บริเวณริมลำห้วยต้นนุ่นทุกปี และบริเวณใกล้เคียงกับวัดม่วยต่อ อำเภอขุนยวม ในปี พ.ศ. 2521 และ 2531 มีการเข้ามาขุดโครงกระดูกทั้งหมด 306 ศพ แล้วเอาพระจากญี่ปุ่นมาทำพิธีเผาศพแล้วใส่หีบห่อเอากลับประเทศครั้งหนึ่ง และอยู่ที่นั่นครั้งหนึ่ง⁶⁶ ในอำเภอปางมะผ้า เมื่อปี พ.ศ. 2548 ได้มีชาวญี่ปุ่นที่มาพร้อมกับแผนที่เข้ามาหาแหล่งฝังศพของทหารญี่ปุ่นที่บริเวณวัดป่าชัยมงคล (บ้านท่าไคร้)⁶⁷ ในอำเภอปายสันนิษฐานว่าอาจมีการเข้ามาตามหาแหล่งฝังศพที่บริเวณวัดป่าขาม⁶⁸

2) การสร้างอนุสรณ์สถานเพื่อรำลึกถึงผู้เสียชีวิต หลังจากเหตุการณ์ที่ครอบครัวผู้เสียชีวิตพบโครงกระดูก บางแห่งได้มีการก่อสร้างอนุสรณ์สถานไว้เพื่อรำลึกถึงผู้เสียชีวิต เช่น วัดม่วยต่อ วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม บริเวณห้วยโป่ง (ริมถนนทางหลวงหมายเลข 108 ขุนยวม-อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน) ซึ่งเป็นการสร้างวัดสมัยใหม่บนสถานที่ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาถอยทัพ จึงเป็นการสร้างหน้าที่การใช้งานใหม่ทับซ้อนบนหน้าที่การใช้งานในสมัยนั้น

3) การรำลึกถึงพื้นที่ ทหารที่รอดชีวิตจากการเดินทางถอยทัพบนเส้นทางนี้ ได้กลับมายังพื้นที่เพื่อรำลึกถึงเพื่อนผู้เสียชีวิต และผู้คนที่ท้องถิ่นที่ได้ให้ความช่วยเหลือเมื่อครั้งเข้ามาพักอาศัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น ดร.โทโมโยชิ อิโนอุเอะ, นายฟูจิอูระ (นากาเซ) ทาเคอิ เป็นต้น

⁶⁶ สัมภาษณ์นายจอร์จ อูประ, อายุ 72 ปี.

⁶⁷ สัมภาษณ์พระคำปัน จิตปัญโญ, อายุ 54 ปี, เจ้าอาวาสวัดป่าชัยมงคล หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 23 มีนาคม 2554.

⁶⁸ สัมภาษณ์ร้อยตรีสิงห์คำ คำปัน, อายุ 75 ปี, บ้านเลขที่ 70 หมู่ 1 บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2551.

- 4) การเข้ามาสอนภาษาญี่ปุ่น อาจเนื่องมาจากการที่ชาวขุนขอมได้ให้ความช่วยเหลือแก่ทหารญี่ปุ่น ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีครูชาวญี่ปุ่น ได้เข้ามาสอนภาษาญี่ปุ่นในอำเภอบุขบวมที่โรงเรียนขุนขอมวิทยาจำนวน 1 คน และที่โรงเรียนอนุบาลขุนขอมจำนวน 1 คน
- 5) การเข้ามามอบทุนการศึกษาแก่เด็กขุนขอม ในปี พ.ศ. 2541 นายฟูจิว่า (นาคาเซ) ทาเคอิ ได้กลับเข้ามาให้ทุนการศึกษาแก่เด็กยากจนในอำเภอบุขบวม

2. คนไทย

ภายหลังสงครามยุติได้มีหน่วยงานทางราชการไทย นักวิชาการสาขาต่างๆ คนจากภายนอกพื้นที่ และผู้คนท้องถิ่นได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากเส้นทาง สถานที่ สิ่งของที่หลงเหลือ และประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งสืบเนื่องมาจากช่วงเวลาอพยพ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปดังนี้

- 1) เกิดถนนทางหลวงหมายเลข 1095 ภายหลังสงครามยุติกรมทางหลวงได้เข้ามาสำรวจ และปรับเส้นทางที่กองทัพญี่ปุ่นได้ก่อสร้างไว้เมื่อครั้งสงคราม ให้เป็นถนนคมนาคมระหว่างจังหวัดเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน อย่างเช่นในปัจจุบัน
- 2) การศึกษาเรื่องราวในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยนักประวัติศาสตร์ และผู้คนที่สนใจเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น “การสำรวจเส้นทางเดินทางทัพของทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอนระหว่างวันที่ 12-15 พฤษภาคม พ.ศ. 2540” ที่ได้รับการสนับสนุนจากทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นเจ้าภาพ ร่วมกับมูลนิธิเอโตะจากประเทศญี่ปุ่น , ในปี พ.ศ. 2541 มีโครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน โดยอาจารย์สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ ในปี พ.ศ. 2543 พันตำรวจโทเชิดชาย ชมธวัช ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “ทหารญี่ปุ่นในความทรงจำของชาวขุนขอมในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2”, โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอบาย-ปางมะผ้า-ขุนขอม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1-2 ได้เข้ามาศึกษาวิจัยโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อได้ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของบุคคลร่วมสมัยในทั้ง อำเภอระหว่างปี พ.ศ. 2550-2554 เป็นต้น
- 3) การศึกษาเรื่องราวในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยนักโบราณคดี เช่น ในปี พ.ศ. 2542 ห้างหุ้นส่วนจำกัดเชอกรีน ได้ขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ในปี พ.ศ. 2543 นายสหัสวัฒน์ เน้นหนา และนายชินวุฒิ วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาแหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ในปี พ.ศ. 2551 นายเชิดศักดิ์ ตรีธาภิวัฒน์ และรมย์ กนิษฐานนท์ ได้เขียนบทความเรื่อง “เส้นทางและความทรงจำบนถนนญี่ปุ่นที่ขุนขอม” , ในปี พ.ศ. 2552 นางสาวรมย์ กนิษฐานนท์ ได้ทำการศึกษาเรื่องเส้นทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน, โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอบาย-ปางมะผ้า-ขุนขอม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1-2 ได้เข้ามาศึกษาวิจัยโดยวิธีการทางโบราณคดีในการสำรวจเส้นทางเดินทางทัพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และวิเคราะห์ถอดความรู้จากสิ่งของที่จัดแสดงไว้ภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย -ญี่ปุ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2554

และจัดทำสารคดีเหตุการณ์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอำเภอขุนยวม เรื่อง เงาม : อดีตจากปากคนแปลกหน้าที่ขุนยวม เป็นต้น

4) การสร้างพิพิธภัณฑ์ มีผู้ที่สนใจเรื่องราวสงครามโลกครั้งที่ 2 เก็บสะสมวัตถุร่วมสมัยแล้วนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ความรู้และเป็นสิ่งเตือนใจในความโหดร้ายของสงคราม เช่น อนุสรณ์มิตรภาพไทย - ญี่ปุ่น ที่อำเภอขุนยวม ได้เก็บรวบรวมสิ่งของของทหารญี่ปุ่นไว้จำนวนมากกว่า 1,000 ชิ้น และเปิดให้เข้าชมเพื่อได้ทราบถึงเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เกิดขึ้นในอำเภอขุนยวม , วัดต่อแพ มีการจัดแสดงวัตถุที่ทหารญี่ปุ่นทิ้งไว้ในพื้นที่อาทิ ผ้าห่ม หมวกเหล็ก เป็นต้น

5) การเข้ามาหาสมบัติ หลังจากสงครามยุติเกิดกระแสลี้ภัยสมบัติโกนริ ทำให้สิ่งของของทหารญี่ปุ่นที่หลงเหลือในพื้นที่ถูกผู้คนจากภายนอกและคนในพื้นที่เข้าไปนำสิ่งของเหล่านั้นไปขาย เช่น รถยนต์ อาวุธ สิ่งของส่วนตัว เป็นต้น จึงทำให้ในปัจจุบันจำนวนของหลักฐานลดปริมาณลง และถูกเคลื่อนย้ายจากที่เดิมอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์บอกเล่า

6) เกิดความเชื่อเรื่องวิญญาณ จากการที่ทหารได้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากตามบริเวณต่างๆ ของเส้นทางดังนั้นในปัจจุบันจึงเกิดเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องวิญญาณ ซึ่งนำไปสัมพันธ์กับพื้นที่และสิ่งของที่หลงเหลืออยู่ เช่น บริเวณค่ายห้วยปาลามง อำเภอขุนยวม หรือความเชื่อในอำเภอปางมะผ้าว่าการเก็บสิ่งของของทหารญี่ปุ่นไว้ในบ้าน จะเป็นสาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย จึงทิ้งสิ่งของไว้ตามสถานที่ต่างๆ

7) เส้นทางท่องเที่ยว จากการที่เส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงบ้านต่อแพ - ห้วยต้นนุ่น ยังคงหลงเหลือร่องรอยถนนและสิ่งของเป็นจำนวนมาก จึงเกิดแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวย้อนรอยการเดินทางของทหารญี่ปุ่น ซึ่งดำเนินการ โดยหมู่บ้านต่อแพ ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เงาและวิทยาลัยชุมชนอำเภอขุนยวม

4.2.2.4 บทอภิปราย

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้างต้นนี้ ทำให้สามารถเข้าใจเรื่องราวในช่วงเวลาเดินทางอพยพเข้าสู่ประเทศไทยบนเส้นทางขุนยวม - ปางมะผ้า - ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เป็นข้อเท็จจริงหลากหลายแง่มุม ทั้งในส่วนของทหารญี่ปุ่น ผู้คนท้องถิ่น และหลักฐานสิ่งของที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถช่วยเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายของข้อมูลทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศไทย โดยแบ่งแยกได้ดังนี้

1. ภาพเลือนจางระดับ “ท้องถิ่น”

ในที่นี้ขอยกกรณีตัวอย่างอำเภอขุนยวม เนื่องจากพบหลักฐานในทางโบราณคดีทั้งเส้นทางและสิ่งของจำนวนมาก ทหารญี่ปุ่นได้ใช้เวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานานกว่าอำเภออื่นๆ ซึ่งสามารถแยกประเภทได้ดังนี้

1) ทหารญี่ปุ่น ก่อนทำการศึกเส้นทางอพยพนี้ พบว่าเรื่องราวที่กล่าวถึงทหารญี่ปุ่นมักสัมพันธ์กับเรื่องเล่าในลักษณะมิตรภาพระหว่างทหารญี่ปุ่นกับคนท้องถิ่นเป็นหลัก จนกระทั่งภาพชีวิตของทหารญี่ปุ่นเองเลือนจาง ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงการใช้ชีวิตในช่วงอพยพที่เป็นภาวะความโหดร้ายจากสงครามในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง, ลักษณะการเดินทางในช่วงอพยพที่แตกต่างจากช่วงเข้าพม่า การใช้ยานพาหนะต่างๆ ของทหารญี่ปุ่น , สิ่งของต่างๆ ที่ทหาร

นำมาใช้ในช่วงสงคราม และลักษณะการฝังศพต่างๆ ของทหาร ซึ่งภาพเหล่านี้ช่วยทำให้ทราบและเข้าใจเรื่องราวของทหารหลายแง่มุมขึ้น

2) **ผู้คนท้องถิ่น** พบว่าในปัจจุบันหากกล่าวถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้คนมักให้ภาพที่เป็นเรื่องของมิตรภาพความรักระหว่างชาวขุนยวม-ทหารญี่ปุ่นเป็นหลัก โดยมีเรื่องราวความรักระหว่างป่าแก้วกับสามทหารญี่ปุ่นเป็นภาพตัวแทนช่วงเวลาอพยพ ซึ่งก่อเกิดจากการเลือกประวัติศาสตร์บอกเล่าบางส่วนมานำเสนอในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น เมื่อเวลาผ่านพ้นเรื่องเล่านี้กลายเป็นความจริงเดียวที่ทับถม และทำให้ช่วงเวลาอพยพมิติอื่นๆ ไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนัก จากการศึกษาพบว่าคนภายในอำเภอขุนยวมมีปฏิสัมพันธ์หลายรูปแบบ ได้แก่ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการค้าขาย แลกเปลี่ยนสิ่งของกับทหารญี่ปุ่น , ผู้คนที่ได้สัมพันธ์อันดีมิตรกับทหารญี่ปุ่นจากการช่วยเหลือให้ที่พักอาศัยและอาหาร , ผู้คนที่ต้องพบความลำบากจากการย้ายที่อยู่อาศัยจากหมู่บ้าน เข้าไปอยู่ตามถ้ำและป่าเขา, ผู้คนจำนวนหนึ่งไม่สามารถทำการค้าขายซึ่งเป็นอาชีพหลักในช่วงอพยพและสงครามยุค เนื่องจากเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ เป็นต้น

3) **หลักฐานสิ่งของร่วมสมัย** ช่วงเวลาก่อนทำการศึกษาล้างของต่างๆ ถูกจัดแสดงไว้โดยไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง จึงทำให้กลายเป็นเพียงวัตถุที่ไม่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวใดๆ หากเวลาผ่านไปสิ่งของเสื่อมสภาพ สุกหยาบ และถูกเคลื่อนย้ายตำแหน่ง ข้อมูลที่ควรได้รับจากหลักฐานชิ้นต้นนี้ จะถูกลบเลือนไปในที่สุด ซึ่งจากการศึกษาในเรื่องของรถยนต์ที่ทหารญี่ปุ่นทิ้งไว้ในขุนยวม พบว่ามีรถยนต์บางคันที่จัดแสดงหน้าอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น เป็นรถยนต์ที่ผลิตโดยประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 1950 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลงไปแล้ว นอกจากนั้นมีการศึกษาเกี่ยวกับอาวุธปืนทั้งหมดที่จัดแสดงในอนุสรณ์สถานฯ เช่นเดียวกัน พบว่ามีการนำอาวุธปืนที่ไม่ได้ผลิตและใช้งานในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มาจัดแสดงร่วมกับอาวุธปืนที่ร่วมสมัย เนื่องจากเป็นปืนที่ผลิตขึ้นในปี ค.ศ. 1950 เช่นเดียวกัน สำหรับข้อผิดพลาดดังกล่าว ถือว่าเป็นการสร้างความจริงให้กับสิ่งของแก่ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 หากไม่มีการค้นคว้าโดยอาศัยวิธีการทางโบราณคดีมาช่วยสืบค้นข้อเท็จจริงแล้ว เมื่อเวลาผ่านไปข้อผิดพลาดเหล่านี้จะกลายเป็นภาพตัวแทนความจริงสืบต่อไป

2 ภาพเลือนจางระดับ “ประเทศ”

จากปัญหาการศึกษาเรื่องสงครามโลกครั้งที่ 2 ในภาพรวมประวัติศาสตร์ของประเทศไทยนั้น พบว่ามักศึกษาในช่วงเวลาที่กองทัพญี่ปุ่นเริ่มเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยและระหว่างสงคราม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกองทัพญี่ปุ่นในการเป็นฐานที่มั่นเพื่อขนส่งกำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ และยุทธปัจจัยต่างๆ เข้าสู่ดินแดนมาลาญและพม่า แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาอพยพและแพ้สงครามกลับมีการศึกษาไม่มาก ส่วนใหญ่มักศึกษาเพียงแค่เส้นทางอพยพในภาพรวม ไม่ได้มีการศึกษาอย่างละเอียดในส่วนองประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และขาดองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาทางโบราณคดีซึ่งช่วยให้มีข้อมูลนำไปเพิ่มเติมกับเอกสารประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นการศึกษาเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทั้งของประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ขาดมิติของการศึกษาที่เห็นภาพของทหารญี่ปุ่นในบทบาทของความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของท้องถิ่นและสิ่งของร่วมสมัยที่มีผลต่อภาพรวมประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เป็นภาพใหญ่ของประเทศ ดังต่อไปนี้

1) **ทหารญี่ปุ่น** ข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์มักกล่าวถึงเส้นทางถอยทัพว่า ถนนจากตองอูถึงแม่ฮ่องสอนที่กำลังก่อสร้างอยู่นั้น ได้กลายเป็นเส้นทางถอยทัพของทหารญี่ปุ่นที่พ่ายแพ้ในสมรภูมิรบประเทศพม่า⁶⁹ และในวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 ได้มีการจัดตั้งกองทัพใหญ่แนวที่ 18 ขึ้น โดยได้ทำการรวมกองทัพที่ 22 และกองทัพที่ 15 ซึ่งถอยร่นมาจากพม่า โดยมีพลโทอาเกโตะ นากามูระ เป็นผู้บัญชาการ⁷⁰ เนื้อหาข้างต้นนี้เป็นการศึกษาเรียนรู้ช่วงเวลาถอยทัพในลักษณะที่เป็นภาพรวมของประเทศ โดยมีกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลาง ยังคงขาดความรู้ที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับพลทหารที่เป็นหน่วยหนึ่งในกองทัพต่างๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้านี้ ช่วยให้เห็นอากัปกริยาความเป็นมนุษย์มากกว่าความกล้าหาญในสงครามของทหาร เส้นทางที่เดินถอยทัพในเชิงลึกเพื่อนำไปเชื่อมโยงกับเส้นทางรถไฟสายเหนือของประเทศ และสะท้อนภาพการเสียชีวิตของทหารเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับบริเวณเส้นทางรถไฟสายมรณะที่จังหวัดกาญจนบุรี

2) **คนท้องถิ่น** ภาพของคนท้องถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ปรากฏในการศึกษาช่วงเวลาถอยทัพของทหารญี่ปุ่น ช่วยทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภาคเหนือและประเทศไทยจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ในภูมิภาคอื่นๆ ยังขาดการศึกษาในลักษณะนี้ ซึ่งทำให้ผู้คนท้องถิ่นรวมถึงพื้นที่ภูมิภาคต่างๆ ได้หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงเวลาถอยทัพเข้าสู่ประเทศไทย

3) **หลักฐานเส้นทางและสิ่งของ** ช่วงเวลาถอยทัพได้ทำให้พื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทยหลงเหลือเส้นทางและวัตถุร่วมสมัย หรือการเข้าไปใช้ประโยชน์สถานที่และสิ่งของของท้องถิ่นโดยทหารญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก แต่มักเป็นหลักฐานที่ไม่ได้รับการศึกษาโดยอาศัยวิธีการทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ ทำให้เส้นทางและสิ่งของเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา บางส่วนแปรเปลี่ยนเป็นเงินจากกาช้วัตถุโบราณช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งมีการเคลื่อนย้ายตำแหน่งของวัตถุเพื่อจัดการท่องเที่ยว ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นข้อมูลหนึ่งที่สกัดได้จากเส้นทางและวัตถุ ซึ่งเป็นข้อมูลชั้นต้นที่มีความสำคัญต่อการยืนยันข้อเท็จจริง และลบล้างข้อผิดพลาดที่เคยมีการศึกษาผ่านมา

ประเด็นในการศึกษาที่มีอย่างจำกัด เนื่องจากอาศัยเพียงข้อมูลทางเอกสารประวัติศาสตร์ และยังไม่มีการศึกษาเส้นทางและวัตถุร่วมสมัย โดยอาศัยวิธีการทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ ที่สามารถช่วยให้ประเด็นและช่วงเวลาในการศึกษาครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดภาพเลือนของช่วงเวลาถอยทัพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในภาพรวมของประเทศไทย และการนำเสนอภาพตัวแทนของช่วงเวลาถอยทัพด้วยเรื่องของมิตรภาพความรักและตำนานอันศุมาลินที่เกิดขึ้นจริง แต่เป็นเพียงส่วนเสี้ยวเดียวของเรื่องราวถอยทัพทั้งหมดบนเส้นทางสายขุนยวม -ปางมะผ้า -ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มักไม่ได้รับการบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ข้อเท็จจริงหลายมิตกลายเป็นภาพจางของพื้นที่ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเส้นทางหนึ่งที่เชื่อมโยงจังหวัดแม่ฮ่องสอนเข้ากับประวัติศาสตร์ส่วนกลางของประเทศ และมีความสำคัญต่อโลกในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของสงครามภาพหนึ่ง ที่ผู้คนส่วนใหญ่อาจไม่ต้องการกล่าวถึง แต่มีความสำคัญในการเป็นสิ่งที่เตือนใจ

⁶⁹ โอชิคาว่า โทชิฮารุ, *สัญญาไมตรีญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงคราม*, กรุงเทพฯ: มติชน, 2550, หน้า 95.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

ถึงความโหดร้ายของสงคราม ดังนั้นผู้วิจัยเพียงอยากให้ข้อมูลที่ได้อาจการสืบค้นครั้งนี้ เติมนำภาพเลื่อนจากบนเส้นทางถอยทัพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 กลับมาคมชัดและ ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา

4.3 สรุป

บทนี้นำเสนอการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม และการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งไม่ได้นำมาเสนออย่างละเอียดในรายงานเล่มนี้ (ดูรายละเอียดในรายงานฉบับสมบูรณ์ด้านโบราณคดี เล่มที่ 3 : การสำรวจทางโบราณคดี และเล่มที่ 4 : การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง) โดยสังเคราะห์องค์ความรู้และอธิบายเรื่องราวของคนและวัฒนธรรมในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินกะเทาะ (32, 380-5,000 ปีมาแล้ว) และสมัยเหล็ก (2, 600-1,100 ปีมาแล้ว) และยุคประวัติศาสตร์ สมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19-23) และรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-25) ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2584-88) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์มากพอที่สืบสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงระหว่าง 32,000-5,000 ปีมาแล้ว ชุมชนใช้ทรัพยากรและมีการติดต่อกันภายในท้องถิ่น ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีบ่งชี้ถึงใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีพจากหลายระบบนิเวศทั้งบนพื้นที่สูง ที่ราบเชิงเขา ที่ราบ ขณะที่อาจจะมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของเช่นเครื่องประดับ เครื่องมือ เครื่องใช้จำพวกเหล็ก กับชุมชนภายนอกในสมัยวัฒนธรรมโลหะระหว่าง 2, 600-1,100 ปีมาแล้ว สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ราบ เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการติดต่อระหว่างชุมชนในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ช่วงระหว่าง 1,100-650 ปีมาแล้ว เป็นช่วงที่ไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับช่วงเวลาดังกล่าว ขณะที่ในสมัยล้านนามีหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงการติดต่อกันอย่างเข้มข้นระหว่างคนบนพื้นที่สูงและที่ราบ ช่วงเวลาดังกล่าวมีการติดต่อค้าขายระดับนานาชาติหรือการค้าทางไกลระหว่างภูมิภาคทั้งโลกตะวันตกและตะวันออก หลักฐานเครื่องเคลือบจากเตาต่างๆ ของอาณาจักรล้านนาและเครื่องถ้วยต่างประเทศ ได้แก่ จีนและญี่ปุ่น เป็นสิ่งที่ยืนยันการติดต่อกับชุมชนและเมืองในพื้นที่ราบแอ่งต่างๆ ของภาคเหนือ และแสดงถึงความสำคัญของปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ในฐานะแหล่งทรัพยากรของป่า ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีบ่งบอกถึงการในพื้นที่เช่นเดียวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ แต่มีการตั้งชุมชนและเมืองบริเวณพื้นที่ราบริมน้ำ แอ่งที่ราบ และยังคงใช้พื้นที่สูงเป็นเส้นทางคมนาคม และแสวงหาทรัพยากร ในเชิงสัญลักษณ์มีการสร้างวัดและพระธาตุอยู่บนยอดดอย และในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีเกี่ยวข้องกับความทรงจำบนเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปลายสงครามโลกซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงของชุมชนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบตามเส้นทางที่ผ่านอำเภอต่างๆ

บทที่ 5

อภิปรายและสรุป

รัศมี ชูทรงเดช

สำหรับบทนี้นำเสนอผลการวิจัยด้านโบราณคดีระหว่างปี พ.ศ. 2553-2555 เป็นข้อมูล “มรดกวัฒนธรรมของอดีต” ที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ การอภิปรายผลการวิเคราะห์จากการสำรวจ ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมและชุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาที่ให้ทราบพัฒนาการทางวัฒนธรรมในพื้นที่วิจัยเพิ่มเติมและขยายพาดความรู้จากการดำเนินงาน โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและที่สอง มีร่องรอยการอยู่อาศัยของคนโบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 การสืบสร้างสังคมและวัฒนธรรมของคนในอดีตนั้นอาศัยกรอบความคิดทฤษฎีที่ได้นำเสนอในบทที่ 1 และองค์ความรู้ที่ประมวลไว้ในบทที่ 2 มาช่วยอธิบายหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อให้ความหมายกับวัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งสืบสร้างเรื่องราวของสังคมและวัฒนธรรม (Reconstructing the past) และตอบ โจทย์วิจัยของ โครงการฯ คือ 1) **พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม** และ 2) **การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนที่ที่ราบ** องค์ความรู้ทางวิชาการนี้จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ตามความต้องการของแต่ละชุมชนต่อไป

5.1 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม

หลักฐานทางโบราณคดีจากอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ที่พบจากการสำรวจ 36 แหล่ง จากอำเภอปาย จำนวน 8 แหล่ง อำเภอปางมะผ้า จำนวน 11 แหล่ง และอำเภอขุนยวม จำนวน 17 แหล่ง และชุดค้นใหม่ที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน อำเภอปาย

5.1.1 ยุคสมัย

สำหรับวิธีการกำหนดยุคสมัยใช้การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบโบราณวัตถุกับแหล่งโบราณคดีที่มีการกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด เพิงผาบ้านไร่ ถ้ำผีในอำเภอปางมะผ้า และถ้ำผาชัน ในอำเภอปาย และทำให้ทราบว่าพื้นที่วิจัยมีความเก่าแก่และมีความสำคัญในอดีต โดยมีลำดับพัฒนาการของวัฒนธรรมดังนี้ 1) ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (10,000-1,100 ปีมาแล้ว): สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะ สมัยวัฒนธรรมหินขัด และสมัยวัฒนธรรมโลหะไม้ และ 2) ยุคประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ 14-19): สมัยวัฒนธรรมก่อนล้านนา, สมัยวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 18- 22), และสมัยวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-25) ลำดับเวลาที่จัดไว้กว้างๆ เพื่อจำแนกหมวดหมู่ของหลักฐานที่ได้จากการสำรวจและการชุดค้น พื้นฐานข้อมูลทางวิชาการนี้เป็นข้อมูลสำคัญในความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนที่ย้ายมาอาศัยในพื้นที่วิจัย

5.1.1.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์

1. วัฒนธรรมหินกะเทาะ (อายุประมาณ 10,000-5,000 ปีมาแล้ว)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยคือเครื่องมือหิน ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ และสะเก็ดหิน พบแหล่งโบราณคดีทั้งหมด 6 แหล่ง คือ *อำเภอบาย* พบจำนวน 4 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีบ่อน้ำพุร้อนเมืองเป่ง) แหล่งโบราณคดีบ้านเหมืองแร่พัฒนา 2 แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเป่ง และแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเป่ง 2 *อำเภอปางมะผ้า* พบจำนวน 1 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีถ้ำเจดีย์เมืองแพม) และ *อำเภอขุนยวม* พบจำนวน 1 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีคอยห้วยทรายขาว)

2. สมัยวัฒนธรรมหินขัด (อายุประมาณ 5,360-2,995 ปีมาแล้ว)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยคือเครื่องมือหินขัดและเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินที่พบร่วมกับเครื่องมือหินขัด พบแหล่งโบราณคดีเพียง 1 แหล่งเท่านั้น คือ แหล่งโบราณคดีคอยขุนนะ ในอำเภอปางมะผ้า

3. สมัยวัฒนธรรมโลหะ (อายุประมาณ 2,600-1,100 ปีมาแล้ว)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยคือโลหะ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายเชือกทาบ ลูกปัดแก้ว กระจุกคน กระจุกสัตว์ ห่วงเหล็ก เครื่องมือโลหะและหินกรวดแม่น้ำที่ใช้เป็นหินลับ พบแหล่งโบราณคดีจำนวนทั้งหมด 2 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนห้วยหิด ในอำเภอบาย และแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงลงรัก ในอำเภอปางมะผ้า

5.1.1.2 ยุคประวัติศาสตร์

1. สมัยก่อนวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 14-19)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยคือเนินดินรูปวงกลม พบแหล่งโบราณคดีเนินดินบ้านห้วยต้นนุ่น ในอำเภอขุนยวมเพียงแหล่งเดียว

2. สมัยวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 18-22)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยคือแนวอิฐ เจดีย์ กล้องยาสูบดินเผา ภาชนะเนื้อแกร่ง ภาชนะดินเคลือบผลิตจากเตาในภาคเหนือ ภาชนะเนื้อกระเบื้องจากจีน กระเบื้องดินเผา

พบแหล่งโบราณคดีทั้งหมด 8 แหล่ง คือ *อำเภอบาย* พบจำนวน 1 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีหมากพริก) *อำเภอปางมะผ้า* พบจำนวน 2 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีไร่สันคอยใกล้ถ้ำเจดีย์ แหล่งโบราณสถานบ้านไร่ 1-ศูนย์วิจัยข้าว และอำเภอขุนยวม พบจำนวน 5 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีนาสอคือ แหล่งโบราณคดีนาสอคือ 1 แหล่งโบราณคดีนาสอคือ 2 แหล่งโบราณสถานห้างสบปอนและแหล่งโบราณสถานนามน)

3. สมัยวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์

หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้เป็นตัวแทนในการกำหนดอายุสมัยที่ชัดเจน คือ วัด พระพุทธรูปความทรงจำ ภาพถ่าย เอกสารทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ระหว่างรัชกาลที่ 1-4 และรัชกาลที่ 5-7 โครงการวิจัยศึกษาช่วงเวลานี้

น้อยมาก เนื่องจากโครงการวิจัยฯ เน้นการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2485-2488) โดยเฉพาะเส้นทางสงครามโลกครั้งที่สองในหมู่บ้านต่อแพ-ห้วยต้นนุ่น อำเภอขุนยวม แหล่งโบราณคดีที่พบมีทั้งหมด 3 แหล่ง พบใน *อำเภอปางมะผ้า* 2 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีวัดป่าชัยมงคล แหล่งโบราณคดีเส้นทางสงครามโลกครั้งที่ 2-ทางไปอำเภอเมือง) และ *อำเภอขุนยวม* 1 แหล่ง (แหล่งโบราณคดีเส้นทางสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2)

อย่างไรก็ตามหลักฐานที่โดดเด่นได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมของวัด เจดีย์ โบสถ์ วิหารและพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ และพม่าในอำเภอปายและขุนยวม อาวุธยุทโธปกรณ์ รถยนต์ ปืน เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ของทหารญี่ปุ่น ถนนที่สร้างด้วยดินอัด เป็นต้น

5.1.2 ภูมิทัศน์ทางโบราณคดีและความหมายทางวัฒนธรรม

5.1.2.1 ภูมิทัศน์กับการดำรงชีพ

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะ พบว่า พื้นที่ถูกใช้ในฐานะของแหล่งอาหาร/แหล่งทรัพยากรและการดำรงชีพ ลักษณะการใช้พื้นที่ยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ถ้ำเพิงผาในเทือกเขาหินปูน สันเขา เนินเขา ประเภทของแหล่งโบราณคดีไม่ค่อยมีความหลากหลาย ได้แก่ แหล่งที่อยู่อาศัยตามฤดูกาลที่อยู่อาศัยชั่วคราว แหล่งวัดถุดิบประเภทหิน แหล่งภาพเขียนสี ถ้ำและเพิงผาถูกใช้เพื่อการอยู่อาศัย อยู่ไม่ไกลจากลำน้ำและทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เป็นอาหารและสามารถพบได้ในหลายระดับความสูงจากลำน้ำตั้งแต่ประมาณ 20 เมตร จนถึงสูงมากกว่า 100 เมตรขึ้นไป เช่น แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง เป็นแหล่งน้ำร้อนที่บรรจบกับลำน้ำตามธรรมชาติ ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคที่สำคัญโดยเฉพาะหน้าหนาว และใช้เป็นที่ทำอาหารให้สุกโดยธรรมชาติได้ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบไม่หนาแน่น แสดงให้เห็นว่ามีการใช้พื้นที่ชั่วคราว

ความแตกต่างของสภาพพื้นที่และประเภทการใช้งานของแหล่งโบราณคดียุคหินกะเทาะ อาจเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงการเคลื่อนย้ายที่อยู่หลายครั้งในแต่ละช่วงเวลา สำหรับภูมิทัศน์ทางโบราณคดีในสมัยนี้ เกี่ยวข้องกับความรู้เกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในปัจจุบัน ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติจึงไม่ซับซ้อน เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเป็นหลัก

5.1.2.2 ภูมิทัศน์กับสัญลักษณ์

สำหรับภูมิทัศน์กับการใช้พื้นที่ในเชิงสัญลักษณ์ สามารถอธิบายได้ตามช่วงยุคสมัย คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลหะ และยุคประวัติศาสตร์ สมัยก่อนวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 14-19) สมัยวัฒนธรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 20-24)

1. ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมโลหะ

วัฒนธรรมโลหะเป็นลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายโดยตรง มีการฝังศพตามถ้ำ หรือเพิงผา ที่มีระดับความสูงแตกต่างกัน ถ้ำมีลักษณะหลายแบบเช่นเป็นโพรงถ้ำขนาดเล็ก เป็นเพิงผาและถ้ำขนาดใหญ่ที่มีคูหาหลายคูหาตั้ง อยู่ในตำแหน่งที่เกือบจะถึงยอดเขา สามารถมองเห็นทัศนียภาพได้กว้างไกลหรือถ้ำภายในเทือกเขา หินปูนขนาดต่างๆ แต่ภายในต้องมีที่ราบเพื่อสามารถตั้งและวางโลงศพได้ มีการเลือกทำเล และลักษณะของสถานที่ในการฝังศพ ถ้าไม่เป็นที่มิดชิดเร็นลับ ก็ต้องเป็นที่ซึ่งยากแก่การ

เข้าถึง ลักษณะประเพณีการปลงศพเป็นรูปแบบซ้ำที่พบทั่วไปในอำเภอปางมะผ้า เช่น แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ ถ้ำจำโบ ซึ่งอยู่เกือบถึงยอดเขา ทางที่ขึ้นไปยังแหล่งโบราณคดีค่อนข้างชัน ส่วนถ้ำบ่อไคร้ แหล่งโบราณคดีถ้ำโลงลงรักเป็นโพรงถ้ำที่ลึกลงไปภูเขา หินปูนต้องมุดเข้าไปข้างใน และพบบ้างในอำเภอปาย เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำห้วยหิด แต่ในอำเภอขุนยวม คือ โลงไม้จะถูกวางไว้บนเสาไม้ หรือวางพาดไว้บนหินตามหลืบหรือเพดานถ้ำ พร้อมกับมีของเช่นที่ฝังร่วม โลงไม้แต่ละโลงมีการบรรจุกระดูกหัวโลงเป็นรูปแบบต่างๆ

ดังนั้นถ้ำที่ถูกเลือกจึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตายของคนโบราณในวัฒนธรรมโลงไม้ คนโบราณในวัฒนธรรมนี้มีภูมิทัศน์ทางความคิดในการเลือกพื้นที่เฉพาะสำหรับการฝังศพ อาจจะเกี่ยวข้องกับระดับของสังคมที่ซับซ้อนขึ้น หัวโลงที่แกะสลักหลายแบบ แสดงถึงขอบเขตของวัฒนธรรมโลงไม้ของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยอาจจะเป็นเครือญาติในสายตระกูลเดียวกัน

2. ยุคประวัติศาสตร์สมัยก่อนวัฒนธรรมล้านนา

วัฒนธรรมเนินดินรูปร่างกลมเป็นลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความตายในช่วงนี้ไม่มีหลักฐานของเรื่องศาสนา ลักษณะของทำเลที่ตั้งของที่ฝังศพถูกเลือกอย่างตั้งใจเป็นพื้นที่ราบบนสันคอย เป็นตำแหน่งที่มีทัศนียภาพทั้งดงมเห็นป่าไม้ ภูเขาโดยรอบ การฝังศพที่เป็นรูปเนินดินวงกลมมักพบเป็นกลุ่มๆ ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มครอบครัว ดังนั้นการเลือกพื้นที่และรูปแบบของการฝังศพจึงเป็นสัญลักษณ์เฉพาะที่คนภายในวัฒนธรรมรับรู้ร่วมกัน ภายใต้ระบบความเชื่อและประเพณีเดียวกันที่แตกต่างจากคนในพื้นที่ราบที่อยู่ร่วมสมัย

3. สมัยวัฒนธรรมล้านนา

หลักฐานของแหล่งโบราณคดี พบโบราณสถานตามขอบแอ่งปาย เมืองแปง บ้านต่อแพหรือการสร้างพระธาตุตามยอดเขา เป็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมล้านนา ซึ่ง ชุมชนล้านนาส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีความเชื่อเรื่อง การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนแล้วที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการสถาปนาพุทธศาสนาขึ้นปกครองพื้นที่รอบเมือง และเป็นหลักหมายที่แสดงว่าพื้นที่บริเวณนี้ เป็นพื้นที่ชุมชนเมืองที่รับนับถือพุทธศาสนา มีพุทธคุณคอยดูแลรักษาผู้คนภายในชุมชนและบ้านเมือง ดังนั้นการสร้างเจดีย์ตามพื้นที่ยอดเขาในวัฒนธรรมล้านนาจึงเป็นเสมือนการตอกย้ำภาพจักรวาลและสร้างความหมายของภูเขาศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของศาสนาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทำให้ภูเขาและเจดีย์บนภูเขากลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานว่าการสร้างพระธาตุนคอยเป็นศูนย์กลางจักรวาลของชุมชนในวัฒนธรรมล้านนา

5.1.2.3 ภูมิทัศน์กับการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

สำหรับภูมิทัศน์กับการใช้พื้นที่ในเชิงสัญลักษณ์ ผลการประมวลหลักฐานที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นพบว่ายุคประวัติศาสตร์ สมัยล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 มีหลักฐานทาง โบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมแบบพม่า โดยเฉพาะรูปแบบของเจดีย์ที่สร้างขึ้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ล้วนมีกลิ่นอายของศิลปะแบบพุกามหรือพม่าประยุกต์อยู่ในเจดีย์ของชาวไทยใหญ่ แต่มีลักษณะและวิธีการในการสร้างที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และเจดีย์ที่คล้ายกับเจดีย์ในศิลปะล้านนาชุกโบราณ แสดงถึงอัตลักษณ์ของคนเมือง ลักษณะของสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่พบจากอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ล้วนแสดงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของผู้คนที่ความหลากหลายที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ โดยมีการสร้างที่อาศัยหลักและแนวคิดจากต้นแบบ

5.1.2.4 ภูมิทัศน์กับการบอกขอบเขต

สำหรับภูมิทัศน์กับการใช้พื้นที่ในเชิงสัญลักษณ์ ผลการประมวลหลักฐานพบว่า ยุคประวัติศาสตร์สมัยล้านนา คูคันดินบนยอดคอกยเหล่านี้ จึงมีความหมายเชิงหน้าที่ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่เฉพาะอย่างหนึ่งและมีนัยในการแสดงโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งคูน้ำคันดินพบเฉพาะในอำเภอปายและอำเภอขุนยวม ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบตะพักลำน้ำ เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่พบคูน้ำคันดินในอำเภอปางมะผ้า อาจจะเป็นเพราะลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนไม่เหมาะสมกับการสร้างคูน้ำคันดิน ท่าเลที่ตั้งของคูน้ำคันดินแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายทางการเมืองในสมัยล้านนา ที่เวียงปาย อาจจะเป็นศูนย์กลางของพืชนาขนาดใหญ่มีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน ที่รวบรวมผลผลิตต่างๆ ส่งให้กับเชียงใหม่ ส่วนกรณีของเวียงโบราณที่ขุนยวม มีขนาดเล็กกว่าเวียงปาย สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน

5.1.2.5 ภูมิทัศน์กับการใช้พื้นที่ในเชิงหน้าที่

สำหรับภูมิทัศน์กับการใช้พื้นที่ในเชิงหน้าที่ ผลการประมวลหลักฐานพบว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะมีหลักฐานของการใช้พื้นที่ของถ้ำและเพิงผาเป็นที่อยู่อาศัยและที่ฝังศพ ส่วนวัฒนธรรมโลหะไม่ใช้ถ้ำหรือเพิงผาเป็นที่ฝังศพ วัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลมใช้เส้นทางที่เห็นทัศนียภาพที่กว้างไกลเป็นที่ฝังศพ และสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้พื้นที่เชิงหน้าที่ของเส้นทางเดินทัพตามลำน้ำและสันเขาเพื่อเข้าไปพม่า และการใช้พื้นที่ในแง่ของที่พักอาศัย และเป็นที่ฝังศพ เนื่องจากอยู่ในสภาวะที่ตึงเครียดในช่วงสงคราม การฝังศพจึงไม่สามารถเลือกพื้นที่สุสานได้ตามธรรมเนียมของญี่ปุ่น ในที่นี้ขอเน้นที่ลักษณะของภูมิทัศน์ของเส้นทางเดินทัพ คือ

1. การใช้เส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่นในแม่ฮ่องสอนนั้น ทหารญี่ปุ่นใช้

เส้นทางเดิมของชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการขยายและสร้างเส้นทางใหม่บ้างบางช่วง เพื่อความสะดวกในการใช้ยานพาหนะเพื่อการสัญจร เป็นเส้นทางที่ตัดเลียบขนานไหล่เขา สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 537 เมตร คือแหล่งโบราณคดีบริเวณที่ 31, 32, 37 เป็นเส้นทางช่วงบ้านห้วยต้นนุ่น-ลำน้ำยวม และเส้นทางลำน้ำยวม-บ้านต่อแพ ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดี

บริเวณ 27-30, 34-36 ซึ่งการเข้ามาของหน่วยทหารญี่ปุ่นที่รับผิดชอบสร้างทางนั้นเดินทางมาพร้อมกับแรงงานที่บังคับเกณฑ์ แสดงว่า ก่อนหน้านั้นต้องมีกลุ่มทหารญี่ปุ่นเข้ามาทำการสำรวจเส้นทางไว้ก่อนแล้ว อีกทั้งในการทำสงครามนั้นต้องมีการใช้เวลาในการเตรียมเส้นทางที่ค่อนข้างเร็ว ดังนั้นการขยายเส้นทางเดิมของชาวบ้านถือว่าเป็นวิธีการที่จะสามารถทำให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทางไปยังพม่าได้ในเวลาที่รวดเร็วที่สุด การทำถนนจึงมีการวางแผนที่ขนานไปกับเส้นทางของน้ำ เพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภคระหว่างการเดินทาง มีการกำหนดขนาดความกว้างของถนนประมาณ 4.5 เมตรเพื่อให้รถยนต์สามารถมาได้สะดวก การเลือกเส้นทางไหลเอวที่ไม่ชันเกินไปก็เป็นความตั้งใจ เพราะทำให้สามารถเดินทางได้โดยไม่ลำบากจนเกินไป แม้ว่าจะเป็นเส้นทางอ้อมกว่าก็ตาม

2. เรื่องของการใช้พื้นที่เพื่อเป็นที่พัก จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่า สถานที่ที่สำคัญของทหารญี่ปุ่นก็คือ วัดต่างๆ ซึ่งในอำเภอปายและอำเภอขุนยวมนั้น มีวัดที่เป็นที่ตั้งของหน่วยเสบียง พื้นที่ละ 1 วัด นอกจากนี้ยังเห็นว่าหน่วยแรกสุดที่เข้ามาในแต่ละพื้นที่นั้นเป็นหน่วยเสบียง จากนั้นเป็นหน่วยทหารที่มาสร้างทาง ถึงแม้ว่าวัดเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ทั้งเป็นที่พักและสถานรักษาพยาบาล แต่ด้วยความที่เป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตจำกัด อีกทั้งเมื่อมีปริมาณของทหารญี่ปุ่นที่เพิ่มขึ้นเข้ามาในพื้นที่ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างค่ายชั่วคราวเป็นระยะของบริเวณเส้นทางประวัติศาสตร์สายนี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันในการสำรวจภาคสนามจะไม่สามารถบอกอาณาเขตหรือรูปแบบการตั้งค่ายได้ชัดเจน แต่เราสามารถบอกตำแหน่งที่ตั้งค่ายทหารและหลักของการสร้างค่ายนั้นเป็นเหมือนหลักของการสร้างที่อยู่อาศัยทั่วไปคือ มีการสร้างค่ายทหารที่ใกล้กับแหล่งน้ำ และมีความเป็นอยู่ที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับคนในแต่ละพื้นที่ได้ เช่น ขยายไปที่เป็นแม่ค้าไปขายมะละกอให้ทหารญี่ปุ่น เป็นต้น

3. สำหรับสุสานของทหารญี่ปุ่นก็เป็นการขุดหลุมเพื่อฝังศพแบบไม่ได้เตรียมพื้นที่ แต่เกี่ยวเนื่องกับการตั้งแคมป์พักและมีทหารที่ตายในช่วงเวลาดังกล่าวก็จะฝังไปตามรายทางที่พัก สภาพโดยทั่วไปจึงไม่มีลักษณะอะไรที่เด่นชัดนัก

5.1.2.6 ภูมิทัศน์กับความทรงจำ

เส้นทางเดินทัพสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นตัวอย่างของภูมิทัศน์ทางความคิดของชุมชนที่เชื่อมโยงกับความทรงจำที่เกิดจากประสบการณ์ตรง และการได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้อื่น ความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับพื้นที่ต่างๆ ที่ตนมีประสบการณ์มา การสร้างความหมายให้แก่สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอำเภอขุนยวม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับพื้นที่สองช่วง คือ ช่วงต่อเขต-บ้านห้วยต้นนุ่น และบ้านห้วยต้นนุ่น-ต่อแพสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวขุนยวมที่อยู่ร่วมสมัย ความทรงจำบางส่วนอาจถูกกลืนเลื่อนไปตามกาลเวลา แต่ความทรงจำที่ยังคงอยู่ล้วนเป็นภาพประทับใจชุดความทรงจำช่วงสงครามโลกเหล่านั้น อาจเป็นการเลือกจดจำตามธรรมชาติของคน โดยความทรงจำที่ถูกเลือกจดจำและถูกนำมาใช้สร้างประวัติศาสตร์ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ของขุนยวม มีลักษณะเป็นความทรงจำร่วม (Collective memory) และความจำส่วนบุคคลเชิงบวก (ดูรายละเอียดจากรายงานวิจัยฉบับที่ 6 ด้านการวิจัยเชิงกระบวนการ) ส่วนใหญ่เป็นภาพความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับมนุษยธรรม บุคลิกของคนญี่ปุ่นและปฏิสัมพันธ์ทางด้านผลประโยชน์ และชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป

นอกจากนั้น ยังมีความทรงจำบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และสถานที่ต่างๆ แต่ความทรงจำบางเรื่องไม่ได้เกี่ยวข้องหรือมีสถานที่รองรับอย่างชัดเจน เช่น เส้นทางถนนญี่ปุ่นระหว่างบ้านห้วยคันทันจนถึงบ้านต่อแพ รวมทั้งสถานที่โดยรอบ จึงเป็นเสมือนรอยประทับของเหตุการณ์ที่สร้างความทรงจำและร่องรอยทางพื้นที่ให้ปรากฏในอำเภอขุนยวมมาจนถึงปัจจุบัน

5.2 การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนพื้นที่ราบ

เมื่อกล่าวถึงคนบนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ หมายถึงการปฏิสัมพันธ์ของคนที่แตกต่างกันวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์มีหลายแบบ คือการติดต่อในลักษณะที่เป็นเครือข่าย พันมิตร การแลกเปลี่ยนค้าขายระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และนานาชาติ การทำสงคราม การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีพิจารณาจากความเหมือนและความแตกต่างของ โบราณวัตถุ เอกสารทางประวัติศาสตร์ และมุขปาฐะ อย่างไรก็ตามหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าคนโบราณมีการใช้พื้นที่ในหลากหลายระบบนิเวศทั้งบนยอดเขา สันคอก ที่ราบเชิงเขา ที่ราบริมเขา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมหินกะเทาะ และสมัยใหม่ การใช้พื้นที่ทั้งบนพื้นที่สูงและที่ราบเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเป็นสำคัญ การติดต่อกันระหว่างชุมชนอาจจะเป็นกลุ่มคนในวัฒนธรรมเดียวกัน เนื่องจากไม่พบหลักฐานของความหลากหลายของโบราณวัตถุเหมือนภูมิภาคอื่นๆ เช่น ที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า กาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีโคกพนมดี ชลบุรี เป็นต้น

การปฏิสัมพันธ์ของคนต่างวัฒนธรรม แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นคนพื้นที่ราบหรือไม่ แต่มีความเป็นไปได้ที่เริ่มปรากฏการติดต่อแลกเปลี่ยนในช่วงสมัยวัฒนธรรมโลหะ เนื่องจากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ไม่ได้เป็นของท้องถิ่น แต่อาจจะมาจากการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น เช่น ลูกปัดแก้ว เครื่องมือเหล็ก เป็นต้น ลูกปัดแก้วมีการผลิตที่ภาคกลาง ภาคใต้ และอินเดีย พบว่าเป็นเครื่องประดับที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น คนก่อนประวัติศาสตร์มีการใช้พื้นที่และตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศที่หลากหลายตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะแล้ว

สมัยวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลม เป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่เริ่มมีการติดต่อระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนที่ราบอย่างเข้มข้น แม้ว่าการสำรวจทางโบราณคดีของโครงการฯ พบหลักฐานทางโบราณคดีน้อยมาก แต่การศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีในอำเภอบางมะฝ้า เชียงใหม่ และตาก¹ ที่พบเครื่องเคลือบจากหลุมฝังศพของชุมชนวัฒนธรรมเนินดินรูปวงกลม ทำให้สันนิษฐานว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างคนบนพื้นที่สูงและคนที่ราบ โดยชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงทำหน้าที่เป็นผู้จัดหาของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับเครื่องถ้วยจีน ภาชนะดินเผา เนื้อแกร่งเคลือบจากเตาล้านนาและสินค้ามีค่ากับชุมชนที่อยู่บนพื้นที่ราบได้แก่ธัญธำนาและสุโขทัย การติดต่อนี้ดำเนินมาตลอดในตั้งแต่ช่วงต้นของสมัยล้านนา

ยุคประวัติศาสตร์สมัยล้านนา มีหลักฐานการปฏิสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนพื้นที่ราบ พื้นที่วิจัยเป็นแม่น้ำที่สำคัญที่เปรียบเสมือนเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงกับภูมิภาคอื่น คือ แม่น้ำสาละวิน ประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ 2 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำปาย มีลำน้ำสาขาที่สำคัญเช่นห้วยแม่สา น้ำสะงา ลำน้ำลาง

¹ รัศมี ชูทรงเดช, โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนกรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547; Grave, P.R., "The shift to commodity: a study of ceramic production and upland-lowland interaction in northwestern Thailand 1000-1650 AD" (A PhD. Thesis, Prehistoric and Historical Archaeology and the NWG Macintosh Centre for Quaternary Dating, University of Sydney, Australia, 1996).

หลักฐานทางโบราณทางโบราณคดีประเภทศาสนาสถานที่พบบริเวณสบน้ำ ที่ราบ ที่ราบริมน้ำในอำเภอ
ปาย ปางมะผ้า และขุนยวม ทำให้ทราบถึงการขยายตัวของชุมชน มีการสร้างวัดในหุบเขาซึ่งแสดงถึงการรับ
พุทธศาสนาของชุมชนบนพื้นที่สูง ตลอดจนหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แสดงให้เห็น
มีการติดต่อกันระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนพื้นที่ราบจากเชียงใหม่ เชียงราย และเมืองอื่นๆ ของอาณาจักรล้านนา
สันนิษฐานว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการค้า
เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง มีเครือข่ายทางการค้าระหว่างยุโรป กับเอเชีย (World system) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20
ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยา ล้านนาของประเทศไทย โดยเฉพาะความต้องการของป่าจากตลาดโลก (ตะวันตกและจีน
ญี่ปุ่น อินเดีย) ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายทางการค้าภายในและระหว่างรัฐที่อยู่ในดินแดนประเทศไทย
(อาณาจักรอยุธยา สุโขทัย ล้านนา) และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาณาจักรล้านช้าง)²

สมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบจากการสำรวจในช่วงระยะเวลานี้มีจำนวนที่น้อยมาก ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ (ดูรายงานฉบับสมบูรณ์เล่มที่ 5 : ประวัติศาสตร์) แม่ฮ่องสอนมีบทบาทและความสำคัญในฐานะเมืองชายแดนของล้านนาภายใต้สยามที่มีศูนย์กลางการปกครองและการค้าอยู่ที่เชียงใหม่ เพราะมีพื้นที่ราบสำหรับการเพาะปลูกกว้างขวาง แม่ฮ่องสอนถูก กำหนดพื้นที่ให้เป็นบริเวณเชียงใหม่ตะวันตกล้านนาสมัยเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) เอกสารทางประวัติศาสตร์ระบุเหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงนี้โดยเฉพาะกรณีพิพาทเรื่องชายแดนไทยพม่า การทำป่าไม้ การค้าทางไกลภายในภูมิภาค และระดับนานาชาติ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากรัฐเกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกยึดครองเป็นอาณานิคมอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ทางการค้า

³ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551), 200.

และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ มีการให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทต่างชาติคือ บอมเบย์ เบอร์มา ซึ่งได้สัมปทานตัดไม้สักในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน⁴

นอกจากนี้ช่วงหลัง พ.ศ. 2427 เป็นต้นมามีการค้าแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้านกับเมือง หรือเมืองกับเมือง ในล้านนาในลักษณะการค้าวัวต่าง มีหลักฐานคำสัมภาษณ์ของพ่อค้าวัวต่างจากอำเภอขุนยวม การค้าวัวต่างนี้ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนพ่อค้าวัวต่างที่มาจากท้องถิ่น ต่างเมือง และพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาแลกเปลี่ยนค้าขายกับคนในท้องถิ่น⁵ หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับทำไม้เช่นหมอนไม้ ไม้ ไซ่ รอก แต่เป็นการทำไม้ขององค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) อยู่ในสมัยหลังราว พ.ศ. 2517-2518 ที่หน่วยงานราชการเข้ามาดำเนินการเอง ส่วนในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2485- 2488 เกี่ยวข้องกันระหว่างชาวบ้านที่อาศัยในอำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม ที่มาเป็นแรงงานในการทำถนน และค้าขายกับทหารญี่ปุ่น หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเป็นอาวุธยุทโธปกรณ์ของทหารญี่ปุ่น รถยนต์ หมุด และข้อมูลสัมภาษณ์จากความทรงจำของบุคคลที่อยู่ร่วมสมัย

5.3 บทสรุป

ผลการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดีได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ และขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากเดิมที่มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่น้อยมากในประวัติศาสตร์ ล้านนาหลักฐานทางโบราณคดีที่พบยืนยันความเก่าแก่ของพื้นที่ว่ามีคนกระจายอยู่ในอำเภอปางมะผ้า ปายและขุนยวมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คนโบราณใช้และจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศที่หลากหลายทั้งบนพื้นที่สูง ที่ราบเชิงเขา หุบเขา และที่ราบริมน้ำ เมื่อมีการสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และยุคประวัติศาสตร์ สมัยล้านนา และรัตนโกสินทร์ ชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบมากขึ้น เนื่องจากการขยายพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมและการเพิ่มประชากร ขณะเดียวกันมีชุมชนบางกลุ่มยังคงอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงต่อไป บางกลุ่มกับขยายชุมชนมายังที่ราบ ในช่วงเวลานี้เองปรากฏหลักฐานการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงและคนที่ราบทั้งในด้านวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนค้าขาย การเมืองการปกครอง สงคราม ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคน เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและความหลากหลายของชาติพันธุ์ในพื้นที่อำเภอป่า-ปางมะผ้า-ขุนยวม มากขึ้น

⁴ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี) เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2550, รัตนพร เศรษฐกุล ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนเชียงใหม่ สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2552, สวัสดิ์ อ่องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา 2551.

⁵ สัมภาษณ์นายฟู มณีธร, อายุ 92 ปี, บ้านเลขที่ 288 หมู่ 1 ปีก่อนแดง ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,

บทที่ 6

ข้อเสนอในการจัดมรดกวัฒนธรรมทางโบราณคดี

รัศมี ชูทรงเดช

สมถวิล สุขเลี้ยง และวอภัญญา ณ หนองคาย

องค์ความรู้ที่ได้จากผลการวิจัยทางโบราณคดีจากการสำรวจทั้งหมด 36 แหล่ง โดยพบจากอำเภอปาย จำนวน 8 แหล่ง อำเภอปางมะผ้า จำนวน 11 แหล่ง และอำเภอขุนยวม จำนวน 17 แหล่ง และการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่คอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย ทำให้ขยายพรมแดนความรู้ใหม่เกี่ยวกับภูมิหลังของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ทำให้เราทราบว่าก่อนการตั้งถิ่นฐานของ “ชาวแม่ฮ่องสอน” ในปัจจุบันนั้นมีการเข้ามาอยู่ของผู้คนหลายกลุ่มในแต่ละสมัย ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยปัจจุบัน การทราบความเก่าแก่ของพื้นที่ช่วยให้เราสามารถแยกแยะว่าลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นอย่างไร และวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาในภายหลังแต่ละระลอกของการเคลื่อนย้ายของผู้คนมีลักษณะเป็นอย่างไร และอะไรเป็นสิ่งที่ตกทอดหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันสำหรับบทนี้นำเสนอแหล่งโบราณคดีในพื้นที่อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมที่ประเมินคุณค่าจากอายุสมัย มีความรู้ทางวิชาการ โบราณคดี-ประวัติศาสตร์ที่สนับสนุน และแหล่งโบราณคดีมีศักยภาพในการพัฒนาด้านการศึกษา และการท่องเที่ยวต่อไป โดยแบ่งข้อเสนอแนวทางในการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางโบราณคดีตามยุคสมัยในแต่ละอำเภอ สำหรับยุคสมัยที่มีหลักฐานทางโบราณคดีมากพอที่จะสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์นั้นจัดได้เป็น 2 ยุค 4 สมัยคือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยสมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะ และสมัยวัฒนธรรมโลหะ และยุคประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย สมัยล้านนา และสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

6.1 มรดกวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

6.1.1 อำเภอปาย

สำหรับอำเภอปาย มีแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะจำนวน 2 แหล่ง ที่มีคุณสมบัติโดดเด่น และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ในตำบลเมืองแปง คือ

6.1.1.1 แหล่งโบราณคดีถ้ำผาชัน

ตั้งอยู่ในหมู่บ้านผาสำราญ ตำบลเมืองแปง เป็นแหล่งโบราณคดีที่เคยมีการขุดค้นโดยนักโบราณคดีชาวอเมริกัน ชื่อเชสเตอร์ กอร์มัน เมื่อ พ.ศ.2515 แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นหนึ่งในสามแหล่งที่ขุดค้นในจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยกอร์มัน เพื่อค้นหาแหล่งกำเนิดกิจกรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถ้ำผาชันเป็นที่พักอาศัยชั่วคราว ใช้เป็นที่ล่าสัตว์ คุณค่าของแหล่งโบราณคดีนี้คือมีข้อมูลทางวิชาการที่เป็นระบบและมีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์

สถานภาพของแหล่ง : ถูกทิ้งร้างตั้งแต่การขุดค้นของกอร์มันเสร็จสิ้นไป แต่ยังเห็นหลุมขุดค้นเดิม และมีโบราณวัตถุกระจายอยู่บนผิวดิน ปัจจุบันไม่มีหน่วยงานใดๆ เข้าไปจัดการพื้นที่ เนื่องจากยังไม่ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้

ข้อเสนอ: ควรจัดทำเส้นทางและป้ายอธิบายความสำคัญของแหล่งโบราณคดีโดยใช้ข้อมูลที่ขุดค้นโดยกอร์มัน พร้อมทำเส้นทางเดินรอบๆ ถ้าเพื่อป้องกันการทำลายและการหยิบฉวยโบราณวัตถุ ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีแห่งนี้สามารถนำไปบรรจุในหลักสูตรท้องถิ่นได้

6.1.1.2 แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง

ตั้งอยู่ในหมู่บ้านบ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมหินกะเทาะ (อายุประมาณ 0,000-5,000 ปีมาแล้ว) อยู่ร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผาชัน และมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องในยุคประวัติศาสตร์ สมัยล้านนา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 หรือ 400 ปีมาแล้ว) เป็นแหล่งที่พักอาศัยชั่วคราว

สถานภาพของแหล่ง : แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้มีการจัดการเบื้องต้นโดยมหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์ในการจัดทำป้ายอธิบายเกี่ยวกับน้ำพุร้อน และผลการวิเคราะห์น้ำใน พ.ศ. 2553 และมีการขุดค้นโดยโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่ 3 ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554-มกราคม พ.ศ. 2555 แหล่งโบราณคดีนี้มีจุดเด่นในการเป็นตัวแทนความเก่าแก่ของพื้นที่อำเภอปายที่มีการศึกษาทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ และพื้นที่มีแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ บริเวณรอบๆ มีทัศนียภาพที่งดงาม

ข้อเสนอ: ควรมีการจัดทำป้ายแนะนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดี รวมทั้งฐานข้อมูลของการเกิดน้ำพุร้อน และอาจจะมีการจำลองภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของพื้นที่นี้ เพื่อความเข้าใจของเยาวชนและบุคคลทั่วไป สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของอำเภอปาย และจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ การจัดการแหล่งเรียนรู้ในบริเวณตำบลเมืองแปงสามารถจะเชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีถ้ำผาชัน และแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาที่พบภายในตำบล เพื่อสร้างให้เยาวชนเกิดความตระหนักในความสำคัญของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานในตำบลของตน

6.1.2 อำเภอปางมะผ้า

6.1.2.1 แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด

ตั้งอยู่ในสถานศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด หมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด เป็นแหล่งโบราณคดีที่เก่าที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอายุมากถึง 32,380 ปีมาแล้ว และถูกใช้เป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยพบมาในประเทศไทย มีอายุ 32,380-10,000 ปีมาแล้ว นอกจากนี้แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ยังถูกใช้เป็นที่พักพิงของบุคคลดั้งเดิม-โฮโม ซาเปียน ซาเปียน ที่เป็นบรรพบุรุษของคนปัจจุบัน ที่กำหนดอายุได้ 2 โครงคือ อายุ 13,640 ปีมาแล้ว และ 12,100 ปีมาแล้ว เพิงผานี้ถูกใช้ เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว จนถึงประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว

สภาพของแหล่ง: แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ภายในสถานศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด กรมอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นผู้รับผิดชอบตามกฎหมาย ดังนั้นในทางกฎหมายแล้วชุมชนจึงไม่สามารถจะเข้าไปดำเนินการใดๆ ได้ และกรมศิลปากร เข้าพนักงานตามกฎหมายที่ดูแลคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ อย่างไรก็ตามด้วยตัวอย่างที่ดีของแหล่งโบราณคดี ออบหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีการประสานงานร่วมกันระหว่างกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม และกรมอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเสนอให้มีความร่วมมือในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด

คุณค่าที่สำคัญของแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดคือ มีการค้นคว้าวิจัยอย่างเป็นระบบ มีข้อมูลทางวิชาการที่เป็นเอกสาร หนังสือ บทความ และวีดิทัศน์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และพบโครงกระดูกของมนุษย์สมัยใหม่ที่เก่าที่สุดในภาคเหนือ

ข้อเสนอ: ควรมีการจัดทำศูนย์ข้อมูลถาวรบริเวณแหล่งโบราณคดี พร้อมกับทำโมเดลของภาพจำลองของกิจกรรมของคนก่อนประวัติศาสตร์ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบที่ง่ายต่อความเข้าใจ สำหรับหลุมขุดค้นที่ยังเปิดอยู่ ควรจะจัดการทำความสะอาดและดูแลภูมิทัศน์บริเวณรอบๆ ซึ่งน่าจะดึงดูดให้เกิดความสนใจสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมถ้ำลอด เพราะเป็นเส้นทางผ่าน และเป็นจุดแวะชมจากกลับได้

ส่วนโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้น ตามกฎหมายแล้วโครงการฯ ต้องส่งมอบให้กับกรมศิลปากร ผู้เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย แต่ชุมชนท้องถิ่นสามารถทำเรื่องเพื่อขอยืมโบราณวัตถุมาจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้ และสถานศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าบ้านถ้ำน้ำลอด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

6.1.2.2 แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่

ตั้งอยู่ในหมู่บ้านบ้านไร่ ตำบลสบป่อง เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุระหว่าง 10,600-1,100 ปีมาแล้ว มีร่องรอยการอยู่อาศัยสองวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมหินกะเทาะ และวัฒนธรรมโลหะ สำหรับวัฒนธรรมหินกะเทาะ พบโครงกระดูกคนโบราณอายุเก่าถึง 9720±50 ปีมาแล้ว และวัฒนธรรมโลหะไม่ใช่วัฒนธรรมเฉพาะที่โดดเด่นที่สุดของอำเภอปางมะผ้า และเป็นวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นที่พบเฉพาะในอำเภอปางมะผ้า-ปายและอำเภอเมือง อายุระหว่าง 2,600-1,100 ปีมาแล้ว วัฒนธรรมโลหะไม่ได้ถูกจัดเป็นตัวแทนของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเรื่อง Unseen Thailand ซึ่งเห็นได้จากการจัดพิมพ์แสดมปีโลหะผืนแมน และการทำโลหะไม่ใช่นิยามดั้งเดิมของคนก่อนประวัติศาสตร์ในเรื่องการทำไม้และการแกะสลักหัวโลงที่ถือว่าเป็นหลักฐานการแกะสลักเก่าแก่ที่สุดในภาคเหนือ การศึกษาวงปีไม้และการกำหนดอายุของไม้สักที่นำมาทำโลงไม้ทำให้รู้ว่าไม้สักเป็นไม้ดั้งเดิมที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนตั้งแต่สองพันปีมาแล้ว

สภาพของแหล่ง: แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีการจัดการเบื้องต้นทางกายภาพ คือเส้นทางเดินจากหมู่บ้านไปยังแหล่งโบราณคดีโดยชุมชนบ้านไร่ และการจัดการความรู้ได้ร่วมมือกับโครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัด

แม่ฮ่องสอน ที่ได้รับการสนับสนุนจาก The US Ambassador grant 2006 และโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง-สอง

คุณค่าที่สำคัญของแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่คือ มีการค้นคว้าวิจัยอย่างเป็นระบบ มีข้อมูลทางวิชาการที่เป็นเอกสาร หนังสือ บทความ และวิทยุทัศน์ และเป็น สุสานเปิดโล่งของวัฒนธรรมโล่งไม้ที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งไปกว่านั้นภูมิทัศน์ของแหล่งโบราณคดีโบราณที่แสดงให้เห็นว่าคนโบราณเลือกทำเลที่ตั้งสุสานทัศนียภาพบนแหล่งสวยงามมาก เพราะเป็นเพิงผาที่อยู่เกือบถึงยอดเขา

ข้อเสนอ: ชุมชนมีแผนพัฒนาพิพิธภัณฑ์หมู่บ้าน ซึ่งสามารถจัดทำศูนย์ข้อมูลถาวรเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หมู่บ้าน แหล่งโบราณคดีบ้านไร่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ โดยอาจจะมีการจัดทำนิทรรศการถาวรที่ทางขึ้นและบนแหล่งโบราณคดี และควรทำโมเดลของภาพจำลองของโล่งไม้ที่สมบูรณ์บนแหล่งจัดแสดงประกอบ นอกจากนี้ควรจัดทำเส้นทางเดินถาวรให้กับผู้เข้าไปเยี่ยมชม มีรั้วกันเพื่อไม่ให้เข้าไปแตะหรือทำลายโล่งไม้

ส่วนโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้น ตามกฎหมายแล้วโครงการฯ จะต้องส่งมอบให้กับกรมศิลปากร ผู้เป็นเจ้าของงานตามกฎหมาย แต่ชุมชนท้องถิ่นสามารถจะทำเรื่องเพื่อขอยืมโบราณวัตถุมาจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชน ชุมชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

6.1.3 อำเภอขุนยวม

ไม่มีแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นและมีศักยภาพในการพัฒนา

6.2 มรดกวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์สมัยล้านนา

6.2.1 อำเภอปาย

แหล่งโบราณคดีสมัยล้านนาในอำเภอปาย พบมากในบริเวณแอ่งที่ราบเมืองแปง ตำบลเมืองแปง เช่น บริเวณบ้านใหม่คอนตัน บ้านเมืองแปง บ้านสบสา เป็นต้น โดยมีหลักฐานแนวอิฐที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นโบราณสถานอยู่ในบริเวณที่เป็นพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพกับสถานที่และพยายามหลีกเลี่ยงการรบกวนแหล่งโบราณสถาน เนื่องจากความเชื่อในชุมชน ซึ่งการดูแลรักษาโดยทางอ้อมนี้ มีส่วนให้โบราณสถานยังคงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ทั้งตัวเนินโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบรอบๆ แหล่ง ผลการสำรวจพบว่า มีโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากทั้งเครื่องถ้วยจีนราชวงศ์หมิง ราชวงศ์ชิง และ ภาชนะจากแหล่งเตาล้านนา เช่น เตาเส้นกำแพง เตาเวียงกาหลง เป็นต้น

สภาพของแหล่ง : แหล่งโบราณคดีอยู่ในสภาพที่ถูกรบกวน แต่เหลือให้เห็นแนวของโบราณสถาน ซึ่งชุมชนสามารถที่จะทำความสะอาดกลางหญ้าและกันแนวเพื่อไม่ให้ใครเข้าไปรบกวน

ข้อเสนอ: ความสมบูรณ์ทางวิชาการทั้งด้วยสภาพแหล่งและข้อมูลของหลักฐานทางโบราณคดี ดังนั้นหากหน่วยงานในพื้นที่ อาทิ อบต.เมืองแปง โรงเรียนชุมชนบ้านเมืองแปง มีความสนใจ จึงมีความเป็นไปได้ที่อาจรักษาและพัฒนาแหล่งโบราณสถานเหล่านี้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญสำหรับนักเรียนในตำบลเมืองแปงหรือพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้อาจนำองค์ความรู้เกี่ยวกับสมัยล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองแปงที่เป็นผลการวิจัยโดยโครงการฯ มาพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสอนในโรงเรียน รวมถึงแสวงหาความเป็นไปได้ในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยอาจนำโบราณวัตถุที่พบจากการสำรวจมาจัดแสดง

6.2.2 อำเภอปางมะผ้า

ผลการสำรวจส่วนใหญ่พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สมบูรณ์ในบริเวณแอ่งที่ราบเมืองแพม เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำเจดีย์เมืองแพม แหล่งโบราณคดีไร่สันคอยใกล้ถ้ำเจดีย์ เป็นต้น ในพื้นที่บ้านเมืองแพม ตำบลถ้ำลอด

สภาพของแหล่ง : เนื่องจากความเชื่อของชุมชนเช่นเดียวกับในพื้นที่อำเภอปาย ทำให้โบราณสถานเหล่านี้ยังคงสภาพที่สมบูรณ์อยู่

ข้อเสนอ: การพัฒนาด้านกายภาพ ชุมชนอาจจะทำความสะอาดรอบๆ โบราณสถานเพื่อให้เห็นแนว และกันรั้วเพื่อกำหนดขอบเขตวัดโบราณ หากชุมชนมีความพร้อมสามารถจะจัดทำป้ายให้ความรู้โดยใช้ข้อมูลผลการวิจัยของโครงการฯ แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชมหรือนักท่องเที่ยวได้ ส่วนการจัดการความรู้ คณะวิจัยเคยสอบถามครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนบ้านเมืองแพม และได้ความว่า มีวิชาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรวิชาที่สอน โดยเน้นเนื้อหาสภาพสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านเมืองแพมเป็นหลัก เช่น การทอผ้า งานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งยังคงขาดเรื่องราวเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานในเนื้อหารายวิชานี้ หากเป็นไปได้ ทางโรงเรียนควรมีการพัฒนาหลักสูตรทั้งโดยในตัวเอง เนื้อหาสาระของวิชาและอาจมีการนำนักเรียนไปทัศนศึกษาเพิ่มเติมในสถานที่จริง เช่น แหล่งโบราณสถานบ้านเมืองแพมที่ตั้งอยู่ใกล้กับวังปลา

6.2.3 อำเภอขุนยวม

จากผลการสำรวจกล่าวได้ว่าอำเภอขุนยวม พบแหล่งโบราณคดีสมัยล้านนากระจายตัวมากที่สุด ถือเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรมสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอนี้ โดยพบหลักฐานในแอ่งที่ราบต่างๆ เช่น แอ่งที่ราบบ้านขุนยวม บริเวณรอบคอกมูหญ้า แอ่งที่ราบบ้านหละฮ้านต่อแพ แอ่งที่ราบแม่สุริน แอ่งที่ราบห้วยสอคือ (บริเวณใกล้สวนรุกขชาติแม่สุริน)

สภาพของแหล่ง : แหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ถูกรบกวนจากการทำเกษตรในปัจจุบัน จึงคงสภาพไม่สมบูรณ์มากนัก ไม่สามารถจะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรมเหมือนกับที่อำเภอปายและปางมะผ้า แต่สามารถบ่งชี้ว่าเดิมเป็นโบราณสถานในสมัยล้านนา อย่างไรก็ตามเนื่องจากพบ

แหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมากจึงทำให้พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากและหลากหลายประเภทด้วยเช่นกัน ทั้งเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง –ชิง ภาชนะจากแหล่งเตาสาคูของล้านนาทั้งเวียงกาหลง สันกำแพง หริภุญไชย เป็นต้น

ข้อเสนอ : ความพร้อมของเนื้อหาทางวิชาการ โดยเฉพาะจากผลการศึกษาโบราณวัตถุ คณะผู้วิจัยมีความเป็นไปได้ที่อาจผลักดันองค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมล้านนาให้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรวิชาท้องถิ่นศึกษา สืบเนื่องมาจากที่คณะผู้วิจัยได้เคยร่วมสำรวจแหล่งโบราณคดีกับนักเรียนโรงเรียนพุทธเกษตร รวมถึงได้เคยบรรยายเรื่องโบราณคดีชุมชน ที่โรงเรียนชุมชนวมวิทย์ พบว่านักเรียนส่วนใหญ่ให้ความสนใจและอยากเรียนรู้เพิ่มเติม โดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีในท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นหากครูผู้สอนหรือทางโรงเรียนมีความสนใจ จึงอาจนำเนื้อหาเหล่านี้ไปพัฒนาเป็นวิชาท้องถิ่นศึกษา ที่เน้นเรื่องประวัติศาสตร์โบราณคดีในชุมชน โดยมีแหล่งโบราณสถานจริงให้เรียนรู้และมีตัวอย่างโบราณวัตถุให้ศึกษา

นอกจากนี้สำหรับแหล่งโบราณสถานที่ยังคงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ คือ แหล่งโบราณสถานพระธาตุคอกยเวียง พื้นที่บ้านต่อแพ พบว่าชุมชนมีแนวโน้มที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามหากเป็นไปได้ทางชุมชนควรมีมาตรการในการดูแลรักษาสถานที่ร่วมด้วย เนื่องจากยังคงมีโบราณวัตถุสำคัญ เช่น ภาชนะดินเผา พบอยู่มากในบริเวณดังกล่าว ทั้งนี้หากเริ่มบูรณะแหล่งโบราณสถานพระธาตุคอกยเวียงเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อาจมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย ซึ่งแต่เดิมการริเริ่มเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์นี้เป็นความเห็นชอบจากท่านพระครูมงคลของวัดต่อแพ โดยทางวัดมีความพร้อมในด้านสถานที่และด้านโบราณวัตถุทั้งที่พบจากบริเวณพระธาตุคอกยเวียงและในบริเวณบ้านต่อแพ ซึ่งการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นี้ คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าอาจมีส่วนให้การท่องเที่ยวบริเวณบ้านต่อแพมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านเนื้อหาความรู้ที่ชุมชนเลือกที่จะนำเสนอด้วยตนเอง

6.3 มรดกวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

6.3.3 อำเภอขุนยวม

อำเภอขุนยวมเป็นพื้นที่ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หนาแน่นที่สุด จึงขอเน้นการนำเสนอเฉพาะอำเภอนี้ แบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) เส้นทางเดินทัพ 2) บุคคลร่วมสมัย 3) อนุสรณ์สถานมิดคภาพไทย-ญี่ปุ่น ซึ่งขอเสนอแนะเป็นรายละเอียดดังนี้

6.3.3.1 เส้นทางเดินทัพสายบ้านต่อแพ-ต่อเขต

มีการสำรวจทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ เพื่อระบุตำแหน่งและเส้นทางที่แน่ชัด เพราะเส้นทางนี้สามารถทำให้เข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มากยิ่งขึ้น เมื่อนำไปวิเคราะห์ร่วมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์บอกเล่า แต่พบว่าบางส่วนของเส้นทางได้ขาดหายไป และยังไม่ได้จับพิกัดทางแผนที่ทหาร เนื่องจากความเสื่อมสภาพของเส้นทาง นอกจากนั้นเส้นทางช่วงที่ต่อจากชายแดนไทย -พม่า ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตประเทศพม่านั้น น่าจะทำการสำรวจเพิ่มเติมเพื่อนำข้อมูลมาเชื่อมต่อกับเส้นทางภายในพื้นที่ประเทศไทย เนื่องจากในปัจจุบันประเทศพม่าได้เปิดประเทศแล้วนอกจากนั้น

เส้นทางที่ทำการสำรวจมักเป็นเส้นทางของรถยนต์ ทำให้ขาดข้อมูลเส้นทางเดินเท้า ซึ่งหากมีผู้สนใจจะศึกษาเพิ่มเติม ก็ควรทำการสำรวจในเส้นทางเหล่านี้ควบคู่ไปกับการทำการอนุรักษ์สิ่งของร่วมสมัยที่พบตามเส้นทางเดินเท้า เนื่องจากส่วนใหญ่วัตถุติดมาจากเหล็ก ซึ่งอาจเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาเมื่อต้องผ่านแดด และฝน และไม่ควรเคลื่อนย้ายสิ่งของจากตำแหน่งที่พบ ประกอบกับการทำป้ายระบุตำแหน่งของสิ่งของเพื่อป้องกันการสูญหายและการถูกทำลายโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจจากมนุษย์ในปัจจุบัน

6.3.3.2 บุคคลร่วมสมัย

เนื่องจากอำเภอชุมพลบุรีพบบุคคลร่วมสมัย และสามารถถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับยุคสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุไม่ต่ำกว่า 80 ปี ในปัจจุบันบุคคลเหล่านี้เริ่มเสียชีวิต และเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัย ถึงแม้ว่าทางโครงการฯ ได้มีการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ไว้เป็นจำนวนมาก แต่คณะผู้วิจัยเห็นว่ายังขาดการเก็บข้อมูลโดยวิธีการบันทึกวิดีโอ ซึ่งอาจมีการเก็บข้อมูลในรูปแบบนี้ต่อไปในอนาคต

6.3.3.3 อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น

ในฐานะของการเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเกิดขึ้นในอำเภอชุมพลบุรี คณะผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการตรวจสอบข้อมูลที่นำเสนออยู่ในอนุสรณ์สถานฯ อีกครั้ง เพื่อเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหาย และแก้ไขข้อมูลที่อาจมีความคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง

1. ปัญหาที่พบภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น

1) การจัดทำเลขทะเบียนสิ่งของยังไม่เป็นระบบ ทำให้เกิดความสับสนต่อผู้ที่เข้าไปศึกษาสิ่งของเหล่านั้น กล่าวคือ มีการทำทะเบียนสิ่งของซ้ำซ้อนหลายครั้ง ที่ตัวสิ่งของบางชิ้นยังคงพบเลขทะเบียนทั้งสองครั้งที่เคยจัดทำติดอยู่บนตัวสิ่งของ ความบกพร่องของป้ายทะเบียน ที่ใช้การเขียนด้วยลายมือและติดลงบนตัววัตถุด้วยกาว ทำให้เกิดการชำรุดและหล่นหายได้อย่างง่าย ทำให้สับสนในการระบุรายละเอียดของสิ่งของ ในบางครั้งป้ายเลขทะเบียนติดบดบังรายละเอียดสำคัญบนวัตถุ

2) วัตถุสิ่งของยังขาดรายละเอียดในเรื่องแหล่งที่มา กล่าวคือ วัตถุส่วนใหญ่ยังไม่มีการระบุว่าได้รับมาจากที่ไหน ทำให้กลายเป็นข้อบกพร่องของหลักฐานที่จะใช้ในการเล่าเรื่องต่างๆ อาจเกิดการคลาดเคลื่อนจากความจริงได้

3) ขาดการทำป้ายอธิบายเรื่องราวเชื่อมโยงระหว่างอำเภอชุมพลบุรีกับสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมไปถึงการอธิบายเรื่องราวในภาพถ่ายสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ได้นำมาจัดแสดงไว้ และขาดป้ายคำอธิบายสิ่งของที่จัดแสดงภายในอนุสรณ์สถานฯ

4) จากการสำรวจพบว่าป้ายคำอธิบายบางป้ายเป็นข้อมูลที่ผิดจากความจริง อาทิเช่น ปืนหมายเลข 329 ป้ายอธิบายว่าเป็น “ปืนกลมือหรือปืนเสต๊ป ที่ใช้สำหรับโคตรม” แต่เมื่อวิเคราะห์พบว่าปืนกลเบา ที่ใช้ในกองทหารราบ เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะ

1) ชากรถยนต์ของญี่ปุ่นเหล่านี้มีการจัดแสดงอยู่เป็นจำนวนมากที่บริเวณหน้าอนุสรณ์สถานฯ แต่ยังคงขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับรถยนต์เหล่านี้ ดังนั้นจึงควรมีการจัดทำป้ายคำอธิบายความรู้เกี่ยวกับรถเพื่อเพิ่มพูนความเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับอนุสรณ์สถานฯ

2) ควรปรับปรุงสถานที่การจัดแสดงรถยนต์เหล่านี้ เนื่องจากการจัดแสดงไว้กลางแจ้งนั้น เมื่อกาลเวลาผ่านไป ทำให้รถยนต์เหล่านี้เสื่อมสภาพโดยการกระทำจากธรรมชาติ เช่น แสงแดด ลม สายฝน เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการที่โครงรถเหล่านี้ผุพัง และมีสนิมขึ้นเป็นจำนวนมาก ถ้าปล่อยให้เวลาล่วงเลยต่อไป โครงรถเหล่านี้อาจจะเสื่อมสลายและหายไปทั้งหมดก็เป็นได้

3) ปัญหาที่พบในการทำงานวิจัยชิ้นนี้อีกหนึ่งอย่าง ก็คือ ชิ้นส่วนรถยนต์ต่างๆ ที่เคยจัดแสดงภายในอาคารอนุสรณ์สถานฯ ได้ถูกเก็บรวบรวมไว้ในคลังสิ่งของ เนื่องจากมีการปรับปรุงก่อสร้างอาคารหลังใหม่ แต่เมื่อสอบถามผู้ที่รับผิดชอบกลับมีความคลุมเครือในเรื่องผู้รับผิดชอบจัดเก็บรักษาสิ่งของที่แท้จริง จึงทำให้ไม่ได้มีการนำสิ่งของเหล่านี้มาทำการวิเคราะห์ในครั้งนี้

4) จากการสืบค้นใช้วิธีการพูดคุยกันในบล็อกผู้ที่สนใจเรื่องรถทหารผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ พบเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีสมาชิกบางท่านได้เคยเข้าไปเยี่ยมชมที่อนุสรณ์สถานฯ และได้ขึ้นไปนั่งบนรถยนต์เพื่อถ่ายภาพเป็นที่ระลึก คณะผู้วิจัยเห็นว่าทางอนุสรณ์สถานฯ ควรจะมีการปรับปรุงเรื่องการดูแลรักษาสิ่งของเหล่านี้ให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้น เนื่องจากเมื่อกาลเวลาผ่านไป รถยนต์เหล่านี้อาจจะเสื่อมสภาพลงไปเร็วกว่าที่ควรจะเป็น

สำหรับอำเภอปางมะผ้าและอำเภอปายนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์มากกว่าสำรวจทางโบราณคดีเนื่องจากโครงการฯ ต้องรับผิดชอบพื้นที่การวิจัยถึง 3 อำเภอ คณะผู้วิจัยเห็นว่าผู้ที่สนใจสามารถเข้ามาศึกษาโดยการสำรวจเส้นทางที่ทหารญี่ปุ่นได้เดินทัพผ่านเพิ่มเติม โดยอาจจะเริ่มต้นที่ถนนทางหลวงหมายเลข 1095 และตามเส้นทางที่ได้มีการสัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัย และเก็บข้อมูลให้เป็นระบบ เพราะเส้นทางนี้มีความสำคัญในการเชื่อมต่อกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอำเภอขุนยวมและอำเภอเมือง ซึ่งปัจจุบันข้อมูลในพื้นที่เหล่านี้ยังคงคลุมเครือ และรอการศึกษาในเชิงลึกต่อไปในอนาคต

6.4 สรุป

ผลการสืบค้นหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม และการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย ทำให้ทราบถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ว่ามีคนเคยอยู่อาศัยมาเป็นเวลานานนับหมื่นปีตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมหินเก่า สมัยวัฒนธรรมโลหะ และมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้ามาอาศัยจากที่อื่นอย่างต่อเนื่องตามสภาวะของสังคมและเศรษฐกิจที่ต้องการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการค้าในสมัยล้านนา และการปรับตัวของชุมชนต่อสภาวะสงครามในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ข้อมูลเหล่านี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่มีความหมายต่อชุมชนท้องถิ่นในการเข้าใจที่มาของพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัยว่ามีคนอยู่มาก่อน บทนี้ได้นำเสนอตัวแทนของมรดกวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการนำเสนอเรื่องราวของแต่ละสมัยที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมทรัพยากรธรณี

- 2525 **ทรัพยากรธรณีแม่ฮ่องสอน**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กรมศิลปากร

- 2529 รายงานการสำรวจถ้ำลอด บ้านถ้ำลอด ต. สบป่อง อ. เมือง จ.แม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: โครงการโบราณคดีภาคเหนือ.
- 2530 รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำบ้านแม่กลาง ถ้ำบ้านน้ำริน2 ถ้ำบ้านปางคาม หุบเขาบ้านไร่ และถ้ำบ้านจะโป๋ เชียงใหม่: โครงการ โบราณคดีภาคเหนือโบราณคดีศึกษา กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์

กรรมการ สุธีรัตนภิรมย์

- 2542 **แนวทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมถ้ำผีแมนในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** . สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กฤษฎา เจริญวงศ์

- 2531 “การสำรวจชุมชนลัวะใน 5 อำเภอ: อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทองและฮอด” ใน **ลัวะในล้านนา** , เอกสารการสัมมนาเรื่องลัวะในล้านนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครู เชียงใหม่ วันที่ 7-8 มีนาคม 2531.
- 2532 **ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ.

เกรียงไกร เกิดศิริ

- 2553 “วัดหนองหลวงวัดบ้านแสน วัดไตคอย (ลัวะ) ในรัฐน่านแสงแห่งอารยะที่ฉายผ่านสถาปัตยกรรมใน โครงการนำเสนองานค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ศิลปะไทยและเอเชียอาคเนย์ ,เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการนำเสนองานค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ศิลปะไทยและเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 3-4 กรกฎาคม.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ

- 2542 **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแม่ฮ่องสอน** .
จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 .
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา

จักรินรัฐ นิยมคำ

- 2542 “โลงไม้วัฒนธรรมเฉพาะถิ่น”. **ทรัพยากรถ้ำ** เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.)

จักรินรัฐ นิยมคำ และเชิดศักดิ์ ศรีธัญญ์

- 2543 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 4: โบราณคดี). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชลิต ขาวเขียว

- 2546 ธรณีวิทยาทางโบราณคดีของเพิงผาบ้านไร่และถ้ำลอด. **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ.
- 2547 **ธรณีวิทยาทางโบราณคดี : กระบวนการก่อตัวทางโบราณคดี แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เชิดชาย ชมธวัช

- มมป. ทหารญี่ปุ่นในความทรงจำของชาวยุทธในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, **คู่มือนำชมพิพิธภัณฑ์สงครามสงครามโลกครั้งที่ 2 อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. เอกสารถ่ายสำเนา.

เชิดศักดิ์ ศรีธัญญ์

- 2541 “การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีประเภท “ถ้ำผีแมน” สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในบริเวณลุ่มน้ำของและปาง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” การศึกษาเฉพาะบุคคลระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2542 “การเลือกพื้นที่ฝังศพของวัฒนธรรมโลงไม้”. **ทรัพยากรถ้ำ** เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- 2546 “โบราณสถานสมัยประวัติศาสตร์บนพื้นที่สูง”. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน . วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ. กรุงเทพฯ.
- 2550 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 7: การสำรวจและการจัดทำข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ทางโบราณคดี). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เชิดศักดิ์ ตีรวิภาวิวัฒน์ และรมย์ กนิษฐานนท์

- 2551 “เส้นทางและความทรงจำบนถนนญี่ปุ่นที่ขุนขาม” , เอกสารการประชุมวิชาการโบราณคดีได้ร่วมพระบารมีปกเกล้า ระหว่างวันที่ 13-15 สิงหาคม 2551 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ณเอกกรีน, ห้างหุ้นส่วนจำกัด

- 2542 รายงานการขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เอกสารถ่ายสำเนา.

ณัฐวิ ทศรัฐ

- 2539 “พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้านของชาวละว้า : บ้านช่างหม้อ อ.แม่สะเรียง.” ใน ภาษาและวัฒนธรรม, 15 (1) (มกราคม – มิถุนายน), หน้า 51–57.

นัทธมน ภูริพัฒน์พงษ์

- 2542 “ร่องรอยคนโบราณในวัฒนธรรมโลงไม้”. ใน ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- 2547ก รายงานความก้าวหน้าทางด้านมานุษยวิทยาภาพถ่าย-โครงการกระดูกคน. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2547ข รายงานความก้าวหน้าทางด้านมานุษยวิทยาภาพถ่าย-โครงการกระดูกคน. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2 โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2549ก รายงานความก้าวหน้าทางด้านมานุษยวิทยาภาพถ่าย-โครงการกระดูกคน. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 5 โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2549ข “ตามรอยคนโบราณในอำเภอปางมะผ้า : ภาพร่างของชิ้นส่วนที่หายไป”. ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์. หน้า 3-29.

- 2550 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 3: ด้านมานุษยวิทยากายภาพ-โครงกระดูกคน). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นางสุดา ภูมิจันทร์ และคณะ

- 2549 รายงานความก้าวหน้าทางด้านวงปีไม้และละอองเรณู. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 5 โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2550 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 5: ด้าน; วงปีไม้และสิ่งแวดล้อมโบราณ). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นุชนางค์ ชุมดี

- 2542 “มองผ่านโลงไม้ผ่านวัตถุทางวัฒนธรรม” ใน ทรัพยากรถ้ำ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดกาญจนบุรี. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บัณฑิต ดันศิริและคณะ

- 2532 แผนการใช้ที่ดินจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปี2532 กรุงเทพฯ กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน.

ปฐมฤกษ์ เกตุทัต

- 2528 “ความสับสนในการแบ่งยุคทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ไทย ตัวอย่างจากยุคหิน” เมืองโบราณ,11(1): 6-26.

ปวีรรต ธรรมาภิชากรและคณะ

- 2529 ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเอสสกา.

เผ่าทอง ทองเจือ

- 2530 “การค้าระหว่างอยุธยากับจีน : ศึกษาจากเครื่องถ้วยจีนที่มได้รอบเกาะอยุธยา ” ศิลปวัฒนธรรม 8 (5) (มีนาคม),หน้า 70-80.

พระ โพธิ์รังสี

- 2516 คำแปลจากเทวียงษ์ พงสาวดารเมืองหริภุญไชย . กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พันเอกหญิงนางลักษณ์ ลีศิริ

- 2549 **ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์

- 2544 “การศึกษาวัฒนธรรมโงมไผ่ด้วยวิธีการศึกษาจากวงปีไม้: กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีหุบเขาบ้านไร่ในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 2546 “โงมไผ่ที่เพิงผาบ้านไร่กับการตีความค่าอายุจากวงปีไม้” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เอกสารถ่ายสำเนา.
- 2547 “ภูมิปัญญาของพิธีกรรมการปลงศพในวัฒนธรรมโงมไผ่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของคนบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง ทบทวนภูมิปัญญาท้าทายความรู้ .** กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, (เอกสารอัดสำเนา).

โยชิโกะ ทาชิฮารุ

- 2538 **ทางรถไฟสายไทย-พม่า ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- 2550 **สัญญาไมตรีญี่ปุ่น-ไทยสมัยสงคราม.** กรุงเทพฯ : มติชนปากเกร็ด.

รัตนพร เศรษฐกุล

- 2552 **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ –ลำพูน.** เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม.

รัศมี ชูทรงเดช

- 2544 “โบราณคดีสมัยไพลสโตซีนในประเทศไทย ”. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง **พัฒนาการทางโบราณคดี** จัดโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2546ก “วัฒนธรรมโงมไผ่หรือโงมผิแมน : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของแม่ฮ่องสอน ?” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เอกสารถ่ายสำเนา.
- 2546ข **ภาพรวมสภาพแวดล้อมโบราณช่วงสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย-โฮโลซีนตอนปลาย** เอกสารประกอบการประชุมการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณในพื้นที่สูงอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ 2546 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.
- 2547 **โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.**นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2549 “โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแม่ฮ่องสอน” ใน **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เชียงใหม่: เจริญวัฒนาการพิมพ์. หน้า 7-21.

รัศมี ชูทรงเดช และคณะ

- 2543 รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ของโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ด้านโบราณคดี. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2544 รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 ของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2545ก รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2 ของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปาง มะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2545ข รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 3 ของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปาง มะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2546 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เล่มที่ 1-8. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2550ก รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง(เล่มที่ 2: ด้านโบราณคดี). เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2550ข รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 6: การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาทางโบราณคดี) , เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2552 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปาย - ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เล่มที่ 1-8. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2553ก รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2 (เอกสาร ก. รายงานทางวิชาการ), เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- 2553ข รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2554 รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ระยะที่3. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2555(ก) รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ระยะที่3. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- 2555(ข) รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 3 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ระยะที่3. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ)

- 2549 พลวัตของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- 2552 การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สปีดเจ็ทพริ้นติ้งและกราฟฟิคดีไซน์.

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว.

2545 200 ปีพม่าในล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วีระศักดิ์ แคล้วคำพูด

2542 การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีประเภทถ้ำผีแมนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยวิธีศิลปกรรม. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

2546 โบราณคดีที่เพิงผาถ้ำลอด : วิถีชีวิตของคนสมัยไพลสโตจีนตอนปลาย-โฮโลซีนตอนปลาย.

เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คน วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์ 2546 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ. กรุงเทพฯ.

ศรีศักร วัลลิโกดม

2529 “ลัวะ ละว้า กะเหรี่ยง ของเผ่าในที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองของรัฐในที่ราบ” ใน เมืองโบราณ, 12 (1) (มกราคม – มีนาคม), หน้า 54-65.

2545 ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ, กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิลปากร, กรม

2525 รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีผลิตเครื่องมือหินในตำบลสบป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. โดยโครงการ โบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ). เอกสารอัดสำเนา

2529 รายงานการสำรวจถ้ำลอดบ้านถ้ำลอด ต. สบป่อง อ. เมือง จ. แม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: โครงการโบราณคดีภาคเหนือเอกสารโรเนียว.

2530 รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำบ้านแม่กลาง ถ้ำบ้านน้ำริน 1-2 ถ้ำบ้านปางคาม หุบเขาบ้านไร่ และถ้ำบ้านจะโป๊ะ. เชียงใหม่: โครงการ โบราณคดีภาคเหนือ.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2524 ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากร พ.ศ. 2523 ของอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน.

สร้อยดี อ่องสกุล

2551 ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4 (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สทวัฒน์ แน่นหนาและจินนุณี วิทยาลัย

2543 การศึกษาแหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารอัดสำเนา)

สายหยุด เกิดผล

- 2550 มองญี่ปุ่นมองไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 เปิดบันทึกพลเอกสายหยุด เกิดผล พ.ศ. 2484-2488. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน

- 2549 ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: เจริญวัฒนาการพิมพ์.

สิทธิพงษ์ ดิลกวิช และคณะ

- 2543 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุด แสงวิเชียร

- 2529 เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย, กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

สุเมธรัตน์ สวัสดิ์สาลี

- 2541 การเปรียบเทียบแหล่งภาพเขียนสี อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน . สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรพล คำรื้กุล

- 2542 ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด.
2528 “อมก๋อย : แหล่งโบราณคดีล้านนาที่เพิ่งค้นพบและใกล้สูญสิ้น ” ใน เมืองโบราณ , 11 (3) (กรกฎาคม-กันยายน), หน้า 6-16.

สุรศักดิ์ อนันตเวทยานนท์

- 2530 การศึกษารูปแบบเรือขุดที่พบบริเวณวนอุทยานถ้ำน้ำลอด ตำบลสบป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ และคณะ

- 2541 โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ และสัมพันธ์ภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน. เอกสารถ่ายสำเนา.

อุดมลักษณ์ สุ่มตระกูล

- 2542 การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี : ปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบนที่สูงในเขต อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

- 2546 “ความหลากหลายของชาติพันธุ์ของคนบนพื้นที่สูงใน อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน ” ใน **คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ โครงการโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 20-21 กุมภาพันธ์.

อุษณีย์ เมตต์การุณจิต

- 2536 “ชีวิตและวัฒนธรรมชนชาติส่วนน้อย ลัวะ ดันต่านานล้านนา. ” ใน **สยามอารยะ** , 2 (11) (ตุลาคม), หน้า 25-32, 97-101.

เออิจิ มูราชิม่า และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แปล)

- 2545 **ผู้บัญชาการชาวพุทธ: ความทรงจำของนายพลนากามูระ เกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา**. กรุงเทพฯ: มติชน.

แอน โรนีย์ รีด

- 2552 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ประมาณ ค.ศ. 1400-1800. ใน **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับคอมบริดจ์** . นิโคลาส ทาร์ลิง (บรรณาธิการ). มัทนา เกษกมล (บรรณาธิการแปล). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า159-222.

ภาษาอังกฤษ

Bronson, B. and J. White

- 1992 “Radiocarbon and Chronology in Southeast Asia.” In *Old World Archaeology Part I*, edited by R. W. Ehrich. Chicago: University of Chicago Press, pp. 491-305.

Butzer, K.

- 1982 **Archaeology as Human Ecology**. Cambridge: Cambridge University Press.

Cleere, H.

- 1995 “Cultural heritage as world heritage”. **Conservation and Management of Archaeological Sites**, 1, pp. 63-8.

Crumley, C.

- 2002 “Reading the land: the archaeology of settlement and land use”. in P. N. Peregrine, C.R. Ember and M.Ember (ed.), **Archaeology: Original Readings in Method and Practice**. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall. pp. 298-316.

Gorman, C.

- 1970 "Excavations at Spirit Cave. North Thailand." **Asian Perspective**, V.13: 79-107.
- 1970 "Prehistoric Research in North Thailand: A Culture-Chronographic Sequence from the Late Pleistocene to the Early Recent Period." Unpublished Ph.D Dissertation, Department of Anthropology, University of Hawaii.
- 1971 "The Hoabinhian and After: Subsistence Patterns in Southeast Asia during the Late Pleistocene and Early Recent Periods." **World Archaeology** 2(3):300-320.

Grave, P. *et al*

- 1994 "In press Mainland Southeast Asia and the early modern period: the politics of economic transformation" **Journal of Field Archaeology**.
- 1994 "Mainland Southeast Asia and the early modern period: the politics of economic transformation." **Journal of Field Archaeology**.

Grave, P.

- 1996 **The Shift to Commodity: A Study of Ceramic Production and Upland-Lowland Interaction in Northwestern Thailand 100-1650 AD.** Unpublished Ph.D Thesis, Prehistoric and Historic Archaeology and The NWG Macintosh Centre for Quaternary Dating, University of Sydney, Australia.
- 1997 "The Ring-Ditch Burials of Northwestern Thailand: The Archaeology of Resistance," **Bulletin of Indo-Pacific Prehistory Association** (3) : 161-166.

Hastorf, C. A.

- 1990 "The ecosystem model and long-term prehistoric change: an example from the Andes". In **The Ecosystem Approach in Anthropology from Concept to Practice**. ed. E. F. Moran. Ann Arbor: University of Michigan Press

Higham, C.

- 1977 "Economic Change in Prehistoric Thailand". In **Origins of Agriculture**, edited by C.A. Reed. Mouton: The Hague, pp. 385-412.

Higham, C. and Ratchanie Thosarat

- 1996 **Prehistoric Thailand**. Bangkok: River Books.

Hoontrakul, U. et al.

- 2003 **Cord-Marhed Pottery from the Ban Rai archaeological Site.** Paper presented at IPPA conference, Taiwan, 9-16 Sept.2002.

Jochim, M

- 1990 “The ecosystem concept in archaeology”. In **The Ecosystem Approach in Anthropology from Concept to Practice.** ed. E. F. Moran. Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 75-91.

Keirman, K.

- 1986 “Prehistoric Caves of the Nam Khong-Nam Lang Area”. In **Caves of North-West Thailand,** edited by J. Dunkley and J. Burch. Sydney: Speleological Research Council, pp. 40-49.

Kierman, K. et al.

- 1988 “Prehistoric Occupation and Burial Sites in the Mountains of the Nam Khong Area, Mae Hong Son Province, Northwestern Thailand”. **Australian Archaeology** 27:24-44.

Knapp, A.B. and W. Ashmore

- 1999 “Archaeological landscapes: constructed, conceptualized, ideational.” In **Archaeologies of Landscape.** W. Ashmore and A.B.Knapp (ed.), Oxford: Blackwell.

Kowalewski, S.

- 2008 Regional settlement Pattern Studies. In **Journal of Archaeological Research** 16 (3): 225-286).

Niel R.

- 1998 **The Holocene: An Environmental History.** Malden: Blackwell

Renfrew, C. and P. Bahn

- 2004 **Archaeology.** Fourth edition. London: Thames & Hudson.

Sanders, W.

- 1977 “Environmental heterogeneity and the evolution of lowland Maya civilization.” In **The Origin of Maya Civilization.** R.E. W.Adams (ed.), Albuquerque: University of New Mexico, pp. 287-297.

Schiffer, M.B.

1987 **Formation Processes of the Archaeological Record.** Albuquerque: University of New Mexico Press.

Steward, J.

1973 **Theory of Culture Change.** Urbana: University of Illinois Press.

Thomas D. and Kelly R.

2006 **Archaeology.** Belmont, CA : Thomson/Wadsworth, 4 editions.

Tilley, C. A

1994 **Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments.** Oxford: Berg.

Wannasri, S. A

2004 **Dendroarchaeological Study of Log Coffins: Bo Krai Cave and Ban Rai Rockshelter in Pang Mapha District, Mae Hong Son Province.** M. Sc. Thesis in Technology of Environmental Management, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University.

Wilkinson, T.J.

2006 “The archaeology of landscape”. In J. Bintliff (ed.), **A Companion to Archaeology.** Malden: Blackwell.

บรรณานุกรมสื่ออิเล็กทรอนิกส์

เข้าถึงข้อมูลวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2555. เข้าถึง

จาก <http://www.manager.co.th/local/viewnews.aspx?NewsID=9550000103196>